

T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİ
İL VE İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI ÜZERİNE
BİR ALAN ÇALIŞMASI**

Fatma ALBAYRAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATAY/2010

T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİ
İL VE İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI ÜZERİNE
BİR ALAN ÇALIŞMASI**

Fatma ALBAYRAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MUHARREM GÜNEŞ

HATAY/2010

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğrencisi Fatma ALBAYRAK tarafından hazırlanan “TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİ - İL ve İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI” başlıklı çalışma, 26/02/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı -----
(Başkan) Doç. Dr. Muharrem GÜNEŞ

Üye -----
Yrd. Doç. Dr. Şaban TANIYICI

Üye -----
Yrd. Doç. Dr. Cem DOĞAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Doç. Dr. Yakup BULUT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın, yoğun bir çabanın sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmek, doğru olsa gerekir. Bu zorlu süreçte, pek çok kişinin desteğinden söz etmek mümkündür. Gidilen kentlerde Anadolu insanının misafirperverliğini sergileyen, yeni edinilen dostlar ve değerli zamanlarını vererek sorularımı cevaplayan kişiler başta olmak üzere, araştırma üzerinde çalışmaya başladığım sırada görev yaptığım Adıyaman Üniversitesi ile halen çalışmakta olduğum İnönü Üniversitesi'ndeki amirlerim ve mesai arkadaşlarım ile değerli hocam Savaş AYDIN'ın özverili katkılarını unutmadığımı ifade etmek isterim. Çalışmanın her safhasında maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen aileme de minnettarım.

Araştırmanın kurgulanması, saha çalışmalarının yürütülmesi, bulguların aktarılması ve değerlendirilmesi aşamaları dahil olmak üzere yürütülen çalışmanın her aşamasında desteğini benden esirgemeyen, azmimi yitirdiğimi düşündüğüm her anda beni çalışmaya devam etmek konusunda cesaretlendiren ve bu anlamda bu çalışmanın baş aktörlerinden biri konumunda olan danışman hocam Doç. Dr. Muharrem GÜNEŞ'e ve ders aldığım tüm hocalarıma ayrıca teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İnsan hakları konusunun, her yönüyle olmasa da pek çok açıdan; kavramsal, düşünsel, felsefi ve tarihsel temelleri bağlamında, ulusal ve uluslararası düzeyde gelişim süreçleri, yapılanma ve kurumsallaşma çabaları ile Türkiye'deki insan hakları algısı ve yönetimine ilişkin somut veriler bakımından incelenmeye gayret edildiği bu çalışmanın, hak ihlallerinin sona erdiği, eşit ve adil bir Türkiye ve Dünya yaratma özlemini bir nebze de olsa gidermek konusunda katkıda bulunması ve yaşanan bu koyu karanlık günlerde, cılız da olsa bir ışık yakarak, karanlıkları aydınlığa çıkarması dileğiyle...

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİ
İL ve İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI ÜZERİNE
BİR ALAN ÇALIŞMASI
Yüksek Lisans Tezi, Fatma ALBAYRAK
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
Danışman: Doç. Dr. Muharrem Güneş

ÖZET

Uzunca süredir Türkiye ve Dünya gündemini meşgul eden insan hakları ihlallerine bir çözüm bulma arayışında ve daha demokratik bir ülkede yaşama arzusunun gerçekleştirilmesine yönelik çabalarda, bu konuda söz sahibi olan kişi ve kurumların, insan hakları kavramına bakış açılarının tespiti ile genel olarak Türkiye’deki insan hakları algısı ve yönetiminin sorgulanması gerektiği açıktır. Bu noktada ulusal ve uluslararası arenada insan hakları ihlallerine çözüm olabilecek hukuksal düzenlemeleri ve insan hakları belgelerini incelemek; insan haklarının yargısal koruma mekanizmalarının yanısıra, yargıdışı koruma mekanizmaları olarak da adlandırılan idari koruma mekanizmalarına yönelik Türkiye’deki kurumsallaşma çabalarını ve insan haklarının il ve ilçe düzeyinde yaygınlaştırılmış yönetim ağlarını inceleyerek, insan hakları alanındaki mevcut yönetim anlayışını belirlemek ve bu anlayışın hak ihlallerine ne ölçüde çözüm olabildiğini/olamadığını tespit etmek ve çözülemeyen sorunlar için yeni çözüm arayışları ortaya koymak gerekmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümü; çalışmanın konusu, önemi, amacı ile yöntem ve metodolojisinden oluşmaktadır.

İkinci bölümde, insan hakları kavramı düşünsel, felsefi ve tarihsel temelleri ile gelişim süreci açısından incelenmiş olup, insan haklarının ulusal ve uluslararası düzeyde gelişimi ile Türkiye’deki insan hakları hukuku ve

tartışmalarının yanısıra, insan hakları sorununun kaynaklarına ve bu sorunun çözümüne yönelik açılımlara da yer verilmiştir. İnsan haklarının uluslararasılaşması bağlamında taraf olduğumuz AİHS ile Türkiye'nin AİHM karşısındaki durumu, Türkiye'de insan hakları yönetiminin örgütsel yapısı ve sivil yapılanmalar ile özellikle 1980'li yıllardan başlayarak insan haklarının Türkiye'deki durumuna ilişkin veriler içeren ulusal ve uluslararası insan hakları raporları da bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde yer alan “Türkiye’de İnsan Hakları Algısı ve Yönetimi” başlıklı araştırma, çalışmamızın temel konusunu oluşturmakta olup bu araştırmada, insan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan ve buldukları il ya da ilçede insan hakları kurulu başkanlığını yürüten mülki amirlerin ve insan hakları kurullarının insan hakları kavramına bakış açılarından yola çıkılarak, Türkiye’deki genel insan hakları algısı ve yönetimine ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Dördüncü Bölümde, araştırma sürecinde incelenen veriler çerçevesinde ulaşılan bulgular ile bu bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler ve yapılan değerlendirmeler bulunmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İnsan Hakları, Uluslararasılaşma, Koruma Mekanizmaları, Örgütsel Yapı, Hak İhlalleri, Sivilleşme, İnsan Hakları Kurulları, Raporlar, İstatistikler, Yönetim, İnsan Hakları Algısı.

HUMAN RIGHTS MANAGEMENT IN TURKEY
A FIELD WORK ON HUMAN RIGHTS COMMITTEES
OF STATES AND CITIES
Master's Thesis, Fatma ALBAYRAK
Department of Public Administration, Master of Science
Supervisor: Ass. Prof. Muharrem GÜNEŞ

ABSTRACT

To find solutions for human rights' violations have long been on Turkey's and the World's agenda and attempts to realize the wish of live in a more democratic country, it show that human rights perception and management in Turkey should be questioned in general and the attitudes of human rights' concept of people and organizations who are regarded as authorities in this subject should be determined. In this respect; judicial regulations which stand to be probable solutions for human rights' violations and human rights' documents in national and international respects should be examined; by examining in addition to judicial protection mechanisms of human rights, the institutionalization attempts of the managerial protection mechanisms in Turkey which named non-judicial protection mechanisms and human rights management systems which are made prevalent through states and cities also, the comprehension of current management in human rights and what extent it could/couldn't be a solution for the human rights' violations should be determined; and for unsolved problems, new solutions should be suggested.

The first part of this study consists of the subject, significance, purpose and methodology of the study.

In the second part, the concept of human rights is examined in terms of its intellectual, philosophical and historical bases and the process of its

development; in addition to the development of human rights in national and international respects and human rights law and discussions in Turkey, this part also includes the origins of human rights problems and the initializations through the solutions for the problem. ECHR (European Convention of Human Rights) to which we adhere in terms of internationalization of human rights and Turkey's position in response to ECHR (European Court of Human Rights); in addition to organizational structure of human rights management in Turkey and formation of civil society, national and international human rights reports which include data about situation of human rights in Turkey especially since 1980s, are also considered in this part.

The study titled "The Perception of Human Rights and Its Management in Turkey" which is handled in the third part of the study, constitutes the main topic of our study where we try to find out some results about general human rights perception and its management in Turkey by making use of head of civilian administrations' perspectives who are regarded as authorities, have first right to say about human rights and the state or town where they are present at doing the president of the human rights committees.

In the fourth part, in addition to the findings which are reached through the data examined in the process of the study, also suggestions and evaluations which are developed by making use of the findings are included.

KEY WORDS

Human Rights, Internationalization, Protection Mechanisms, Organizational Structure, Violation of Rights, Civilianization, Committees of Human Rights, Reports, Statistics, Management, Perception of Human Rights.

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİ
İL ve İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI ÜZERİNE
BİR ALAN ÇALIŞMASI
Fatma ALBAYRAK

İÇİNDEKİLER

Dış Kapak	
İç Kapak	
Jüri Üyeleri Onay Sayfası.....	i
Önsöz.....	ii
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	iii
Abstract and Key Words.....	v
İçindekiler.....	vii
Çizelgeler Dizini.....	xii
Kısaltmalar.....	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI ve YÖNTEMİ.....	2
1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi.....	2
1.2. Çalışmanın Amacı.....	4
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI

2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI.....	8
2.1. İnsan Hakları Nedir?.....	8
2.2. İnsan Haklarının Kapsam ve Boyutları.....	10
2.3. İnsan Haklarının Özel Nitelikleri.....	14
2.4. İnsan Hakları Kategorileri.....	16
3. İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL VE FELSEFİ TEMELLERİ.....	18
3.1. İnsan Haklarının Kaynağı.....	18
3.2. İnsan İhtiyaçları: Gereksinimlerden Hak İstemlerine.....	23
3.3. İnsan Hakları - Karşılıklı Haklar ve Ödevler.....	25
3.4. Özgürlüklerin Oluşumu – Liberalizm ve İnsan Hakları.....	29
3.4.1. Batı Geleneği Teorisi ve Eleştirisi.....	34
3.4.2. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Küreselleşme.....	36
4. İNSAN HAKLARININ TARİHSEL TEMELLERİ ve GELİŞİM SÜRECİ..	40
4.1. İnsan Hakları: Toplumsal Yapılar, Tarihsel Süreçler ve Gelişme.....	40
4.2. İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Evrimi.....	44
4.3. İnsan Haklarının Karşılıklı Bağımlılığı ve Bölünmezliği İlkesi.....	53
4.4. İnsan Haklarının Üç Kuşaklı Tarihsel Gelişimi.....	55
5. İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI DÜZEYDE GELİŞİMİ	62
5.1. Kamu Özgürlüklerinin Çeşitli Ülkelerdeki Gelişim Süreci ve Bölgesel Sistemler.....	62
5.2. Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Küreselleşme.....	65
6. İNSAN HAKLARININ OSMANLI İMPARATORLUĞU ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDEKİ GELİŞİMİ.....	75
6.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Gelişimi.....	75
6.2. İç Hukukun Bir Parçası Olarak Uluslararası Belgelerde İnsan Hakları	

Kavramı.....	81
7. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARŞISINDA TÜRKİYE.....	84
7.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi – Sözleşmeye Taraf Olma ve Uyum Çabaları.....	84
7.2. AİHM’ye Bireysel Başvuru Hakkı ve Türkiye Uygulaması.....	86
7.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Kararlarına Genel Bir Bakış.....	89
8. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI HUKUKU VE TARTIŞMALARI.....	94
8.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması.....	94
8.2. Ulusal Düzeyde Yeniden Yapılanma ve Modernizasyon Süreci.....	96
8.3. Anayasal Düzenlemeler, Uluslararası Hukuk Düzenine Açılım ve Entegrasyon Süreci.....	97
8.4. İnsan Haklarına İlişkin Farklı Görüş ve Yönelimler.....	102
8.5. Türkiye’nin Demokratikleşme Eğilimi Üzerine.....	119
9. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI SORUNUNUN KAYNAKLARI ve ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK AÇILIMLAR.....	121
9.1. Sistemden Kaynaklanan Sorunlar.....	121
9.2. Uygulamadan Kaynaklanan Sorunlar.....	127
9.3. İşkence ve İnsan Hakları.....	129
9.4. Türkiye’deki İnsan Hakları Sorununun Çözümüne Yönelik Yeni Açılımlar ve Çözüm Önerileri.....	131
10. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ve FARKLI ÜLKE UYGULAMALARI.....	133
10.1. Türkiye’de İnsan Hakları Yönetiminin Örgütsel Yapısı - Ulusal İnsan Hakları Kurumları.....	133
10.1.1. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları.....	142
10.1.2. Türkiye Ulusal İnsan Hakları Kurumu.....	145
10.2. Türkiye’de İnsan Hakları Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları ve Diğer Örgütlenmeler.....	147

10.3. Farklı Ülkelerdeki ‘Ulusal İnsan Hakları Kurumları’.....	150
10.3.1. İnsan Hakları Komisyonları.....	151
10.3.2. Ombudsman.....	152
10.3.3. Özel/Uzmanlaşmış Kurumlar.....	154

11. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARININ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	155
11.1. Uluslararası İnsan Hakları Raporlarında Türkiye.....	155
11.1.1. 1980’li Yıllar.....	155
11.1.2. 1990’lı Yıllar.....	157
11.1.3. 2000’li Yıllar.....	158
11.2. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Raporları ve İstatistiksel Veriler.....	173
11.3. İnsan Haklarına Farklı Bir Bakış ve Farklı İstatistikler.....	180

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI ALGISI ve YÖNETİMİ

12. İL ve İLÇE İNSAN HAKLARI KURULU BAŞKANLARININ İNSAN HAKLARI YÖNETİMİNE BAKIŞI ve ‘DEVLET’İN İNSAN HAKLARI ALGISI.....	186
12.1. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Çalışma Sistemi ve İşleyişi.....	187
12.2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Mevcut Yapılanması, Bu Yapılanmanın Sorunları ve Mülki Amirlerin Kurul Başkanlığı.....	189
12.3. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına Yapılan Hak İhlali Başvurularının Azlığının Nedenleri.....	194
12.4. Türkiye’deki İnsan Hakları Örgütlenmesi ve Sivil Toplum.....	196
12.5. Türkiye Ulusal İnsan Hakları Kurumu Yapılanması ve Farklı Model Önerileri.....	199
12. 6. Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunları.....	201

12.7. İnsan Hakları ile İlgili Uluslararası Kuruluşlar ve Raporları.....	204
12.8. AİHM ve Türkiye Kararları'na İlişkin Düşünceler.....	207
12.9. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Yapılan Düzenlemeler.....	209
12.10. Türkiye'nin Antidemokratik ya da Adil Olmayan Ülke İmajı.....	212
12.11. İnsan Hakları Tartışmaları ve Devletin Güvenliği Sorunu.....	214
12.12. İnsan Hakları Eğitimi ve Yöntemi.....	216
12.13. İnsan Hakları Üzerinden Siyaset Yapmak.....	218
12.14. 'Düşünce ve İfade Özgürlüğü' Kavramına Bakış Açısı.....	219
12.15. Farklı Devlet Tanımlamaları ve "Devlet Baba" İmajı.....	221
12.16. İnsan Hakları Bilincinin Yaygınlaştırılması Çabaları.....	223
12.17. İnsan Hakları Uygulamalarının Yerinde Görülmesi ve Kurum Ziyaretleri.....	225
12.18. Türkiye'nin İnsan Hakları Karnesi.....	225

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

13. BULGULAR, ÖNERİLER ve SONUÇ.....	227
13.1. Bulgular ve Öneriler.....	227
13.2. Genel Değerlendirme ve Sonuç.....	233

KAYNAKÇA

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.: İnsan Hakları Alanında Çalışan Sivil Toplum Örgütleri.....	147
Çizelge 2-a.: 2007 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı.....	174
Çizelge 2-b.: 2008 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı.....	176
Çizelge 2-c.: 2009 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı (İlk 10 Ay – Resmi olmayan Sonuçlar).....	178

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AİHK: Avrupa İnsan Hakları Konseyi

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AP: Avrupa Parlamentosu

AT: Avrupa Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BİHB: Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı

BİMER: Başbakanlık İletişim Merkezi

CERDS: Charter of Economic Rights and Duties of States - Devletlerin Hakları ve
Ödevleri Şartı

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi

DTP: Demokratik Toplum Partisi

DÜHF: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ECRI: European Commission against Racism and Intolerance - Irkçılık ve
Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu

HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

HYD: Helsinki Yurttaşlar Derneği

İDA: Uluslararası Kalkınma Örgütü

İHAD: İnsan Hakları Araştırmaları Derneği

İHAUM: İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi

İHD: İnsan Hakları Derneği

İHDK: İnsan Hakları Danışma Kurulu

İHGD: İnsan Hakları Gündemi Derneği

İHOP: İnsan Hakları Ortak Platformu

ILO: International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF: International Money Fone - Uluslararası Para Fonu

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KEİPA: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı

MAZLUMDER: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

NATO: Northern Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OHAL: Olağanüstü Hal

RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBB: Türkiye Barolar Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TİHV: Türkiye İnsan Hakları Vakfı

TODAİE: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

TYB: Türkiye Yayıncılar Birliği

UAÖ: Uluslararası Af Örgütü

YÖK: Yükseköğretim Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsan hakları sorunsalının, her yönüyle olmasa da pek çok açıdan incelendiği bu çalışmada öncelikle, yürütülen çalışmanın konusu, önemi ve amacı ile yönteminden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

İnsan haklarının gerçek anlamda korunması ve hak ihlallerinin önlenmesi bağlamında, bu konuda yaşanan sorunların temel nedenlerini belirlemek ve bu sorunların çözümlenmesine katkı sağlamak bakımından, insan haklarını koruma mekanizmaların incelenmesi ve bu mekanizmaların aksayan yönlerinin tespiti gerekmektedir. Bu noktada; insan hakları kavramının, düşünsel ve tarihsel temelleri ile ulusal ve uluslararası gelişim süreçlerinden başlanarak, ulusal ve uluslararası, yargısal ve yargı-dışı korunma mekanizmaları temelinde ele alınması ve kurullar düzeyinde yaygınlaştırılarak yürütülen “idari koruma” mekanizmalarının işleyişinden hareketle, Türkiye’deki genel insan hakları algısına ilişkin sonuçlar çıkarılması önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, -insan haklarının kavramsal ve kuramsal çerçevesi ile ideolojik temelleri bir kenara bırakılmaksızın- insan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan kişi ve kurumların insan haklarına bakış açılarından yola çıkılarak, hakların korunmasına ilişkin kurumsallaşma çabaları ile mevcut yapılanmaların işlevsellikleri sorgulanacak ve bu yapılanmalara alternatif çözüm önerilerine işaret edilmeye çalışılacaktır.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI ve YÖNTEMİ

İnsan hakları kavramı ve hak ihlalleri, uzunca süredir Türkiye ve Dünya gündemini meşgul eden konuların başında gelmektedir. Yaşadığımız süreçte sıklıkla karşılaştığımız insan hakları ihlalleri sebebiyle ortaya çıkan tabloyu daha iyi algılayabilmek ve yeni çözüm yolları üretebilmek bakımından, insan haklarının neden korunması gerektiğinin altını çizmek gerekmektedir. Bu çalışmada, insan hakları kavramının neyi ifade ettiği ve/veya etmesi gerektiği üzerinde durulacak ve kavramın ortaya çıkış serüveni, tarihsel ve felsefi temelleri bağlamında ve ulusal ve uluslararası düzeyde ele alınırken, bu konuda birinci derecede söz sahibi olan kişilerin görüş ve düşüncelerine de başvurulacaktır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

İnsan hakları ihlallerine bir çözüm bulma arayışında, hukukun yeri ve önemi yadsınamaz. İnsan haklarının korunmasına ilişkin kurallar koymak ve bunların ihlali halinde yaptırımlar öngörmek hukukun görev alanına girmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, insan hakları kavramından ve bu kavramın tarihsel ve düşünsel temellerinden yola çıkılarak, bu hakların ulusal ve uluslararası gelişim süreçleri ve kaynaklarından bahsedilecek; insan haklarının hukuksal mekanizmalarla düzenlenmesi ve ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinden de yeri geldikçe söz edilecektir.

Günümüzde insan hakları kavramı, hukuki, siyasi ve felsefi tartışmaların merkezinde yer almakta, hatta devletlerin iç ve dış politikalarının meşruiyetinin sorgulanmasında kullanılmaktadır. Artık evrensel insan hakları ile uyumluluk göstermeyen siyasal ve hukuki rejimlerin, meşruluk sıfatını kazanmaları mümkün görünmemekle birlikte, insan hakları kavramının tanımı, içeriği, kapsamı ve düşünsel temelleri üzerindeki tartışmalar da sona ermemiştir (“Dosya: İnsan Haklarını

Anlamak”, 2008). Bu çalışmada, bu konular üzerinde yaşanan tartışmalar, farklı bakış açılarıyla ele alınacaktır.

İnsan hakları kavramının, ‘hak ihlali’ iddialarıyla sıklıkla gündeme taşındığı ve Türkiye’nin insan hakları karnesinin pek de iyi olmadığı bu süreçte, hak ihlallerine bir çözüm bulma arayışının bir yansıması olarak, insan haklarına ilişkin hukuksal ve idari koruma mekanizmaları ve bu mekanizmaların işleyişi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, insan haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri ile insan haklarının uluslararasılaşması bağlamında taraf olduğumuz AİHS ve bu Sözleşmenin denetim mekanizması konumunda olan AİHM, Türkiye uygulamaları açısından ele alınacaktır. Bu kapsamda, insan haklarının ve bu hakların koruma mekanizmalarının Türkiye’deki yapısı, bu yapıların oluşturulma süreçleri ve işleyişi inceleme konusu yapılacak olup, ulusal koruma mekanizmalarına başvuru usul, yöntem ve süreçleri ile başvuru sürecindeki uygulamalar, yaşanan tıkanıklık ve aksaklıkların yanısıra, insan hakları alanındaki sivil yapılanmalar üzerinde de durulacaktır. Bu noktada öncelikle, insan haklarının ulusal düzeyde korunmasının ne ifade etmesi gerektiğinden bahsedilecek ve esas itibarıyla siyasal neden ve tercihlerden kaynaklanan insan hakları sorununun çözümüne ilişkin öneriler ve olası yöntem arayışları dile getirilecektir. Belirtilen konulardan ve uygulamalardan yola çıkılarak, yaşanan aksaklıkların giderilmesinin ve sorunlarının çözümünün aslında hiç de zor olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İnsan hakları ihlalleri sorununu çözebilmek için, öncelikle bu sorunun boyutlarını ve niteliğini tespit etmek gerektiği açıktır. Bu noktada tüm dünyada, hak ihlallerini sınıflandırmak suretiyle istatistiki ve niteliksel verilere ulaşmak ve bu verilerden hareketle çözüm yolları bulmaya çalışmak amacıyla ‘İnsan Hakları Raporları’ hazırlanmaya ve yayımlanmaya başlanmıştır. Bu raporların bir kısmı, ülkelerin kendi durumlarından yola çıkarak hazırlamış oldukları ulusal nitelikli raporlar; bir kısmı ise, diğer ülkeler ya da uluslararası kuruluşlarca hazırlanan ve çok sayıda ülkeyi içine alan, bu anlamda karşılaştırmalı tespitler yapan raporlardır.

Bu çalışmada, ulusal ve uluslararası İnsan Hakları Raporlarında Türkiye’nin durumu da inceleme konusu yapılacaktır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’nin kendi içinde sancılı bir döneme ve Dünya ülkeleri arasında farklı bir

yere sahip olmaya başladığı dikkate alınarak, çeyrek asrı aşkın bu süreç boyunca hazırlanan raporlardan yola çıkılarak, Dünyanın Türkiye'ye nasıl baktığı ve Türkiye'nin insan haklarının neresinde olduğu/durduğu sorularına cevap aranacaktır. İnsan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan ve il ve ilçe insan hakları kurullarının başkanlığını yürüten mülki amirlerin bu konuya ilişkin görüş ve düşünceleri ile bakış açılarından yola çıkılarak, insan hakları alanındaki mevcut yönetim anlayışı, bu anlayışın hak ihlallerine ne ölçüde çözüm olabilirliği ile alternatif çözüm önerileri de bu çalışma kapsamında tartışılacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

İnsan hakları ihlallerine çözüm bulma arayışında ve daha demokratik bir ülkede yaşama arzusunun gerçekleştirilmesine yönelik çabalarda, bu konuda söz sahibi olan kişi ve kurumların, insan hakları kavramına bakış açılarının tespiti ile genel olarak Türkiye'deki insan hakları algısı ve yönetiminin sorgulanması gerektiği açıktır. Bu çalışmada, buldukları il ya da ilçede 'devlet'in en yüksek temsilcisi konumunda olan mülki amirlerin ve başkanlığını yürüttükleri insan hakları kurullarının -dolayısıyla devletin- insan haklarına bakış açısının belirlenmesinin yanısıra, insan haklarının idari koruma mekanizmalarının il ve ilçe düzeyinde yaygınlaştırılmış yönetim ağları niteliğinde olan insan hakları kurullarına, hak ihlali iddiası ile yapılan başvurulara ilişkin verilerin elde edilmesi amaçlanmış ve böylece Türkiye'deki insan hakları algısı ve yönetimine ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu anlamda; yapılan bu araştırma, Türkiye'de insan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan mülki amirler ile il ve ilçe insan hakları kurullarının insan hakları yönetimine ilişkin tercih ve yönelimleri çerçevesinde, Türkiye'deki (genel) "insan hakları algısı"nın tespitine yönelik olarak yürütülen özel bir çalışma niteliğini taşımaktadır. İnsan hakları algısının, "hak"lara ilişkin beklentileri ve sorunların çözümüne yönelik çabaları da doğrudan etkilediği düşüncesinden

hareketle, hak ihlallerinin önlenmesi bağlamında geliştirilecek alternatif çözüm önerileri de, insan hakları algısı çerçevesinde değerlendirme konusu yapılacaktır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Türkiye'nin her bölgesinin temsilini sağlamak amacıyla 7 ayrı coğrafi bölgeden birer il olmak üzere toplam 7 ilin ve bu illerde yer alan 16 ilçenin mülki amirleri ile derinlemesine görüşme yöntemiyle yürütülen bu araştırmanın saha çalışması, 15 Eylül 2009 - 25 Aralık 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamındaki il ve ilçeler; İstanbul ili ve Pendik, Kartal, Sultanbeyli ilçeleri; Zonguldak ili ve Devrek İlçesi; Diyarbakır ili ve Dicle, Çınar, Kayapınar ilçeleri; Malatya ili ve Battalgazi ilçesi; Ankara ili ve Altındağ, Çankaya, Kızılcahamam ilçeleri; Hatay ili ve İskenderun, Samandağ, Reyhanlı ilçeleri; İzmir ili ve Bornova ile Balçova ilçeleridir.

Bu il ve ilçelerin seçiminde, çok aşamalı tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmış olup seçilen il ya da ilçelerin, buldukları bölgeleri temsil edebilecek nitelikte ve farklı gelişmişlik düzeyinde olmalarının yanısıra, nüfus ve insan profillerinin birbirinden farklı olmasına da dikkat edilmiştir. Olabildiğince, farklı gelir düzeyine, farklı kimlik ve özelliklere sahip insanların yaşadıkları yerlerin belirlenmesine çalışılmış ve çoğunlukla yerli halkın yaşadığı il ve ilçelerin yanında, farklı bölgelerden göç etmiş insanların bulunduğu, etnik ya da dinsel özellikler bakımından farklılıklar gösteren insanların bir arada yaşadığı yerlerin tercih edilmesine özen gösterilmiştir. İl ve ilçelerdeki ekonomik ve sosyal yapının, orada yaşayan insanların ve idarecilerin insan haklarına bakış açılarını etkileyebileceği düşüncesinden hareketle bu yönde bir çaba gösterilmiştir.

Gidilen il ve ilçelerde, insan haklarından sorumlu olan ve insan hakları kurulu başkanlığını yürüten vali yardımcıları ve kaymakamların yanısıra, mümkün olduğu ölçüde, kurulların sekreteryasını yürüten valilik ya da kaymakamlık yazı işleri müdürleri ve konuyla ilgili personelle de görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler

sonucunda, kentlerdeki insan hakları algısı ve yönetimi ile il ve ilçe insan hakları kurullarının bu konudaki yeri ve etkinliği hakkında ipuçları yakalanması ve yeni fikirler edinilmesi mümkün olmuştur. Genel itibariyle ‘devlet temsilcisi’ konumunda olan ve aynı zamanda ‘insan hakları kurulu başkanı’ sıfatını da taşıyan mülki amirlerin, insan hakları konusuna bakış açıları ve başkanlığını yürüttükleri kurullara hak ihlali iddiası ile yapılan başvurulara ilişkin olarak elde edilen bazı veriler de çalışmamız kapsamında sunulmaktadır.

Yapılan görüşmelerde sorulan soruların büyük bir bölümü, önceden hazırlanmış olup, spontane gelişen durumlar karşısında farklı sorular sorulması ve farklı bir bakış açısı kazanılması da söz konusu olmuştur. Sorular genellikle açık uçlu olup, görüşmecilerin yönlendirilmemesi ve sınırlandırılmamasına özen gösterilmiştir. Anket yönteminden farklı bir çalışma metodu kullanıldığından, sorulan sorulara “evet” ya da “hayır” şeklinde yanıt verilmesi ve dolayısıyla genel nitelikte ve nicel orantılama yapılabilecek sonuçlara ulaşılması mümkün olmamakla birlikte, çalışma sonucunda temel tezi doğrular nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Bu araştırma, Türkiye’deki kamuoyu ya da idarecilerin eğilimlerini belirleyebilecek ve tüm Türkiye nüfusunu temsil niteliğine sahip bir örnekleme yürütülmüş bir anket çalışması niteliğinde olmayıp, araştırmanın hedef kitlesini oluşturan ve insan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan mülki amirlerin, insan hakları yönetimine ilişkin tercih ve yönelimleri ile kurulların çalışma disiplinini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmadır.

Bu çalışmada, farklı sosyo-ekonomik göstergelere sahip il ve ilçelerin, farklı özelliklere sahip mülki idare amirlerinin anlattıklarını birbiriyle karşılaştırma olanağına sahip olunmuş; görüşme yapılan kişilerin hangi duygu ve düşüncelerle hareket ettiklerini, karşılaştıkları sorun ve sıkıntıları, idarecilik sıfatının yanında sade vatandaş olarak konuya yaklaşımlarını ayrıntılarıyla saptayabilme imkanına büyük ölçüde ulaşılmıştır. Bu sebeple araştırmanın, görüşme yapılan devlet temsilcilerinin ve dolayısıyla ‘devlet’in, insan haklarına bakış açısını -kesin olarak olmasa da- büyük ölçüde ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI

Bu bölümde insan hakları kavramı, tarihsel ve düşünsel temelleri ile ulusal ve uluslararası düzeyde gelişim süreçleri ve Türkiye’deki yapılanması açısından incelenmektedir. Bu bağlamda; insan haklarının, tarihsel ve düşünsel olarak ‘doğal hukuk’ anlayışından kaynaklandığı, bu hakların en geniş anlamıyla, siyasal meşruluğun da bir ölçütü niteliğinde olduğu ve insan haklarının yalnızca temenni ve emelleri değil, haklara dayanan sosyal değişme taleplerini de içerdiğinden bahsedilecektir.

İnsan haklarının kaynağı, insan doğası ve insan ihtiyaçlarıyla temellendirilirken, özgürlüklerin oluşumu ile liberalizm arasında var olduğu ileri sürülen bağlantı, “Batı Geleneği” teorisine yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilerden hareketle insan haklarının evrenselliği düşüncesi ile giderek küresel bir boyut kazanmasının yanısıra, “yeni dünya düzeni” denilen olguyla birlikte siyasallaşması da bu bölümde inceleme konusu yapılacaktır. İnsan haklarının kuşaklar halinde, ulusal ve uluslararası düzeyde gelişim süreçleri ile insan haklarının uluslararasılaşması bağlamında ortaya çıkan AIHM de, bu bölümde ele alınacak konular arasındadır.

Türkiye’de insan hakları hukukunun ulusal düzeyde yapılanması ve uluslararası hukuka entegrasyon süreci ile insan haklarına yönelik farklı görüş ve tartışmaların yanısıra, insan hakları sorununun temel nedenleri ve çözümüne yönelik açılımlar da bu bölümde incelenecektir. Türkiye’deki insan hakları yönetimi ve yapılanması, kurumsallaşma süreci ve sivil örgütlenmeler bağlamında ele alınırken; ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından özellikle 1980’li yıllardan itibaren hazırlanan raporlarda yapılan tespitlerden yola çıkılarak, Türkiye’nin çeyrek asrı aşkın bir dönem boyunca, insan hakları karşısındaki durumuna ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır.

2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan hakları kavramının incelenmesinde, bu kavramın tanımlanmasından başlanarak, kapsam ve boyutları ile özel nitelikleri ve kategorilerinin de ele alınması gerekmektedir.

2.1. İnsan Hakları Nedir?

İnsan hakları kavramı; henüz tanımı, içeriği, kapsamı ve düşünsel temelleri üzerindeki tartışmaların sona ermediği ve bu konuda bir uzlaşmaya varılamamış bir kavram niteliğindedir. Bu konuya ilişkin tartışmalar iki noktada yoğunlaşmaktadır: Birincisi, insan haklarının neler olduğu ya da olması gerektiği; ikincisi ise, evrensel olduğu iddia edilen insan hakları anlayışının her toplumun kendi kültürü ile uzlaşıp uzlaşamayacağı sorunudur (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

İnsan hakları kavramının çok değişik şekillerde tanımlanabilmesi mümkün olmakla beraber, klasik ve günümüzde de önemli ölçüde kabul edilen anlamıyla insan hakları; insanın başkaca hiçbir ön şart aranmaksızın, salt insan olması nedeniyle doğuştan öznesi olduğu, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan, devlet, birey ya da birey toplulukları tarafından dokunulamayan evrensel ilke, kural ve haklar bütünüdür ifade etmektedir (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008; Hekimoğlu, 2008:54, 55; Gülmez, 2001:4).

İnsan hakları, başka hiçbir niteliğine bakılmaksızın, kişilerin ve toplumların salt insan olmaları sıfatıyla sahip oldukları düşünülen, tanınması istenen ya da tanınan temel hak ve özgürlükler niteliğinde olduğundan, bu anlamıyla tarihsel ve düşünsel olarak ‘doğal hukuk’ anlayışından kaynaklanmaktadır. ‘Hak’ka, “insan hakkı” niteliğini kazandıran değer, “insan onuru” olduğu için, insan onurunu güvenceye alan tüm haklar, insan hakları kapsamındadır. İnsan hakkı belgelerinde yer alan “insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel ve eylemsel saygı” ilkesi

aslında, “insana saygı” anlamına gelmektedir. İnsan hakları, insanlar arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, ahlaki değer bakımından onları eşit görmeyi ima eder. Yani, “insanın kendisi, en yüce değerdir.” (Gülmez, 2001:4; Anar, 1999:20; Donnelly, 1995:19; Gündoğan, Günay, 2004:15).

Hekimoğlu'na (2008:54) göre; bu tanımlama, sosyolojik, felsefi ve ahlaki açıdan oldukça derin anlamlar içeren insan hakları kavramının özüne uygun bir nitelik taşımaktadır. Zira bu tanımlama ile insan hakları; kurumsal, kanuni ve idari bir takım garantilerle donatılmış olup olmadıklarına ve belli bir devletin pozitif hukukunda özel düzenleyici normlarla öngörülmüş olup olmadıklarına bakılmaksızın varlık/geçerlilik kazanacak ve hak sujeleri yani bütün insanlar tarafından ileri sürülebilecektir. Böylece insan hakları kavramı, pozitif hukuk yerine doğal hukuk çerçevesi içerisinde ele alınmakta ve önemli ölçüde ‘bir çeşit doğal hak’ olarak kabul görmektedir.

İnsan hakları kavramı, insanın doğal ve kültürel yeteneklerini özgürce ifade edebilmesini içermektedir. Bu kavram, insan haklarını güvence altına almayı amaçlayan etik bir anlayışa dayandığından, insan haklarının insanların ezilmeleri ve sindirilmelerinin önüne geçilmesini sağlama fonksiyonu, gerçekte hukuki bir yaptırıma bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır. İnsan hakları gücünü, dayandığı etik temelden almakta, bu temel kavrama psikolojik ve felsefi boyutlarını aşan evrensel bir güç kazandırmaktadır (Doğan, 2001:231, 232).

İnsanlar, devletten ve onun yarattığı hukuktan önce varolan, dolayısıyla devlet tarafından yaratılmayan, sadece ortaya çıkarılıp tanınan birtakım doğal haklara sahip olduklarından, devlet kendi hukukundan üstün bu doğal haklarla bağlıdır ve onlara gereken saygıyı göstermek zorundadır. Böylece, insanların haklarının devlet ve birey müdahalelerine karşı korunması sağlanarak, çok boyutlu insan kişiliğinin geliştirilmesi güvence altına alınmış olacaktır (Hekimoğlu, 2008:54, 55).

İnsan hakları, ‘pozitif hukuk’ denilen yazılı hukuktaki yani en başta Anayasa’daki haklarla sınırlı olmayıp, ‘olan’ değil, ‘olması gereken’ haklardır. Bu haklar, bir “ideal”dir ve bir devlet mevzuatınca tanınmasa ve çiğnense bile insan

hakları, üstün doğasının mevcudiyetine inananlar için varlığını yitirmeyecektir. İnsan hakları aynı zamanda, yer ve zaman sınırlarını; belli bir ülkede, belli bir zamanda, Anayasa ve yasalarla tanınan hakları aşan, evrensel nitelikte olan ve ayırım gözetmeksizin tüm insanlara tanınması gereken haklardır. Bu haklar, tüm insanlığın ortak değerleri, erişmeyi amaçladığı ortak ülküleridir. Ancak insan hakları, her zaman ‘olması gereken’ haklar olarak kalamayacaklarından; özne, konu ve yaptırımlarıyla ulusal ve uluslararası yazılı hukukta düzenlenmiş ve güvence altına alınmışlardır (Gülmez, 2001:4, 5; Kaboğlu, 1989:21).

İnsan hakları, bireye özel statü tanıyan bir ahlak felsefesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle kişiye özel bir değer, onur tanımayan sistemler insan haklarına açık değildir. İnsan hakları, insana salt ‘insan’ olma niteliği nedeniyle tanınmış olduklarından, insan olma dışındaki diğer görünen özellikler ayrımcılık nedeni olarak kabul edilemez. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin belirttiği gibi insanlar, haklar ve onur yönünden eşittir; soy, renk, cinsiyet, dil, din, köken v.b. özellikler, insanın insan olmadan sonra gelen özellikleridir ve bu özellikler ayrımcılık nedeni olamaz, olmamalıdır. “Ayrım gözetmeme, insan haklarının özüdür.” (Gülmez, 2001:2; Davran, 2001:21).

2.2. İnsan Haklarının Kapsam ve Boyutları

“20. yüzyılda insan hakları bir dindir” biçimindeki nitelemeye ve çok yaygın kullanımına karşın insan hakları, içi pek az doldurulmuş kavramlar arasındadır. Bu nedenle kavramın sınırlarının bilimsel olarak belirlenmesi de oldukça güçtür. ‘İnsan hakları’ ya da ‘kamu özgürlükleri’ yerine, zaman zaman ‘temel hak ve özgürlükler’ teriminin de kullanıldığı görülmekle birlikte, “*temel hak ve özgürlükler*” kavramı, insan hakları kavramından daha dar kapsamlı olup, Anayasaların pek çoğunda yer alan bu kavram, insan haklarının Anayasada tanınan ve güvenceye alınan kısmı olarak ifade edilmektedir. Yani temel haklar, yazılı hukukun tanıdığı, ‘olan’ haklardır. Türkiye’de bu kavram ilk kez 1961 yılında Anayasaya girmiş ve kişinin

hakları, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasal haklar olmak üzere üç başlık altında düzenlenmiştir. Bazı ülkelerde, yürürlükte olan hukukun düzenlediği, güvenceye bağladığı özgürlüklere “kamu özgürlükleri” denilmektedir. Hukuksal düzlemde insan hakları ve temel haklar kavramları arasında yapılan ayırım, Evrensel Bildirgeyi izleyen dönemde giderek önemini yitirmeye başlamıştır. Çünkü artık, insan haklarının büyük bir çoğunluğu yazılı hukuka girmiş ve öngörülen yaptırımlarla güvenceye bağlanmıştır. Böylece ‘olması gereken’ haklar, ‘olan’ haklara dönüşmüştür (Kaboğlu, 1989:16-19; Gülmez, 2001:5).

“*Kişi hak ve özgürlükleri*” kavramı ise, hem insan haklarından hem de temel haklardan daha dar kapsamlıdır. 18 inci yüzyılda ortaya çıkan bu kavram, klasik demokrasiye temel olan bireyci öğretiyle ilgili olup daha çok bireysel alanı çağrıştırmaktadır. Bu haklar aynı zamanda sosyal hakları dışlamakta ve yalnızca “birinci kuşak” olarak nitelenen hak ve özgürlükleri içermektedir. “Yurttaş hakları” ise, bu kavramlar içinde en dar kapsamlı olanıdır. Bu haklar, insan haklarından yalnızca yurttaşlara yani devlete yurttaşlık bağı ile bağlı bulunanlara tanınan, yurttaşların yararlandığı haklardır. Ancak siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak, bu hakların yabancılara da tanınmaya başlamasıyla birlikte bu ayırım da giderek önemini yitirmeye başlamıştır (Gülmez, 2001:6).

İnsan hakları kavramını oluşturan ‘*insan*’ ve ‘*hak*’ sözcüklerinden anlaşılacağı üzere ‘insan’, insan haklarının amacı ve eksenidir. Ve elbette ‘insan’ı, insan haklarının özündeki, “insan onuru” olarak nitelenen insansal ve evrensel değerle anlatmak, ‘onur’ duygusu taşıyan bir varlık olarak ele almak gereklidir. Hukuk ise, hakların öznesi olan insanı, ‘kişi’ olarak nitelemekte ve tüm insanları eşit saymaktadır. Ancak insan, kimi hakların öznesi olarak tanınmadan önce ‘özgür’ olan ve özgürlükleri bulunan bir varlıktır. İnsanın, hak öznesi bir kişiye dönüştürülmesi, kendisini hak öznesi olarak hukuka kabul ettirmesi, ancak özgürlükle olanaklı olmaktadır. Bu nedenle, hak ve özgürlüğün aynı hukuksal gerçeğin iki ayrı yönünü oluşturduğu söylenebilir. *Hak*, özgürlüğün temeli ve konusu olup, özgürlükle gerçekleşmektedir. *Özgürlük* ise, bir haktır ve hakkın gerçekleşmesinin de aracıdır. İnsanın özgür olmadığını, özgürlüklerinin bulunmadığını düşünmek, insan onuru ile bağdaşmayacağı gibi, hakları gerçekleştirmenin de yolunu tıkamaktadır. Bu nedenle,

salt ‘İnsan Hakları’ yerine, çoğu zaman ‘İnsan Hak ve Özgürlükleri’nden söz edilmektedir (Gülmez, 2001:6, 7).

Özgürlük, “hukuk öncesi, yani düzenlenmemiş serbestlik” anlamına gelmekte olup bu kavram, hak kavramına göre daha soyut ve belirsizdir. Bu anlamda hukuk düzeninin yasaklamadığı davranışlar, ‘özgürlük’ sayılır. Felsefi yönden ise özgürlük, insan haklarını da belirleyen temel bir konum ve bir bakıma ‘insanın özü’dür. Aynı zamanda, devletin koyduğu kuralların hukuka uygunluk koşulu ya da hukuk düzenlerinin meşruluk ölçütüdür. Özgürlük, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde, insan haklarının birincisi olarak belirtilmiş ve “başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme” olarak tanımlanmıştır (Gülmez, 2001:7, 8; Kaboğlu, 1989:21).

Hak, çeşitli kuramsal görüşlerle açıklanmaya çalışılan bir kavram olup, bu kuramları birleştiren karma kurama göre hak, “hukuken korunan ve yararlanılması hak öznesinin iradesine bırakılan çıkar”, biçiminde tanımlanmaktadır. Özgürlük, tüm hakların ortak kökeni iken haklar, hukukun özgürlükleri sağlamak amacıyla kişiye tanıdığı meşru yetkilerin adıdır. “*Haklar*, özel bir gücün taleplerine temel olan isimlerdir.” Bu anlamda hak, öznesinin bir istemde bulunabileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumun varlığını içermekte; özgürlük ise, yapma ya da yapmama serbestliğini ifade etmektedir. Bir hakka sahip olmak aynı zamanda, haklara dayanan taleplerinde ısrar etmeye yetkili olmaktır. Her özgürlük, ondan yararlananlar için bir hak olmakla birlikte, her hak özgürlük değildir. *Hak*, insana Tanrı adına hareket ettiğine inanan ve toplumu buna inandıran kral ya da yasa, toplumsal bilinç veya gelenek gibi bir otorite kaynağı tarafından verilen, desteklenen, kutsanan yetki, özgürlük veya ayrıcalık olduğundan, bireylere toplumsal ilişkiler ve ahlak bakımından tanınan davranış özgürlüğünü de bizatihi içermektedir. “Bir hakkı talep etmek, şeyleri gerçeğe dönüştürür.” (Donnelly, 1995:19-21; Kaboğlu, 1989:15; Gülmez, 2001:8; Gündoğan, Günay, 2004:13).

Shue’ya (1996:26, 27) göre hak; “haklı bir istemin ussal temelidir.” Haklar yalnızca dilekleri, istekleri, değişleri haklı çıkarmak için var olmaz. Haklar, ancak daha güçsüz bir şeye değil de istemlere yol açtığı içindir ki haklara sahip olmak, insan onuruyla sıkı sıkıya bağlıdır. “Hakkı ihlal edilen kişinin göstereceği en uygun

tepki öfkedir. Aynı şekilde o şey hakkında verildiği zaman ise gönül borcu duymaya hiç gerek yoktur. Çünkü insan yalnızca kendinin olan ya da kendi hakkı olan şeyi almıştır.”

Gülmez; ‘ödev’ kavramının tanımından yola çıkarak, hak ve ödev dengesi kavramına ulaşmakta ve bu dengeyi kurmanın en önemli sorunlardan biri olduğuna işaret etmektedir. Gülmez’e (2001:8) göre *ödev*, bir temel hakkın sınırlandırılması sonucu oluşan hukuki durumu ifade ettiğinden ve temel haklar, sınırlandırılmış olmaları nedeniyle ödevler de içerdiğinden, hak öznesinin kendisine tanınan hak, başkaları için ödev niteliğini taşımaktadır. Kimse, sınırsız ve sonsuz hak öznesi olamayacağından, hak ve ödev dengesini kurmak, bu noktada büyük önem kazanmaktadır.

İnsanlık, temelinde insanın düşünce ve eyleminin bulunduğu, insan olma bilincinin yokluğundan ve eksikliğinden kaynaklanan tüm olumsuzlukları, uzun ve çok zorlu bir tarihsel süreç içinde aşmaya çalışarak hala sayısız büyük sorunları bulunan günümüzdeki uygarlık düzeyine ulaşmış, olumsuz deneyimlerinden çıkardığı derslerle evrenselleştirdiği bir değerler sistemi oluşturmuştur. İnsanın insan için, ama insana karşı verdiği aynı zamanda düşünsel ve eylemsel savaşımın ürünü olan bu sistemin ortak varlığının özünde; özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk, dayanışma ve karşılıklı anlayış gibi değerler bulunmaktadır. Bu değerleri taşıyan ve oluşturan özne, insandır. Değer yaratma ve bunları insanlığın ortak ve evrensel değerlerine ve mal varlığına katma çabası, insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. İşte insan hakları, insanın bu özelliğini desteklemek için vardır ve tanınmıştır. İnsanlık ya da uygarlık tarihi, insanın değer yaratma özelliğiyle geliştiği için, insana bu özelliğini koruma ve geliştirme olanağı verecek bir ortam yaratmak, insan hakları diliyle “haklar ve özgürlükler tanımak” ve onun bu haklardan yararlanmasını sağlamak kaçınılmaz bir zorunluluktur (Gülmez, 2001:1).

2.3. İnsan Haklarının Özel Nitelikleri

İnsan hakları, “hakların özel bir grubudur” ve bu haklar, bir kişinin yalnızca ‘insan’ olduğu için sahip olduğu, en üstün ahlaki haklardır. Bununla birlikte, insan hakları doğal olarak, ‘daha alt düzeydeki’ haklarla veya bu hakları yerleştirme mücadelesiyle de yakından ilgilidir. Bütün hak iddiaları bir “son çare”dirler ve haklar, ancak bu hakların konusundan yararlanmanın tehlikede olduğu veya bunların inkâr edildikleri durumlarda ileri sürülmektedirler (Donnelly, 1995:22-24).

‘İnsan hakkı’ iddiası, haklar alanındaki son çaredir ve bundan daha yüksek bir hak başvurusu yoktur. İnsan haklarının fiilen korunduğu yerde, insan haklarına sahip olmaya devam edilir, ama onları kullanmaya ihtiyaç ya da neden yoktur. Bu nedenle insan hakları iddiaları esas itibariyle hukukun dışındadır. Hak iddialarının temel amacı; mevcut kurum, uygulama veya normlara –özellikle hukuki kurumlara- karşı çıkmak veya onları değiştirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde doğal haklara ilişkin iddialar devrimci bir ifade içinde yer almışlardır. Donnelly’in (1995:24, 25) de ifade ettiği gibi, bu durum insan haklarının ulusal, bölgesel veya uluslararası hukuk bakımından meşru olmadıkları veya böyle olmamaları gerektiği anlamına gelmez; tam aksine, insan hakları mücadelesinin nihai amacı, bu haklara hukuki geçerlilik kazandırılmasının sağlanmasıdır. Ancak insan hakları hukuken ileri sürülebilir hale getirildiklerinde, hakları ihlal edilenler bunlara sahip olmaya devam etmekle beraber, artık insan haklarını değil, hukuki hakları ileri sürmektedirler.

Tarihsel bağlantıları içindeki ana amaçlarına bakılırsa, insan haklarına ilişkin geçmişte ortaya konmuş bütün bildiriler, ister dinsel ister ideolojik olsun, belirli inançların ya da siyasal savların, başka bir deyişle dogmaların bir ifadesi olmayıp, temellerindeki amaca bakıldığında daha çok kötü durumlara, yani insan haklarının çiğnenmesine “karşı çıkış” niteliğindedirler. Böyle bir karşı çıkış, kişi olarak yapısı ve içinde bulunduğu toplumsal bağlantılar bakımından insanın doğal yapısına ilişkin belirli bir anlayışı da beraberinde getirmekte ve açığa vurmaktadır. Bu koşullarda 1948’in Evrensel Bildirisine kadar, bütün geleneksel bildirilerde,

ödevlerden hemen hemen hiç söz edilmemesi, buna karşılık özgürlüğün -hep dokunulmama anlamında özgürlüğün- önplana konulması kolayca anlaşılmaktadır (Diemer, 1996:43).

İnsan hakları, en geniş anlamda, siyasal meşruluğun da bir ölçütü olduğundan, hükümetler ve onların uygulamaları, insan haklarını korudukları ölçüde meşrudur. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ifade edildiği gibi, insan hakları “bütün halklar ve bütün uluslar için başarının ölçütü”dür. Ama bunun kadar önemli olan diğer nokta da; bunların, yurttaşları bu hakları savunmak üzere harekete geçmeye, hakları kullanmak suretiyle bu standartların gerçekleştirilmesinde ısrarlı olmaya ve bunların gerçekleştirildikleri bir dünya yaratmak üzere mücadele etmeye yetkili kılınmalarıdır. İnsan hakları yalnızca emelleri, önerileri, dilekleri ve övgüye-değer düşünceleri değil, fakat haklara-dayanan sosyal değişme taleplerini de ifade etmektedir (Donnelly, 1995:25).

İnsan hakları kavramı bugün, hukuk ve siyaset teorisi gibi sosyal bilimlerin ve felsefi tartışmaların merkezinde yer almakta ve temel sorunsallardan birini oluşturmaktadır. Günümüzde sadece iç düzenlerini insan haklarına dayandırmayan devletlerin değil, aynı zamanda dış politikalarında insan hakları duyarlılığıyla hareket etmeyen devletlerin de meşrulukları ciddi biçimde sorgulanır hale gelmiştir. İnsan hakları, ulusal ve uluslararası alanda gerek kapsamı ve barındırdığı haklar, gerekse her geçen gün artan güvence mekanizmaları ile daha işlevsel hale gelmiş, toplumsal, siyasal ve hukuki sistemlerin yetkinleştirilmesine yönelik ahlaki taleplerin asıl dayanağı olmuştur (“İnsan Haklarının Korunması ve Tarihsel Gelişimi”, 2008).

Gülmez (2001:8, 9); insan haklarının, bu sayılanların yanısıra, doğal hukuktan kaynaklanan belirli özelliklerinin olduğuna da vurgu yapmakta ve bu özellikleri; evrensellik, kişisellik/bireysellik, dokunulmazlık, vazgeçilmezlik ve devredilmezlik özellikleri olarak sıralamaktadır.

Pozitif veya hukuki haklarla, insan haklarının da dâhil olduğu ahlaki haklar arasındaki bilinen ayrım, yalnızca hakların iki farklı kaynağı bulunduğuna ve farklı iki sosyal kurumlar dizisinde somutlaştıklarına işaret eder. Dolayısıyla biri diğerinden daha doğru veya daha az doğru değildir. Pozitif ve ahlaki haklar, hakların

ayrı türleridir. Hukuki haklar yasalardan ya da gelenekten doğup hukuk gücüyle desteklenirken, ahlaki haklar ise ahlaklılık ilkelerinden doğar ve ahlakın gücüyle desteklenirler. Ancak ister ahlaki, isterse hukuki olsun hak, haktır. Pratik farklılıklarının çoğu ise aslında, hukuki hakların hukuken yürütülebilir olmaları gereğine dayanmaktadır (Donnelly, 1995:26, 27).

2.4. İnsan Hakları Kategorileri

İnsan hakları kavramını daha iyi algılayabilmek bakımından bu hakların, üzerinde büyük ölçüde uzlaşmaya varılmış ve kabul görmüş olan kategorilerinden bahsetmek yerinde olur. Bu kategorilere giren hakları gruplandırırken ise, Donnelly'in (1995:44, 45) yaptığı sınıflandırma takip edilecektir. Bu sınıflandırmaya göre;

Sivil ve siyasal haklar kategorisine sokulan hakları, daha yararlı ve bilgilendirici bir sınıflandırma açısından şu dört ana gruba ayırmak mümkündür:

-*Kişisel haklar*, bireyin maddi ve manevi bütünlüğünün asgari güvencelerini sağlarlar. Hayat, ayrımcılığa karşı korunma, köleleştirilmeme, yasa önünde tanınma, işkenceye karşı korunma ve yurttaşlık hakları bu kategoriye girmektedir.

-*Hukuki haklar*, hukuki ve siyasi sistemle ilişkilerinde –özellikle ceza hukukunda- bireylere usuli güvenceler sağlamaktadır. Tarafsız mahkemece adil ve aleni yargılanma, keyfi yakalama ve tutuklamaya karşı korunma, suçsuzluk karinesi ve kanunların geçmişe yürümezliği hakları bu türdendir. Bu haklar, baskıcı devletlerin hukuk sistemini, insan onurunu çiğnemenin bir mekanizması olarak kullandıkları gerçeğinden yola çıkılarak öngörülmüştür.

-*Sivil özgürlükler*, bazı etkinlik alanlarını devletin müdahalesinden korumakta ve onurlu bir hayatın, kamusal söylem ve etkinliğe girmeyi mümkün kılacak ‘olumlu’ (pozitif) düşünce ve toplanma özgürlüklerini gerektirdiği düşüncesiyle devlete getirilen ‘olumsuz’ (negatif) sınırlamaları kapsamaktadır.

Evrensel Bildiri, bu gruptaki haklardan düşünce, vicdan, ifade, basın, dernek ve toplanma özgürlüğü haklarına yer vermektedir.

-Siyasal haklar; vatandaşa, devlete katılma ve sonuç olarak onu denetleme imkânı verirler. Halkın yönetime katılma hakkı ile birlikte ifade, basın ve toplanma gibi kamusal yönleri bulunan pek çok hak bu kategoriye girmektedir.

Ancak, belirtilen bu hakların tasnifinde farklı sınıflandırmalar da kabul edilebilir. Sözelimi, işkenceye karşı korunma hakkı, kişisel haklar kategorisinde olduğu kadar hukuki haklar arasında da sayılabilir.

İktisadi, sosyal ve kültürel haklar da aynı şekilde tasnif edilebilir:

-Geçim hakları, ancak yaşayabilmek için gerekli asgari kaynakları –başta yiyecek ve sağlık haklarını- güvence altına almaktadır.

-İktisadi haklar; sosyal güvenlik, çalışma, dinlenme ve boş zaman, sendika kurma hakkı gibi hakları içine almaktadır. Bu haklar, yalnızca emeğin maddi bakımdan zorunlu olduğunun değil, fakat aynı zamanda anlamlı çalışmanın bizatihi tatminkâr olduğunun ve kişisel onur ve gelişme bakımından sivil özgürlüklerden daha az önemli olmadığının da ifadesidir.

-Sosyal haklar, eğitim hakkı ile aile kurmak ve sürdürmek hakkının belli unsurlarını içermektedir.

-Kültürel haklar ise, esas itibariyle topluluğun kültürel hayatına katılma hakkını içermekte olup, eğitim hakkı da kültürel bir hak olarak kabul edilebilir.

3. İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL VE FELSEFİ TEMELLERİ

İnsan haklarının kaynağı ve insan ihtiyaçları, karşılıklı haklar ve ödevler, özgürlüklerin oluşumu ile liberalizm arasındaki bağlantı ve insan haklarının küresel bir boyut kazanması, bu hakların düşünsel ve felsefi temelleri bağlamında inceleme konusu yapılacaktır.

3.1. İnsan Haklarının Kaynağı

İnsan hakları terimi, bir kaynağa işaret etmektedir. Hukuki hakların kaynağı hukuk, akdi hakların kaynağı ise sözleşmeler olduğuna göre, açıktır ki; insan haklarının kaynağı da insanlık (humanity) veya ‘insan doğası’dır. İnsan haklarını doğuran insan doğası çok defa insan ihtiyaçlarıyla tanımlanır. Bu tanımlamaya göre; “ihtiyaçlar insan haklarının temelidir.” Ne var ki ‘insan ihtiyaçları’ kavramı da ‘insan doğası’ kadar belirsizdir. Geniş bir açıdan bakıldığında ‘ihtiyaçlar’ın mecazi ve ahlaki bir anlam taşıdığı ve insan doğası üstüne felsefi tartışmalar arasında kaldığı görülür (Donnelly, 1995:27).

İnsan haklarının kaynağı ve temellendirilmesi konusunda tarihsel süreçte çoğunlukla ‘doğal haklar’ görüşü temel dayanak olmuştur. Bu görüşe göre, insanın doğuştan sahip olduğu haklar, zaman ve mekândan bağımsız olduklarından hakların devletten ve toplumdan önce var olduğu kabul edilmektedir. Böylece, hakların devlet tarafından verilmediği, devlet kurulmadan önce var olduğu düşüncesiyle baskıcı rejimlere karşı özgürlüklerin güvence altına alınmasında önemli adımlar atılmıştır. Başlangıçta ‘ilahi temellere dayanan doğal hukuk’ anlayışından, ‘rasyonalist ve seküler bir doğal hukuk’ anlayışına ulaşılmasının bir sonucu olarak, insan haklarının kaynağı ilahi kaynaklardan arındırılmış ve ‘insan doğası’ ve ‘insan gereksinimleri’ olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bu anlayışa göre insan hakları, kişilerin maddi ve manevi temel gereksinimlerini karşılamalarına yarayan araçlar olarak kaynağını

insanın ahlaki doğasından almaktadır. Uluslararası insan hakları belgelerinde de bu noktaya işaret edilmekte ve insan haklarının kişinin özündeki onurdan kaynaklandığı dile getirilmektedir (Dosya: İnsan Haklarını Anlamak, 2008).

Donnelly'e (1995:28) göre; insan hakları da sosyal pratikler gibi, insan faaliyetlerinden kaynaklanmakta olup insana Tanrı, Doğa veya hayatın fiziki gerçekleri tarafından verilmiş değildir. İnsan hakları, insan olarak varolabilmeye ilişkin özgül bir ahlaki görüşün toplumsal olarak seçilmesini temsil etmektedir. Bu görüşün de, onurlu bir hayatın asgari gerekleriyle ilgili özgül bir anlayışa dayanmakta olduğu açıktır. İnsan hakları, insani olanakların altında yatan ahlaki görüşü gerçekleştirmek için belirli kurum ve uygulamaların gerekliliğini göstermekte, yani bu hakların uygulamaya geçirilmesini ve korunmasını gerektirmektedir. Kısacası insan hakları, insan onuru ve potansiyeline ilişkin belli bir görüşün, temel hakların kurumsallaştırılması yoluyla gerçekleştirilmesini amaçlayan bir sosyal pratiktir. Bu nedenle, hem ahlaki görüşle siyasal gerçeklik arasında, hem de bireyle toplum, özellikle devlet arasında, insan hakları uygulaması aracılığıyla birbirini biçimlendiren yapıcı bir etkileşim vardır. Devlet faaliyetinin sınırları ve gerekleri, insan doğası ve ona dayanan haklar tarafından belirlenmekte ama insan haklarının yönlendirdiği devlet ve toplum da bu doğanın yaratılması ve gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda insan doğası “‘verili’ olduğu kadar *toplumsal bir projedir* de” (Donnelly, 1995:28, 29).

Sahiplik paradoksu, insan hakları örneğinde gerçek ile ideal, ahlaki görüş ile siyasal uygulama arasındaki bu esaslı etkileşimi ifade etmenin bir yoludur. İnsan doğası, insan hakları ve siyasal toplum arasındaki ilişki bu nedenle “diyalektik”tir. İnsan hakları siyasal toplumu şekillendirir, siyasal toplum da insanları biçimlendirir. İnsanlar ise, başlangıçta bu hakların temelini oluşturmuş olan insan doğasındaki olanakları gerçekleştirmeye çalışır. İnsan haklarının altında yatan ‘insan doğası’ fikri, ‘doğal’, toplumsal, tarihsel ve ahlaki unsurları birleştirir (Donnelly, 1995:30).

Doğal hukuk kavramı, insanın ‘insan’ olması nedeniyle hakları olduğunu anlatmaktadır. İnsan, bu hakları “içinde” duyar. Bu haklar yazılı değildir ve insanlık tarihi kadar eskidir. ‘Herkes’i kapsar, ‘evrensel’dir, yer ve zaman sınırlarını aşar. Haklar, devletten önce de vardır, bu hakları devlet yaratmamıştır. Bu sebeple devlet,

kendisinden önce gelen haklarla bağlıdır. İnsan bu hakların doğuştan öznesi olduğundan, yazılı hukukun belli bir ülkede bu hakları tanımamış olmasının bir önemi yoktur. Dolayısıyla hukuk; örneğin 1776 Amerikan Belgeleri, 1789 Fransız Bildirgesi ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, hakları yaratmaz, var olan hakları duyurur, tanır ve güvenceye alır. Birinci kuşak insan haklarının devlete karşı “özgürlükler” olarak duyurulmasının temelinde, bu liberal/bireyci ve doğal haklar yaklaşımı yer almaktadır (Gülmez, 2001:8, 9).

İnsan hakları ve ‘doğal haklar’ arasındaki fark, doğal hak kavramının çok daha eskiye dayanmasıdır. Bilindiği üzere, Antikçağ’da adalet üstüne yapılan felsefi çalışmaların odak noktasını oluşturan soru; adaletin nesnel ve evrensel bir temelini olup olmadığı, yoksa bu insanların uzlaşımına bağlı olan değerleri mi ifade ettiği sorusudur. Platon ve Aristoteles, adaletin doğasını akılla keşfedilebilir ve herkes tarafından elde edilebilir olarak görmüşler; Stoacılar ise doğa yasaları ile ahlaki ya da siyasal yasalar arasında bir fark olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre, yasalar Tanrı iradesine dayanırlar ve bunlar da akıl sahibi olan ‘herkesin bilebileceği’ şeylerdir. Bu durumda ‘doğal haklar’ kavramının nesnel, evrensel ve herkesi bağlayıcı yasalar görüşüne dayandığını söylemek mümkündür (Gündoğan, Günay, 2004:17).

Ortaçağ boyunca Hristiyanlık, Skolastik Felsefe’nin etkisinde karanlığa gömülmüş, doğal hukukun Tanrısal iradeden mi, yoksa Tanrısal akıldan mı kaynaklandığını tartışmıştır. Ortaçağ biterken başlayan Rönesans ve onu izleyen Reform hareketleri; felsefe, politika ve sosyal sahada yeni gelişmelere yol açacak olup, her iki hareketin de temel nedeni, yeni ve güçlü bir sınıf olan burjuvazinin feodalizme ve kilisenin Skolastik düşüncesine karşı yürüttüğü savaştır. Rönesans’ın getirdiği en önemli yeni akım, ilk çağ klasik kültürünün yeniden doğuşu ve inancın yerini aklın aldığı, insanı evrenin merkezi kabul eden, dogmaların yerine şüpheyi koyan Hümanizm düşüncesidir. Bu düşünce akımları, ‘Aydınlanma’nın, ‘Modernite’nin ve dolayısıyla da çağımızın temelini oluşturacaktır. Reform ise temelinde bireyci ve özgürlükçü kaygılar taşımamakla birlikte, pek çok kan dökülmesi pahasına da olsa inanç ve vicdan özgürlüğünün gelişmesine yardımcı

olmuş ve bu yolla kilisenin gücünün azalmasında da önemli bir rol oynamıştır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

17 nci yüzyılın başlarında, bazı hukukçular ‘doğal hukuk’u kadere dayandırırken, diğer yandan da Stoa’ya dönüş ve Stoa’yı yeniden canlandırma isteğini gözlemlemek mümkündür. Hollandalı hukukçu, Grotius diye anılan Hugo de Groot bu görevi üstlenerek ‘doğal hukuk’u devletin temeli haline getirmiştir. Grotius'a göre ‘doğal hukuk’, insanın akıllı özünde yerleşik olan ve bu nedenle tarih içinde değişmeyen, her türlü pozitif hukuktan önce ve üstün olan bir hukuktur. Bu tanımlama çağdaş insan hakları kavramının da temelini oluşturacaktır. Grotius Tanrının yerine ‘aklı’ ve istemi koymakta, Tanrının olmadığı ve insanların işlerine karışmadığı varsayılsa bile ‘doğal hukuk’un geçerli olacağını söylemektedir (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

İngiliz natüralist düşünürü Hobbes' a göre ise her şey, yani maddi ya da ruhi, insanda ve devlette olan her şey, doğal nedenlere bağlıdır ve doğal nedenler her yerde -zorunlu olarak- hep bir ve aynıdır. Hobbes, doğal hakkı “her insanın yaşamını korumak için kendi gücünü kullanması” olarak tanımlamaktadır. O’na göre, doğal yasalar “insanın kendi yaşamına zarar verecek her şeyi yasaklayan ve akıl yoluyla ortaya çıkarılan genel kurallardır.” (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

Yeni Çağ’ın Kişi Hakları Öğretisi kaynağını, dinsel/tanrısal temele dayanmayan, Grotius ile dinsel temelden kopan ve gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş olan laik doğal hukuktan almakta ve ‘doğal yaşama’ yani ‘tabiat hali’ ile ‘sosyal sözleşme’ ya da ‘toplum sözleşmesi’ denilen iki temel varsayıma dayanmaktadır. Buna göre, insanlar toplumsal yaşama geçmeden önce doğal yaşam sürmekte ve tam ve mutlak bir özgürlüğe sahip bulunmaktaydılar. Sonra bir sözleşme yaparak, siyasal topluluk oluşturmuş ve bu topluluğu kurmak ve yaşatmak için özgürlüklerinin bir bölümünden vazgeçmişlerdir. Ancak en temel özgürlüklerinin topluluğa devretmemiş ve sosyal sözleşme gereğince bu özgürlüklerini korumaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla insanlar, devletten önce ve devletin hukukuna üstün olan doğal haklara sahip oldukları için, devlet bunlara saygı göstermekle yükümlüdür. 17 nci ve 18 inci yüzyılların Bodin, Althusius, Grotius, Hobbes ve Kant gibi düşünürlerine göre, insanlığın değişmeyen, evrensel nitelikte haklara sahip

olduğunu içeren doğal hukuk anlayışı sonsuza kadar geçerlidir ve Tanrı'nın iradesine bağlı değildir. Amerikan ve Fransız Belgeleri ile Evrensel Bildirge, bu anlayışı benimsedikleri ve Locke ile Rousseau'nun düşüncelerinden esinlendikleri için, hakları 'yaratan' değil, 'taniyan' belgeler olarak nitelendirilmektedirler (Gülmez, 2001:14; Gündoğan, Günay, 2004:23).

Kişî Hakları Öğretisi, bu düşünceden doğmuş olup insanın, salt insan olması nedeniyle ve bu niteliği ile doğuştan kimi hak ve özgürlüklere sahip olduğu fikrine dayanır. Devlet, hiçbir zaman ve hiçbir gerekçeyle bu haklara dokunamayacaktır. Bir başka yaklaşıma göre ise, kamu özgürlükleri siyasal bir inanca dayanmaktadır. İnsan hakları, düşünce olarak gelişmiş ve özgürlük bilinci uyanan insanların özgürlük gereksinimi duymalarının bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsan hakları, siyasal iktidara karşı ileri sürülen, ondan istenen ve elde edilen haklardır ve insanın kişiliği ile maddi ve manevi varlığının serbestçe gelişmesi için gereklidir. İnsanların çoğunluğu bu inancı paylaşırsa orada özgürlük düzeni kurulacaktır (Gülmez, 2001:14, 15).

Birey haklarının tarihsel kökeni bir yana bırakılacak olursa, bugün anladığımız manada bir insan hakları formülasyonunun yapılması modern bir olay olup, bir bütün olarak Aydınlanma Çağı'nın ve özellikle bu çağa damgasını vuran John Locke düşüncesinin bir ürünüdür. Locke, sadece yaşadığı dönemde değil kendisinden sonraki dönemlerde de etkin olmuş, tabii hakları ve halkın egemenliği gibi konular üzerinde çalışan düşünürlerin hepsi, Locke'dan esinlenmiş ve etkilenmiştir ("İnsan Haklarının Korunması ve Tarihsel Gelişimi", 2008).

"Locke, insanın vazgeçilmez tabii haklara sahip olduğunu ve siyasal düzenin amacının hürriyeti güvence altına almaktan başka bir şey olmadığını savunmuştur. Dolayısıyla Locke'un sisteminde otorite değil, fakat hürriyet başlıca yere sahip olmuştur. O'nun özgürlüğü, yasaların sağladığı bir özgürlük değil, doğal insan haklarının yasa güvenliği altında kullanılmasıdır." ("İnsan Haklarının Korunması ve Tarihsel Gelişimi", 2008).

18 inci yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan Aydınlanma Felsefesi, devrim yaratan bir düşünce akımı olup; akılcılığı, deneyciliği, eleştiriyi öne çıkararak, insanın evreni akıl yoluyla kavrayabileceğini ve bu yolla bilgi ve mutluluğa kavuşacağını ileri süren düşünce sistemidir. Ortak paydası özgürlük olan bu akım, monarşik ve

tutucu ideolojilerin yerini, demokratik, liberal, eşitlikçi düşünce ve ideolojilerin almasını hedeflemekte olup bu gelişme sanayileşme ve kapitalizm temelinde gerçekleşecektir. Aydınlanma, Fransız Devrimi ve onu izleyen Modernite sonunda, çağdaş sivil toplumun, laisizmin, insan haklarının, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Bu düşünce de sonradan, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak insan hakları, milliyetçilik ve ulus-devletin temelini oluşturacaktır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

3.2. İnsan İhtiyaçları: Gereksinimlerden Hak İstemlerine

Hak ve özgürlükler, diğer disiplinlere ilişkin hukuk normlarının kaynağında olduğu gibi, dayanaklarını çeşitli ‘gereksinimlerden’ almakta ve belli bir oluşum sürecinden geçmektedir. Hukukça tanınmış hak ve özgürlüklerin hemen hepsi başlangıçta birer özlem, dilek ve istek olarak ortaya çıkmakta, sonra “hak istemi” biçiminde somutlaşmaktadır. Hak ve özgürlükler üzerinde ya da içinde “ideolojilerin payı”nı bu oluşum sürecinde açıkça görmek mümkündür. Fikri düzlemde eylem alanına geçiş, aynı zamanda insan haklarının evrenselliğini sağlayan bir durumdur. Hakların hukukça ifade edilmesinde yani tanınıp düzenlenmesinde, insan hakları felsefesi de önemli bir temel oluşturmaktadır. Özgürlükler, hukukun konusu olmadan önce toplumsal yapının ürünü olarak ortaya çıkarlar. Belli toplumsal ortam ve koşulların ortaya çıkardığı insan ilişkileri, birey-iktidar, hatta insan-doğa ilişkileri, hukukun hak ve özgürlükleri tanımasından önce gelir (Kaboğlu, 2002:39, 40; Donnelly, 1995:65).

Galtung’a (1999:68-69) göre insan ihtiyaçları, insan haklarını insanların kendilerine referansı ile gerekçelendirecek olan bir değer temeli olarak kabul edilmektedir. İhtiyaçlar kuramının temel önermesi, ihtiyaçların doyurulmamasının kötü sonuçlara neden olduğudur. Bu sonuçlar öncelikle insanların kendilerinde meydana çıkmakta ve daha sonra çevreye yayılabilmekte, ihtiyaçları doyurulmayan insanların ilk tepkisi pasiflik hatta duygusuzluk, sonra ise aktiflik, hatta isyan

olabilmektedir. İhtiyaçlara saldırıldığında insan hakları ihlal edilmiş olmakta ya da yeni insan hakları gündeme gelmektedir. Dolayısıyla kişileri olumsal etkenleri aramaya yönelen şey, haklar değil ihtiyaçlardır.

İnsan hakları yaklaşımı, vatandaşlar ve devlet arasında yapılan bir toplumsal sözleşmeye dair bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu, devletin ikililiğinin sahneye girdiği yerdir. Devlet, ihtiyaçların doyurulması olgusunu koruyabilir hatta garanti edebilir, ancak bunun yanında herhangi bir ihtiyacın doyurulması ihtimalinin önünü kesebilir ve bu ihtiyacı engelleyebilir, hatta imha edebilir. Devletin gücü, iki farklı yüzünün olmasından kaynaklanmaktadır. Geleneksel olarak düşünüldüğü biçimiyle insan hakları yaklaşımının en faydalı olduğu yer, hayatta kalma ve özgürlük denen insan ihtiyaçlarıyla ilişkili olduğu yerdir. Hâlihazırda birer hak biçimini almış karşılıklı haklara sahip oldukları söylenebilecek ihtiyaçlar ile insan hakları kavramını genişletme düşüncesine yol açan haklar arasında birer karşılıkları bulunmayan ihtiyaçlar vardır. Ve yine insan hakları üretiminin temelinde bazı kültürel ve sınıfsal önyargıların olduğu düşüncesine yol açan, ihtiyaçlar arasında birer karşılıkları bulunmayan haklar ile ne ihtiyaçlar ne de haklar olarak su yüzüne çıkmış ve ifade edilmiş olan ilgili kalemler vardır. Genel olarak haklar araç, ihtiyaçların doyurulması ise amaçtır. Ama bütün diğer araç-amaç ilişkilerinde olduğu gibi burada da karmaşık bir ilişki vardır (Galtung, 1999:80-85).

Donnelly (1995:27,28), insan haklarının kaynağının, insanın *ahlaki* doğası olduğunu düşünmekte ve bunun, bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan ‘insan doğası’ ile ilişkisinin zayıf olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü insan haklarına ‘hayat’ için değil, fakat “onurlu bir hayat için” ‘ihtiyaç’ duyulur. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri’nde de belirtildiği gibi, insan hakları “insan kişinin özündeki onur”dan kaynaklanmaktadır. İnsan hakkı ihlalleri bir kimsenin insanlığını inkâr eder, yoksa çoğu zaman kişinin ihtiyaçlarını tatmin etmesini engellemez. İnsan haklarına sağlık gereklerinden değil; fakat onurlu bir hayat için, bir insana özgü “*değerli*” bir hayat için, bu haklar olmaksızın tat alınamayacak bir hayat için ‘ihtiyaç’ duyulmakta ve bu haklara bu sebeplerle sahip olunmaktadır.

İnsan hakları, varolan gerçek şartların ötesini göstermekte; insanların nasıl bir durumda bulduklarından çok, onların nasıl yaşayabilecekleriyle – daha derin

bir ahlaki gerçeklik olarak görülen bir olanaklılık durumuyla – ilgili bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi çoğu ülkede hayatın fiilen nasıl olduğu hakkında pek bir şey içermez; fakat *onurlu* bir hayatın, bir insan için değerli bir hayatın, şartlarını gösterir ve bu gerekleri, bütün sonuçlarıyla birlikte, haklar biçiminde açıklar. İnsan hakları, haklar olarak, insan doğasının temelindeki ahlaki görüşün gerçekleştirilmesi için gerekli olan sosyal değişimleri gerekli kılmakta ve belki de bu yüzden insan haklarına sahip olmak bu denli önem kazanmaktadır (Donnelly, 1995:29).

Kaboğlu (2002:40, 41) ise, insan haklarının kaynağına ilişkin tartışmaları daha bütünsel bir yaklaşımla değerlendirmekte ve gereksinimlerle ‘çelişkiler’ arasında bağlantının, hukuk kuralının ön aşamasını oluşturan hak istemi ile uyumsuzluk ve çıkarlar çelişkisinin varlığını ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Çelişkilerin derinleşmesi ve yaygınlaşmasıyla sorun, savunucularının dar çemberini aşarak topluma mal olmaya başlamakta ve bu durum güçler ilişkisindeki değişimi de yansıtmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzlemde siyasal partiler, sendikalar, dernekler, hükümetler ve uluslararası örgütler de hukuk tekniğini yönlendirmektedir. ‘Mücadele’, insan haklarının hukukileşme sürecinin itici gücü niteliğinde olup, özgürlüklerin kazanılması uğruna verilen savaşım, hak ve özgürlük türlerine göre farklılaşabilmektedir. Bu savaşımın aktörleri ise toplumsal grup, katman ya da sınıflardır.

“İnsan haklarının geçmişten günümüze evrim süreci, değişik kuşaklar içinde ‘gereksinimler’, ‘çelişkiler’ ve ‘mücadeleler’ üçlüsünde, toplumsal etmenleri somutlaştırır. Felsefi temeller, siyasal girdi ve tartışmalar, diplomatik müzakereler gibi alt katmanlar olmaksızın varlık kazanamayacak olan insan hakları pozitif hukuku, bir tür ‘insan hakları’ aysberginin su yüzüne çıkan kısmıdır.” (Kaboğlu, 2002:41).

3.3. İnsan Hakları - Karşılıklı Haklar ve Ödevler

Karşılıklı haklar ve ödevler sistemi insanlığın kendisi kadar eskidir. Lex talionis(“göze göz, dişe diş” anlayışına dayanan cezalandırma ilkesi)’te “kendi”ne referans, “öteki”ne yönelik davranışın dayandığı noktayı ifade etmektedir. Yani etik

hesaplaşmanın son kertesi, nihai olarak neyin “benim” yararına olacağıdır. Bir başka deyişle, meta –norm ben- merkezlidir: “Başkalarına nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de onlara öyle davran” ya da “Sana yapılmasını istemediğin şeyleri başkalarına yapma, gibi.” Bu ifade, basit bir ahlak standardı olarak görülse de, insan haklarının felsefi temelini oluşturmaktadır. Ve bu felsefi temel kavranmadan, insan haklarının anlaşılması ve insana değer verilmesi oldukça güçtür (Galtung, 1999:14; Durul, 2008:109).

Durul’a (2008:107, 108) göre; bugün konuştuğumuz ahlaki ölçüt fikri, aslında ünlü düşünür Kant’ın fikirlerinin birer izdüşümü niteliğindedir. Çünkü Ahlak Felsefesi’nde eski sorular yeni içeriklerle yeniden gündeme gelmekte ve yeni çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Kant, “kategorik buyruk”ta ahlaki ölçütü açıkça ifade etmiştir: “Öyle davran ki, senin istencinin maksimi her zaman genel bir yasa koymanın ilkesi olarak geçerlilik kazanabilsin.” Daha açık bir ifadeyle insan öyle hareket etmelidir ki o insan, hareketinde sadece kendini değil, tüm insanları temsil etmeli ve bu hareketleri tüm akıl sahibi insanlar için yasa oluşturmalıdır. Kant’ın sözünü ettiği bu yasa, “Ahlak Yasası”dır. “‘İyi’nin ya da ‘iyiyi isteme’nin ne olduğunu belirleyen de bu yasadır.” Kant’ın bu düşüncesi, günümüzdeki insan hakları kavramının düşünsel temellerinden birini oluşturmaktadır. İnsan bir varolan olarak sadece kendini değil tüm insanları düşünerek davranırsa ve bu davranış da bir yasa oluşturabilecek nitelikteyse, insanın hak ihlali yapması mümkün olmayacaktır.

Bir de muhtemelen eşit derecede evrensel olan tanrı-merkezli referans vardır. Ancak bu noktada insanları o kutsal madde ile dolduran, her yerde bulunan ‘içkin tanrı’ ile dışarıdaki, hatta Dünya Gezegeni’nin dışındaki ‘aşkın tanrı’ arasındaki ayrımı da ifade etmek gerekir: İçkin tanrı örneğinde, ‘öteki’nin hakları ve ‘kendi’nin ödevleri insanların birliğine, aynı zamanda da ‘öteki’nin kutsallığına bağlanmaktadır. ‘Öteki’ni incitmenin ‘kendi’ni de incitmek olduğu varsayımıyla, lex talionis de bu anlayışa dâhil olmaktadır. Aşkın tanrı örneğinde ise, örneğin Yahudi-Hristiyan kültürüne ait ‘On Emir’de açıklandığı gibi, ‘öteki’nin hakları ve ‘kendi’nin ödevleri aşkın bir tanrıya karşı ödevlerden türemektedir. ‘Cennetteki Sen’in temsilcileri ise kilisenin hiyerarşisidir. ‘Cennetteki Baba’ karşısındaki soyut ödev, kilisedeki peder karşısındaki somut ödevde yansıtılmaktadır (Galtung, 1999:14, 15).

Daha sonra mantıksal olarak birbiriyle ilişkili iki süreç gerçekleşmiştir: Aristokrasi ruhban sınıfının toplumsal hiyerarşinin tepesindeki yerini almış; tepedeki aristokrat, kral/imparator, artan bir biçimde her yerde ve her zaman hazır, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir varlık olarak tanrısal özellikleri yüklenmiş ve aydınlanmış monarşi, mutlakiyet ortaya çıkmıştır. Kral ve Aristokrasinin yerini daha sonra gitgide kabine ve bürokrasi, yani devlet almış; eski düzen ise ortadan kaldırılmasa bile marjinalleşmiştir. Buradan geriye kalan ve hala varlığını sürdüren şey, Tanrı-Hristiyan ilişkisinden hareketle oluşturulan devlet ve yurttaş arasındaki yapısal ilişkidir. Bir suçun özü, artık Tanrı'ya karşı değil devlete, ya da devlet tarafından temsil edildiği biçimiyle, 'halk'a karşıdır; 'kurban' bundan sonra gelir. Devlet, yalnızca üçüncü şahıs değil, doğrudan incinendir ve Tanrı gibi onun da ceza vermesi tamamen haklı görülmektedir. Ancak kral sadece yerel bir "eşitler arasında birinci" ve devlet birçokları arasında biri olduğu için; her yerde ve her zaman hazır, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olsalar da, kral da devlet de ancak birer 'Yerel Tanrı' olabilmişlerdir. Tek ve evrensel bir süper kral ve/veya süper devlet arayışı ise hala sürmektedir (Galtung, 1999:16, 17).

Bir devlet içindeki bireyler arasındaki ilişkiler giderek ulusal kanunlarla, devletlerarasındaki ilişkiler ise uluslararası hukukla düzenlenir hale gelmiştir. İnsan hakları bu bağlamda, yani ulusal ve uluslararası kanunların unsurlarını birleştiren hayali ve karmaşık bir yapı olarak görülmelidir. İnsan hakları bu kanun biçimlerinin her ikisine de dayanmakta ve her ikisini de katkıda bulunmaktadır. Asıl önemli olan ise bir insan hakkının toplumsal yapısıdır. 'İnsan hakları' deyiminin kendisi, dikkati, tekil bireyler ile haklar üzerinde yoğunlaştırır ve 'içkin' ya da 'devrolunamaz' olsun ya da olmasın, hakkın devletten zorla alındığı ya da devlet tarafından verildiği düşünülür. Ancak, bu ilişkiyi inceleyen her toplumsal sistem analizi, bir 'karşılıklılık' görüntüsünü açık seçik ortaya koyacaktır. Eğer devlet bireylere 'haklar' verir ya da tanır, bireyler devlete karşılığında (insani) 'ödev'ler yapmak zorunda kalacaktır (Galtung, 1999:17-19).

Mercier (1996:15-17); insan haklarının ancak insan ödevleriyle birlikte düşünülürse 'temellendirilebilir' bir durum olduğuna inanmaktadır. Her şeyden önce 'hak' denilen şey, onur ve özgürlükle karıştırılmamalıdır. 'Onur', çok değerli

kılınmış bir şeyin özelliği olup insan onuru, insanın hakkı olan hakları alması sonucu ortaya çıkabilir. Ancak insanın bu haklara ‘layık’ olduğunu göstermesi gerekmektedir. Çoğul anlamda özgürlüklerin sık sık haklarla aynı anlamda kullanıldığı görülse de özgürlük, hiçbir şekilde bir kişinin her istediğini yapabilmesi, hele bu hakka sahip olması anlamına gelmez. “Özgür olmak, özgür olmadığını bilmek, itiraf etmek ve bunu kabullenmektir.” Yasalar aracılığıyla belirlenen haklar, özgürlüğü kullanma olanaklarını belirgin kılar.

Benzer durum devletin, bir devletler topluluğu ya da örgütü ortaya çıkarma ihtimali taşıyan bir devlet sistemi içinde yer alırken, en azından bir dereceye kadar, kendini devletler örgütüne karşı sorumlu hale getirmesi halinde de ortaya çıkacaktır. Bu noktada sorun, devletin kendini sorumlu kılma karşılığında ne elde ettiği; yanıt ise devlete devletler topluluğu tarafından sunulan “meşruiyet”tir. Kısacası, norm nesnesinin birey olması nedeniyle insan haklarının bir birey hakkıyla tanımlanmaması gerekir. İnsan hakları, uluslararası ve ulusal hukuk arasındaki ara kesitte yer aldığı, her iki hukuk sisteminin de ayrılmaz bir parçası olduğu için, üç katmanı birbirine bağlayarak dünya normatif sistemi içinde önemli bir bütünleştirici işlev görmektedir (Galtung, 1999:20).

Ulusal insan hakları, devlet ile insanlar/vatandaşlar arasında bir sözleşme ya da anlaşmanın parçası olarak görülebilir nitelikte iken, uluslararası insan hakları için ise üç katmanlı, üç yapıyı bir dünya bağlamı gereklidir: bireyler, devletler ve devlet toplulukları ya da örgütleri. Bu özel toplumsal yapı, Ortaçağ’ın sona ermesinden sonra yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. 1648 tarihli Westphalia Sistemi ve 1815 tarihli Avrupa Büyük Devletler İttifakı; 19 uncu yüzyılda uluslararası hükümet ve halk örgütleri ile uluslararası hukukun (Lahey Sistemi) ortaya çıkması ve bir devletler topluluğu kurması; Milletler Cemiyeti (1919) ile Birleşmiş Milletler (1945) örgütleri bir sürecin analizi için önemli basamaklar ve uygun dayanak noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Galtung, 1999:14).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin maddelerine bakıldığında, cümlelerin daha çok ‘temenni’ niteliğini taşıdığı görülmektedir. Özellikle –meli, -malı şeklinde biten her cümle, aslında “olani” değil, “olması gerekeni” ifade etmekte, hatta kullanılan dil, ‘ödev’ler yüklemektedir. Bu anlamda Evrensel Bildirge’nin düşünsel

anlamda, etik bir belge niteliğinde olduğu, daha da önemlisi, “uluslararası topluluğun en büyük dikkatle gerçekleştirdiği söz edimi” olduğu görülmektedir (Durul, 2008:106).

Galtung (1999); karşılıklı haklar ve ödevler sistemini ve bu sistemin işleyişine ilişkin toplumsal dayanak noktalarını ortaya koymakla kalmaz; bu sistemle birlikte insan haklarının temellendirmesindeki ‘arka plan’ı sorgulamaktan da geri durmaz. İlke olarak, topyekün haklar, devlete bu haklar karşılığında topyekün ödevler isteme hakkını da vermekte olduğundan, insan hakları, hakların yerine ödevleri geçirmekte kullanılan güçlü bir yol olarak kurumsallaşmış ve kurumsallaşmaya devam etmektedir. Bu anlamda, bireyin devlet üzerinde, dolayısıyla devletin de birey üzerinde bir hak talebi vardır. Bir kurum olarak insan haklarının, modern devlet sisteminin Batıdaki evriminin özel bir tarihsel evresine bağlı olduğundan kuşku duyulamaz. Bu noktada ortaya çıkan bir “zamane tanrısı”dır; “her yerde ve her zaman hazır ve nazır, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve bir ‘kerim’ devletin olması gerektiği gibi yardımsever.” İnsan hakları, her şeyi bilmeyi ve her şeye gücü yeter olmayı, yardımseverlik ile dengeler. Ancak devletin her şeyi bilmesi ve gücünün her şeye yetmesi bir pazarlık nesnesi haline gelebilecektir. Bir gün uyanıp haklar biçimindeki topyekün özgürlüklerin bizi tamamen esir ettiğini ve ödevlerin tuzağına düşürdüğünü görmemiz imkânsız değildir. Peki, “bu gerçekten iyi bir alışveriş midir?” (Galtung, 1999:21-23).

3.4. Özgürlüklerin Oluşumu – Liberalizm ve İnsan Hakları

İnsanlığın kendini gerçekleştirmesinin en önce Batıda bir billurlaşma noktası bulunduğu yolunda, öteden beri var olan ve hala varlığını sürdüren bir varsayım bulunmaktadır. Bu nedenle, Batı İnsan Hakları ve Evrensel İnsan Hakları eşitliği neredeyse otomatik biçimde kabul edilmektedir. Bu noktada insan hakları geleneğini incelemek ve insan haklarının tarihsel olarak nasıl doğduğuna ve yapısal olarak nasıl büyüdüğüne; insan hakları geleneğinin ne tür bir kültürel damga taşıdığına bakmak

gereklidir. İnsan hakkı, insan varlığının temeli ile ilgili olan, hatta onu koruyan bir norm olarak değerlendirilebilir. Bu durum insan haklarını, insanlar için her yerde uygulanabilir hale getirebilecek temel insani ihtiyaçlarla bağlantılıdır (Galtung, 1999:11, 13).

İnsan hakları, temelde insanlığın tarihsel süreç içerisinde meydana getirmiş olduğu kültürel değerlerin birikimini yansıtmakla birlikte, uluslararası arenada Batılı devletlerin baskın güç olmasına paralel olarak insan hakları ile kastedilen ve hâkim olan, Batı sisteminin anladığı şekliyle modern anlamda insan haklarıdır. Bu anlayış, 16 ncı ve 17 nci yüzyılda Batı Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamiklerinden doğmuş olan, merkezinde insanın (bireyin) yer aldığı bir insan hakları formülasyonunu ifade etmektedir. Bu formülasyon bir bütün olarak Aydınlanma Çağı'nın ürünüdür. Siyaset teorisinde, otoriteyi değil özgürlüğü merkeze alan yaklaşımların gelişmesi ve insanların yaşamak, hürriyet ve mülkiyet sahibi olmak için doğal haklara sahip olduğunun ortaya konmasıyla birlikte otoriter baskıcı iktidarlara darbe indirilmiştir. 17 nci ve 18 inci yüzyılların üç büyük devrimi olan İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri, düşünsel kökenlerini doğal hukuk doktrininden almışlardır. Ancak Batı medeniyeti; Antik-Yunan Felsefesi, Roma Hukuku, Yahudi-Hristiyan geleneği, Hümanistik reformlar ve 'Akıl Çağı' kavramını içeren bir yapı olduğundan, bu tarihsel sürecin köklerini buralara kadar uzatmak mümkündür. Bugün ise Batı medeniyeti meşruiyetini; liberal demokrasi, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine dayandırmakta ve liberal ekonomik sistem üzerinde yükselerek dünyaya hâkim olmaktadır ("Dosya: İnsan Haklarını Anlamak", 2008).

Anar'ın (1999:20) da ifade ettiği gibi; liberal düşünür Locke'un on yedinci yüzyıl sonlarında ortaya attığı, insanların yaşam ve özgürlük hakları gibi bir dizi doğal haklara sahip olduğu düşüncesi, on sekizinci yüzyılda büyük yankı uyandırmış ve geniş ölçekte tartışmaya açılmıştır. Jean Jacques Rousseau ise, doğal hukuka dayanan kişi hakları ve toplum sözleşmesinin başlıca temsilcisi sayılmaktadır. Rousseau'nun insan hakları doktrininin gelişmesinde büyük etkisi olmuş, Rousseau, 'Toplum Sözleşmesi' adlı yapıtında insanın özgürlükten vazgeçmesini, insanlık sıfatından, insan haklarından ve görevlerinden vazgeçmek olarak ortaya koymuştur.

Bu dönemde Locke'un *Two Treatises of Government* (Siyasal Yönetim Üstüne İki İnceleme) adlı eserinin 1689'da yayımlanmasıyla politika hakkında tam olarak geliştirilmiş liberal doğal haklar görüşü, İngiliz siyasi tartışmasının ana akımı içinde iyice kök salmıştır. Bu görüşe göre bütün insanlar özgürlük ve eşitlik doğal (veya insan) haklarıyla doğmuştur, ama doğa durumunda bu haklardan yararlanma güvenliği yoktur. Toplum ve devlet, insan haklarından daha güvenli olarak yararlanmayı sağlamanın araçlarıdır ve hükümet ancak, pozitif hukuk ve uygulama aracılığıyla insan haklarını fiilen koruması ölçüsünde meşru olmaktadır. Locke'dan günümüze insan haklarına liberal yaklaşımın özünü, geleneksel anlayışın radikal bireyciliği ile özel mülkiyet ve negatif sivil/siyasal haklar üstündeki vurgusu yerine; eşitlik, özgürlük ve doğal haklar üçlüsüne olan bu bağlılık oluşturmaktadır. Locke'un "Second Treatise"i, bugün ihtiyatlı ve "ılımlı" bulunsa da, 1689'da yayımlandığında devrimci bir belge niteliğindedir (Donnelly, 1995:99-114).

İnsan haklarına bireyler sahiptir ve bunların kullanılması, öncelikle –çoğu zaman devletin kişiliğinde somutlaşan- toplum karşısında söz konusu olmaktadır. Batılı olmayan yaklaşımlarda, kişinin bir insan hakkına sahip olduğu veya yararlandığı söylenebilse bile, onun hakkını ileri sürmek isteyebileceği; yani hakkın tehdit altında olduğu, hakka karşı çıkıldığı, hakkın çiğnendiği veya engellendiği durumlarda, toplumun haklarıyla kolaylıkla etkisizleştirilebilmesi veya bireysel ödevleri çağrıştırmaları yüzünden, hak işe yaramayacaktır. Bu görüşe göre; uluslararası düzeyde tanınan insan hakları liberal bir rejimi gerekli kılmaktadır. Diğer rejim türleri ve onların dayandıkları insan onuru anlayışları, başka ahlaki ve siyasi gerekçelerle savunulabilirse de, insan hakları standardına dayanan dikkatli bir incelemeye dayanmamaktadır (Donnelly, 1995; 66, 76).

İnsan onuruna modern ya da Batılı yaklaşım ile geleneksel veya Batılı olmayan yaklaşım arasındaki temel farklardan biri, modern insan hakları yaklaşımının geleneksel yaklaşıma kıyasla çok daha fazla bireyci olmasıdır. Afrikalı ve Batılı gelenekler arasındaki can alıcı fark, birey olarak insanın önemiyle ilgilidir. Batı dünyasının liberal demokrasilerinde hakların nihai yatağı insan kişisidir ve birey neredeyse kutsal bir konuma sahiptir (Kaboğlu, 2002:39; Donnelly, 1995).

Donnelly (1995:84, 85)'e göre; komüniteryen toplumlar ya da devletler, topluluğa birey üzerinde ideolojik ve pratik öncelik veren toplumlar olmaları nedeniyle üyelerini, ilgiyi ve saygıyı hak etmekle beraber, toplumun belli rollerini yerine getiren üyelerden ibaret olarak görmektedirler. Dolayısıyla, bu toplumların insan onuru anlayışları, insan hakları düşüncesine dayanmamaktadır. Komüniteryen toplumlar bireyin özerkliğini, bütün bireylerin ahlaki eşitliğini ve topluluğun çıkarları ile bireyin meşru çıkarları arasında uyumsuzluk olabileceğini kabul etmedikleri için, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve idamesi amacına ters düşmektedirler. Geleneksel toplumlarda ise, bir kişinin değeri, hak ve sorumlulukları; yaş, cinsiyet, zümre veya başka özelliklere göre hiyerarşize olmuş, statülere dayanan, eşitsiz ayrıcalık ve ödevlerle tanımlanan, belirli bir toplumdaki farklılaşmış üyeliklerden türemekte ve buna bağlı kalmaktadır. Kişinin eşit ilgi ve saygıya layık olduğu ve sırf insan olduğu için geniş kapsamlı, vazgeçilmez hakları bulunduğu düşüncesi, geleneksel toplumlara tümüyle yabancıdır. Birey ile toplum arasındaki ilişki, tanımı gereği çatışmacı değildir ve herkesin çıkarları, siyasi-dini-hukuki kararvericilerin temsil ettikleri üstün değer sistemiyle bütünleşmiştir.

İnsan hakları özellikle, devletin eşit ilgi ve saygıyı tahrip etmenin değil, fakat onu gerçekleştirmenin bir aracı olarak tutulmasıyla ilgilidir. Bireyle devlet arasındaki çatışmalarda liberaller, insan haklarıyla korunan alanlarda bireylere öncelik verirler. Liberal için birey, topluluk ve toplumsal rollerden ayrılabilir olmasının yanısıra, tam anlamıyla ayrı, kendine özgü bir birey olarak da değerlidir. Herkese eşit ilgi ve saygıyla muamele edilmesi gerekliliğinin nedeni de budur. Liberal için insan onuru, büyük ölçüde, her bir kişinin toplumun eşit, özerk ve bütün insanlarından yararlanan bir bireyi olduğuna ilişkin hayat görüşünde ifadesini bulmaktadır (Donnelly, 1995:78).

Özel, toplumdan ayrı (bağımsız) bireyin 'yaratılması', sınıf yapısındaki değişmelerin ve özellikle burjuvazinin ortaya çıkıp egemen hale gelmesinin sonucu olarak yeni ve daha karmaşık bir işbölümünün ve bireyin Tanrı, toplum ve devletle olan ilişkisine yeni bir bakışın doğmasıyla yakından ilgilidir. Modernleşmenin yarattığı toplumsal değişmeler –özellikle kapitalist piyasa ekonomisiyle birlikte ortaya çıkan göç, şehirleşme ve teknolojik gelişme- geleneksel veya feodal toplumun

her şeyi kuşatan ahlaki bütünlüğünün yerini almış ve çok daha parçalanmış bir toplumsal düzen yaratmıştır. Siyaset dinden, ekonomiden ve hukuktan; bireyler de genel olarak toplumdan ayrılmıştır. Artık onlar toplumsal rollerinden, toplumun parçaları olmaktan ibaret görülmemektedir. ‘Birey’ olarak özel değer ve onura sahip bağımsız bireylerin tanınmasıyla birlikte, insan haklarının da temeli atılmıştır. Yeni doğmakta olan burjuva sınıfı, başlangıçta, yeni güçlenen prens ve kralların asıl destekleyicileri olmuş ve kendisini eski feodal düzenin kısıtlamalarından kurtarmak istemiştir. Ne var ki; devletin gücünün artması, gittikçe vatandaşa yönelik tehdidi de artırmış ve burjuva ‘özgür insanları’ böylece gerçekten özgür olmayı talep etmeye başlamışlardır. Bu gibi talepler, sonunda, evrensel doğal haklar ve bütün insanların eşitliği iddiası biçimini almıştır (Donnelly, 1995:78, 79).

Donnelly (1995:79, 80); burjuva sınıfına girmenin ve ondan çıkmanın nispeten öngörülemez olduğu bu yeni ve sosyal bakımdan akışkan toplumda, doğuma veya benzer bir özelliğe göre tanımlanan yeni bir seçkinler grubuna yeni ayrıcalıklar tanınması kolayca kabul edilemeyeceğinden, bu yeni haklardan bazı insanların (burjuvazinin) yararlanabilmesinin, bu hakların herkes için talep edilmelerine ve hiç değilse biçimsel (resmi) olarak güvenceye alınmalarına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Böylece insan hakları, öncelikle, her bireyin devlete karşı ileri sürebileceği talepler olarak ifade edilmiştir. İnsan hakları; (yeni, modern) birey ile (yeni, modern) devlet arasındaki ilişkinin temel biçimini, insan haklarıyla korunan alanlarda “bireyin devlete önceliği”ne dayandırmaktadır. İnsan hakları talebi, burjuvazinin kendi sınıf çıkarlarını koruma taktiği olarak başlamış olsa da, evrensel ve vazgeçilmez kişi hakları mantığı bu köklerinden uzun süredir kopmuş durumdadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ndeki standart insan hakları listesi, kolaylıkla, liberal birey ve devlet anlayışından türetilebilir niteliktedir. İktisadi alanda, geleneksel liberal ‘piyasaya-bağlılık’ tesadüfi olmayıp, iktisadi etkinliğinden ayrı olarak, iktisadi özgürlüğe en az kısıtlamayı piyasaya getirmekte ve böylece bireysel özerkliği azami düzeye çıkarmaktadır. Bununla birlikte, piyasanın ortaya çıkardığı dağılım büyük eşitsizlikler yaratma eğilimindedir. Yalnız başına eşitsizlik liberal için katlanılmaz değildir, ama eşit ilgi ve saygı ilkesi asgari bir iktisadi refah

tabanını gerektirmekte ve aşağılayıcı eşitsizliklere izin vermemektedir. Devletin piyasa kaynaklı eşitsizlikleri düzeltmekte uygun bir çıkarı da vardır; çünkü kaynakların ‘serbest piyasa’ yoluyla dağıtılması sistemi, devletin aktif olarak desteklediği, mülkiyet haklarını koruyan ve uygulayan sosyal ve siyasal etkinliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eşit ilgi ve saygı ilkesi, haklı gösterilmesi imkânı bulunmayan piyasa eşitsizliklerini –en azından sosyal ve iktisadi hakların uygulanması yoluyla herkese kaynaklardan asgari bir pay sağlayacak düzeyde kaldırmak üzere devletin pozitif etkinlikte bulunmasını gerektirmektedir (Donnelly, 1995:80, 81).

3.4.1. Batı Geleneği Teorisi ve Eleştirisi

Galtung’a (1999:24) göre; insan hakları geleneği, tarihsel olarak Batıda başlayıp oradan yayılmakla kalmadığı gibi, mekânsal olarak böyle bir gelenek zaten yalnızca orada başlayabilirdi. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ağırlıklı olarak Batılı bir Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş ve ilan edildikten sonraki ilk yıllarda Batı’dan dünyanın geri kalanına doğru yayılmış ve yayılmaya devam etmektedir. 1948 Evrensel Bildirgesinin ilan edilışinden bu yana geçen neredeyse bütün dönemler boyunca Doğu-Batı ilişkilerine hâkim olan Soğuk Savaş sırasında, Batının kendini özellikle güçlü gördüğü medeni ve siyasal insan hakları üzerinde, sosyalist ülkelerin kendilerini daha güçlü görmeye eğilimli oldukları sosyal ve ekonomik haklardan daha fazla durulmuştur. Çoğu Batılı ülke her iki insan hakkı türünde de çoğu Üçüncü Dünya ülkesinden daha ön sıralardadır.

İnsan hakları, insan onuruna ilişkin belirli görüşlere bağlı, bir dizi ayırt-edici toplumsal pratikleri temsil etmekte olup, bu pratikler ilk önce modern Batıda modern devletlerle modern kapitalist ekonomilerin yarattıkları sosyal ve siyasal değişmelere karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Batı-dışı kültürel ve siyasal geleneklerin çoğu, -modernlik öncesi Batı gibi- yalnızca insan hakları uygulamasına değil, aynı zamanda insan hakları kavramının kendisine de sahip değildir. Bu toplumlar, belirli bazı

sosyal güvencelerin insan onurunu gerçekleştirmek için önemli olduklarını kabul etmekte ve insan onurunu korumaya yönelik ayrıntılı insani ödevler sistemlerine sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla insan hakları, onların yaklaşımlarına tamamen yabancıdır (Donnelly, 1995:58).

Anar (1999:65) ise, aksi yönde düşünmektedir: O'na göre, insan haklarının kavramlaşmasında özellikle 18 inci yüzyılda Batı ülkelerinde Aydınlanma, Sanayi Devrimi, toplumsal sınıfların ortaya çıkması, aşağıdan yukarıya halk hareketleri sonucu yeni hak talepleriyle yaşanan devrimler v.b. etkenlerin önemi elbette yadsınamaz. Ancak bu etkenlerden hareketle insan haklarının Batıya ait ve onun oluşturduğu bir kavram olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. "İnsan hakları, insanlığın tarihsel olarak sürdürdüğü insan hakları mücadelesinin sonucu ete kemiğe bürünmüş ve kavramlaşmıştır." İnsan hakları bir kavram olarak Batıda şekillenmiş ve gelişmiş olmasına karşın, hak talebi mücadelesi yalnızca Batıda yükselmemiş, şüphesiz Doğuda da yansımaları bulmuştur. Afrika ve Üçüncü Dünya Ülkelerinde özellikle sömürgeciliğe karşı halkların hakları konusunda yoğun mücadeleler yaşanmış olması bunun göstergesidir.

Özyurt'un (2004:67) insan haklarının kavramsallaşma sürecine bakış açısı, Anar ile paralel doğrultudadır: İnsan hakları kavramı, 'modern'dir ve Batı kökenlidir. Ancak elbette ki, dinlerde ve diğer uygarlıklarda da insan hakları anlayışı vardır. Bir anlayış olarak insan haklarının insanlıkla yaşıt olduğu ve tarihte genel, kapsamlı bir kabul gördüğü yönündeki tespitler de son derece akılcı ve insancıl niteliktedir. Dolayısıyla evrenselliği iddia edilen olgular ve haklar üzerinde zaman ve coğrafya sınırlaması yapmak çok da doğru olmasa gerekir. Çünkü her uygarlık, bir insanlık onuru anlayışına sahiptir ve "her erdemli yönetim, insan onuruna saygılıdır."

Sosyo-politik bireyselleşme ve devlet-kurma süreçleri önce Avrupa'da gerçekleşmiş olmakla birlikte, zamanla bütün dünyaya yayılmıştır. Eşit ve özerk bireylerden oluşan bir toplumun yapısal temeli böylece, kökeninin tarihsel bakımdan özgül ve tesadüfî olmasına rağmen, evrenselmiş durumdadır. Günümüzde, sosyal yapı giderek insan hakları düşüncesinin ve insan haklarının evrensel oldukları felsefi iddiasının neredeyse evrensel bir yaygınlık kazanmasına paralel hale gelmektedir. Dolayısıyla, bireysel insan hakları gittikçe artan ölçüde, yalnızca ahlaki idealler

olarak görünmemekte, fakat aynı zamanda insan onurunu korumak ve gerçekleştirmek için hem objektif hem de subjektif anlamda zorunlu kabul edilmektedir (Donnelly, 1995:80).

Anar'ın (1999:66, 67) bu konudaki tespitleri dikkate değerdir: Batıdaki Aydınlanma, üretim ilişkilerinin gelişmesi, toplumsal sınıfların ortaya çıkışı sonucu sınıfsal çelişkilerin derinleşmesi ve Sanayi Devrimi, hak talebi mücadelesinin ivmesini yükseltmiş; toplumsal altüst oluşlar sonucu büyük ölçekte kısımlar gerçekleşmiş ve devrimler birbirini izlemiştir. “Devrimler, hak talebi mücadelesinin ani ve şiddetli anlarıdır.” Ancak, Batı’da bir kavram olarak yansımaları bulan insan hakları, yaşamış ve yaşamakta olan tüm insan topluluklarının ortak mücadelesi sonucunda oluşmuştur. İnsan haklarının bir sistem olarak Batı’daki burjuva devrimleriyle ve liberal temellendirme çerçevesinde doğmuş olmasından hareketle, onları burjuvazi ve liberalizmle özdeşleştirmek, bu ikiliye hak etmediği bir şeref bahsetmek olacaktır. Doğu-Batı çelişkisinde Batı’nın belirleyen konumunda olması, insan haklarını da kendisine mal etmesini beraberinde getirmiştir.

Batılılığı yaratan şey, onun güçlü rekabetçi ilişkiler içinde bireycilikle bir araya getirilme biçimi olarak kabul edilebilir. Bireyler, norm nesnelere, yani normların ilişkili olduğu ve sonuç olarak ifade edildiği birimler oldukları ölçüde insan hakları bireysel haklar haline gelmektedir. Bu durum, halkların hakları ve diğer grup hakları gibi kolektif hakların dışlanmasına yol açmaktadır. Bu tür kolektif hakların inkârı, dikeyciliğin iş başında olması demektir ve insan haklarının bireyselleştirici özelliği, çeşitli haklardan mahrum olan grupların siyasal değerlerini ellerinden almaktadır (Galtung, 1999:27, 28).

3.4.2. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Küreselleşme

Batı geleneği teorisinin eleştirisinden hareketle, insan haklarının evrenselliği konusuna da değinmek gerekir. Evrensellik, kavram olarak, tüm insanlar için her zaman ve her yerde geçerli olma özelliği anlamına gelmektedir. İnsan doğası dil, din,

cins ve ırk ayrımlarına bağılı olarak değişmediği için, ondan kaynaklanan hakların da yeryüzünün hangi bölgesinde yaşarsa yaşasın her insan için aynı olması gerekir. Ancak evrensel olarak kabul edilen insan hakları kavramının tarihsel bir aşamada Batıda ortaya çıktığı kabul edildiğinden bu durum, evrensel olmanın aksine zaman ve mekân bakımından sınırlı bir tarihsel olguyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bugün insan hakları alanındaki en önemli gelişmenin, bu hakları korumanın ve geliştirmenin devletlerin bir iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmesi olduğu söylenebilir. Uluslararası alanda benimsenen standartların ve kurulan mekanizmaların ise Batı medeniyetinin ortaya koyduğu insan hakları anlayışını yansıttığı da bir gerçektir. Peki, bu durumda evrensel insan haklarından söz etmek ne kadar mümkün olabilecektir? İnsan haklarının evrenselliğini savunanlar; Batıda doğmuş olmasının insan haklarının kültürel olarak rölatif olmasını gerektirmediğini ileri sürmektedirler (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

“Çünkü insan hakları, kültürel farklılıkları aşan, daha doğrusu bütün kültürlerde var olduğu ümit edilen bir değeri, yani insan onurunu korumaya yönelik taleplerin ortak adıdır.” (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

İnsan haklarının rölatif olmaması, başlıca iki şeyi ifade etmektedir: Birincisi, insan haklarının korunması, zorunlu olarak Batılı toplumların kültürlerinin, bu kültüre özgü değer ve normların korunması anlamına gelmemektedir. İkinci olarak Batılı olmayan herhangi bir kültürün mensuplarının, insanın temel değer ve onurunu çığneyen uygulamaları yerel kültürlerine dayanarak haklı göstermeye çalışmaları da kabul edilemeyecektir. Belirtilmesi gereken diğer bir nokta da; insan haklarının ahlaksal evrenselliğinin “uluslararası normatif evrenselliğe” ulaşmış olmasıdır. Hemen hemen bütün devletler evrensel bildiri ve sözleşmelerde benimsenen hakları güvence altına almayı, en azından söylem düzeyinde onaylamış bulunmaktadır (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

Buna karşılık, “kültürel görecilik (rölativizm)” olarak adlandırılan düşüneyi savunanlara göre; uygarlıklar ve kültürler birbirlerinden farklıdır çünkü onlarda hâkim olan kavramlar, öz olarak birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle, Batı uygarlığının bir ürünü olan bireycilik, liberalizm, anayasal yönetim, eşitlik, özgürlük,

yasa hâkimiyeti, demokrasi, serbest pazar, laiklik ve insan hakları gibi kavramların; İslam, Hindu, Budist veya Ortodoks Hristiyan kültürü gibi farklı kültürlerde yaşama şansı bulması imkânsızdır. Batının bu tür kavramları yaymaya çalışmasını “insan hakları emperyalizmi” olarak nitelendiren bu çabalar, bir karşı tepkiyi ve yerli değerlerin yeniden tasdiki sonucunu doğurmaktadır (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

Bu tezler postmodernistler tarafından da hararetle savunulmakta ve Batının Descartes’la başlayan, 18 inci yüzyıl Aydınlanma düşünürleri ve Kanttan geçerek pozitivizmle doruk noktasına ulaşan kültür ve göreneklerden arınmış evrensel bir insan, evrensel bir akıl, evrensel nesnel bir doğru olduğu anlayışının bulunduğu ifade edilmektedir. Bu anlayış, Batı-Avrupa benmerkezciliğinin ve sömürgeciliğinin ideolojik bir aygıtı olarak iş görmüştür. Oysa gerçek durum bunun tam aksidir. Bütün anlamlar, bütün değerler, bütün kavramlar birbirine eşittir ve onların hâkim oldukları kültürlerin de birbirleriyle karşılaştırılması; nesnel, evrensel ve tek bir anlam, değer ya da kurumdan bakarak yargılanması söz konusu olamayacaktır. Bu görüşe göre, evrensel düzeyde bir insan hakları hukuku ve koruma sistemi giderek yaygınlaşmış olmakla birlikte, bu sistemin Batı medeniyetinin kendi kültürel köklerinden arınmış ve tüm dünyayı kuşatacak öze sahip olduğunu düşünmek bir yanılgıdan ibarettir. İnsan hakları kavramının Batılı devletlerce dünyaya egemen olma yolunda siyasi bir araç olarak kullanıldığı da yadsınamaz (“Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

Durul (2008:113-124); insanın en temel hakkının, “kendi olma ve içinde yaşadığı topluma kendisi olarak katılma hakkı” olduğu düşünülürse, küreselleşme ve evrenselleşmenin insanı metalaştırdığı ve bir makine haline getirdiğinin görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. İnsan, küreselleşme sürecine ‘kendi’ olarak girememiş ve tek tipleşerek bu sürece katılabilmıştır. Bu nedenle küreselleşmenin insan anlayışı, insan haklarının insan anlayışıyla çelişmektedir. İnsan, “kendini hem tarihsel ve kültürel bir ortamın ürünü olarak, hem de bu ortama karşı çıkararak, tarihsel ve kültürel ortama direnerek tanımlamak” durumundayken, küreselleşme insanın direnme ve tanımlama gücünü hiçe saymıştır. İnsan artık, çeşitlilikleriyle, farklı özellikleriyle değil, benzerliklerine vurgu yapılarak algılanmakta ve homojen bir yapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bununla da kalınmayıp tek tiplilik, politik bir strateji

haline getirilmeye başlanmıştır. Bu sürece sağlıklı şekilde entegre olamayan topluluklar, hayatta kalabilme, kendini tanımlayabilme adına köklerine geri dönme mücadelesine girmişlerdir. Bu durum, “ben” ve “öteki” kavramlarını doğurarak, siyasi ayrımcılığın da temellerini yapılandırmaya başlamış ve siyasal ayrımcılık, insan hakları ihlallerinin baş sıralarında yer alan ırkçılığa kadar uzanmıştır.

İnsan hakları açısından görecelik de küresellik de bir tehdit oluşturmaktadır. Görecelik, insan haklarının en tehlikeli düşmanıdır çünkü insan hakları kişilere göre belirlenemez. Küresellik kavramı ise, birincil olarak yayılmayı, yani belli bir toplumun değerlerinin diğer toplumlara yayılmasını ifade etmektedir. Ancak yayılan değerlerin, hiç de ‘evrensel’ olmama ihtimali her zaman vardır. Her şeye rağmen, insan hakları konusunda tüm insanlığın ittifak ettiği haklar mevcut olduğundan, bunların korunması amacıyla emperyalist Batı medeniyeti karşısında diğer medeniyetleri temsil eden devletlerin güçlenerek bir denge kurmaları zorunludur (Davran, 2001:25; “Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, 2008).

İnsan haklarının bir kavram olarak Batıda şekillenmiş ve gelişmiş olması, insan haklarının ve hak talebi mücadelesinin yalnızca Batıda yükseldiği anlamına gelmemektedir. İnsan hakları mücadelesi şüphesiz, Doğuda da yansımaları bulmuş, Afrika ve Üçüncü Dünya ülkelerinde özellikle sömürgeciliğe karşı halkların hakları konusunda yoğun mücadeleler yaşanmıştır. Kısacası, insan hakları kavramı tarihsel bir gelişimin ürünüdür. Ancak Marksizm’le birlikte ortaya çıkan “eşitsiz gelişme” kavramından dolayı, tarihsel gelişim sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde farklı aşamalar yaşanmakta ve farklı istemlerin ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. İnsan hakları evrensel bir kavram olmakla beraber, insanlar ve sınıflar arasında olduğu gibi ülkeler ve toplumlar arasındaki eşitsizlikler de bu hakların ‘de facto’ olarak uygulanmasında farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, Batıda bir kavram olarak yansımaları bulan insan haklarının, yaşamış ve yaşamakta olan tüm insan topluluklarının ortak mücadelesi sonucunda oluştuğu unutulmamalıdır. 1789’da Fransa’da burjuvazinin önderlik ettiği halk hareketinin seslendirdiği “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” şiarı, yalnızca Fransızlara ait olmayıp, tüm insanlığın ortak taleplerini dile getirmektedir (Anar, 1999:66, 67; Anar, 2000:25, 26; Aybay, 2001:122).

4. İNSAN HAKLARININ TARİHSEL TEMELLERİ ve GELİŞİM SÜRECİ

İnsan haklarının, tarihsel gelişim ve evrim süreciyle birlikte bu hakların karşılıklı bağımlılığı ve bölünmezliği ilkesi temelinde de ele alınması gerekmektedir.

4.1. İnsan Hakları: Toplumsal Yapılar, Tarihsel Süreçler ve Gelişme

‘İnsan hakları’ ve ‘gelişme’ kavramlarının ikisi de somut tarihsel süreçlerin parçalarıdır. Dolayısıyla bu iki kavram arasında, aynı kültür içinde, aynı geniş tarihsel sürece ait olmaktan kaynaklanan öncelikli bir uygunluk veya tam olarak o sürecin yapısında bulunan ve tek-kültürlülükten kaynaklanan öncelikli zıtlıklar olabilir. Kuşaklar olarak da adlandırılabilen üç ‘insan hakları söylemi kümesi’ bu kapsamda ele alınabilir. Medeni ve siyasal haklar kümesi, mücadele ederek feodal baskılardan kurtulan bir burjuvazinin çıkarları ile ilgilidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise işçi sınıfının ve bu sınıfın egemen bir sınıf olarak ortaya çıkmasıyla marjinalleşen ve sömürülen, yaralanan ve incinen diğer grupların çıkarları ile ilgilidir. Özel şahısların ve devletin uluslararası kapitalizmiyle yaratılan çelişkilerin üstesinden gelme çabasının bir ürünü olan üçüncü küme yani muhtemel dayanışma hakları ise uluslararası düzeyde aynı tür sorunlarla (gelişme, barış ve ekolojik denge) ilgilenmektedir (Galtung, 1999:122, 123).

İnsan hakları kümelerine denk düşen gelişme kavramları da Batı tarihi ile ilgili aşamalar gibi sıralanabilir: Gelişme kavramlarının ilk kümesi devlet kontrolü ya da girişimiyle kösteklenmeyen girişimci bir sınıf tarafından başı çekilen, piyasa tarafından kılavuzluk edilen “mavi” ekonomik büyümedir. İkinci küme, “kırmızı” gelişme yani bir devlet bürokrasisi tarafından kontrol edilen hatta başlatılan, ama işçi hareketinin başı çektiği bir plana göre düzenlenen ve “mavi” büyümeye bir tepki olan ekonomik büyümedir. Üçüncü küme ise, önceki ikisine tepki olan, yerel düzeyin özerkliğine ve daha küçük ekonomik döngülerin güzelliğine daha fazla dayanan,

dünya genelinde bir dayanışma hedefleyen ve “yeni toplumsal hareketler”ce başı çekilen “yeşil” gelişmedir. Diğer bir deyişle, “Global düşün, yerel davran” şiarıdır (Galtung, 1999:123).

Galtung (1999:123, 124); hem insan haklarının hem de gelişme kavramlarının köklerinin Batı tarihinin içinde olduğunu vurgulamakta ve dolayısıyla insan hakları ve gelişme kavramlarının bunun yansımaları olduğunu ve Batının, Batı Tarihi=Evrensel Tarih olduğunu varsaydığı genel manzaraya ait bulunduğunun altını çizmektedir. Bunun anlamı ise; yalnızca insan hakları kavramının değil, gelişme kavramının da Batı tarihinden çıkarıldığı, evrenselleştirildiği ve “modernleşme” kisvesi altında dünyanın geri kalanına ihraç edildiğidir.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, her gelişme sürecinde bir kılavuz olarak büyük öneme sahiptir ve bir anlamda bir “protesto hareketi”dir. Temel insan hakları ile temel insan ihtiyaçları yalnızca güçlülerin ihtiyaçları ve ayrıcalıklıların hakları ile değil, evrensel olarak herkes ile ilgili olduğundan, en büyük öncelik büyük ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına ve temel insan hakları en fazla ihlal edilmiş olanların haklarına verilmelidir. Dolayısıyla, yapısı itibarıyla üç katmanlı insan hakları geleneği üst tabakalara ağırlık veren, devletin koruduğu, kolaylaştırdığı veya başlattığı mavi-kırmızı gelişme ile çok daha fazla uyumlu niteliktedir. İnsan hakları geleneği, mikro düzeyin yardımına koşan ve bunu yaparken mikro düzeyi daha bağımlı kılma pahasına BM Genel Kurulu’nun ve devletlerin hükümetlerinin meşruiyetini artıran bir makro yaklaşımdır. Haklar çoğalırken, onları gerçekten sorgulanır kılacak mekanizmalar da çoğalacaktır ve çoğalmalıdır (Galtung, 1999:125, 126).

Modern toplumun üç büyük bileşenin olduğu kabul edilebilir: devlet, sermaye ve halk. Uluslararası düzeye bakıldığında, devlet, sermaye ve halk’ın sırasıyla; BM’in en tepede yer aldığı bir hiyerarşi içinde sıralanan hükümetlerarası örgütler, servete göre oluşturulan gayri resmi bir hiyerarşi içinde sıralanan uluslararası şirketler ve üyeliğin boyutuna göre oluşturulan gayri resmi bir hiyerarşi içinde sıralanan uluslararası sivil toplum ve halk örgütleri biçiminde yeniden üretildikleri görülür (Galtung, 1999:161, 162).

İnsan hakları oyununun sahnesine sık sık çıkan ‘devlet’e insan haklarıyla ilişkili olarak kuvvetlendirmesi beklenen normları kimi zaman ihlal etmek gibi ‘ikili’ bir rol verilmiştir. Bu ihlaller, ülke içinde sivil bir rahatsızlığa, sivil toplumun kendini güçlendirmeye çalışmasına yol açabilir niteliktedir. Ancak, eğer devletin şiddet araçları üzerinde gerçekten tekeli varsa, sivil toplumun bu çabası kolay kolay sürdürülemeyeceğinden bu aşamada devreye devlet sistemi dışında mekanizmalar girebilecektir. ‘Sermaye’ tam da bu esnada sahneye çıkar. Sermaye tek başına insan haklarını kuvvetlendirmek için çalışmaz, hatta ortada bir sermaye olmaması durumu, insan haklarını kuvvetlendirme yolunda bir araç olarak kullanılabilir (Galtung, 1999:162, 163).

Sivil toplum ise sahneye çifte bir rolle çıkmaktadır: ‘kurban’ ve ‘kuvvetlendirici’ olarak. Devlet insan haklarını ihlal etmenin çekiciliği ile onları kuvvetlendirme zorunluluğu arasındaki çıkar çelişkisi tarafından felce uğratılırken, sivil toplum bu tür çelişkileri hiç yaşamayacaktır. İnsan hakları ihlallerinin bir kurbanı olmakla insan haklarının uygulanmasını istemek son derece uyumludur. Sonuçta, sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin yokluğunda bir kurum olarak insan haklarının pek çok ülkede, bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. İnsan hakları örgütlenmeleri her yerde ve her zaman gereklidir ve bu diyalektik asla sona ermez (Galtung, 1999:163, 164).

Batılı ülkelerde insan hakları genellikle ilk olarak sivil toplum tarafından ifade edilmiş; devlet ise normları yalnızca yukarıdan gönderildiklerinde ve genellikle hiçbir coşku duymadan kabul etmiştir. Medeni-siyasi haklar, monarşileri başkanlık sistemlerine ya da meşruti monarşilere dönüştüren, ulusal meclislerde çoğunluğu ele geçiren burjuvaziye mensup güçlü bireyler ve sivil gruplar tarafından öne çıkarılmıştır. Ekonomik-sosyal-kültürel haklar ise, yöneten sınıflar ulusal meclisin bu haklarla ilgili bir talebini kabul etmeyecek durumda oldukları sırada, işçi sınıfı tarafından belirginleştirilmiştir. Aynı biçimde bugün en açık ve anlamlı sivil toplum örgütleri belki de devlet sistemi tarafından er ya da geç kabul edilecek hedefler ve süreçlerle ilgili normları öne çıkaran örgütlerdir (Galtung, 1999:164).

Galtung’a (1999:166) göre; 10 Aralık 1948 tarihli Evrensel Bildirge yalnızca 1945’te yenilen Mihver devletleri tarafından değil, komünizmin hayaleti tarafından

da tehdit edilen değerlerin yeniden tasdik edilmesidir. Bu bildirge ile mülkiyet ve vatandaşlık haklarının korunmuş olması bunun en somut örneğidir. Daha sonra, kapitalist sistemin taşıyıcısı olan herkesin –servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin- Bildirgede ilan olunan bütün hak ve özgürlüklere sahip olduğu kabul edilmiş ve liberal bir mantıkla korunan burjuvazi ortaya çıkmıştır. Burjuvazi artık köleleştirilmek istemediğinden, devletin güçlerini sınırlandırmak için hemen işe koyulmuştur.

Böylece “kırmızı”, “mavi”ye meydan okuyarak ortaya çıkmış ve işçi sendikaları ile köylüler ve işçiler burjuvaziye meydan okumaya başlamıştır. Liberalizme de sosyal demokrat, sosyalist ve komünist ideolojiler ve ayrıca 1789 öncesinin feodal muhafazakârlılığının kalıntıları tarafından meydan okunmaya başlanmıştır. İnsan haklarının ikinci kuşağı, hem liberal-burjuva-kapitalist toplumların bir parçası olan işçi sınıfı ile beyaz olmayanlar, kadınlar, çocuklar ve yerli halklar gibi diğer imtiyazsız sınıfların, hem de liberallerin karşı çıkışlarını içerme kabiliyetinin imzasını taşımaktadır. Ancak, ikinci haklar kuşağı birincisinden çok da farklı değildir. Bu durum, işçi sınıfının burjuvazi tarafından ve 1989’dan sonra da sosyalist ülkelerin kapitalistler tarafından yutulmasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Galtung, 1999:166).

İşte bu nedenle, yeni bir gündeme sahip yeni bir sınıf ortaya çıkmaktadır. Bu sınıf, “kırmızı” ve “mavi” arasındaki tarihsel uzlaşmaya rağmen, yani işçi sınıflarıyla uzlaşan bir kapitalist toplumun, yine de gelişme, ekolojik denge ve barışı nasıl tehdit ettiği ile ilgilenen insanlardan oluşmaktadır. İlk kuşağın mücadelesi, 18 inci yüzyılın ortasından, 19 uncu yüzyılın ortasına kadar, yaklaşık bir yüzyıl; ikinci kuşağınki de ondan sonra bir yüzyıl daha yani 20 nci yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Bu noktada, ilk önce 1960’larda gelişme, sonra 1970’lerde çevre ve sonra da 1980’lerde barış alanlarında üçüncü kuşak yeşil haklara dair bir bilinç ortaya çıkmıştır. Eğer geçmişte yaşanan deneyimler bir kılavuz olabilirse, 21 inci yüzyılın ortalarında bir dönüşüm yaşanabilecektir. O zamana kadar, Batılı olmayanlar, dünya tarihinin Kolombcu çağına bir son vermek için gerekli olan özgüveni kazanmış olacak ve hakları daha evrensel kılmak amacıyla insan hakları geleneğinin Batılı özelliklerinden arındırılmasını talep etmekle kalmayıp zaman içinde bunu

gerçekleştirecektir. Bugüne kadar ki insan hakları tartışması Batılı bir söylemle ifade edilen sorunlarla ilgilenmiştir. “Ancak bu dönem artık sona ermektedir.” (Galtung, 1999:167, 168).

4.2. İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Evrimi

“İnsan hakları tarihi; acısız, özverisiz, bedelsiz ve savaşımsız bir tarih değildir.” İnsan hakları, düşünce ve eylem olarak zorlu, çetin, kimi zaman bedeli insan yaşamıyla ödenmiş savaşlarla dolu uzun bir tarihin, dolayısıyla da adım adım gerçekleştirilen kazanımların ürünüdür. Bu nedenle insan, haklarını kendinden başka kimseye borçlu değildir, denilebilir. İnsan çok eskiden beri ve çok değişik konumlarda örneğin; köle, serf, işçi, çocuk, yabancı, azınlık, sığınmacı, düşünür ya da aydın olarak hak ve özgürlükleri uğruna zorlu ve çetin savaşlar vermiş ve vermeyi sürdürmektedir (Gülmez, 2001:11).

Düşünsel düzlemde, “istediğinizi yapabilmek ve onu yineleyebilmek” olarak tanımlanabilecek özgürlük kavramının, en ilkel biçimiyle, bir toplumsal düzenin başlangıcıyla eş zamanlı olduğu söylenebilir. Ancak şüphesiz, özgürlüklerin kullanımlarının devletçe güvence altına alındığı, engellemelerin ceza ve giderimlerle önlendiği somut kamu haklarına dönüşmesi yakın geçmişin karmaşık gelişmelerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İlkel topluluk döneminde ne yönetim, ne de yöneticilere karşı ileri sürülebilecek hak ve özgürlükler vardır. Bu nedenle bu dönemde ne demokrasiden, ne de ilkel demokrasi ile temel insan hak ve özgürlükleri ilişkisinden söz etmek mümkündür. Bu anlamda, hak ve özgürlüklerin, tüm zamanlar ve tüm toplumlar için (evrensel) bir sorun niteliğinde olduğunu söylemek doğru olmaz (Gülmez, 2001:12, 13; İlal, 2000:581).

İnsanlar arasında toplumsal eşitsizliğin olmadığı ilkel toplumlarda “eşitlik” ve “hak” kavramlarından söz etmek olanaklı olmadığından, bu dönemde özgürlük yalnızca doğa ve insan arasındaki ilişkiyi dile getirmektedir. İnsanlık tarihi, emeğin üretkenliğinin artmasına koşut olarak oluşan özel mülkiyet ve devlet kurumlarıyla

birlikte, ilkel toplumlardaki eşitliğin bozulduğunu göstermekte; insanlık, “eşitlik” ve “hak” kavramlarıyla devletin oluşumu ile tanışmaktadır. Bu süreçte özgürlük kavramı da yalnız doğa ile insan arasındaki değil, aynı zamanda devlet ile insan arasındaki ilişkiyi yansıtan bir kavram niteliğini kazanmıştır (Şahin, 2000:588).

Eski Çağda Platon gibi Aristo da, toplumdaki eşitsizlikçi düzeni doğal bir durum olarak benimsemiş; her ikisi de devleti kişinin mutlak efendisi olarak tanımış, köleliği meşru görmüş ve insanın manevi varlığını gözden uzak tutmuştur. Eski Yunan ve Roma’da, kişinin devlet karşısında kimi haklarının olabileceği düşüncesi yoktur. Devlet otoritesi ve kudreti tam ve mutlak olup, kişi haklarıyla sınırlandırılmaz niteliktedir. Bu nedenle kişi devletin sınırsız iktidarı içinde erimiş ve tek efendi olarak devleti kabul etmiştir. Eski Yunan’da, halkın büyük bir bölümü; yabancılar, kadınlar ve köleler, siyasal haklardan yoksun olup hak öznesi değildir. Eski Çağ devletinin temeli ve siyasal iktidarın kaynağı, dindir (Gülmez, 2001:12, 13; İlal, 2000:581).

Ancak yine de bu dönemlerde ortaya konulan bazı felsefi görüşlerin, modern insan hakları kavramının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Örneğin evrensel bir toplum düşüncesine dayanan Stoacılık’ta, bütün insanlar, yaratıcılarından dolayı kardeş olarak görülmekte ve ‘evrenin yasası’ onları birbirine bağlayan yasa olarak kabul edilmektedir. Stoacı için vatan artık şehir devleti değil, dünya olarak görüldüğünden, bu anlayışın sonucunda “dünya yurttaşlığı” kavramı ortaya çıkmaktadır. Yine, doğa yasası karşısında her insanın eşit olduğu görüşünü ortaya koymasıyla Stoacılık, insan ve onun evrendeki yeri hakkındaki görüşleriyle çığır açmıştır (Gündoğan, Günay, 2004:21).

İnsan hakları kavramının tarihsel kökeni hakkında yapılacak bir araştırma bizi, düşüncelerinin merkezine insanı (bireyi) alan ve Protogaros’un “İnsan bütün şeylerin ölçüsüdür. Var olanların varoluşlarının, var olmayanların var olmayışlarının” öğretisini şiar edinen Sofistlere; iyilik, doğruluk, adalet ve ahlak gibi değerleri düşüncesine temel yapan ve insanın amacının mutluluk olduğunu belirten Sokrates’e ve tarihte ilk kez insanlar arasında eşitlik esasını savunup köleliğe karşı çıkan ve tek ‘doğal hukuk’ ile yönetilen insanlara tek evrensel devlet altında

birleşmelerini salık vererek tarihte ilk kez “Birleşmiş Milletler” fikrini ortaya atan Stoiklere kadar götürür (“İnsan Haklarının Korunması ve Tarihsel Gelişimi”, 2008).

Orta Çağ’da Hristiyanlık, insan kişiliğine değer kazandırmış ve insanı yücelterek herkesi eşit ve erdemli saymıştır. Kişi ve kişi hakları kavramları, bu düşüncelerle birlikte ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığa göre insan, Tanrı’nın benzeri olarak yaratıldığından, yüksek onur taşımakta ve kişiliğine bağlı haklara sahip bulunmaktadır. Hristiyanlık başlangıçta, siyasal ve dinsel otoriteyi birbirinden ayırmak ve insan vicdanını devletin hegemonyasından kurtarmak istemiştir. Çünkü insan hakları sorunu, öncelikle iktidarın sınırlandırılması sorunudur. Avrupa’da 5 inci yüzyıldan başlayarak 11 inci yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettiren feodalitenin ortaya çıkmasıyla, devletin mutlak kudreti dağılmış ve parçalanmış; devletin sınırsız iktidarı düşüncesi kaybolmuştur. Ancak Orta Çağ’da uygulamada, bireyler için hiçbir hak ve özgürlük söz konusu olmayıp, yalnızca feodal senyörlerin hakları vardır. Hristiyanlığın öğrettikleri, yani insan kişiliğine saygı, vicdan özgürlüğü, kardeşlik ve eşitlik unutulmuştur. Eski Çağ’da insanın tek efendisi olan devlet varken, Orta Çağ’da iki efendi vardır: Devlet ve Kilise (Gülmez, 2001:13; Anar, 2000:24).

Yine de bu çağda halk, derebeyi ve krallar arasında süren uzun savaşlar sonucu elde edilen hakların, insan haklarının günümüze kadar süren gelişmelerinde bir temel oluşturduğunu söylemek mümkündür. Mücadeleler sonucunda derebeyi ve kralların yetkileri kısıtlanmış ve halkın özgürlük sınırları da bu oranda genişleme göstermiştir. Bu noktada en önemli örnek olarak 1215 tarihli Magna Carta’yı hatırlamak gerekir (Gündoğan, Günay, 2004:22).

Özgür düşünce, Orta Çağ’da Kilisenin baskısıyla sindirildikten sonra, ancak Rönesans ve Reform ile Yeni Çağ’da yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. Reform ile Kilisenin devlet üzerindeki etkisi kalkmış, vicdan ve düşünce özgürlüğü, eleştiri serbestliği gibi kavramlar belirmeye başlamıştır. Feodaliteyle birlikte kent ile kır arasında yapılan işbölümü sonucunda, kentler büyümüş, pazarlar gelişmiş ve ‘ulus’lar ortaya çıkarak Burjuvazi ve Proleterya, iki sınıf olarak belirlenmiştir. 17 nci yüzyıl, özgürlük tarihinin ‘altın çağı’ olmuş, burjuvazinin gelişmesiyle yeni boyutlar kazanmıştır. 18 inci yüzyılda yükselen ve ekonomik güce sahip olan burjuva sınıfının

getirdiği yeni ekonomik, sosyal ve felsefi kuram olan Aydınlanma Felsefesi, insanları baskı altında tutan tüm boyunduruklara karşı çıkmış, kökeni Rönesans ve Reforma dayanan Aydınlanma Felsefesi, siyasal ve ekonomik liberalizmi getirmiştir. Özgürlük, kişinin devlete karşı korunması ve kişi güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Eşitlik ise, burjuvazinin aristokrasiye karşı savaşım aracı olup, onun ekonomik hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve ‘yasa önünde eşitlik’ demektir. “İnsanlar hukuk açısından özgür ve eşit doğarlar; özgür ve eşit yaşarlar” diyerek başlayan 1789 Bildirgesi, tümüyle burjuva felsefesini ve bireyci öğretiyi yansıtmaktadır (Gülmez, 2001:13, 14; Anar, 2000:24).

Doğal haklar öğretisinin başlıca temsilcisi olan John Locke’un görüşleri, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Belgelerine de yansımıştır. Liberal bireyciliği savunan Locke’a göre, doğal yaşama yani tabiat hali, Hobbes’un ileri sürdüğü gibi kaçınılması gereken bir durum değil, “barış ve düzen” durumudur. İlişkileri düzenleyen ve tutkularla davranılmasını önleyen “doğal yasalar”, akıl ve düşünce yoluyla kavranabilmektedir. İnsanların özgür ve eşit olduğu, ancak düzen ve ortak bir otoritenin bulunmadığı bu dönemde, öznesi oldukları var sayılan doğal haklar; yaşam ve özgürlük hakları, mülkiyet hakkı, doğal yasalara ve haklara saldıran ya da karşı koyanları cezalandırma hakkıdır. İnsanlar “cezalandırma” haklarını kurdukları üstün otoriteye devretmiş, ancak siyasal iktidara karşı ileri sürebilecekleri diğer haklarını saklı tutmuşlardır (Gülmez, 2001:15).

Toplumsal eşitsizliklerin kurumsallaşmasıyla başlayan uygarlık tarihi, üretim ilişkilerinin gelişmesine koşut olarak kurulan yeni devlet biçimlerine ve ezilenlerin ezenlere karşı verdiği eşitlik, özgürlük ve hak savaşımına tanıklık etmiştir. İnsanların toplumsal eşitlik ve özgürlük istemi ve bu yoldaki savaşımaları, bu kavramları bir hak haline getirmiş; özgürlük ve hak, ezilen toplumsal sınıfların savaşımalarını yansıtan ve özünde ideolojik bir dayanağı olan bir kavram haline gelmiştir (Şahin, 2000:588).

İnsanların doğuştan belli hakları olduğunu, bu hakların devlet tarafından sınırlandırılıp kaldırılamayacağını, yöneticilerin haklarının mutlak ve sınırsız olmadığını savunan ‘doğal haklar kuramı’, Fransız Devrimi’nin ideolojik temelini oluşturmuş, ancak bu ideoloji üzerinde yapılan Fransız Devrimi, doğal hakları

yalnız burjuvazi için tanımış, köylü ve işçileri, mülk sahiplerinin ve işverenlerin insafına bırakmıştır. Buna rağmen, Fransız Devrimi'nin, önceki dönemlerde görülen halk savaşlarından ve isyanlardan önemli bir farkının olduğu görülmektedir. Fransız Devrimi ile birlikte insanlık, ilk kez evrensel eşitlik ve özgürlük gibi tümüyle dünyevi ideallerin rehberliğindeki bir hareketin, bir toplum düzenini yıktığına tanık olmuştur. Burjuvazi, kendi yarattığı modern işçi sınıfına toplumsal düzenlerin yıkılabilirliğini göstermiş, evrensel nitelikteki Bildirge ile kavramsal düzeyde de olsa, insanların özgür ve hukuk bakımından eşit doğduklarını ve öyle kaldıklarını, doğal hakların zamanaşımı ile ortadan kalkmayan haklar olduğunu kabul ve ilan ederek işçi sınıfına kendisine karşı kullanılacak önemli bir silah vermiştir (Şahin, 2000:590).

İnsanca yaşama mücadelesi, insanlığın uzun tarihinin en önemli belirleyicisi niteliğindedir. İnsanoğlunun bu mücadelesi eşitlik, adalet, hak ve özgürlük arayışı ile biçimlenmiş; çeşitli dinler ve felsefeler ile ideolojiler bu arayışın kılavuzları olma iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. İşte bu yoğun toplumsal ve düşünsel dalgalanmaların dünyayı getirdiği noktada, insanlığın ortak mücadelesinin belirgin bir başarıyla tanıştığı yepyeni bir çağ olan 'insan hakları çağı' ortaya çıkmıştır. Ve bu çağın en büyük değeri birey ve insandır (Doğan, 2001:Önsöz).

Bireyci öğretisi 1789 Devrimi sonrasında, kişi haklarının temelini varsayımlara dayanarak değil, doğrudan doğruya insanı temel alarak açıklamıştır. "Buna göre, her hakkın ve her tür hukukun kaynağı insandır." İrade insanda olduğu için, insanlarca oluşturulan topluluk ve kurumların (devletin) kendilerine özgü gerçek varlıkları yoktur. Bu topluluklar, varsayımsal/düşsel kurumlar niteliğindedir. Her siyasal topluluğun ve elbette devletin amacı 'insan' ve onun ortak çıkarlarını sağlamaktır (Gülmez, 2001:15).

Dolayısıyla insan, modern anlamda bir "Aydınlanma Projesi ürünü" olarak karşımızda durmaktadır. Aydınlanmacı aklın, Tanrı yerine 'insan'ı merkeze koyduğu savına dikkatlice bakıldığında, devam eden 'insani süreç'in, tam da teolojik temeline benzer olduğu görülecektir. Yani daha önce Tanrı'nın doğası-varlığı tartışılırken, şimdi insanın varlığı-doğası tartışılmakta ve Aydınlanmacı filozoflar arasında bile bu noktada belli bir düşünce ortaklığına pek rastlanmamaktadır.

Aydınlanma dönemi insanın proje edilerek oluşturulduğu yegâne dönem olmamakla birlikte; bugünkü modern dünyada insan denildiğinde artık herkesin kafasında oluşan portrenin Aydınlanma tarafından çizilmiş olduğu söylenebilir. Kısacası, bugün insanın davranışlarını belirleyen, kendi varlığına bu dünyada bir yer ve anlam kazandıran referans ve çerçevelerin hepsi Aydınlanma projesinin uygulamaları olarak yer bulmaktadır (Aktay, 2004:11, 12).

İnsanın Aydınlanma'ya kadar çok ihmal edildiği, Orta Çağ'daki teolojiler içerisinde insanın Tanrı'nın karşısında etkisiz ve önemsiz bir varlığa indirildiği iddia edilebilir. Ancak Tanrı merkezli olduğu düşünülen veya söylenen dünya görüşü de, yine insan tarafından, insanın kendisinden yola çıkarak ve insan bakış açısından düşünülmüş olan bir görüştür. Buna karşın Aydınlanma projesinin, Tanrı-merkezli bir dünyanın yerine insan-merkezli bir dünyanın ikame edilmesi projesi olduğu konusunda yaygın bir kanaat bulunmakta ve bu durum Aydınlanmacı metinlerde açıkça dile getirilmektedir. Batı dünyasının gelişme ve kalkınmasında Tanrı'dan insana doğru yaşanan bu eksen kaymasının etkili ve belirleyici olduğu açıktır. Kısacası, "İnsan hakları, insanların acılarını azaltmakla ilgili bir barış projesinin parçasıdır." (Aktay, 2004:14; Galtung, 1999:10).

Fransız Devrimi'yle en yüksek noktasına varan politik ve ekonomik liberalizm düşüncesi, kısa bir süre sonra halk kitlelerinde hayal kırıklıkları yaratmaya başlamış; ekonomik liberalizm, beklenen zenginlikleri yaratamadığı gibi, politik liberalizm de özgürlük ve eşitlik sağlayamamıştır. Sanayi Devrimi'nin yarattığı modern işçi sınıfı, trajik boyutlara ulaşan yoksulluk karşısında zulme karşı direnme hakkını kullanarak hak ve özgürlük savaşımını başlatmıştır. 1848 Devrimi, bir anlamda, bu hayal kırıklıklarının sonucudur. Bu dönemde Karl Marx, Sosyalizm'in kurucusu olarak gündeme girmekte ve Kapitalizm'in alternatifi olarak ortaya çıkan Sosyalizm ya da Marksizm, Kapitalizm'in özgürlük ve eşitliği sağlayamayacağını ileri sürmektedir. Marx'a göre alt yapı ekonomiktir ve ancak üretim araçlarının kitlelere mal edilmesiyle sağlanacak ekonomik güç, politik eşitliği ve özgürlüğü sağlayacaktır. Bu düşünce, 1917 Sovyet ve daha sonra Çin Devrimi'nin de temelini oluşturacak; Evrensel Bildirgede ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yer almasını sağlayacaktır. Belirtilen tepkiler 19 ve 20 nci yüzyıllarda da devam etmiştir. Bu

sırada temel sav, hakların yarara dayandığı ve kültür ve çevre gibi değişkenlere göre değiştiği için doğal hakların var olamayacağı düşüncesidir. 19 uncu yüzyılın ikinci yarısına doğru, işçi sınıfının toplumsal eşitlik istemi ile yükselen kitle hareketleri, uzun bir savaşım sonucunda burjuvaziye bir denge arayışına yöneltmiş, ekonomik ve toplumsal haklar, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra “sosyal devlet” uygulaması ile hukuk kurallarına bağlanabilmiştir. 20 nci yüzyılın ikinci yarısından sonra insan haklarına, Üçüncü Dünya ülkelerinin istemlerini yansıtan üçüncü bir halka eklenmiş; barış, gelişme, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama haklarını içeren üçüncü kuşak haklar, kolektif niteliği ağır basan haklar olmaları nedeniyle, “dayanışma hakları” olarak adlandırılmıştır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008:6, 7; Şahin, 2000:589, 590).

Dolayısıyla, 20 nci yüzyılın ilk yarısında doğal hukuk kavramı önemini yitirmiş ve yerini ‘insan hakları hukuku’na bırakmış gibidir. Bu çıkışın nedeni doğal hukuk değil, tüm insanlar için geçerli ve insanların onurunu ya da değerini koruyacak ortak bir değer arama fikridir. İki Dünya savaşında milyonlarca insanın ölmesi, yüz milyonlarca insanın sakat, aç ve sefil kalması, insanların tüm yasal haklarının çiğnenmesi, bu arayışın nedenlerini oluşturmakta olup, hakları çiğnenen halkların sosyal patlamalara neden olacağı fikri de diğer bir nedendir. Daha önemlisi, savaştan bıkan ve korkan insanlığın, kalıcı barışın insan haklarına saygı yoluyla sağlanabileceği düşüncesine sahip olmasıdır. Dinsel hukuk dogması yerine doğal hukuk dogmasının konulması ile değişen ve gelişen toplumlara değişmez kurallar konmasının yanlışlığı, insan hakları hukukunun temelini oluşturmaktadır. Bu hakların devletler üstü düzeylerde ele alınmasının temel nedeni ise, hakları en geniş ölçüde ihlal edenlerin, bu hakları korumakla görevli devletler olmasından kaynaklanmaktadır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008:7).

Ekinci'ye (2004:287) göre; insan hakları düşüncesi, burjuva devrimlerinin ürünü olan bütünsel bir kavram olup bireyin ve emeğin özgürleşmesini sağlayan demokratikleşmeye bağlı dinamik bir süreçtir. Tarihsel açıdan insan hakları, insanın insanlaşmasına katkı yapan önemli bir kazanımı ifade etmektedir. İnsan hakları düşüncesi tarih boyunca ilerleyerek geliştiği ve çeşitli evrelerden geçerek

günümüzdeki özüne kavuştuğu içindir ki, insan hakları da demokrasi gibi toplumsal gelişmeye bağlı sürekli bir evrim içindedir.

“Tarihin tekerleği hep ileriye doğru dönmektedir.” Bu nedenle insanın ihtiyaçları zenginleşmiş, çeşitlenmiş ve giderek artmış; ihtiyaçlar zenginleştikçe, hak talebi ve mücadelesi de derinleşmiştir. Köleliğe karşı mücadeleden, dinsel dogmalara karşı verilen mücadeleye; oradan kişisel ve siyasal haklar, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar ile dayanışma hakları mücadelelerine dek, insanlığın tarihsel mücadeleleri hep hak elde etme, koruma, geliştirme ve yerleştirme ekseninde ileri taleplerle zenginleşerek bugünkü noktaya gelmiştir (Anar, 1999:19).

İnsan haklarının evrimi; ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullara ve savaşımına bağlı olarak, çoğu zaman biçimsel anlamda da olsa süreklilik göstermiş ve uluslararası hukuk kuralları olarak tanınmış olmakla birlikte, toplumsal savaşımın sonucu gelinen bu aşama, insan haklarının evriminin tamamlandığı anlamına gelmemektedir. İnsanlığın uygarlık sürecine geçtiği günlerde başlayan hak ve özgürlük savaşımı günümüzde de, bir yandan sınırlı da olsa kazanılan hakların yaşama geçirilmesi, diğer yandan hak ve özgürlüklerin sınırlarının gelişmesi yönündeki istem ve çabalarla sürdürülmektedir (Şahin, 2000:589).

Bir istemin hukuken ilan edilen hakka dönüşümünün kendine özgü bir mantığının bulunduğu açıktır. Geçiş süreci, ilgili kişi ve gruplarla toplumsal hareketlerin birlikte ortaya koydukları eylem ve faaliyetlerle belirlenmekte; norm öncesi durumdan hukuk kuralına geçiş halkası, söz konusu hak isteminin pozitif hukuk tarafından tanınarak biçim değiştirmesi ile tamamlanmaktadır (Kaboğlu, 2002:47).

İnsan hakları kavramının dinamiği sonucu oluşan haklar bütünü, uzun sınıfsal ve ulusal özgürlükler mücadelesinin sonucunda ortaya çıkan ulusalüstü insan hakları belgeleri ve sözleşmeleriyle güvence altına alınmıştır. Hakların bütünselliği, onların korunması, gözetilmesi, geliştirilmesi ve yerleştirilmesiyle anlam kazanmaktadır. Tarihte ilk devlet yapılanmasının oluşumu, sistematik hak ihlallerini de beraberinde getirmiş, bu nedenle sivil ve hükümet dışı ulusal ve uluslararası insan hakları örgütleri oluşmuştur (Anar, 2000:26, 27).

Sonuç olarak, çağdaş anlamda insan hakları düşüncesi; temelinde akıl ve bilimi barındıran Aydınlanma Felsefesi ve üretim ilişkilerindeki büyük dönüşümle, Sanayi Devrimi denilen ekonomik ve sosyal olayla birlikte gelişmeye başlamıştır. Özgürlük ve eşitlik düşüncelerine yeni bir içerik kazandırılmış ve uygulamadaki yoksulluk ve eşitsizliklere karşı sosyal eşitlik istem ve tepkileri yoğunlaşmış, bunu gerçekleştirmeye yönelik somut yasal önlemler alınmaya başlamıştır. İnsan hakları alanındaki gelişme, “olması gereken” hakların “olan” haklara dönüşmeye, yazılı ulusal ve uluslararası hukuka girerek güvenceye alınmaya başlamasıyla sürmüş ve sürmeye devam etmektedir. Bu dinamik evrim süreci işlemektedir: Bilimsel ve teknolojik yenilik ve gelişmeler, yeni sorunlar yaratarak hak öznelinin yeni istemlerine yol açmakta; insanlık, bu sorunlara ve istemlere evrensel ya da bölgesel çözümler ve yanıtlar aramakta, kimine bulmaktadır. Bu durumun en yeni örneklerinden biri, Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen 1997 tarihli İnsan Hakları ve Biyo-Tıp Sözleşmesi ve 1998 tarihli İnsanın Kopyalanmasını Yasaklayan Ek Protokoldür. Bu protokol, genetik olarak özdeş insanlar yaratılması yoluyla insanın araçlaştırılmasının insan onuruna aykırı olduğu düşüncesiyle bu yasağı getirmiş bulunmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde “dördüncü kuşak” insan haklarından söz edilmeye başlanmıştır. Ancak asıl önemli olan, bilgilerin davranışlara dönüşmesi ve evrensel bir insan hakları kültürünün yerleşmesidir. Bu ise elbette bir süreç işidir ve bu süreç uzunca bir zaman alacak gibi görünmektedir (Gülmez, 2001:11, 12).

İnsan hakları dinamik bir kavram olduğundan, insanlığın sürekli ilerlemesi, toplumsal yapıların ve insan gereksinimlerinin gelişmesi, değişmesi insan hakları taleplerinin çeşitlenmesi ve zenginleşmesini de beraberinde getirmektedir. Hakların kazanımı, ‘geri dönülmez’ bir süreci tanımlamaktadır. İnsan haklarının aynı zamanda bir iktidar sorunsalı olarak da karşımıza çıktığı görülür. İnsanların bir bölümü bu hakları kullanırken, çoğunluk ise kâğıt üzerinde sahip oldukları bu hakları uygulama olanağından yoksundur. İktidar karşısında hak talebi eğilimi, birincisinde devrimlere, ikincisinde ise baskılara yol açmaktadır (Anar, 2000:24, 25).

İnsan haklarının bir kavram olarak Batıda şekillenmiş ve gelişmiş olması, hak talebi mücadelesinin yalnızca Batıda yükseldiği anlamına gelmemekle birlikte,

Batıdaki Aydınlanma'nın, üretim ilişkilerinin gelişmesinin, toplumsal sınıfların ortaya çıkışı sonucu sınıfsal çelişkilerin derinleşmesinin ve Sanayi Devrimi'nin yaşanmasının, hak talebi mücadelesinin ivmesi yükselttiğini kabul etmek gerekir.

“Toplumsal altüst oluşlar sonucu büyük ölçekte kısımlar gerçekleşmiş ve devrimler birbirini izlemiştir. Devrimler, hak talebi mücadelesinin ani ve şiddetli anlarıdır.” (Anar, 2000:25, 26).

4.3. İnsan Haklarının Karşılıklı Bağımlılığı ve Bölünmezliği İlkesi

İnsan hakları, 17 nci ve 18 inci yüzyılların felsefi ve siyasi düşüncesine, ‘doğal haklar’ ve ‘insanın hakları’ adı altında, siyasal meşruluğun hâkim ilkelerine bir meydan okuma şeklinde girmiştir. Doğal hakların ilk savunucuları siyasal yelpazenin solunda nispeten daha dar bir yer işgal etmekte ve temel uyumsuzluk konusu, doğal hakların aslında var olup olmadıklarına ilişkin bulunmaktadır. Doğal hakların ilk ve genellikle burjuva savunucuları, giderek siyasal muhalefetten denetim mevkiine geçmişler ve bunun bir sonucu olarak, doğal hak iddiaları gitgide daha fazla siyasal merkezden, hatta sağdan gelmeye başlamış ve doğal haklara, özellikle mülkiyet hakkına dayanan iddialar, siyasal değişme için bir araç olarak değil de, yeni değişiklikleri engellemek üzere, kullanılır hale gelmiştir (Donnelly, 1995:38, 39).

Donnelly'e (1995:39) göre; oy hakkının genişlemesi ve işçi sınıfı politikasının sürekli gelişimi ile iktisadi ve sosyal adalet talepleri özellikle Avrupa'da yavaş yavaş siyasal sürecin içinde yer edinmeye başlamıştır. Bu talepler, işçilerin haklarını elde etmeye yönelik talepler biçiminde ortaya çıkmış; 19 uncu yüzyılın sonları ile 20 nci yüzyılın başlarında Batı demokrasilerinde sermaye ile emek arasındaki mücadele gitgide daha fazla mülkiyet haklarıyla sıradan insanların – özellikle işçilerin- hakları arasındaki bir mücadele olarak görülmeye başlamıştır.

Feodal ve merkantilist iktisadi kısıtlamaların ve doğuma dayanan geleneksel aristokrasinin siyasete egemen olduğu bir dünyada evrensel insan hakları, yükselmekte olan burjuvazinin güçlü bir silahıdır. Başlangıçta doğal özgürlüğe

dayanan argümanlar, sermaye birikimi sürecini geleneksel kısıtlamalardan kurtarmak, sosyal ve siyasal hareketliliği haklı göstermek için kullanılmış; ancak burjuva sosyal iktidarı yerleşince, doğal özgürlük argümanları esas olarak alt sınıfların yükselişini –hatta korunmasını- engellemek için kullanılır hale gelmiştir. Örneğin; Birleşik Devletler Mahkemeleri, sözleşme özgürlüğü hakkını sendikalara karşı çıkmak ve iş kanunlarını engellemek için kullanmışlardır (Donnelly, 1995:39).

Artık, siyasi merkezin ve sağın geniş kesimleri insan hakları düşüncesini -en azından anayasal haklar gibi siyasi benzetmeleri- inkâr etmemekte; ancak insan hakları düşüncesine karşı çıkmak yerine, bu hakların yalnızca bir kategorisine- yani, iktisadi ve sosyal insan haklarına saldırmaktadır. Bununla beraber, insan haklarının bu şekilde iki karşıt kategoriye ayrılmasının özündeki uygunsuzluk, zaman içinde sorunu büyük ölçüde çözmüştür. Siyasal uygulama bu ikili ayrımı geride bırakmış durumdadır. Batıda refah devleti, iktisadi ve sosyal haklar üzerindeki tartışmayı büyük ölçüde sona erdirmiş olup, bugün hemen hemen bütün ‘burjuva’ Batı hükümetleri iktisadi ve sosyal hakların savunucusu konumundadır. Üçüncü Dünyada ve Sovyet Blokunda da iktisadi ve sosyal haklar çoktandır sivil ve siyasal haklara eşit sayılır duruma gelmiştir. Görüldüğü üzere, sivil ve siyasi haklar ilk toplumsal temelini burjuvazide bulmuş; iktisadi ve sosyal haklar talebi ise işçi sınıfı ve sosyalist aydınlarla başlamıştır (Donnelly, 1995:40).

Anar (2000:24, 25); insan hakları kavramının sistematize edilen boyutlarının birbiriyle diyalektik bir ilişki içerisinde, iç içe olduğu ve birbirinin üzerinde yükseldiği görüşündedir. Köleliğe ve dinsel dogmalara karşı yürütülen hak talebi mücadelesi, kişisel ve siyasal hakları, bu haklar bütünü ekonomik, sosyal ve kültürel hakları, bu haklar ise dayanışma haklarını doğurmuştur. Tüm bu haklar bütünü, birbirinden soyutlanamayacağı, koparılamayacağı için, tümünün yaşama geçmediği bir yerde insan haklarından söz edilemez. Hak talebi süreci, kendi dinamikleri üzerinde yükselen, süreğen bir hareketi tanımlamaktadır. Yani insan hakları kavramının gelişimi, bu hareketin ivmesiyle doğrudan bağlantılı durumdadır ve insan hakları kavramının gelişimi, insan hakları mücadelesinin bir sonucudur.

İnsan, soyut ve tek yönlü bir varlık olmayıp, ‘bölünmez’ bir kişiliğe sahiptir. İnsan; düşünen, düşündüklerini açıklamak isteyen, belli bir toplumsal, ekonomik,

kültürel ve siyasal çevrede yaşayan ve bu çevreyi onunla etkileşime girerek geliştirmek isteyen, dinsel inançları olan, üretime düşünsel, sanatsal ve eylemsel emeğiyle katılmak, emeğinin hakça karşılığını almak, bu amaçla örgütlenmek isteyen ve benzer nitelikte pek çok istek, gereksinim, özlem ve beklentisi olan bir varlıktır. İnsan hakları ve özgürlükleri de, bunları karşılamının ve gerçekleştirmenin araçları olan üstün kurallar bütünü olarak ortaya çıkmıştır. İnsan haklarının karşılıklı bağımlılık ve bölünmezlik ilkelerinin temelinde, insanın çok yönlü bir varlık olması gerçeği yatmaktadır. Kısacası, insan hakları temelde, insanı ve insanlığı korumanın ve geliştirmenin araçlarıdır (Gülmez, 2001:3).

Bu anlamda tarihsel doğum sorunları teorik haklılık sorunlarından ayrı tutulmalıdır. Çünkü bütün insan hakları evrensel, birbirinden ayrılmaz, karşılıklı bağımlı ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle uluslararası toplum, insan haklarını bilimsel olarak eşit temellerde ve onlara eşit bir değer bahşederek hakkaniyete uygun bir işleme tabi tutmalıdır (Kaboğlu, 2002:48; Donnelly, 1995:40).

4.4. İnsan Haklarının Üç Kuşaklı Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları alanında ilk sınıflandırmalardan biri, Georg Jellinek tarafından yapılmış ve yurttaşların devlet karşısındaki konumu ve statüsü göz önüne alınarak, özünde bir bütün oluşturan hak ve özgürlükler üç kümede sınıflandırılmıştır (Gülmez, 2001:18, 19):

-Olumsuz/negatif statü hakları, kişilerin devletin ve siyasal iktidarın karışmaması ve dokunmaması gereken haklarını ifade etmektedir. Devlete düşen görev, öncelikle bu alana karışmamak, ancak gerektiği hallerde bu hakların kullanımını kolaylaştırmak için düzenleme yapmaktır. Bu haklara “koruyucu haklar” da denilmektedir. Kişi güvenliği, düşünce özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü ve özel yaşamın korunması gibi hak ve özgürlükler bu kümede yer almaktadır. Olumsuz insan hakları, devletin sakınması gereken, yasaklanmış edimler üzerinde durur;

devleti ehlileştirir, sınırlandırır, devletin ilke olarak devlet tarafından yaratılan ve idame ettirilen hakkaniyetli yargı sürecine uymasını sağlar.

-Olumlu/pozitif statü hakları, kişilere devletten olumlu bir edimde bulunmasını isteme yetkisi veren haklar olup, bu haklara “isteme hakları” da denilmektedir. Sosyal haklar, genellikle olumlu statü hakları olduklarından, devletin olumlu karışmasını, edimlerini kamu hizmeti olarak yerine getirmesini gerektiren haklardır. Çalışma hakkı, eğitim hakkı ve sosyal güvenlik hakkı bu kapsamda değerlendirilir. Olumlu insan hakları, devletin üstlenmesi gereken salık verilmiş görevlendirme edimlerini ifade etmektedir. Olumsuz insan hakları jandarma devleti sınırlandırırken, olumlu insan hakları ise lütufta bulunan ‘kerim’ devleti tanımlar. Yurttaşlar, olumsuz haklar örneğinin aksine yalnız devlete karşı değil, devlet üzerinde de hak iddia etme imkânına sahiptirler. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ve 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ya da 16 Aralık 1966 tarihli sözleşmeler bu iki ögeyi birleştirmiş gibi görünebilir; ancak kaçınma edimleri ile görevlendirme edimleri üzerindeki vurgulamalar arasındaki denge, müdahaleci bir devlet düşüncesiyle desteklenerek, görevlendirme edimlerine doğru kaymış durumdadır (Galtung, 1999:17, 18; Gülmez, 2001:18, 19).

-Aktif statü hakları, kişilere kamusal yaşama, kamu işlerinin yönetimine aktif biçimde katılma, siyasal iktidarın kullanılmasında söz sahibi olma ve onu etkileme olanağı sağlayan haklardır. “Katılma hakları” olarak da adlandırılan bu haklar arasında; seçme ve seçilme, siyasal partiler kurma, örgütlenme ve toplantı hakları yer almaktadır.

İnsan haklarına ilişkin olarak yapılan ve büyük ölçüde kabul gören bu sınıflandırmanın yanısıra, insan haklarının tarihsel gelişiminin temelde birbirini izleyen ve tamamlayan üç kuşak içinde gerçekleştiği konusunda genel bir fikir birliğinden söz etmek mümkündür. Bu gelişim süreci devam etmekte olup, insan haklarının evrimci özelliğini yansıtan, bu hakların gelişiminde rol oynayan ekonomik, sosyal, siyasal v.b. etkenleri kavrama olanağı veren ve bu oluşumun önünün açık olduğunu, süreceğini ortaya koyan üç kuşaklı evrim yaklaşımı çerçevesinde, ‘dördüncü kuşak’ insan haklarından söz edilmektedir (Gülmez, 2001:19; Hekimoğlu, 2008:55; Çeçen, 2000:3).

Birinci Kuşak İnsan Hakları olarak nitelenen ‘Kişi Özgürlükleri ve Siyasal Haklar’ın temelinde, aristokrasi ve burjuvazi çatışması bulunmaktadır. İki sınıf arasındaki çelişki ve çıkarlar çatışmasının, özellikle siyasal haklarda netleştiği görülür. Bu aynı zamanda, devrimci burjuvazinin, ayrıcalıklar üzerine kurulu feodal rejime karşı verdiği savaşıdır. Bu savaşım, özgürlük ve eşitlik kavramlarının doğumuna kaynaklık ve tanıklık etmiş; özgürlük, bireyi yani burjuvayı devlete karşı koruyarak, eşitlik ise ayrıcalıklarıyla aristokrasinin sonunu hazırlamıştır. 17 nci ve 18 inci yüzyıl devrimleri feodal çağın kapanmakta olduğunu müjdelirken, beraberlerinde bir haklar ve özgürlükler demeti de getirmişlerdir. Burjuvazinin çıkarlarını temsil eden klasik-liberal özgürlük anlayışı, gerçekte, sınıfsal bir nitelik taşımaktadır (Gülmez, 2001:19; Kaboğlu, 2002:41).

Birinci kuşak haklar, negatif statü haklarıdır. Devleti sınırlandıran bu haklar, kişiye devletin, toplumun ve üçüncü kişilerin dokunamayacağı özel, bağımsız bir eylem alanı yaratmakta; iktidar karşısında ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlamaktadır. Bu haklar, bireyci liberal bir dünya görüşünün yansıması olarak, kişileri devlete, topluma ve diğer bireylere karşı korumak için ona yarattıkları “dokunulmaz alan”la kişinin –yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, özgürlüğü ve güvenliği hakkı gibi – devlet, toplum ve bireyler tarafından aşılamayacak ve müdahale edilemeyecek özel sahasının sınırlarını çizmektedirler. Bu hak ve özgürlüklerde devletin görevi genellikle “müdahalede bulunmama” yükümlülüğüyle sınırlanmış olup, söz konusu yükümlülük, hak ihlalinde bulunmak isteyen birey ve birey topluluklarının engellenmesi görevini de içermektedir. Bu haklar aynı zamanda ve daha geniş anlamıyla geleceğinin koşullarını seçerek kişinin kendisini geliştirmesine olanak tanıyan haklar olup, düşünce özgürlüğü, ifade ve iletişim özgürlüğü, toplanma ve dernek özgürlükleri ile katılım hakları, bunların başlıcalarıdır (Kaboğlu, 2002:41; Hekimoğlu, 2008:55; Gülmez, 2001:19).

Her ne kadar insan haklarının düşünsel ve tarihsel kaynakları daha eskilere gitmekteyse de, 17 nci ve 18 inci yüzyıllarda doğan “tabii hukuk” akımı ile “bireycilik öğretisi”nin, geleneksel özgürlüklerin formüle edilmesinin kuramsal verilerini sağlamış olduğu açıktır. Tarihsel açıdan burjuva devrimlerine denk düşen

Birinci Kuşak İnsan Hakları'nın, bireyin düşünce ve inanç özgürlükleriyle siyasal haklarını kapsayan kişisel özgürlüklerden oluştuğu görülmektedir. Feodalite-burjuva çelişkisi sonucu doğan hak ve özgürlükler, büyük düşünce akımlarının da etkisiyle, dönemin İngiliz-Amerikan ve Fransız Bildirgelerinde yer alarak hukuk düzeninin yapı taşları haline gelmişlerdir. Bu hakların somut biçimde, ABD'nin 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi ile Büyük Fransız Devrimi'nden sonra açıklanan 1791 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer aldıkları görülmektedir. Bu bildirimlerde, hukuki taahhüt altındaki doğal insan hakları olan 'özgürlük', 'mülkiyet', 'güvenlik' ve 'baskıya karşı direnme' haklarının korunması, her siyasal topluluk açısından ana amaç olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla bu Bildirgeler üzerinde siyaset ve hukuk felsefesinin katkısını şu dört 'okul' ya da 'kuram'ın ifade ettiği söylenebilir: Doğal hukuk, toplum sözleşmesi, fizyokratlar ve erkler ayrılığı (Kaboğlu, 2002:41, 42; Ekinci, 2004:287).

Ancak insan hakları anlayışı, 'bireyci' bir nitelik taşıdığı için, bu ilk aşamada toplu yani sosyal haklar tanınmamış, hatta yasaklanmış; tüm insanların doğuştan özgür ve eşit olduğu savlarına karşın, somut olarak kimi kesimler dışlanmıştır. Örneğin; kadınlar siyasal hakların kapsamı dışında tutulmuş, 1789 Bildirgesi'nde işçi sınıfının sosyal hakları yer almadığı gibi, aksine yasaklanmıştır. Yani gerçekte özgür ve eşit olanlar, burjuvalardır (Gülmez, 2001:20).

İkinci Kuşak İnsan Hakları olarak nitelenen 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar'; Sanayi Devrimi ve Sosyalist Öğreti ile Liberal-Burjuva Öğretinin kendisini sosyalleştirmesi süreçlerinden geçerek ortaya çıkmıştır. 19 uncu yüzyılda eşitlik ve özgürlük 'herkes'e tanınmışsa da, bunlardan sadece küçük bir zümre yararlanabilmiş ve toplumsal bir sefalet yaşanmıştır. İşçi sınıfı, Sanayi Devrimi'yle birlikte bu ortamda doğmuş ve toplumsal muhalefeti oluşturmakta gecikmemiştir. İkinci Kuşak İnsan Hakları'nın doğuşunun temelinde; Sanayi Devrimi, bu ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı ve derinleştirdiği sosyal sınıflar arasındaki 'sosyal eşitsizlikler' ve işçi sınıfının bu eşitsizliklere gösterdiği tepki ve eylemler yer almaktadır. Bu çerçevede, sosyal yönden korunma istemi yanında siyasal içerikli istemler ve iktisadi talepler de dile getirilmiştir. İşçi sınıfının 1848 Fransız İhtilali, 1871 Paris Komünü deneyi ve 1917 Sovyet Devrimi ile başlayıp süren savaşımı,

sosyal hakların ulusal yasalara ve anayasalara girmesi ile sonuçlanmıştır (Gülmez, 2001:20, 21; Kaboğlu, 2002:42, 43).

Liberal/bireyci öğreti ile Marksist öğretiyi uzlaştırmaya çalışan Evrensel Bildirge, kişi haklarıyla siyasal hakların yanısıra sosyal hakları da ilk kez uluslararası düzeyde tanımış olup bu haklar; sosyal güvenlik, sağlık, çalışma, eşit işe eşit ücret, hakça ücret, dinlenme ile çocuk ve kadınlara özel yardım haklarıdır. Sosyal demokrat partilerin siyasal öncülüğünde, işçi sınıfının yürüttüğü siyasal ve sendikal mücadelelerle sağlanan haklar arasında eğitim hakkı, sendika kurma ve örgütlenme hakkı ve barınma hakkı da yer almaktadır. Sosyal haklar, geleneksel demokrasinin yapısını da değiştirmiş, sosyal devlet anlayışı ve uygulamaları ortaya çıkmıştır. Sosyal haklar, ekonomik yönden güçsüz sınıfları korumayı amaçlamakta olduğundan, devletin karışmasını ve kamu hizmeti oluşturmasını gerektiren, ‘sosyal eşitlik’ düşüncesini içeren haklardır. Devlet, olumlu ve somut önlemlerle sosyal eşitsizlikleri azaltmak ve sosyal adaleti sağlamakla yükümlü sayılmaktadır. Bu nedenle, İkinci Kuşak İnsan Hakları’nın büyük bir çoğunluğu pozitif statü, yani ‘isteme’ haklarıdır. Bununla birlikte, bu küme içinde Birinci Kuşak Haklar gibi ‘özgürlük’ yani ağır basan ve ilke olarak devlete doğrudan olumlu davranışta bulunma ödevi yüklemeyen sendikal haklar da bulunmaktadır (Gülmez, 2001:21; Ekinci, 2004:289).

Sosyal ve ekonomik haklar, endüstrileşmeyle beraber işçi sınıfının ortaya çıkması sonucunda herkesin gerekli olanaklara kavuşarak hak ve özgürlüklerden gerçekten yararlanabilmesinin temini için devletin sosyal ve ekonomik hayata ‘zayıf’ı korumak amacıyla aktif olarak müdahalesini öngören bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Hekimoğlu, 2008:55, 56).

Kaboğlu’na (2002:43, 44) göre; siyasal haklar uğruna verilen mücadele ile sosyal haklar savaşımı aynı kaynaktan doğmaktadır. Sosyal haklar savaşımı; ‘iktisaden güçsüz durumdaki sınıfların siyasi ve toplumsal eşitsizliklere karşı tepkisi’, olarak nitelendirilirken; siyasal partilerin ortaya çıkışında ise gerek derneksel örgütlenme, gerekse işçi sınıfının örgütlenmesi başlıca temeli oluşturmaktadır. Seçme hakkının demokratikleşmesi 20 nci yüzyıla kadar süren uzun

bir evrim geçirmiş ve kamu iktidarlarının ayrıcalıklı sınıfların tekelinden kurtulması, seçme hakkının demokratikleşmesi ile mümkün olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insan hakları alanında uluslararasılaşma yoluyla gündeme gelmeye başlayan hak ve özgürlüklerin temelinde, özellikle sömürgeci çıkan Üçüncü Dünya devletlerinin kendi kaderlerini tayin için yürüttükleri mücadelenin yarattığı baskı etkili olmuştur. Teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin yarattığı çeşitli sorunlar, öğretilerde *Dayanışma Hakları*, *Yeni Haklar*, *Halkların Hakları* olarak anılan **Üçüncü Kuşak İnsan Haklarını** ortaya çıkarmıştır. Örneğin; çevrenin denetimsiz sınıfların büyüme ile tahrip edilmesi ve tüketilmesi, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gündeme gelmesine sebep olmuştur (Gülmez, 2001:21; Kaboğlu, 2002:45).

Kısacası, toplumsal ve uluslararası dengesizlik ve çatışmaların, dayanışma haklarının hukuk öncesi temelini oluşturduğu görülmektedir. Gelişme sorunu, “toplumsal ve ulusal-üstü topluluklar arasındaki dengesizlikler”in damgasını taşıdığından, gelişme hakkı kaynağını yerel, bölgesel ve global ölçekteki dengesizliklerde, çekişme ve çatışmalarda bulmaktadır. Yine benzer bağlamda, insan haklarının tümünden yadsınması olan savaşla barış çelişkisi, silah üretim aygıtları ve uluslararası çıkar-sömürü düzeni, barış özlemini hak talebine dönüştürmekte gecikmeyecek ve bu hakların kaynağını oluşturacaktır. Son yarım yüzyılda ortaya çıkan olgular ışığında, insan hakları alanında tanık olunan tarihsel evrim sürecinin devamı olarak, 1982 yılında “İnsan Hakları Üçüncü Paketi Öntasarısı” ile barış hakkı, çevre hakkı, gelişme hakkı, halkların kendi durumlarını özgürce belirleme hakkı, insanlığın ortak mal varlığına saygı ve bu malvarlığından yararlanma hakkı formüle edilecektir (Gülmez, 2001: 21; Kaboğlu, 2002:45, 46).

Niteliği tartışmalı olan Üçüncü Kuşak İnsan Hakları'nın ayırıcı özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilmeyi amaçlamalarıdır. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımı olup, hem bireylere hem de toplumun tümüne aittir. Bu hakların gerçekleşmesi için salt devletin karışması yeterli olmayıp, aynı zamanda birey ve grupların da çabası gerekmektedir (Gülmez, 2001:21).

Dördüncü Kuşak İnsan Hakları, bilimsel ve özellikle tıp alanında tanık olunan gelişmelerin insan türü üzerine yol açması muhtemel olumsuz etkilerin önüne geçilmesi amacıyla yeni insan haklarının formüle edilmesi gereğinin sonucudur. Bu yeni insan hakları, bilimin kötüye kullanılması olasılığına karşı, insanın temel özelliğini oluşturan, insanı diğer canlı varlıklardan ayıran ve insan haklarının temelini oluşturan bir ölçüt niteliği taşıdığı belirtilen “insan onuru”nun korunması gereğini ortaya koyan haklardır. Bilim, insana sonsuz olanaklar sunmuş olmakla birlikte, biyoloji ve tıp alanındaki gelişmelerde görüldüğü gibi, insan onurunu zedeleyen kimi uygulamalara da yol açabilecektir. ‘İnsan hakları ve tıp bilimi’ ilişkisine denk düşen bu haklar için şimdiden “Dördüncü Kuşak İnsan Hakları” kategorisi önerilmeye başlanmıştır. İnsan kopyalamayı yasaklayan Avrupa Konseyi belgelerinin, dördüncü kuşak insan haklarının ilk örneklerini oluşturduğu söylenebilir (Gülmez, 2001:22; Kaboğlu, 2002:48).

5. İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI DÜZEYDE GELİŞİMİ

İnsan hak ve özgürlüklerinin, çeşitli ülkelerdeki gelişim süreçlerinin ardından, tüm dünyada ve uluslararası düzeyde gelişimi ve küreselleşmesi ile uluslararası insan hakları belgeleri bu bölümde incelenecektir.

5.1. Kamu Özgürlüklerinin Çeşitli Ülkelerdeki Gelişim Süreci ve Bölgesel Sistemler

Kişi hak ve özgürlükleri, düşünce ve öğretisi olarak ileri sürülmeden önce uygulamada gerçekleşmeye başlamıştır. Hak bildirelerinin açıklandığı 18 inci yüzyıldan çok önce, İngiltere’de kralın otoritesini sınırlandıran ilk belge kabul edilmiş olup, dünyada demokrasi ve siyasal özgürlükler yönünden en ileri ülkeler, Batı Avrupa ve Amerika’da bulunmaktadır. Bu durum bir tesadüften ibaret olmayıp, İngiltere’de 1215 tarihinde Magna Carta ile başlayan demokrasi mücadelesinin önce Amerika kıtasına yayılması, ardından Batı Avrupa’da ilerlemesinin bir sonucudur (Gülmez, 2001:15; Aktan, 2008:3).

İngiliz hak belgeleri; krallığın, parlamentonun ve kişilerin hak ve özgürlüklerine saygı göstermesini sağlamaya yönelik olup, kesin bir ideoloji içermediği, soyut ve evrensel olmadığı için, bu belgelerin İngiltere dışında etkisi olmamıştır. Başlıca hak belgeleri; 1215 tarihli Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Carta Libertatum) ve 1628 tarihli Haklar Dilekçesi’dir. Özgürlükler açısından Magna Carta, tarihte yeni bir aşamaya ulaşıldığının değil, daha önce ulaşılan birtakım özgürlüklerin kayıt altına alındığının göstergesidir. Kısacası Magna Carta, düşünsel bir gelişmenin yansıması niteliğinde olmayıp bu belgeyle birlikte özgürlükler ve haklar alanı, keyfi ve yanlış yönetim karşısında sürekli bir mücadele alanı haline dönüşmüştür (Özyurt, 2004:68; Aktan, 2008:3).

Amerikan Bildirgeleri, 1789 Fransız Bildirgesi gibi, 18 inci yüzyıl felsefesinden ve John Locke'tan etkilenmiştir. 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesi ve yine aynı tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, hak ve özgürlükleri doğal hukuk anlayışına göre açıklamış ve bu anlayışı dinsel temellere dayandırmıştır. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, Virginia Haklar Bildirgesi'nde yer verilenlere benzer hak ve özgürlüklerden bahsetmiş olmakla birlikte, daha dar kapsamlıdır. Örneğin, bu Bildiride, Virginia Haklar Bildirgesi'nden farklı olarak mülkiyet hakkına yer verilmemiştir. Latin Amerika ülkelerinin birçoğu ise maalesef uzun yıllar boyunca askeri cuntalar ve darbeler ile yönetilmiş, ancak son 10-15 yıl içerisinde bu ülkelerin büyük bir çoğunluğunda demokratikleşme yolunda önemli başarılar kazanılmıştır (Gülmez, 2001:16-17; Bozkurt, 2003:86; Aktan, 2008:4).

1787 yılında kabul edilen Birleşik Devletler Anayasası'nın ilk halinde, bir haklar listesi bulunmamaktadır. Ancak Anayasa, daha sonra bir haklar bildirisi eklenmesi şartıyla kabul edilmiş ve 1791 yılında bu şart gerçekleşmiştir. Haklar Bildirisi (Federal Bill of Rights) olarak bilinen ilk on ek madde ve daha sonra eklenen maddelerle 1787 Anayasası, anayasal düzeyde uluslararası hukuka gönderme yapan ilk belge niteliğini taşımaktadır. Anayasaya uygun yapılacak Birleşik Devletler kanunları ve Birleşik Devletlerin akdedeceği tüm anlaşmaların hukuk kuralı kabul edileceği ve federe devlet anayasa ve yasalarına aykırı hükümler taşısa bile bağlayıcı olacağı açıkça belirtilerek, uluslararası hukukun ulusal hukuka üstünlüğü kabul edilmiştir (Bozkurt, 2003:87, 88).

J. J. Rousseau, Montesquieu ve Voltaire gibi 'Aydınlanma Felsefesi'nin ünlü ve etkili düşünürleri, Fransa'da özgürlük düşüncesinin doğmasında ve gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır. *26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*, bu felsefeyi yansıtan ve Amerikan Bildirgeleri gibi dinsel temellerden esinlenmeyen bir belge niteliğinde olup, çağdaşlarının hiçbirisiyle kıyaslanmayacak kadar büyük bir yankı uyandırmıştır. Burjuva düşüncesini yansıtan ve açıkladığı hakları güvenceye almayan 1789 Bildirgesi de hak ve özgürlükleri, 'doğal hukuk öğretisi' çerçevesinde yansıtmaktadır. Bildirgeye göre özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek olarak açıklanmış ve insan hakları herkese, devletin karışamayacağı özerk bir alanda kişisel yaşamını sürdürme olanağı

tanınmasının sağlanması kapsamında değerlendirilmiştir (Gülmez, 2001:16-17; “İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

1789 Bildirgesinin bireyi, gerçekte soyut bir varlık değil, ‘burjuva’dır. Çünkü kutsal ve dokunulmaz bir hak sağlayan mülkiyet, diğer hakların, özellikle seçme ve seçilme haklarının ön koşulu niteliğindedir. Çağdaş anlamda insan haklarının başlangıcı sayılan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi; felsefi, siyasal, ekonomik ve sosyolojik açıdan bireyci nitelikte; evrensel, metafizik ve soyut bir belgedir. Bildirge, dinsel kökenli olmayan doğal haklar öğretisini benimsemiş ve tüm insanların salt bu özellikleri nedeniyle devredilemez ve vazgeçilemez hakları olduğunu kabul etmiştir (Gülmez, 2001:16-17).

Şahin’e (2000:589, 590) göre; Fransız Devrimi, feodal toplumun bağrından çıkan ve yeni bir üretim biçimi olan kapitalizmi temsil eden burjuvazinin, feodal aristokrasiye karşı verdiği siyasal ve toplumsal hak savaşımını ve burjuvazinin kazanımlarını simgelemekte olduğundan, ‘doğal haklar’ kuramı üzerine yapılanan ‘1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’, kapitalist üretim biçiminin üstyapısal ögesi olarak tarihteki yerini almıştır.

1789 Fransız Bildirgesi, Rönesans ve Aydınlanma döneminin bütün düşüncelerinin özeti ve yansıması niteliğinde olup burada, liberal devlet, liberal ekonomi ve buna bağlı olarak bireysel girişim savunulmaktadır. Temel felsefesi akılcılık olan Bildirgede, pek çok çağdaş hukuk ilkesi de yer almaktadır. Bu Bildirgeyi diğerlerinden ayıran temel özellik ise, evrensel ve anayasal nitelikte olmasıdır. Bildirge, burjuva sınıfının soylulara ve din adamlarına karşı kazandığı kesin zaferin tescili olarak kabul edildiğinden, sosyalist düşünürler tarafından, demokrasinin yerine zenginler yönetimini (plütokrasi) getirdiği için suçlanacaktır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

İnsanların eşitliği düşüncesi, çağlar boyunca süren hak alma mücadelesinin tekerleğine dönüşmüştür. 1789 Fransız Devrimi’nin şiarı, “Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik”tir ve bu şiar tüm insanlığın hak talebi mücadelesinin de simgesidir. Eşitlik ve özgürlük mücadelesi insanlık tarihi boyunca sürekli gündeme gelmiş ve toplumsal mücadelelerin bayrağına dönüşmüştür. Bu sürecin devamı niteliğinde olan

1948 tarihli Evrensel Bildirge'nin ilk maddesi, 'tüm insanlar için eşitlik'i temel ilke olarak ele almıştır (Anar, 1999:50).

Sömürge döneminde Afrika halkları yoğun baskıya, ayrımcılığa, köle ticaretine, insan hakları ihlallerine maruz kalmış; ancak yaşanan bu olaylar tepkilerini doğurarak bağımsızlıkla sonuçlanan süreci hızlandırmıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Afrika Devletleri, Anayasalarında BM Şartı ve özellikle Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannamesi'ne göndermeler yapmış olup, 1959 Madagaskar, 1960 Kamerun, 1962 Ruanda ve 1963 Senegal Anayasaları bunlardan bazılarıdır. Bu devletler, anayasalarında kapsamlı hak listelerine yer vermelerine, çeşitli bölgesel ya da uluslararası belgelere taraf olarak bazı yükümlülükler üstlenmelerine rağmen; etnik, dini, ırksal vb. açıdan bölünmüşlük nedeniyle ulusal bütünleşmenin gerçekleşmemesi, siyasal iktidarın azınlık bir sınıfın elinde olması ve ciddi ekonomik yetersizlikler nedeniyle uygulamada insan hakları ihlallerine son verememişlerdir (Bozkurt, 2003:98).

5.2. Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri ve Küreselleşme

Evrensel insan hakları anlayışının tarihi, çok uzun insanlık tarihi bağlamında düşünüldüğünde oldukça yeni olup, 200 yılı aşan bir tarihten söz etmek mümkündür. Ancak insan hakları, 1945 yılında Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması ve insan haklarına saygı ilkesine açıkça yer verilmesi ile birlikte uluslararası hukuk alanına taşınmış, 1948 yılında Evrensel Bildirge ile içerik olarak somutlaştırılarak ilk Evrensel İnsan Hakları Listesi dünyaya duyurulmuştur. Kısacası, insan haklarının hiçbir yönden ayırım gözetmeksizin tüm insanları kapsayacak biçimde uluslararası düzeyde korunmasını amaçlayan ve belirli kişi ve kesimlerin korunmasıyla sınırlı olmayan genel sistemler oluşturulması, yeni ve ancak yarım yüzyıllık bir olgudur denilebilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmesini izleyen yıllarda, insan hakları uluslararası hukukunun oluşturulmasına öncelik tanıyan Birleşmiş Milletler, Anayasasındaki "insan haklarına evrensel ve eylemsel saygı" ilkesini

gerçekleştirmek amacıyla denetim ve koruma mekanizmaları kurarak, üretilen kurallar sistemine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Böylece, yaklaşık yirmi yıl süren ilk aşamadaki kural üretme etkinliğinin, ikinci aşamada yerini evrensellik ilkesini uygulamada gerçekleştirme ve yaşama aktarma kaygısına bıraktığı, bunu da denetim mekanizmalarını “sivilleştirerek” geliştirme ve güçlendirme çabasının izlediği görülür (Gülmez, 2000:159, 160; Gülmez, 2001: 22, 23; Özyurt, 2004:71, 72).

Görüldüğü üzere, insan haklarının uluslararası hukuka girmesi ve bireyin ‘hak öznesi’ kimliğini kazanması, temelde İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Birleşmiş Milletler’in kuruluşunu izleyen dönemde gerçekleşmiştir. 20 nci yüzyılın ilk yarısında tüm insanlığın Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi iki büyük felaketi yaşamış ve bunun yıkıcı sonuçlarından etkilenmiş olması, dünyanın tek bir mekân olarak algılanmasına yol açmış, vatandaşların barış ve istikrar içinde yaşayabilmeleri için ulus devletlerin ayrı ayrı çabalarının yetersiz olduğunun görülmesi BM gibi bir denetim mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. İki Dünya savaşı arasında, hatta Birinci Dünya Savaşı öncesinde, kimi alanlarda insan haklarının korunmasını uluslararası hukuk alanına taşıyan gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde bireyler henüz hak öznesi durumunda değildir. Belirtilen gelişmeler; azınlıkların korunması, işçilerin korunması, sığınmacılar sorunu, insancıl müdahale, vatansızlık sorununun çözülmesi ve köleliğin kaldırılması gibi konularda meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda insan hakları sorununu, yani eskilere dayanan birey-devlet sorununu çözmek amacıyla yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımın itici gücü, totaliter rejimler tarafından insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaşların yarattığı dehşettir (Gülmez, 2001:22; Kazancı, 2000:283; Özyurt, 2004:71, 72; Davran, 2001:24).

BM öncesi dönemde uluslararası hukuk, istisna olarak, “insancıl müdahale”yi kabul etmektedir. Hugo Grotius ve başka yazarlarca geliştirilen “insancıl müdahale öğretisi”ne göre, bir devletin kendi uyruklarına gösterdiği, uluslararası topluluğun bilincini inciten çok acımasız ve yoğun davranışları önlemek için bir ya da birçok devletin güce başvurması meşru olarak kabul edilmektedir. Bu öğreti, devletlerin kendi uyruklarına diledikleri gibi davranma serbestliğinin sınırsız olmadığı düşüncesinin doğmasına katkıda bulunmuştur. Ancak insancıl müdahale

öğretisi, geçmişte ve günümüzde çok kez, güçsüz ülkeleri istila etmek için bir bahane olarak kullanılmış ve halen kullanılmaktadır (Gülmez, 2000:161).

Elbette insan haklarının tarihsel gelişimi, BM Antlaşması ve Evrensel Bildirge ile sınırlı tutulamaz. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Versay Barış Antlaşması ile kurulan Milletler Cemiyeti döneminde, sosyal haklar alanında önemli bir adım atılmış ve 1919'da kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü ile insan hakları, hem içerik hem de koruma ve denetim yönlerinden, ilk kez uluslararasılaştırılmıştır. Ancak bu dönemdeki çabalar, hem konu hem de özne yönlerinden sınırlıdır. Bu anlamda uluslararası hukuk planında insan haklarının iki kuşağı da kapsayan genel ve gerçek tarihinin Evrensel Bildirge ile başladığı kabul edilmektedir (Gülmez, 2001:23).

10 Aralık 1948 günü Birleşmiş Milletler'e üye 56 ülkeden 48 ülkenin oyuyla kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanında, uluslararasılaştırma süreci anlamında ilk önemli adım, bölgesel düzeyde atılmış olup, bu Bildirgenin kabulünden önce 2 Mayıs 1948'de Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi kabul edilmiştir. Yine 9 Temmuz 1948'de Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 87 sayılı 'Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi' onaylanmıştır ("İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler", 2008:7; Gülmez, 2001:23, 24; Özyurt, 2004:73, 74).

İnsanlık, yeniden yaşamak istemediği İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı acılardan, Evrensel Bildirge'nin vurguladığı gibi, "insanlığın bilincini isyan ettiren barbar eylemler"den sonra, evrensel ve bölgesel düzeylerde olmak üzere uluslararası koruma ve denetim sistemleri getirebilmiştir. İnsan haklarının devletlerin bir "iç hukuk sorunu" olarak algılanmaktan çıkması ve bireylerin uluslararası hukukta yeni hak özneleri sayılması, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin bu alandaki en temel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hitler Almanyası döneminde, özellikle Yahudilere karşı uygulanan soykırım ve temel insan hakları ihlalleri, savaş sonrasında başta Yahudiler olmak üzere birçok kesimi düşündürüp harekete geçirmiştir. Bu çabalar sonucunda, Musevi Lobilerinin de etkisiyle 'insan'ın hukuksal statüsü uluslararasılaştırılarak, insan haklarına karşı girişilecek ihlalleri engellemeye ve cezalandırmaya yönelik uluslararası kurallar kabul edilmiş ve hakları

çığnlenen bireylere, devletlerin üstünlüğü ilkesine aykırı olarak uyruğu olduğu devlete karşı uluslararası koruma ve denetim organlarına başvurma hakkı tanınmıştır. Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bu etkileme ve gelişim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kazancı, 2000:283; Gülmez, 2000:160).

Devletlerarası sistemde devletlerin hakları, bireylerin insan haklarından farklı olarak, yalnızca bir değil en az iki adımda gerçekleşmektedir. Devletlerin Hakları ve Ödevleri Şartı (CERDS) tam olarak bunu ifade etmekte, yani devletlere tabi olan vatandaşların ihtiyaçlarının sağlanmasını garanti etmemektedir. Devlete, ‘doğal kaynaklar’ üzerinde sürekli egemenlik hakkı vermek, o devletin vatandaşlarının hayat koşullarındaki her hangi bir iyileşmeyi garanti altına almamaktadır. Devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, insan hakları ülkeleri daha saydam kılmakla yükümlü olacaktır. Yani, bir devletin kendi vatandaşlarına nasıl davrandığı artık bir iç mesele değil, uluslararası bir sorundur (Galtung, 1999:64, 65).

Bireylere ya da birey kümelerine uluslararası hukukta “hak öznesi” niteliğini kazandıran bu gelişme, “uluslararası koruma sistemlerinin sivilleşmesi” olarak nitelendirilebilir. Devletlerin sunduğu resmi görüşleri yansıtan dönemsel raporlara dayalı denetim dışında, yakınmalar yoluyla denetime yer veren sözleşmeler ile onay ya da bildirim koşullarına bağlı olmaksızın işletilebilen “sözleşme-dışı” koruma ve denetim sistemleri, uluslararası denetim ve korumanın sivilleşmesini sağlayan ve yaygınlaştıran gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır (Gülmez, 2000:160).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde yer alan hakların tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturduğu ve hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği bir uluslararası düzenin zorunluluğunun onaylandığı görülür. Böylece uluslararası hukuk, egemen devletin en kutsal sayılan yerinin odağına girmiş durumdadır. BM Anlaşmasında ‘insan’ haklarının yanısıra, ‘halk’ların kendi yazgılarını belirlemelerinden de söz edilmekte ve devletlerin ulusal azınlıklar ve sömürge halkları üzerindeki egemenliklerini sınırlayan ve sorgulayan bir tutum izlenmektedir. Anlaşmanın geneline hâkim olan düşünce ve amaç ise, “uluslararası barışın korunması”dır (Gülmez, 2001: 22, 23; Özyurt, 2004:71, 72).

Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümlerine göre devletler, insan haklarına evrensel ve eylemsel saygıyı, bir yandan tek başlarına alacakları önlemlerle gerçekleştirecek, diğer yandan örgütün yetkili organlarıyla işbirliği yapacaktır. Böylece her devlet, tüm öteki devletlerce insan haklarına saygı gösterilmesini de sağlamakla sorumlu tutulmakta olup, yalnızca kendisinin insan haklarına saygı göstermesi yeterli değildir. Bu anlamda, her devletin kendine özgü uluslararası yaptırıma bağlanan bir “ortak sorumluluğu” bulunmaktadır. BM Antlaşması, insan haklarını uluslararasılaştırmış ve bazı yetersizliklerine karşın, bireyi uluslararası hukuk “konu”su olmanın ötesinde, “özne” ve “hak sahibi” konumuna yükseltmiştir. Açılan bu dönemle birlikte birey artık yalnızca kendisine soyut belgelerle haklar tanınan bir kişi, “edilgen bir hak öznesi” değil, aynı zamanda hakları çiğnendiği zaman uluslararası koruma ve denetim mekanizmalarına başvurabilen, haklarının korunmasını ve onlara saygı gösterilmesini isteyebilen bir kişi, yani “etkin bir hak öznesi”dir (Gülmez, 2000:163, 164).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi incelendiğinde, Bildirgenin o güne kadar çeşitli belgelerde yer alan bütün hakları kapsamakla kalmayıp, bazı yeni hakları da ele aldığı görülmektedir. Bildirgenin bir başka özelliği de temelini doğal hukuktan değil, insan hakları hukukundan almış olmasıdır. Bildirgede, Aydınlanmanın Rasyonalizmi ve Liberalizmin Pragmatizmi, Sovyetlerin Sosyalist düşüncesi ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008; Gülmez, 2001:23, 24; Özyurt, 2004:73, 74).

Gülmez’in (2000:164) de vurguladığı gibi; BM Anayasasında yer alan “insan haklarına saygı” ilkesinin üye devletler için hukuksal bağlayıcılık doğurması ve bu yükümlülüğün sözleşme-dışı denetim ve koruma sistemleriyle yaptırıma bağlanmış olması, -Sözleşmenin iç hukuktaki yeri ve etkisi konusundaki ulusal – anayasal- düzenlemeler ne olursa olsun ve bu konuda hangi sistem benimsenmiş olursa olsun- insan haklarıyla ilgili kuralların Anayasa-üstü, yani “ulusal-üstü” olduğunu açıkça göstermektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi, uluslararası nitelikte ve küresel ölçekte bir insan hakları katalogu hazırlaması ve bu haklara uyulmasının devletler tarafından taahhüt edilmesi açısından önemli bir nitelik arz etmektedir. İnsan hakları

listeleri, insan onuru için yapılan siyasal mücadelelerin eseri olduklarından, bu mücadelenin temel özelliğini göstermektedirler. İnsan hakları uygulamasının özünde yatan ahlaki ideal ile siyasal gerçeklik arasındaki etkileşimin başka bir yönü de budur. Günümüz dünyasında, İnsan Hakları Uluslararası Yasası'nda sayılan haklar, onurlu bir hayat için zorunlu, asgari ön-şartlar hakkında yaygın olarak kabul edilen bir fikir birliğini temsil etmektedir (Özyurt, 2004:72; Donnelly, 1995:37).

Evrensel Bildirgenin kabulünden sonra, insan haklarının içeriği yönünden olmasa da, koruma mekanizmalarının yargısal niteliği yönünden ve özellikle bireyleri hak öznesi sayması açısından önem taşıyan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi 4 Kasım 1950'de kabul edilmiştir. Evrensel Bildirgeden onsekiz yıl sonra, 1966 yılında ise "İkiz Sözleşmeler" kabul edilerek her iki kuşak insan hakları BM çerçevesinde güvence altına alınmıştır. Ancak ne yazık ki, bu sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için on yıl daha beklemek gerekmiştir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'yle sözleşmeciler tarafların yükümlülüklerinin denetlenmesinin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin görevleri arasında bulunduğu belirtilmekte olup, böylece Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler, bu tarihten itibaren uluslararası bir kuruluşun insan hakları adına egemenliklerini sınırlamasını kabul etmiş olmaktadır. Artık bir devletin üye bireylere karşı tutumu, vatandaşlık hak ve özgürlükleri kapsamının ötesine geçmiştir (Gülmez, 2001:23, 24; Özyurt, 2004:73, 74).

Diemer'e (1996:44) göre; çoğu "Üçüncü Dünya" ülkesi olan devletlerin katılımıyla Birleşmiş Milletler üyelerinde ortaya çıkan niceliksel artış, egemen olan siyasal ve kültürel dünya görüşleri ve bu görüşlerde egemen olan insan ve toplum anlayışları, yeni yönelişlere neden olmuştur. Buna bağlı olarak, "dost" ve "düşman" imgelerinde de değişiklik yaşanmıştır. 1966 Sözleşmeleri, 1948'in Evrensel Bildirisiyle karşılaştırıldığında, Sosyal Haklar Bildirisi olan 'Birinci Sözleşme'nin sosyalist-komünist ideolojinin ifadesi olarak, Özgürlük Haklarının Bildirisi olan 'İkinci Sözleşme'nin ise Aydınlanma geleneğine dayanan Batılı-liberal ideolojinin ifadesi olarak anlaşılması ve yorumlanması gerektiği görülür.

'Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de, Evrensel Bildirgede yer alan bazı kişisel haklara yer verilmemiştir. Bunlar arasında

Evrensel Bildirgenin ütopik kabul edilen hakları, örneğin; ‘sığınma hakkı’ yer almaktadır. Buna karşılık Bildirgede bulunmayan bazı haklara da Sözleşmede yer verilmesi söz konusudur. Bu yeni haklar; ulusların kendi kaderlerini belirleme (self determination) hakkı ile ulusların kendi doğal kaynaklarına ve zenginliklerine sahip olma ve bunları serbestçe kullanabilme haklarıdır. Sözleşmenin diğer bir önemli farkı, savaş propagandasının ve ulusal, ırksal ve dinsel düzeyde kin ve nefret yaratacak görüşlerin yayılmasının yasaklanmış olmasıdır. Sözleşmede ayrıca, olağanüstü hallerde devletlerin bu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerine aykırı olarak haklarda sınırlamalara gidebileceği de öngörülmüştür. Fakat bu sınırlamaların sınırı olarak da “demokratik toplum gereklerine uygunluk” ölçütünün kabul edilmiş olması önemlidir. Sözleşmenin en önemli yeniliği ise bu haklara uyulup uyulmadığını denetleyen İnsan Hakları Komitesi’nin kurulmuş olmasıdır, denilebilir. Bu Komiteye, üye devletin kabul etmesi koşuluyla, kişisel ve devletlerarası başvurma hakkı da tanınmıştır. Ancak ne yazık ki, Komitenin yetkisi uzlaştırma ve aracılıkla sınırlıdır (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008; Bozkurt, 2003:63).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ne göre, Sözleşmeye taraf devlet kendi ülkesinde bulunan ve yargı yetkisine tabi bütün bireylere ayırım gözetmeksizin Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bunlara saygı göstermekle yükümlüdür. Fakat devletler bunu “kendi imkanları ölçüsünde” gerek tek tek ve gerekse uluslararası işbirliği yoluyla, başta yasama tedbirleri olmak üzere var olan bütün uygun araçları tüketerek, “zaman içerisinde” sağlamakla yükümlüdür. Yani Sözleşme devletlere, bireyler açısından doğrudan doğruya kullanılabilir olan hukuki yükümlülükler yüklememekte olup, bu durum Sözleşmenin “yön gösterici” karakterini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Sözleşmenin denetim mekanizması da, Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile karşılaştırıldığında oldukça zayıftır. Zira Sözleşmeye uyulup uyulmadığının denetlenmesi için sadece devletlerin belirli aralıklarla Ekonomik ve Sosyal Konseye sunmak zorunda oldukları rapor usulü getirilmiş olup, Konseyin gelen raporlar üzerinde bağlayıcı bir karar alması söz konusu değildir (Bozkurt, 2003:68).

1948 Bildirisinin önkoşullarını, bir taraftan geçmişte yaşanan barbarlıklar ve savaş, diğer taraftan ise özgür dünya özlemi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu

Bildirinin Aydınlanma geleneğine uygun bir bildiri niteliğinde olduğu söylenebilir. 1966 sözleşmelerinde ise koşullar biraz farklıdır: 1948 Bildirisi, “Bütün insanlar” kelimesiyle başlar ve neredeyse her madde de herkes, kimse gibi sözcükler kullanılır. 1966 Sözleşmeleri ise “Tüm halklar” kelimesi ile başlar ve diğer maddelerinde de genel olarak ‘halklar’ ya da ‘devlet’ kelimelerine yer verir. Burada önemli olan, insanın insanlık dışı davranışlardan kurtarılması isteği değil, devletlerin kendilerine bir anayasa koymaları isteğidir ve burada evrensellik değil, kültürlerin özerkliğine ilişkin çoğulculuk belirleyici rol oynamaktadır. Sonuç olarak, 1948 Bildirisi bir ‘tez’ iken, 1966 Sözleşmeleri ise ‘antitez’dir. Dolayısıyla gelecekte bir sentez için çalışılmalıdır. 1948 Bildirisinin temel özelliği, evrenselliği ve temel insan anlayışının Aydınlanmanın Akılcı Felsefesine dayanmasıdır. 1966 Sözleşmeleri ise, insanın bu soyut ve tek yanlı olduğu söylenen ve eleştirilen ana özelliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Gelecekte sentez için ilk cümle şöyle olmalıdır: “Bütün insanlar dünya kültürünün üyeleridir.” (“İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, 2008).

Özyurt’un (2004:75) da ifade ettiği üzere; insan hakları artık Batılı-liberal-bireysel haklar çizgisini aşmıştır. Nitekim 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Batı kökenli ve daha çok da 1776 Amerikan Devrimi ile 1789 Fransız Devrimi referanslı bireysel ve siyasal hakları öne çıkarırken; 1966 BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1917 Ekim Devrimi ve Sosyalist Blokun değerlerini yansıtmaktadır.

Bu Sözleşmelerin yanısıra, insan haklarının uluslararası hukuka yansımaları açısından, ‘Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’, ‘İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’, ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’, ‘Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni hatırlamak gerekir. Ayrıca, sözleşmelerden bağımsız olarak, bireyler ya da birey grupları ile uluslararası örgütlerin bazı organlarınca işletilen “sözleşme-dışı usuller”de de, BM üyesi devletler için geçerli yöntemler uygulanmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey’in 1967 yılında aldığı 1235 sayılı kararı ile İnsan Hakları Komisyonu, açık insan hakları ihlalleri ile ilgilenmeye yetkili kılınmış ve G. Afrika’da uygulanan “apartheid” politikası ve Güney Rodezya’da

uygulanan ırk ayrımcılığı örnek olarak gösterilmiştir. Yine, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1970 tarihli 1503 sayılı kararıyla da Komisyona, bir devlet içerisinde “genel olarak birbiriyle ilişkili, delillere dayanan, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini içeren şikayetleri” inceleme yetkisi verilmiş bulunmaktadır (Bozkurt, 2003:69-81).

Galtung'a (1999:127, 128) göre; önemli olan insan hakları düşüncesinin yerel normatif kültüre tutarlı bir biçimde aktarılmasıdır. Bu nedenle, Uluslararası İnsan Hakları Senedi'nin bileşenlerinde bulunan evrensellikten ziyade yerel kültürün temel ihtiyaçlarının tanınması vurgulanmalıdır. Çünkü yerel kültür ve tarihsel bağlama özgü özel insan hakları, evrensel insan hakları kadar önemli olabilir. Ancak bir yaklaşım diğerini dışlamamalıdır. Sorun, birinden birini seçmek değil, her ikisini de kabul etmek olmalıdır.

Anar (1999:54, 55); insan haklarının, içinde bulunduğumuz dönemde bir “daraltma operasyonu” ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir. Bugün yalnız sosyal haklar değil, 70'li yıllarda Üçüncü Dünya ülkelerinin öncülüğünde ve sosyalist sistemlerin de desteğiyle insan hakları kataloguna kazandırılan barış, çevre, gelişme hakları gibi üçüncü kuşak haklar da insan hakları sayılmamakta; ‘gerçek’ haklar yalnız bireysel haklar olarak ileri sürülmektedir. Bu kapsamda, kolektif haklar ve halkların hakları da insan hakları olarak muteber görülmemektedir. Artık insan haklarının gerçek anlamı, ‘mülkiyet’ temelinde bireysel haklar, olarak kabul edilir hale gelmiştir. İnsan hakları kavramının temel dayanağı olan eşitlik ilkesi, liberal yaklaşımın mülkiyeti bir insan hakkı olarak belirlemesiyle daha baştan ortadan kaldırılmıştır.

Kısacası, insan hakları kavramı, ABD eksenli Yeni Dünya Düzeni kurma arayışında siyasallaştırılmıştır (Özyurt, 2004:65). Altmışlı ve yetmişli yıllarda uluslararası kurumların sosyal adalet ve iktisadi kalkınmaya verdiği önemin 1980'lerde neo-liberalizmin yükselmesiyle birlikte azalmaya başladığı; 1990'larda Doğu Bloğunun yıkılmasıyla birlikte ise sosyal adalet ve kalkınma haklarının neredeyse ilkel talepler gibi görülerek gündemden dışlandığı hatırlanmalıdır. İnsan hakları literatüründeki gelişme ve zenginliğe karşın, insan hakları günümüz

pratiğinde medeni ve siyasal haklarla sınırlı tutulduğu için 1945-1965’li yılların paradigmasına geri dönüldüğü söylenebilir (Özyurt, 2004:74, 75).

Doğu Bloğunun yıkılmasıyla neo-liberal iktisat ve liberal demokrasi yanlıları zaferlerini ilan etmişlerdir. Şüphesiz, Doğu Bloğunun yıkılması bireysel özgürlükler açısından bakıldığında önemli bir olgu niteliğinde olup, insanca bir yaşam için vazgeçilmezdir. Ancak toplumsal hayatın sürekliliğinin sağlanabilmesi için özgürlük ve adalet arasında bir dengenin sağlanması gereklidir. Liberalizmin, içerde emekçilerin, dışarıda da zayıf halkların sömürülmesiyle sonuçlanan vahşi bir yüzünün olduğunun keşfedilmesi komünizm, sosyalizm gibi sol, yıkıcı cemaatçilik yani faşizm gibi sağ ideolojilerin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine neden olmuştur. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi insani değerler, Fransız Devrimi’nde formüle edilmiş olmalarına rağmen, aradan geçen iki asırlık sürede, insanlar özgürlük ile eşitlik arasında bir tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Tarih, ne 19 uncu yüzyılın vahşi liberalizminin ne de 20 nci yüzyılın totaliter eşitlikçiliğinin insani yaşam için gerekli koşulları sağlayamayacağını bizlere göstermiştir (Özyurt, 2004:78, 79).

Çeçen (2000:3-6) de; yakın zamana kadar üç aşamalı bir gelişme gösteren insan haklarının “Yeni Dünya Düzeni”ne geçiş aşamasında bir başka boyut kazandığına vurgu yapmaktadır. 1990 sonrasında dördüncü kuşak insan haklarından söz edilmeye başlanmış olması; “Yeni Dünya Düzeni” denilen olguyla birlikte ortaya çıkan bir yapıdan ve bu yapının içinde daha çok etnik haklar, alt kimlikler, etnik kimlikler, dinsel kimlikler, sınırsız özgürlükler ve özellikle yeni gelişmelerin yansımaları doğrultusunda ortaya çıkan yeni hak taleplerinden bahsedilmesini gerektirmektedir. İnsan haklarının gelişimi, tarihsel süreç olarak incelendiğinde, her hakkın önce bir talep olarak ortaya çıktığı ve bu durumun hakların oluşum sürecinde sosyolojik aşamayı oluşturduğu görülmektedir. Sosyolojik aşamanın belirli bir süreç içerisinde tamamlanmasının ardından siyasal bir boyut, siyasal bir aşama gündeme gelmekte ve hakların tanınması bir siyasal oluşumla gerçekleşmekte; son aşamada ise hakların, yani talep olarak ortaya çıkan ve tanınan hakların hukukileşmesi yani bir hukuk düzeninin kurulmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. İşte tam da bu nedenle, insan hakları olgusunun bu boyutuyla ve siyasal niteliği gözden kaçırılmaksızın ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

6. İNSAN HAKLARININ OSMANLI İMPARATORLUĞU ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDEKİ GELİŞİMİ

Türkiye'nin insan hakları karşısındaki durumunun belirlenebilmesi bakımından, bu hakların Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde devam eden ulusal düzeydeki gelişim sürecinin ve iç hukukun bir parçası haline gelen uluslararası düzenlemelerin de incelenmesi doğru olacaktır.

6.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Gelişimi

Türkiye'de insan haklarının tarihsel seyri hakkında düzenlenen ilk belgelerin Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzandığı kabul edilmekte olup, insan hakları anlayışının Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze değin süren gelişimini beş evrede özetlemek mümkündür. Bu dönüşümlerde göz önüne alınabilecek ilke ve ölçütler; egemenlik ya da iktidarın kaynağı ve dinsel kökenli olup olmaması, kullanan kişi ya da kurumun iktidarının sınırlandırılması ve dolayısıyla kişilere devlete karşı ileri sürebilecekleri haklar tanınması ve bu hakların hukuksal yaptırımlarla güvence altına alınmasıdır (Çetin, 2008:1; Gülmez, 2001:26).

1876 öncesini kapsayan birinci evreyi, *'Padişahın Bağışladığı Haklar Evresi'* olarak nitelendirmek mümkün olup bu evre, Anayasa niteliği taşımayan 'Fermanlar Dönemi'dir. Bu evrede, insan hakları anlayışı yoktur. Haklar, özgür bireyler olarak 'yurttaşlara' değil, Sultan'ın kulu sayılan uyruklara bir 'lütuf' olarak verilmiştir (Gülmez, 2001:26; Kaboğlu, 2002:56).

Türkiye'de insan haklarının ve hukuk devletinin tohumları, belli bir metin düzleminde 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile atılmıştır. Can, mal ve ırz güvenliklerini sağlayıcı ifadeler, vergi ve yargı işlemlerinin adaletle sağlanması buyruğu, 'kanunsuz suç ve ceza olmaz' ve 'yargılamasız kimseye ceza verilmez' ilkelerinin tanınması, hukuk devletine doğru ilk adımlar olarak kabul edilir. 1839

Tanzimat Fermanı'nda kimi kişi hakları bulunmakla birlikte, bu haklar devlete karşı ileri sürülebilen dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklar değildir. Bu dönemde iktidar tek kişide toplanmış olup mutlak, sınırsız ve Tanrı kökenlidir. Dolayısıyla güvence olarak da hukuksal değil, dinsel yaptırımlar öngörülmüştür. Tanzimat, laik hukukla şer'i hukukun ve laik öğretim kurumlarıyla dini kurumların yan yana bulunduğu bir ikilem dönemini açmış ise de, bu ikilem ve evrimin sonraki gelişmeler için önemli bir aşama oluşturduğu söylenebilir (Gülmez, 2001:26; Kaboğlu, 2002:56).

1856 tarihli Islahat Fermanı'nda soyut ve genel bir insan hakları düşüncesi yer almamakla birlikte, bu fermanın en önemli özelliklerinden biri, günümüzde de insan hakları konusunda en çok karşılaşılan ve en önemli sorunlardan biri olan işkence ile ilgili olarak getirmiş olduğu düzenlemedir. Ezizet, işkence ve her türlü cismani ceza ilk kez Islahat Fermanı ile yasaklanmıştır (Gündoğan, Günay, 2004:52, 53).

1876 Anayasası ile başlayan ikinci evre, '*Güvencesiz Anayasal Haklar Evresi*' olarak nitelendirilebilir. Böylece ilk kez bireylere, devlete karşı ileri sürebilecekleri kimi geleneksel haklar tanınmış ve ilk 'anayasal haklar' dönemi başlamıştır. Ancak, yine de siyasal katılma haklarının kullanılmasında cinsiyet ve servet temellerine dayanan ayrımcılıklar bulunmaktadır. Padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve mutlak olan iktidarını meclis ile paylaşması kabul edilmiş ise de, ihlallere karşı hukuksal güvenceler getirilmemiştir. Birinci Meşrutiyet'i kuran 1876 Kanun-i Esasisi, Tanzimat'ın kurum ve kuruluşlarını ilke olarak korumuştur. 1909'da yapılan değişiklikler ise sınırlı bir adım niteliğini taşımaktadır. Bu dönemde Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konularak yapılan bazı değişikliklerle parlamenter rejimin çerçevesini benimsenmiş, kolektif özgürlükler ve basın özgürlüğu tanınmıştır (Gülmez, 2001:26, 27; Kaboğlu, 2002:56).

Çetin'in (2008:1) de vurguladığı gibi; 1909 yılında yapılan kanun düzenlemelerinde padişaha tanınan sürgün yetkisinin kaldırılması, gözaltı ve tutuklama hallerinin yasaya uygunluğu şartı, haberleşmenin gizliliği, toplanma özgürlüğu ve basına sansürün kaldırılması gibi önemli insan hakları bakımından kimi olumlu değişiklikler göze çarpmakla birlikte, İttihat ve Terakki organları insan

haklarına dayalı özgürlükçü bir yönetimin seçilmesine onay vermediklerinden, 1913 yılından itibaren bu anlayışın siyasi iktidarı eline geçirdiği dönemde, hak ve özgürlükler konusunda gerilemeler yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk Anayasası olan 1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) ile '*Güvencesiz Doğal İnsan Hakları Evresi*' biçiminde nitelendirilebilecek üçüncü evreye geçilmiş ve ilk kez 'doğal hukuk' anlayışıyla insan hakları tanınarak "Türklerin" devlete karşı ileri sürebilecekleri kamusal haklar düzenlenmiştir. 1789 Haklar Bildirgesi anlayışını yansıtan ve yalnızca birinci kuşak haklara yer verilen, egemenliğin kaynağının 'ulus' olduğunun 1921'den başlayarak vurgulandığı bu dönemde, genel olarak yargı güvencesi mevcut olup 1924 öncesindeki güvensizlik yoktur (Gülmez, 2001:27; Kaboğlu, 2002:57).

1924 Anayasası'nın hazırlanışında, Fransız İhtilali prensipleri ve 18 inci yüzyıl felsefesinin etkileri yoğun olarak görünmektedir. Tabii haklar doktrini, ruhu hatta dili ile Anayasa'nın haklar ve hürriyetler bölümünde kendini açıkça belli etmektedir. 1924 Anayasası'na göre, özgürlüğün sınırı, bir başkasının özgürlüğüdür ve bu sınırı kanun çizmektedir ("Türkiye'de İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri", 2008; Çetin, 2008:1).

Çetin (2008:1); 1924 Anayasası ile birlikte gelen tek parti rejimi süresince otoriter anlayışın hüküm sürdüğünü ve 1924–1945 arasındaki yaklaşık 20 yıl boyunca, Anayasa'da yer alan temel hakların uygulamada karşılığını bulamadığını ve bu uzun dönem içerisinde pek çok hak ihlali ve sınırlamaların söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile birlikte dönemin başbakanı ve iki bakana verilen idam cezasının infazı da, hak ihlali uygulamaları açısından son derece kötü bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır.

1961 Anayasası ile '*Güvenceli Çağdaş İnsan Hakları Evresi*' başlamış; devletin varlık nedeninin insan hakları olduğu ve insanın temel değer olarak kabul edildiği, "insan haklarına dayalı devlet" ilkesi ile anayasal ilke olarak ifade edilmiştir. Bu dönem, doğal haklar anlayışının sürdürüldüğü, hakları tanımının 'kural', sınırlamanın ise 'istisna' olduğu, öze dokunma yasağının getirildiği bir evre olma niteliği taşımaktadır. 1961 Anayasası, ilk kez insan haklarından geniş bir

bölümünü “Temel Haklar ve Ödevler” ana başlığı altında üç kümede toplayarak güvence altına almıştır. Bu kümeler, “Kişi Hakları ve Ödevleri”, “İktisadi Haklar ve Ödevler” ile “Siyasal Haklar ve Ödevler”dir. Böylece birinci ve ikinci kuşak insan haklarının geniş bir bölümü “temel haklar” olarak yazılı hukuka girmiş ve anayasal güvenceye bağlanmış bulunmaktadır. Özellikle, sosyal devleti gerçekleştirmenin araçları olarak temel haklar arasında ikinci kuşak sosyal haklara geniş biçimde yer verilmiş ve “özgürleştirme” yaklaşımının benimsenmesi yoluna gidilmiştir. Bu Anayasada, doğuştan getirilen ve sonradan kazanılacak değerler olarak, doğal hukuk anlayışı ile sosyalist özgürlük anlayışının birlikteliği, “sosyal devlet” sisteminde uzlaştırılmıştır, denilebilir. 1961 Anayasası’nın bir diğer önemli özelliği de, birinci ve ikinci kuşak insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı ilkelerini benimsemiş olmasıdır (Gülmez, 2001:27; Kaboğlu, 2002:57).

1961 Anayasası, öngördüğü özerk kurumlar (TRT ve Üniversiteler) ve bağımsız yargı organlarıyla özgürlükçü bir toplum ve demokratik kurumlar hedefini öne çıkarmıştır. İlk kez kurulan Anayasa Mahkemesi, bir yandan normlar hiyerarşisinin güvencesi olarak sosyal hukuk devletinin temel taşı, öte yandan çoğulcu demokratik rejim anlayışının güvencesi olmuş; böylece 1961 Anayasası hukuk, demokrasi ve insan hakları alanındaki evrimin 1960’lı yıllarda ülkemiz koşullarında en ileri aşamaya ulaşmasını sağlamıştır (Kaboğlu, 2002:57, 58).

1971 Anayasa değişiklikleriyle başlayan ve 1982 Anayasası ile doruk noktasına ulaşan beşinci evre, *‘Sınırlamanın Kurula Dönüştüğü Evre’*yi ifade etmektedir. Bu evrede insan hakları anlayışı, insan haklarının Anayasada öngörülenleri ile sınırlı tutulmuş; temel hakların listesinde bir değişiklik olmamasına hatta bu listenin genişlemesine karşın, 1961 Anayasası’nın benimsediği ‘evrensellik’ anlayışı ile özgürlüğün ‘kural’, sınırlamanın ‘istisna’ olması yaklaşımı terk edilmiştir. Tepkici, ayrıntıcı, baskıcı ve yasakçı bir yaklaşımla, sosyal ve sendikal haklar alanında 24 Ocak 1980 ekonomik programının uygulanmasını sağlayacak bir hukuksal çerçeve oluşturulması yoluna gidilmiş; insan hakları, insana, çalışana, işçiye ve örgütlerine güvenmeyen bir yaklaşımla düzenlenmiştir. Birey özgürlüğü, toplumun özerkliği ve hukukun üstünlüğü yerine, devlete öncelik tanıyan otoriter bir anlayışla hazırlanmış olan 1982 Anayasası’nda sınırlama sistemi genelleştirilmiş,

buna karşılık her hak ve özgürlükte mutlak olarak korunması gereken bir alanın varlığı anlayışını yansıtan “öze dokunma yasağı” kaldırılmıştır. Özellikle ifade ve örgütlenme özgürlükleri konusunda aşırı sınırlayıcı ve yasaklayıcı hükümlerle, çoğulcu ve demokratik toplum yapısından ileri derecede uzaklaşmakla kalınmamış; olağanüstü rejimleri büyük ölçüde Anayasa dışına çıkarmak suretiyle, ‘hukuk dışı bir alan’ yaratılmıştır. Kısacası, 1961 Anayasası ile kurulan özgürlük ve otorite dengesi, 1971’de otorite lehine değiştirilmiş, 1982 Anayasası’nda ise bozulmuştur. Ancak dördüncü ve beşinci evreleri, yani 1961 sonrasını, uluslararası ve bölgesel sözleşmeleri de göz önüne alarak değerlendirmek ve onaylanan sözleşmelerin ulusal hukukun bir parçası haline geldiğini unutmamak gerekmektedir (Gülmez, 2001:28; Kaboğlu, 2002:58).

Çetin (2008:1, 2); özellikle 1982 Anayasası’nın “değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen” hükümleri, temel hak ve özgürlükleri sınırlayıcı niteliği ve bu sınırlama araçlarını sistemin parçası haline getiren yapısı ile yakın tarih insan hakları hareketinin oluşumunu geciktiren unsurların başında geldiğini ileri sürmekte ve sivil ve özgürlükçü yeni bir anayasaya olan ihtiyacın sıklıkla dile getirildiğinden dem vurmaktadır.

Kazancı (2000:284) da; Türkiye’nin uzun yıllar boyunca insan hakları tartışmasının dışında kalarak, uluslararası anlaşmaların büyük bir bölümünü imzaladığını, hatta hazırlanmasına yardımcı olduğunu ifade etmekte ve bu konudaki terslik ve yanlışlıkların 1980’li yıllarda başlamış olduğunu dile getirmektedir. Yani insan hakları konusunda Türkiye’nin “miladı”, 12 Eylül 1980 tarihidir. Dünyada ise 80’li yıllar, insan haklarının korunması için oluşturulan gönüllü kuruluşların etki ve çalışmalarını hızlandırdıkları dönemdir. Devletlerin, bir başka devletin “içişleri” bahanesiyle ama daha çok ekonomik çıkarlar nedeniyle, insan hakları ihlallerine seyirci kalması ve bunun yarattığı boşluk, gönüllü kuruluşların çabalarıyla doldurulmaya çalışılmıştır.

12 Eylül 1980 askeri yönetimi, insan hakları değerlerinin korunması ve sivilleşme ve demokratikleşme çalışmalarına ağır bir darbe indirmiş olsa da, ilerleyen yıllarda toplumsal dayanışmanın temellerinin atılacağı yeni bir dönemin de altyapısının oluşmasına zemin hazırlamış; askeri ihtilal döneminin izleri çok partili

siyasal yaşam ile silinmeye çalışılırken, insan hakları kavramı da sosyal hayatta karşılık bulmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını kabul etmiş, 1989 yılında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisini tanımış ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinin onaylanma süreci bu tarihten itibaren hız kazanmıştır. 1980'li yıllar boyunca Türkiye'de başta yaşam hakkı ihlalleri olmak üzere, işkence, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve din özgürlüğü gibi temel alanlarda çok sayıda insan hakkı ihlali yaşanmış; bu süreçte PKK'nın ortaya çıkışı ve silahlı eylemlere başlaması ise Kürt sorununun yeniden alevlenmesine ve ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2008:2).

1995 Anayasa değişiklikleri, toplu özgürlüklerin siyasete yönelik kullanımını önlemek amacıyla konmuş olan “ortak hareket” yasaklarını kaldırmak suretiyle demokrasinin ‘çoğulculuk’ ögesi bakımından kısmi iyileştirmeler sağlamış; Anayasa değişikliklerinin yasalara yansıtılmasını beklerken gerçekleştirilen 2001 değişiklikleriyle 1995'te çizilen çerçevenin ilerisine geçilmiştir. 2001 Anayasa Revizyonu'nun, belli hak ve özgürlüklere ilişkin düzeltimlerin ötesinde, önceki değişikliklerden farklı olarak, hak ve özgürlüklerin genel rejimini de iyileştirdiği söylenebilir. Bunların başında, genel sınırlama hükmünün “güvence kuralı”na dönüştürülmesi gelmekte olup, bu düzenleme oldukça önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir (Kaboğlu, 2002:59).

Türkiye'de yakın dönemde insan haklarının gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden birinin de Avrupa Birliği'ne üyelik süreci olduğu bilinmektedir. 1999 yılında gerçekleşen ve AB üyesi devlet ve hükümet başkanlarının katıldıkları Kopenhag Zirvesi'nin ardından Türkiye'nin aday ülke olarak konumu onaylanmış ve 2005 yılında katılım müzakerelerine başlanmıştır. Bu süreçte, hukuk alanı başta olmak üzere birçok alanda reform ve uyum süreci başlamış ve Anayasa ve yasal mevzuatta önemli değişiklikler gerçekleştirilmiş olup, Türkiye daha önce imzalamak ya da onaylamaktan çekindiği bir dizi uluslararası insan hakları belgesini bu süreçte onaylamıştır (Çetin, 2008:5).

İnsan haklarının kurucu erk tarafından formüle edilmesi, halkın özgürlüklere verdiği önemi ifade etmekte ve onların normlar hiyerarşisindeki konumu üzerine bir

yargıya sahip olunmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Anayasa, özgürlükleri tanımak için ideal bir araç olarak nitelendirilmekle birlikte önemli olan, anayasal ilke ve kuralların, sınırlamalar ve ayırık durumlarla değerlerinden yoksun kılınmamasıdır (Kaboğlu, 2002:59).

İnsan haklarının anayasal nitelikli haklar olmaları, yani en üst hukuk normunca tanınmaları, yasama dâhil iktidar sahibi her organa karşı, özgürlük kuralının öne sürülmesini olanaklı kılmaktadır. Tek ve bütün bir demet olarak insan haklarının anayasallığı ilkesi, bu normların doğrudan uygulanabilirliği ve Anayasa yargısınca yaptırıma bağlı kılınması gibi önemli sonuçlar da doğurmaktadır. Kısacası, tanıma düzeyi, güvence sisteminin etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu konudaki son nokta, ulusal üstü insan hakları ilke ve kurallarının anayasaya uyumlu hale getirilmesinin sağlanması sorundur (Kaboğlu, 2002:59, 60).

Yasalar ise, özgürlükler bakımından, “kurucu iktidardan kurulu iktidara geçişi” ifade eder. “Hukuk tarafından özgürlük idesi”ni geliştiren Montesquieu’ya göre, “özgürlük, yasaların izin verdiği her şeyi yapabilmektir.” Günümüzde ise, yasalar daha çok ‘özgürlükleri düzenleme teknikleri’ yönünden önem taşımakta; bu işlev, ölçütleri koyan Anayasal norm karşısında göreceli kalmaktadır (Kaboğlu, 2002:60).

6.2. İç hukukun bir parçası olarak uluslararası belgelerde insan hakları kavramı

Temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla iç hukukumuzda oluşturulan siyasi ve idari başvuru mekanizmalarına, Türkiye’nin değişik tarihlerde taraf olduğu sözleşmeler vasıtasıyla uluslararası başvuru mekanizmaları da eklenmiştir. Bu mekanizmalar arasında ilk akla gelen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olmakla birlikte, ‘Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme’, ‘Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi’ ve ‘İnsan Hakları Komiteleri’nin başvuru alma ve inceleme yetkileri de Türkiye tarafından tanınmış ve kabul edilmiştir. Böylece bireyler tarafından, iç

hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ilgili uluslararası organlara başvurulabilme olanağı getirilmiştir (Aydın, 2008:2, 3).

Temel hakların çoğaltılıp çeşitlendirilmesinde, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmelerin önemli bir rol oynadığını görmek mümkündür. Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni 15.05.1945 tarih ve 4806 sayılı yasa ile onaylamış, bu Bildiriyi 'Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi' ve 'Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi' izlemiştir. Bu sözleşmeler, temel insan haklarının sağlanması konusunda büyük öneme sahip nitelikteki belgelerdir (Hekimoğlu, 2008:66).

4 Kasım 1950 tarihli 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' ise Türkiye tarafından 18 Mayıs 1954'de onaylanmış ve Sözleşme, yukarıda sayılan diğer insan hakları sözleşmeleri gibi, Anayasanın 90 ıncı maddesinin son fıkrası gereği "kanun gücünde" olmak üzere, iç hukukumuzun bir parçası olarak bağlayıcılık kazanmıştır. Böylece o zamana kadar var olmayan, gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan insan hakları sözleşmelerinde, gerekse 'Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme' de yer alan haklar, monist bir yapı içerisinde mevzuatla Türk pozitif hukukuna dahil edilmiştir (Hekimoğlu, 2008:66, 67).

Bir devlete karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılacak bireysel başvuru için gerekli ve yeter koşul, Sözleşmenin ilgili devlet tarafından onaylanması olup, 11 Nolu Protokol ile yakınılan devletin Mahkemenin yargı yetkisini tanıması zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Bu Protokolle Mahkeme bu yetkiye, başkaca hiçbir işleme gerek kalmaksızın kendiliğinden sahip kılınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin gözden geçirilip yeniden düzenlenmesiyle İnsan Hakları Divanı ve Komisyonu ortadan kaldırılarak, yerine onların görevini sürekli olarak yapacak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Sözleşmeciler devletlerin sayısı kadar tam zamanlı uluslararası yargıçlardan oluşan Mahkeme, Avrupa Birliği'nin yüksek hukuk ölçütleri gerçeğine uygun olarak yorumladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, önüne gelen dava dosyalarını inceleyip sonuçlandırmaktadır (Hekimoğlu, 2008:67).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları, bir devletin insan haklarını ve özgürlüklerini gerçekleştirme ve dolayısıyla insan haklarına dayalı ve saygılı bir devlet olma noktasında hangi aşamada olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Her sözleşmecî devlet taraf olduğu davalarda, Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymakla yükümlü olmakla birlikte, Mahkemenin ulusal yargı kararlarını geçersiz sayma gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak Mahkeme, Türkiye'deki kesinleşmiş yönetsel ve yargısal kararlarını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlali niteliğinde görmesi halinde, ilgili ülkenin tazminat ödemesine karar verebilmektedir. Bu takdirde ilgili devlet, zararın tazmini yanında ihlalin tekrarını önlemek için gerekli önlemleri almak, pozitif hukukunda değişiklikler yapmak ve iç hukukunu Sözleşme hükümlerine uyumlu hale getirmekle de yükümlü olmaktadır (Hekimoğlu, 2008:68).

İnsan hakları, büyük ve zorlu bir mücadele sürecinin sonucunda ortaya çıkmış olan ve bireyi, bütün insan hak ve özgürlük kategorileri için geçerli olduğu üzere Devlete, başka bireylere ve birey topluluklarına karşı koruyan haklar bütününe ifade etmektedir. 1982 Anayasası, “Başlangıç” bölümünde ve 2 nci maddesinde “insan onuru”nu ve “insan haklarına saygılı” toplum düzenini ilke olarak düzenlediği gibi, Anayasa Mahkemesi de pek çok kararında insan haklarını “üstün kural (supranorm)” olarak kabul etmiş bulunmaktadır. TBMM’de kabul edilen son anayasa değişiklikleriyle Türk anayasal sisteminde temel hak ve özgürlüklerin genişletilip, güvence altına alınması yolunda ciddi adımlar atılmış olup, yapılan iyileştirmeler türlü eksikliklerine karşın -Anayasanın ilk hali göz önüne alındığında- özgürlükler açısından önemli sayılabilecek yenilikler içermektedir. Uluslararası alanda temel ve giderek bağlayıcı hukuk metinleri haline dönüşen ve Anayasamızda da özel normlarla düzenlenen insan haklarının, yalnızca kağıt üzerinde, soyut, yazılı metinler olarak kalmamasının ve etkili bir şekilde uygulanabilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Zira demokratik sistem ancak, bu hakların varlığı ve güvence altına alınmasıyla işleyebilir (Hekimoğlu, 2008:68, 69).

7. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARŞISINDA TÜRKİYE

Hakların korunması denilince, genellikle akla ilk gelen hakların hukuki olarak, daha özel anlamda ise yargı yoluyla korunmasıdır. Ancak haklar sadece hukuki-yargısal yoldan değil, aynı zamanda siyasi ve idari yollardan da korunabilmeli ve insan hak ve hürriyetleri lehine hukuksal alanda gösterilen duyarlık ve gelişim kararlığı yapısal ve kurumsal bağlamda ve birincisine koşul olarak sürdürülmelidir. Türkiye, insan hak ve hürriyetlerinin tanınması, korunması ve geliştirilmesinin gerektirdiği kurumsal yapının oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla bir yandan ulusal düzeyde yeni kurumlar, denetim ve güvence mekanizmaları oluştururken, öte yandan da uluslararası barış, güvenlik ve huzur ortamının tesisi, insan hak ve hürriyetlerinin korunması ve geliştirilmesi alanında etkinlikte bulunmak üzere bölgesel ve evrensel düzeyde barış, güvenlik ve dayanışma örgütlerine katılarak aktif üyeler arasında yer almak için yoğun çaba göstermektedir (Taşkesen, 2006:113; Doğan, 2005:291, 292). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşmenin denetim sistemini oluşturan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, uluslararası koruma mekanizmalarının oluşturduğu yapı içinde hak ettiği yeri almıştır.

7.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - Sözleşmeye Taraf Olma ve Uyum Çabaları

Evrensel İnsan Hakları Hukuku'nun gelişmesinde son derece önemli olan ve bir dönüm noktası oluşturan hukuksal düzenleme, 4 Kasım 1950'de Roma'da kabul edilip, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme)'dir. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 10 Mart 1954 gün ve 6366 sayılı yasayla onaylamış ve sözleşme Türkiye açısından 18 Mayıs 1954'te yürürlüğe

girmiştir. Türkiye Sözleşme’yi kabul edip onaylamakla vatandaşlarına karşı olduğu gibi “yetki alanı” içinde bulunan tüm yabancılara karşı, Sözleşme’de yer alan hak ve hürriyetlerin korunması açısından uluslararası bir kuruluş nezdinde uluslararası toplum ve insanlığa karşı yükümlülük altına girmiştir. Ancak Türkiye’nin sözleşme’ye katılması, 28 Ocak 1987 tarihine dek eksik bir katılım niteliği taşımaktadır. Bu tarihe kadar, Bireysel Başvuru Hakkını onaylamamış olan Türkiye, Sözleşme’nin sadece devletler düzeyindeki durumlar için uygulanmasını kabul etmiş, kişinin devlete karşı Komisyona başvuru hakkını bizzat kişinin kendisine tanımamış durumdadır (Doğan, 2005:282, 283).

Türkiye uluslararası platformda yetki ve sorumluluklarını belirleyen uluslararası hukuki belge ve düzenlemelere birer Anayasa hükmü olarak kendi iç hukukunda da yer vermiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarında bu konu düzenlenirken iki ana kural tesis edilmiş ve bu kurallar 1982 Anayasası’nın 90 ıncı maddesinde ifadesini bulmuştur. Bu madde hükmüne göre; “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa’ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurulamaz.” (Doğan, 2005:284; Kaleli, 2006:1, 2; Adalet Bakanlığı, 2008).

1982 Anayasası’nda 2004 yılında 5170 sayılı yasayla yapılan değişiklikle üçüncü bir kural olarak bir hüküm daha eklenmiştir. Bu hükme göre; temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınacaktır. Bu Anayasa değişikliğinin, insan hakları sözleşmelerinin statüsüne ilişkin tartışmaları belli ölçülerde sona erdirdiği veya azalttığı söylenebilir. Yapılan değişiklikten sonra, genel mahkemeler kararlarını verirken, Sözleşme hükümlerini ve bu hükümlerin yorumu niteliğindeki AİHM kararlarını göz önünde bulundurmaları zorundadırlar. Bu anlamda Yargıtay’ın, Danıştay’ın ve yerel mahkemelerin son yıllarda verdikleri kararlarda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ve diğer insan hakları sözleşmelerinin doğrudan uygulanmasına ilişkin örnekleri görmek mümkündür. Türkiye’nin 2002 ve 2003 yıllarında yaptığı yasal değişikliklerle Strazburg Mahkemesi’nin tespit ettiği ihlal kararlarını ceza, hukuk ve idari yargılama usulünde yargılanma sebebi olarak kabul etmesi, Strazburg

içtihatlarına iç hukukta pozitif bir değer verildiğinin açık göstergesidir (Kaleli, 2006:2).

7.2. AİHM'ye Bireysel Başvuru Hakkı ve Türkiye Uygulaması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Kişisel Başvuru Hakkı'nı düzenleyen 34 üncü madde hükmü; Sözleşme ve Protokollerinde tanınan hakların, Yüksek Akit Taraflardan biri tarafından ihlalinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişi, hükümet dışı her kuruluş veya kişi gruplarının Mahkemeye başvurabileceğine ve Yüksek Akit Tarafların bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ettiklerine ilişkin olup, emredici niteliktedir. Bu madde hükmü gereğince, Sözleşme ve Ek Protokollerle güvence altına alınmış olan hakların ihlali ve çiğnenmesi durumunda ilgili kişi, kişi grubu veya hükümet dışı kuruluş, tüm iç hukuk yollarını tüketip nihai kararı tebellüğ ettiği tarihten itibaren işlemeye başlayan 6 aylık süreyi aşmamak kaydıyla Mahkemeye başvurabilecektir. AİHM İhtüzüğü gereğince, Mahkemeye müracaat sırasında başvurular bizzat yapılabileceği gibi atanmış temsilciler aracılığıyla da yapılabilir. Başvurunun ardından, Mahkeme Yazı İşleri Müdürü, kendisine tevdi edilen başvuru yazısı üzerine bir ön inceleme yapar ve gerek gördüğü takdirde başvurucudan ek bilgi ve belge isteyebilir. Başvuru yazısı üzerine yapılan ön inceleme sonucunda, başvurunun reddini gerektirecek bir neden veya durumun varlığının saptanması halinde, başvuru reddedilir ve sonucu ilgiliye tebliğ edilir. Reddi gerektirecek bir unsurun bulunmaması yani, başvurunun kayda geçirilmesine karar verilmesi halinde ise, Yazı İşleri Müdürü, başvurunun resmen ve kesin olarak yapılmasını sağlamak üzere başvurucuya basılı bir form gönderir. Mahkemenin gereklerine uymama, başvurunun kaydedilmemesi ve Mahkeme tarafından incelenmemesi sonucunu doğurabilir (Doğan, 2005:319, 320).

Kimliklerinin kamuya açıklanmasını istemeyen başvurucuların talebi ve genel kuraldan ayrılmayı gerektirecek haklı sebeplerin bulunması halinde, istisnai olarak da olsa, başvurunun kimliğinin saklı tutulmasına izin verilebilir. Kural

olarak, başvurunun yapıldığı tarih, başvurunun konusunun –özet şeklinde de olsa- belirtildiği başvurucunun ilk mektubunu gönderdiği tarihtir. Başvurular, Mahkeme'nin Strasbourg kentindeki merkezine şahsen yapılabileceği gibi, posta yoluyla da yapılabilir. AİHM'ye 'Bireysel Başvuru Hakkı'nın kullanılması bir ücrete tabi olmayıp, posta giderleri dışında, herhangi bir masraf gerektirmemektedir. Ayrıca yargılama aşamasında ilgilinin talebi üzerine, Mahkemece karşılıksız adli yardım sağlanmaktadır. Her türlü yazışmanın resmi dili Fransızca veya İngilizcedir. Bunun mümkün olmaması halinde, Mahkemenin kabul etmesi koşuluyla, Sözleşmeye taraf ülkelerin herhangi birinin ulusal diliyle de yapılabilir (Doğan, 2005:320, 321).

AİHS'nin 27 nci maddesine göre, Mahkeme önüne gelen başvuruları incelemek üzere üç yargıçlı Komiteler, yedi yargıçlı Daireler ve on yedi yargıçlı bir Büyük Daire şeklinde toplanmaktadır. Mahkemenin Daireleri belirli bir süre için, Komiteler oluşturur. Komite, 34 üncü madde uyarınca yapılan başvurunun, daha fazla incelemeyi gerektirmediği hallerde, oybirliği ile kabul edilemezliğine veya kayıttan düşürülmesine karar verebilir. Verilen bu kararlar, kesin niteliktedir. Bu çerçevede karar verilmediği takdirde, Daireler, yapılan kişisel başvuru ya da devlet başvurularının kabul edilebilirliği ve esası hakkında karar verir. AİHM İçtüzüğü'nün 40 ıncı madde hükmü gereğince, başvuru yapıldığında, davayı görmesi için kendisine havale edilen bölümün başkanı, başvuruyu inceleyecek olan bir Raportör görevlendirir. Başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilmesinden sonra Raportör Yargıç, görevlerini yerine getirirken Daireye yardımcı olabilecek raporları, taslakları ve diğer belgeleri Daireye sunar (Doğan, 2005:321-323).

AİHS'nin 35 inci maddesi, Bireysel Başvuru Hakkının Kabul Edilebilirlik Koşullarını düzenlemiştir. Buna göre;

“1-Uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen prensiplerine göre, ancak iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve kesin karardan itibaren altı aylık süre içinde Mahkemeye başvurulabilir.

2-Mahkeme, 34 üncü madde uyarınca sunulan herhangi bir kişisel başvuruyu aşağıdaki hallerde kabul etmez:

a)Başvuru imzasız ise,

b)Başvuru mahkeme tarafından daha önce incelenmiş veya uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş başka bir başvurunun konusuyla esas itibariyle aynı ise ve yeni olaylar içermiyorsa,

3-Mahkeme, 34 üncü madde uyarınca sunulan herhangi bir kişisel başvuruyu bu Sözleşme ve Protokolleri hükümleri dışında kalmış, açıkça dayanaktan yoksun veya başvuru hakkının suiistimali mahiyetinde telakki ettiği takdirde, kabul edilemez bulur.” Mahkeme, bu maddeye göre kabul edilemez bulduğu her başvuruyu reddeder. Yargılamanın her aşamasında bu kararın verilmesi mümkündür (Doğan, 2005:323).

Türkiye, Avrupa Konseyi’ne üyeliğini 8 Ağustos 1949’da gerçekleştirmiş ve 18 Mayıs 1954 tarihinde de AİHS’yi onaylayarak taraf olmuş olmasına rağmen, Sözleşme’nin öngördüğü Bireysel Başvuru Hakkını ve bu yöndeki Komisyon yetkisini ancak 28 Ocak 1987’de, İnsan Hakları Divanı’nın yargı yetkisini ise 22 Ocak 1990’da tanımıştır. Kuşkusuz Sözleşmenin onaylanmasından bu kadar uzun bir sürenin geçmesinin ardından gerçekleşebilen söz konusu tanınmaların bu denli gecikmesinin temelinde, Türkiye’nin bu süreç zarfında karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sorunlar ile içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların etkisinin olduğu (Doğan, 2005:325) ileri sürülebilir.

Türkiye’nin tanıdığı olduğu Bireysel Başvuru Hakkı; sadece Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın uygulandığı sınırlar içindeki topraklarda Türk kamu makamlarının fiillerine veya ihmallerine ilişkin iddiaları kapsamakta olup, belli sınırlamalar dâhilinde kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu beyanla, Komisyona tanınan yetkinin, askeri personelin hukuki statüsüne ve özellikle Silahlı Kuvvetlerin disiplin sistemine ilişkin hususları içermeyeceği ve Komisyona tanınan yetki bakımından Sözleşme’de yer alan “demokratik bir toplum” kavramının, Türk Anayasası’nda yer alan ilkelere ve özellikle Anayasa’nın 13 üncü maddesine uygun olduğu şeklinde anlaşılması öngörülmüştür. Bu anlamda Türkiye’nin bireysel başvuru hakkını tanıırken, çekince konulabileceği görüşü doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Ancak Komisyon, Sözleşmeye onay aşamasında konmuş olan çekince ya da yorumlayıcı beyanların, önüne gelen olaylar dolayısıyla, kendisini bağlayıp bağlamadığına dahi karar verebilmektedir (Doğan, 2005:325-327).

11 Nolu Protokol'ün getirdiği değişiklik sayesinde bugün artık, Sözleşmeye taraf olmanın otomatik bir sonucu olarak ortaya çıkan Bireysel Başvuru Hakkı ve buna yönelik Mahkemenin yargısal yetkisinin tanınması olguları, Türkiye'nin bu hakkı tanıdığı dönemlere göre, Türkiye'de İnsan Hakları Hukuku'nun gelişmesi ve uluslararası yargısal denetim sisteminin yerleşmesinde önemli kilometre taşları olarak değerlendirilebilir. Bu hak ve yetkinin tanınmasıyla birlikte, Türkiye AİHS'yi kendi ulusal Anayasası hükümleri arasına serpiştirerek iç hukukunun bir parçası haline getirmiş olmakla kalmamış, aynı zamanda idarenin bir başka deyişle Devleti temsil eden her düzeydeki kamu kurum ve kuruluşlarının, Sözleşme ve Ek Protokoller alanına giren her türlü eylem, işlem ve uygulamalarını –Türk ya da yabancı uyruklu ayrımı yapmaksızın- birey, birey grubu veya hükümet dışı kuruluşların Kişisel Başvuru Hakkı karşısında uluslararası denetim yol ve yöntemlerine açma sürecini tamamlamıştır (Doğan, 2005:327, 328).

7.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye Kararlarına Genel Bir Bakış

Türkiye'nin insan hakları alanında son derece kötü bir imajının bulunduğu görülmektedir. AİHM'ne yapılan bireysel başvuru sayısı dikkate alındığında çizilen kötü imajın netleştiği ve somutlaştığı görülür. Yapılan başvuru ve açılan davaların oranı, devletin insan haklarına saygı yükümlülüğünün denetlenmesi bağlamında son derece yüksek bir oran olarak değerlendirilmektedir. “Türk hukuk öğretisinde yakın zamanda yapılan bir sınıflandırmaya göre, AİHM'nin Türkiye ile ilgili olarak verdiği kararlar, yedi grup altında ele alınabilir (Doğan, 2005:338; Kaleli, 2006:2, 3):

- 1-Güvenlik güçlerinin eylemlerinden doğan ihlal kararları,
- 2-İfade özgürlüğü nedeniyle verilmiş ihlal kararları,
- 3-Kamulaştırmalardan kaynaklanan ihlal kararları,
- 4-Siyasi Partilerin kapatılması nedeniyle verilen ihlal kararları,

5-Devletlerarası başvurular,

6-Güney Kıbrıslı Rumların Açtığı davalar,

7-Yukarıdaki gruplara girmeyen ihlal kararları.

Bu kararların içeriğine kısaca değinmek yerinde olacaktır:

1- Güvenlik güçlerinin eylemlerinden doğan ihlal kararları:

Başvurucuların gözaltındayken kaybolmaları veya hayatlarını kaybetmeleri, gözaltındayken işkence veya kötü muameleye maruz kalmaları ve evlerinin güvenlik güçlerince kullanılamaz hale getirilmesi ve tüm bu ihlallere karşı bireyleri koruyacak etkili iç hukuk yollarının bulunmamasıyla ilgili iddialar hakkında, Mahkemece, Sözleşmenin 2, 3, 5, 6, 8 ve 13 üncü maddelerine ve 1 Numaralı Ek Protokolün 1 inci maddesine aykırılıklar olduğunun tespit edilmesi söz konusu olmaktadır. İlk olarak 1996 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi gündemine alınan ve sayıları gün geçtikçe artan bu gruptaki ihlal kararlarının yapısal problemlerden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Türkiye, aradan geçen yıllar içinde, Anayasa değişiklikleri de dâhil olmak üzere, hem yasal planda, örneğin gözaltı sürelerinin kısaltılması, terör zanlılarının avukatlarla görüşme hakları gibi, hem de uygulama planında, örneğin insan hakları konusunda yapılan çok sayıda eğitim çalışmaları ile yenilikler yapma yoluna gitmiştir.

2- İfade Özgürlüğü Nedeniyle Verilmiş İhlal Kararları: Bu kararlarda, başvuruçuların ifade özgürlüklerine yapılan müdahalelerin; özellikle yaptıkları konuşmalar, yayınladıkları makaleler veya kitaplar nedeniyle, daha önce mevcut olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri tarafından eski Ceza Kanununun 159 ve 312 nci maddeleri, eski Terörle Mücadele Yasası'nın 6, 7 ve 8 inci maddeleri uyarınca mahkûm edilmeleri ve yayınların müsadere edilmesi gibi durumların, Sözleşmenin 10 uncu maddesine aykırı olduğuna hükmedilmiştir. Türk Hükümeti, yaşanan ihlallerin tekrarlanmaması ve ihlal öncesi durumun sağlanması için birçok tedbir alma yoluna gitmiş; örneğin 10.02.2003 tarih ve 4809 sayılı yasa ile basın yoluyla işlenen suçlarda, af niteliğinde sayılabilecek ve belli şartlarla mahkûmiyetin tüm sonuçlarını ortadan kaldıracabilecek düzenlemeler getirilmiştir. 19.07.2003 tarih ve 4928 sayılı yasayla, eski Terörle Mücadele Yasası'nın 8 inci maddesi yürürlükten

kaldırılmış; 4778 sayılı yasayla da Adli Sicil Yasası değiştirilmiş, böylece bazı başvurucuların adli sicil ve sabıka kayıtları resen silinmiştir (Kaleli, 2006:3, 4).

3- Kamulaştırmalardan kaynaklanan ihlal kararları: AİHM’de Türkiye aleyhine verilen kararlar içinde sayıca en çok olan grup, kamulaştırma işlemleri nedeniyle verilen ihlal ve dostane çözüm kararları olup Mahkeme, devletin ve kamulaştırma yapmaya yetkili diğer kamu tüzel kişilerinin kamulaştırma bedellerin geç ödemelerini ve geç ödenen kamulaştırma bedellerine uygulanan faiz oranlarının düşüklüğünü, Sözleşmenin 1 Numaralı Protokolünün 1 inci maddesine aykırı bulmuştur. AİHM’nin kamulaştırma işlemleri konusundaki içtihatlarının yerleşmesi üzerine Türkiye, ihlal kararının çıkacağını düşündüğü pek çok davada ‘dostane çözüm’ yoluna gitmiştir. Ayrıca, davaların temelinde yatan sorunları çözmek amacıyla, 3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun, 4489 sayılı Yasa ile yeniden düzenlenerek faiz oranları değiştirilmiş ve devletin alacaklarına uyguladığı faiz oranıyla borçlarına uyguladığı faiz oranı arasındaki fark, makul bir seviyeye çekilmiştir (Kaleli, 2006 4).

4- Siyasi Partilerin Kapatılması Nedeniyle Verilen İhlal Kararları: AİHM, Birleşik Komünist Partisi ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi’nin parti programları nedeniyle; Sosyalist Parti’nin ve Halkın Emek Partisi’nin ise genel başkanlarının konuşmaları nedeniyle kapatılmalarını ve bazı parti liderlerinin yaptıkları konuşmalardan dolayı siyasetten ve memuriyetten yasaklanmalarını, Sözleşmenin 11 inci maddesine aykırı bulmuştur. Bu ihlallerin tekrarlanmaması amacıyla 1995 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle, parti kapatma davalarında verilen siyasi faaliyetlerden ömür boyu yasaklılık cezası, 5 yıllık siyaset yasağına dönüştürülmüş; ayrıca bu cezanın sadece söz ve davranışlarıyla partinin kapatılmasına neden olan parti yöneticilerine uygulanabilmesi kabul edilmiştir. 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle de, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası’na aykırı siyasi faaliyette bulunan siyasi partilere kapatma dışında diğer yaptırımların uygulanması, örneğin, hazine yardımından kısmen veya tamamen mahrumiyet gibi, prensibi getirilmiş; bu değişikliğe bağlı olarak, 2002 ve 2003 yıllarında Siyasi Partiler Yasası da Anayasayla uyumlu hale getirilmiş ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın

taleplerine karşı, Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilme imkânı tanınmıştır (Kaleli, 2006:4, 5).

5- Devletlerarası Başvurular Nedeniyle Verilen Kararlar: Sözleşmenin 33 üncü maddesine göre, taraf devlet ya da devletler, hak ve özgürlükleri ihlal edilenlerin kendi vatandaşları olup olmadığına bakmaksızın, diğer taraf devletin sözleşmeyi ihlal ettiği iddiasıyla Mahkemeye başvurabilmektedir. Türkiye aleyhine yapılan sınırlı sayıdaki başvurular, büyük ölçüde dostane çözümle sonuçlanmıştır. Türkiye aleyhine ihlal kararıyla sonuçlanan tek karar olma niteliğini taşıyan; AİHM'nin 10.05.2001 tarihli Türkiye'ye karşı Kıbrıs Rum Kesimi kararında, Türkiye tarafından Temmuz ve Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs adasının kuzeyinde yapılan müdahalelerden sonra ortaya çıkan durumla ilgili olarak Kıbrıs Rum kesiminin yaptığı başvuru sonucunda AİHM, Sözleşme'nin 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 ve 13 üncü maddelerine ve 1 Numaralı Ek Protokolün 1 inci ve 2 nci maddelerine aykırılık tespit ederek 14 noktadan ihlal kararı vermiştir (Kaleli, 2006:5).

6- Güney Kıbrıslı Rumların Açtığı Davalar: AİHM'de Güney Kıbrıslı Rumlar tarafından yapılmış 1500 civarında başvuru bulunmaktadır. Bu davalardan sonuçlandırılan ilk dava olma özelliğini taşıyan *Loizidou* davasında, *Titiana Loizidou* adlı Güney Kıbrıslı başvurucu 1989'da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptığı başvuruda, 1974 yılında Türkiye'nin müdahalesi sonucunda adanın Kuzey kesiminde kalan mülklerine ulaşımının ve mülkiyet hakkını kullanımının engellenmesinin ve yeşil hat üzerinde bir gösteriye katılması akabinde Türk askerleri tarafından gözaltına alınmasının, AİHS'nin 3 üncü, 5 inci ve 8 inci maddelerine ve 1 Numaralı Ek Protokolün 1 inci maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Başvurunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmesinden sonra Mahkeme, 18.12.1996 tarihli kararında, yeni içtihatlar oluşturarak davayı görmeye yetkili olduğuna ve başvurucunun mülkiyet hakkının sürekli ihlal edildiğine karar vermiştir (Kaleli, 2006:5, 6).

7- Yukarıdaki Gruplara Girmeyen İhlal Kararları: AİHM'nin, yukarıda belirtilen 6 grup AİHM kararları içine girmeyen çok çeşitli konularda verilmiş kararları bulunmaktadır. AİHM'nin 1998 yılında vermiş olduğu "Çıraklar" kararında, yargılamayı yapan Devlet Güvenlik Mahkemesi heyetinde askeri hâkimin bulunması,

Sözleşmenin 6 ncı maddesinin 1 inci fıkrasında yer alan mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerine aykırı bulunmuştur. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin bu kararın infazıyla ilgili olarak kabul etmiş olduğu kararına göre, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin oluşumunu düzenleyen Anayasa'nın 143 üncü maddesi 4388 sayılı Yasa ile değiştirilmiş ve askeri üye DGM heyetinden çıkarılmıştır (Kaleli, 2006:6).

8. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI HUKUKU VE TARTIŞMALARI

İnsan hakları, üzerinde henüz uzlaşmaya varılamamış bir kavram olarak, Türkiye’de de sıklıkla tartışmalara konu olmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, yaşanan bu tartışmalara ve ulusal insan hakları hukukuna ilişkin düzenlemeler ve görüşlere yer verilecektir.

8.1. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması

Evrensel insan hakları kavramı; milli devletin çerçevesi içinde, hak ve ödevlerin birbirini tamamlaması konusunda yargıda bulunmak için ölçüt işini gören ve evrensel olarak kabul edilen bir değerler bütünü varsaymaktadır. Böylece milli devlet bu hakları güvence altına aldığı ileri sürerken, evrensel bir kavramlaştırma için gerekli olan temel tamamlayıcılığa karşı iş görerek bu hakları çiğneme yoluna da gidebilmektedir. Bu nedenle, insan haklarının korunması için yaratılan ulusal düzeydeki her mekanizma, ulusal kavramlaştırma ile uluslararası ya da evrensel kavramlaştırma arasındaki uygunluk sorununa katkısı bakımından değerlendirilmelidir. Mekanizma, hakların tamamlayıcılığına ilişkin yerel çözümün uygunluğu konusunda ulusal düzeyde, evrensel olarak kabul edilen değerler sisteminin temeline dayanan felsefi bir tartışmaya ne derece izin verdiği ve milli devletin yaptıklarını evrensel ölçütlerle ölçmek için ne derece olanak sağladığı açısından inceleme konusu yapılmalıdır (Soysal, 1996:113).

İnsan haklarının ulusal düzeyde korunması, bir hakkın evrensel standartlara göre korunması anlamına gelmemektedir. Soysal’a (1996:115) göre, uzun sürede böyle bir uyumlu duruma ulaşmanın iki ön koşulu bulunmaktadır:

“1. İnsan haklarının ulusal düzeydeki düzeltilemeyen çiğnenmelerine karşı başvurulacak son yer olarak iş görebilen ve milli devlete karşı yaptırımlarda bulunabilecek güçle donatılmış uluslararası mekanizmalar kurmak”,

2. “Böyle bir uluslararası denetimin önünde duran en güçlü engeli kaldırmak, yani ulusal egemenlik kavramını aşındırmak ve insan hakları meselelerinde sırf ulusal yargılamaya karşı çıkmak.”

Bu koşullar, yalnızca hukuk meseleleri gibi algılanmamalı ve gerçekleşmesi on yıllar, belki de yüzyıllar alabilecek olan bu alandaki başarıların, dünyanın her yerinde yaşayan insanların kafasında yer alan, insan hakları konusuna ilişkin “felsefe”lerdeki paralel gelişmeye bağlı olduğu unutulmamalıdır (Soysal, 1996:115).

Müftügil (1996:88) ise; insan haklarının iç hukuk alanındaki koruma sisteminde, devletlerin tutum ve davranışlarının çeşitli biçimlerde tezahür ettiğini görme ihtimalinden bahsetmekte ve çoğu kez söz, yazı ve yasalardaki metinler ile eylemli durumun birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir. İnsan hakları üzerinde titreyen, bu hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmek için öncülük yapar görünümde olan kimi devletlerin, kendi memleketlerindeki uygulamada aksi bir tutum içine girdikleri, buna karşın başka memleketlerdeki aksaklıkları alabildiğine parlak sözlerle eleştirdikleri görülmektedir. Kimi devletlerin ise, kendi yurttaşları için insan haklarının gereklerini yeterince yerine getirdikleri halde, başka memleketlerin halkları bakımından, bu tutumlarıyla bağdaşmayacak davranışlar içine girmeleri söz konusu olmaktadır. Aslında insan haklarına bağlılık ve onları içtenlikle korumak, bir uygarlık sorunu niteliğindedir ve bu sorunun ekonomik refaha ulaşmak ya da ulaşmamakla bir ilgisinin bulunmadığını görmek gerekir.

Türkiye’de insan haklarını korumada görev almış yargı yerlerinin yorum ve takdirlerini oldukça geniş olarak kullanmakta oldukları söylenebilir. Her ne kadar Kamu Hukuku’nda ‘Kuvvetler Ayrılığı’ ilkesinin kabulünden sonra, hâkimin takdir hakkının daraltıldığı ve ancak kanun koyucunun amacı doğrultusunda karar verme zorunluluğundan bahsedilebilirse de kanun hükümleri yasama organının elinden çıktıktan sonra, onların yorumu ve uygulanması bağımsız mahkemelerin iktidarındadır. İnsan haklarının bu yönden korunması, hukuksal ve yargısal bir çerçevede güvence altına alınmaktaysa da, yürütme görevini üstlenen mercilerin bu konudaki tutum ve davranışları, siyasal iktidarın görüş ve inanç açısına, sosyal yapıdaki olayları değerlendirmede izlenen düşünce doğrultusuna göre değişmekte ve esasen güçlük kendisini burada göstermektedir. Ortaya çıkan yanlışlıklar, çoğunlukla sosyal olayların, belirli doğrultudaki bir siyasal değer yargısıyla ölçülmesinden ileri

gelmekte, bazen de çeşitli koşullar içinde ortaya çıkan farklı sosyal hareketlere eş anlamda değer verilmesi, insan hakları yönünden sorunlar yaratmaktadır (Müftügil, 1996:89, 90).

Öte yandan, bireysel hak ve özgürlüklerin tanınmasında ya da toplum yaşamına etki yapan ekonomik ve sosyal ödevlerin yerine getirilmesinde mutlak bir eşitliğin öngörülmesine de olanak bulunmamaktadır. İnsan haklarının dayandığı ana ilkelerin başında gelen eşitlik kuralını, her zaman ve herkes için aynı oranda uygulamanın olanaksız bulunduğu kabul edilmeli ve insan haklarının korunması sorunu bu çerçevede düşünülmelidir (Müftügil, 1996: 90).

8.2. Ulusal Düzeyde Yeniden Yapılanma ve Modernizasyon Süreci

Yeni Türk Devleti'nin kurulması ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte, hemen her alanda olduğu gibi hukuk alanında da sistemin yeniden yapılanması ve modernizasyonu amacıyla yönelik bir girişim başlatılmış ve birbirini izleyen adımlarla kamu hukuku ve özel hukuk dallarında yoğun kodifikasyon çalışmaları içine girilmiştir; bu arada insan hakları alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu anlamda ilk somut adım 1924 Anayasası'nın yürürlüğe konulması ve böylece laik hukuk düzenine geçilmesidir. Laiklik ilkesine ilişkin düzenlemeler, daha önce 743 Sayılı Medeni Kanun'da da yer almış ve toplum hayatında etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak "Devletin resmi dini İslam'dır" ibaresinin Anayasa'dan çıkarılması ve laiklik ilkenin Anayasa'da yer almasıyla birlikte ancak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik bir devlet olduğu vurgulanmıştır (Doğan, 2005:275-277).

1924 Anayasası'nın yer verdiği, İnsan Hakları Hukuku bakımından önemli sayılabilecek diğer düzenlemeler arasında; temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması, yasaların Anayasaya aykırı olamayacağı ilkesinin benimsenmesi, yargı yetkisinin ulus adına 'bağımsız mahkemeler' eliyle yürütülmesi, yönetimin yargısal denetimi ve bu alanda idari yargı sisteminin benimsenmesi gibi ilkeler sayılabilir.

Tüm bunlara karşın, hukuk devleti ve demokrasi ilkeleri açısından olumsuzluk olarak değerlendirilebilecek bir unsur olarak, meclisin üstünlüğüne dayanan ve yürütme ve yasama yetkilerini yasama organında toplayarak bir nevi kuvvetler birliği ilkesinin prensip olarak kabul edilmiş olması gösterilebilir. Hukukun modernizasyonu çabaları çerçevesinde yasal düzenlemelerde de değişiklikler yapılması yoluna gidilmiş ve diğer yasaların yanısıra insan haklarının güvence altına alınması amacıyla yönelik olarak Sosyal Güvenlik Hukuku da düzenlenmiştir. Devlete klasik hukuki ödevler yanısıra birtakım ek görevler yükleyen 'sosyal devlet' anlayışının, Türk Hukuk hayatında Anayasal bağlamdaki ifadesini bulması, ancak 1961 Anayasası ile mümkün olabilmektedir (Doğan, 2005:277, 278).

8.3. Anayasal Düzenlemeler, Uluslararası Hukuk Düzenine Açılım ve Entegrasyon Süreci

İnsanın birey olarak evrensel bir değer olduğunun kabul edilmeye ve bu nedenle insan hak ve hürriyetlerinin ulusların ülke hudutlarıyla sınırlı kalmaksızın, evrensel platformda ele alınıp hukuksal düzenlemelere konu edilerek güvenceye kavuşturulması olgusunun kaçınılmaz bir zaruret olduğunun bilincine varılmaya başlandığı, hukuk ve kurumsal yapı başta olmak üzere çeşitli alanlarda yoğun küreselleşme faaliyetlerine girişildiği 50'li yıllarla birlikte, İnsan Hakları Hukuku'nun oluşumu ve gelişimi bakımından son derece olumlu ve verimli çaba ve etkinliklerle geçecek önemli bir dönem başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti(Cemiyet-i Akvam)'nin kuruluşu dolayısıyla yeni bir düzen ve hukuk anlayışı çerçevesinde küresel düzeyde oluşmaya başlayan normatif kapsamlı akdi hukuk kaynakları, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde BM, Avrupa Konseyi ve NATO gibi uluslararası barış ve güvenlik örgütlerinin kuruluşu ile bu örgütleri oluşturan kurumların her düzeydeki insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin gerektirdiği hukuki zemini tesis etmek üzere gerçekleştirdiği çok taraflı anlaşma ve sözleşmeler sayesinde İnsan Hakları Hukuku evrensel kapsamlı yeni bir boyut kazanmıştır (Doğan, 2005:279-280).

Türkiye bu amaç etrafında 20 nci yüzyılın ikinci yarısında çeşitli platformlarda gerçekleştirilen çok taraflı anlaşma ve sözleşmelerle oluşturulan İnsan Hakları Hukuku'nun çağdaş normları yakalamak ve kendi hukukuyla arasındaki uyumu sağlamak üzere, bir yandan söz konusu evrensel ve bölgesel kuruluşlara entegre olup aktif rol üstlenirken, öte yandan bu platformlarda gerçekleştirilen çok taraflı anlaşma ve sözleşmelere taraf olmakta ve ulusal mevzuatını oluşturan mer'î hukuk kaynaklarını revize edip güncelleyerek insan hakları ve demokratik, sosyal hukuk devleti adına gerekli değişim ve gelişimi sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Türkiye geçen bu süreç içerisinde, 'İkiz Sözleşmeler' diye anılan "Kişisel ve Siyasal Haklar" ile "Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar" Sözleşmelerine, İLO Sözleşmelerine ve insan hakları konusuna ilişkin daha birçok uluslararası sözleşmelere taraf olduğu gibi, İnsan Hakları Hukuku alanında özel bir yer ve önem taşıyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra imzalayıp onaylayarak taraf olmuş ve Sözleşme hükümlerini ulusal hukukun ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir (Doğan, 2005:280).

27 Mayıs 1960 İhtilali ile başlayan olağanüstü askeri yönetim döneminin sonlarına doğru Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası, halk oylaması sonucu yürürlüğe konmuş, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin önünü açacak daha özgürlükçü bir hukuk düzeni ile dengeli bir sosyal politika ve daha demokratik, çoğulcu ve laik bir toplumsal yaşam ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. 12 Eylül 1980 İhtilali sonucunda Danışma Meclisi tarafından hazırlanarak referandumla kabul edilip yürürlüğe giren 1982 Anayasası, İnsan Hakları Hukuku'nun 1961 Anayasası ile kazandığı gelişim trendini yavaşlatan, hak ve özgürlükler bakımından da daraltıcı etkiye sahip, otoriter karakterli bir Anayasa olmuştur. 60'lı ve 70'li yılların ideolojik çatışma ortamında gelişen anarşi ve güvensizlik ortamının kaldırılabilmesi için, resmi otoritelerin yetkilerinde genişleme sağlayarak, özellikle yürütmenin toplum güçlerine karşı güçlendirilmesi, görev ifası ve yetki kullanımında daha serbest hareket edebilme olanağının tanınması, Anayasal düzenleme açısından hayati ve kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmüş ve bu anlayıştan hareketle, bir yandan bireyin temel hak ve hürriyetlerinin nereye kadar uzanabileceğinin sınırları ve kullanma koşulları daraltıcı saikle yeniden düzenlenirken, öte yandan bunları

sınırlandırma nedenleri ve bu bağlamda resmi otoritelerce kullanılacak yetkiler oldukça artırılarak genişletme yoluna gidilmiştir (Doğan, 2005:280-282).

İnsan hak ve hürriyetleri, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda geniş olarak yer almıştır. 'Başlangıç' bölümü ile Anayasa, vatandaşların insan olarak maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisinde olduğu felsefesini benimsemiş olup, Anayasadaki insan hak ve hürriyetlerine ilişkin diğer tüm ilkeler, bu felsefe üzerinde geliştirilmiştir. Anayasanın insan hakları ile ilgili olan hükümleri, "Temel Hak ve Ödevler" ile 'İkinci Bölüm'deki "Kişinin Hak ve Ödevleri" başlıklarını taşımaktadır. 'Üçüncü' ve 'Dördüncü Bölüm'de yer alan "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler"le "Siyasi Haklar ve Ödevler" de insan haklarına ilişkin etki ve işlevlerle sunulmuş bulunmaktadır. Anayasaya göre; herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere; bu kapsamda yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip bulunmaktadır. "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya ve muameleye tabi tutulamaz." Anayasada insan haklarına vurgu yapan madde, Cumhuriyet'in niteliklerini açıklayan 2 nci madde olup madde metni aynen şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, *insan haklarına saygılı*, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel niteliklere dayanan, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir." (Doğan, 2001:290, 291).

İnsan hakları kavramının özü olan 'keyfi ayrımcılık yasağı', Anayasanın 10 uncu maddesinde düzenlenmiş olup buna göre; herkes kendisi dışında gayri iradi olarak sahip olduğu ikincil nitelikteki dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Zira önemli olan insanın asli kimliği olan 'insan olma' özelliğidir ve sırf bu özelliği dolayısıyla hak süjesi olan insanlar arasında başka özelliklere dayalı olarak farklı muamele yapılması yasaktır. Anayasa kuralları yazılı normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer aldığından yasa koyucu, yönetim, yargı, tüm kuruluşlar ve gerçek ve tüzel kişiler Anayasayla bağlıdır. Diğer yasa, yasa gücünde kararname, tüzük ve yönetmeliklerin geçerlilik kaynağının Anayasa olması nedeniyle ve "Anayasanın

üstünlüğü ve bağlayıcılığı prensibi” gereği, anılan hukuki düzenlemeler Anayasaya aykırı hükümler içeremezler (Hekimoğlu, 2008:57, 58).

Anayasanın 36 ncı maddesinin 1 inci fıkra hükmü, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.” şeklinde buyurucu hukuk kuralına bağlı bir temel hakkı düzenlerken, öte yandan, 13 üncü maddenin ikinci fıkrası, “Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz” demekte; 38 inci maddenin sekizinci fıkrası ise, “İdare, kişi hürriyetlerinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz” biçiminde yasaklayıcı bir hükümlerle idarenin hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına yönelik eylem ve işlemlerinin, Anayasanın 125 ve 36 ncı madde hükümlerinin bireye teslim ettiği hak ve yetkilerin kullanılması vasıtasıyla yargısal denetime tabi tutulmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda, Hukuk Devleti ve Demokrasinin başlıca gereklerinden olan “İdarenin yasallığı” ve “idarenin yargısal denetimi” ilkelerinin toplum yaşamında gerçekleşmesini sağlayacak iki temel yargısal denetim organı olan Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın varlığı kaçınılmaz olarak kabul edilmiştir (Doğan, 2005:291-298).

1961 Anayasası’nın öngördüğü ve yasaların Anayasaya uygunluk denetiminin sağlanması dolayısıyla hak ve hürriyetler açısından yadsınamaz bir öneme sahip Anayasa Mahkemesi, en üst düzeyde ehliyetli ve bağımsız bir denetim ve yargılama (Yüce Divan) makamı olarak kurulmuştur. Yine, 06.01.1982 tarih ve 2576 sayılı yasa gereğince İdare Mahkemeleri, Vergi Mahkemeleri ve Bölge İdare Mahkemeleri adı altında, Danıştay’ın taşra örgütü olarak genel görevli ilk derece mahkemeleri kurulmuş, böylece bireylerin en temel haklarından biri olan ‘Hak Arama Hakkı’nın 1982 Anayasası’nın 125 inci madde hükmü bağlamında yönetimin eylem ve işlemlerine karşı kullanılmasının en seri ve kolay yoldan gerçekleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Bu konuya ilişkin tüm hükümler çerçevesinde 1982 Anayasası’nın, getirdiği düzenlemeler ve öngördüğü önlemlerle insan hak ve hürriyetlerinin korunması ve geliştirilmesinin gerektirdiği hukuki temelleri ve yargısal denetim kurumlarını çağdaş normlar doğrultusunda büyük ölçüde oluşturabilmiş olmasına karşın, bu kurumların görev ve yetki alanlarının

düzenlenmesi ile etkin ve bağımsız bir işleyiş için gerekli yetkilerle donatılmasında yeterince özgürlükçü davranılmadığı söylenebilir (Doğan, 2005:291-298).

1982 Anayasası'nın 176 ncı madde dolayısıyla esas metne dâhil sayılan "Başlangıç" bölümünde insan hakları kavramının özü olan "insan onuru" kavramına atıfta bulunulmuştur. Cumhuriyet'in niteliklerinden söz eden 2 nci maddesinde ise insan haklarına saygılı, demokratik toplum ve devlet düzeni ilke olarak düzenlenmiştir. Anayasa bu düzenlemeleriyle belli bir anlayış şeklini ifade ederek, insan onuru kavramının çok önemli bir evrensel değer olduğunu vurgulamış; bireylerin sırf insan olmaları dolayısıyla doğuştan ya da yaradılıştan itibaren sahip oldukları hak ve özgürlüklerinden faydalanacaklarını belirtmiştir (Hekimoğlu, 2008:57).

Adil yargılanma hakkı ve kanunsuz elde edilen bulguların yargılamada delil olarak kabul edilemeyeceğine dair evrensel hukuk ilkelerinin ilk defa felsefi ve siyasi idealizmden uzak, hukuksal pozitivizme dönüşmesi ve Anayasa yargısında üstün bir hukuk kuralı olarak referans norm düzeyine erişmesi, yapılan son anayasa değişiklikleriyle büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. İdam cezası kaldırılmış, ifade hürriyetleri biraz genişletilerek parti kapatmalar kısmen zorlaştırılmıştır. Son dönemde TBMM'de kabul edilen Anayasa değişikliklerinin büyük bir çoğunluğu insan haklarıyla ilgilidir. Düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokratik ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği, çocuk hakları gibi alanlarda anayasal güvenceler getirilmesi söz konusudur. Ayrıca gözaltı süresi de yeniden düzenlenmiştir (Hekimoğlu, 2008:61; "Türkiye'de İnsan Hakları Alanındaki Son Gelişmeler", 2003).

Ayrıca 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanan 'Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme' ile 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme', TBMM tarafından 4 Haziran 2003 tarihinde onaylanmıştır. Bu sözleşmelerin onaylanması ile birlikte Türkiye, altı temel BM İnsan Hakları Sözleşmesinin tümüne taraf hale gelmiştir. Anılan diğer sözleşmeler; 'İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi', 'Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin

Uluslararası Sözleşme’, ‘Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme’ ile ‘Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Yine, hukuk sisteminde idam cezasının savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmasını takiben, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek İdam Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 Numaralı Protokol’, 26 Haziran 2003 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır (cu.edu.tr, 2003:5).

8.4. İnsan Haklarına İlişkin Farklı Görüş ve Yönelimler

İnsan hakları tartışmalarının, son dönemde Türkiye ve Dünya gündemini sıklıkla meşgul ettiğini görmek mümkündür. Türkiye ve Dünyanın insan hakkı kavramına bakışını ve bu kavramın içinin nasıl doldurulduğunu/boşaltıldığını ortaya koymak bakımından bu tartışmalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Çeçen’e (2000:4) göre; bugünkü gelişmeler sürecinde, insan hakları ‘hukuki’ olmanın ötesinde ‘siyasi’ bir kavramı ifade etmekte ve daha çok siyasi ağırlıklı olarak kullanılmakta ve değerlendirilmektedir. İşte bu yaklaşımlarla ortaya çıkan tabloda, Sovyetler Birliği’nin dağıldığı, “iki kutuplu blok”un ortadan kalktığı ve ‘yeni bir dünya düzeni’ne geçiş sürecinin kesinlik kazandığı noktada, insan haklarının artık temel bir konu olarak gündeme girdiği görülmektedir. “Instrument” yani bir malzeme olarak, belirli konularda özellikle diplomatik ve ülkeler arası ilişkilerde, insan hakları konusunun sürekli olarak ağırlık kazandığını görmek mümkündür. Şüphesiz, bu durum insan haklarına bu süreçte “yeni bir anlam” kazandırmaktadır. Açıktır ki, “yeni dünya dzeni”nin kurulabilmesi için ortaya çıkan bu süreçte, tıpkı ‘özelleştirme’ ve ‘yerelleştirme’ ya da benzeri yeni kavramlar ve yeni süreçler gibi, insan hakları da doğal hukuki seyrinden ve kuşaktan kuşağa, aşama aşama geçiş sürecinden çıkarak, tamamen siyasi boyutuyla ele alınmaktadır. SSCB’nin dağılması ve Yugoslavya örneği, bu siyasileşmenin açık göstergeleridir.

Çeçen (2000:5); insan haklarıyla ilgili tüm gelişmelerde ve sorunlarda devletlerin, ülkelerin, kişilerin ve etnik toplulukların yaklaşımlarının, tamamıyla

kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu söylemenin yanlış olmayacağını dile getirmekte ve bu durumun, insan hakları konusunda bir genellik ya da bir kesinliğin değil aksine, fazlasıyla bir görelilik ve farklılığın varlığını gündeme getirdiğini eklemektedir. Bugün Türkiye için insan hakları adına siyasi çözüm öneren Avrupa ülkelerinin birçoğunun insan hakları konusunda farklı yaklaşımlar içinde olduklarını ve her ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini görmek gerekir.

Özetlemek gerekirse Çeçen (2000:5, 6); insan haklarının bugünkü konumunun, normal hukuki sürecin dışına çıkmış olduğu kanısındadır. Bu nedenle, eğer ‘yeni dünya düzeni’ olmasaydı ve ‘eski dünya’ dengeleri var olsaydı, bugün insan hakları farklı bir süreç içinde olacaktı. Ancak, artık Dünya yeni bir modele doğru sürüklenirken, insan haklarının bir enstrüman olarak kullanıldığını ve özellikle uluslara ve ulus devletlere yönelik bazı olumsuz yansımalar taşıdığını görmek mümkündür. Ulusların ve ulus devletlerin bittiği ve ulusal devletlerin başkentlerinin devre dışı kalması gerektiği, çok açık biçimde yazılıp çizilmektedir. Geleceğe dönük insan hakları boyutu; alt kimlikler, etnik kimlikler ve dinsel kimliklerle ele alındığında ise bir çözülmeyi ve dağılmayı -özellikle ulus devletlerin dağılmasını- beraberinde getirmekte ve şehir devletlerine doğru bir gidiş söz konusu olmaktadır. Amerikalı bilim adamları 21 inci yüzyıl gerçeğinin şehir devletlerinden, ‘kozmpolit’ yani evrensel, dünyayı kapsayan bir demokrasiye geçiş olduğunu ileri sürmekte ve ulus devletlerin artık tarihte kalması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada, insan hakları olgusunun da bu boyutta ve siyasi niteliği gözden kaçırılmaksızın ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

Akıllıoğlu (2000:7) ise; insan hakları meselesini farklı bir boyutuyla ele almaktadır. O’na göre, Türkiye’de belli dönemlerde en sık rastlanan şeylerden biri, ‘Türkiye’nin aslında haklı olmasına karşın, siyasal çıkarlar nedeniyle Avrupa nezdinde haksız olarak kabul edildiği düşüncesidir. Bu düşünce özellikle, insan hakları konusunda verilen olumsuz kararlardan sonra dile getirildiği ve bu yaklaşım tarzı, pek çok nedenle ve özellikle “biz” ve “onlar” biçiminde iki kesim yarattığı için yanlıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin “evrensel”liği iddiası, bu noktada daha fazla önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler’in temel insan hakları belgelerinde kullanılan, “biz dünya halkları” deyimini ile bugün yaşayan insanların

sorumluluğu ve girişimi elde tutmaları gereği anlatılmak istenmekte ve halkların dünya siyasetine ağırlık koymasına beklenmektedir. “Biz” deyimini, ‘herkes’i kapsamaktadır. Kısacası, konu insan hakları olduğunda, bütün dünya halkları “bizden” ibarettir. Bu nedenle insan haklarında “onlar” diye bir üslup yoktur ve olmamalıdır. Zira aksi söylemler, evrenselliğin dışına kayılmasına sebep olacaktır.

Türkiye ile Avrupa arasında, insan haklarında farklı davranışlar içinde olunmasını geçerli kılan büyük bir kültürel farklılık bulunmamakla birlikte Türkiye’de, “güvenlik sorununun insan haklarını öncelemesi gerektiği” savı ile ortaya çıkılması, “Asya tipi” bir yaklaşım içinde bulunduğumuzu göstermektedir. Türkiye’nin laik konumu ve kültürel yapısının ikilemleri, onu çözümlenmesi güç ‘sorunlar ülkesi’ yapmaktadır. Çünkü Türkiye’de toplumu öne alan bir yaklaşım değil, devleti öne alan bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu nedenle, devlet-toplum ilişkilerinin sorgulanması gerekmektedir. Zira insan hakları, devlet-birey-toplum ilişkilerinde uyulması gereken temel modelleri içermekte ve bunları önermektedir (Akıllıoğlu, 2000:10).

Ozankaya’nın (2000:59, 60), insan hakları olgusuna bakışı, farklı bir açıdandır: Ozankaya, “insan hakları için demokratik bir ulusal üst kimliğin zorunluluğu”na inanmaktadır. İnsan hakları kavramı, tanımının içinde de barındırdığı üzere, bu hakların güvence altında olabilmesi için, onları toplumun içinden ve dışından gelecek saldırılardan koruyacak güvenlik ve ordu örgütünün bulunmasını gerektirmekte, saldırıları ve aykırı davranışları cezalandırarak hem hak yitimini onaracak hem de saldırı ve aykırı davranışları caydıracak yargı yani adalet örgütlenmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu sayılanlar, devlet kurmakta asgari amaç olan güvenlik, adalet ve bağımsızlığı sağlama işlevleridir ki, insan hakları düzeninin varlığı için de en asgari koşulları oluşturmaktadırlar. Devletin olmadığı yerde, insan haklarının sözü bile edilemez, çünkü böyle bir ortamda herkes, herkese düşman olacaktır.

Elbette, insan hakları yalnız önleyici güvenlik ve yargı yollarıyla gerçekleştirilip korunabilecek haklar değildir. Dolayısıyla, “sosyal hukuk devleti” kavramında anlatımını bulan ve devlete doğrudan doğruya toplumsal ve ekonomik

hizmetler türünden görevler yükleyen bir “toplumsal bütünleşme” ortamına kesin bir zorunluluk bulunmamaktadır (Ozankaya, 2000:60, 61).

““Devlet, insan için vardır”. İnsan ise, her zaman hem bireysel, hem de toplumsal boyutları olan bir varlıktır. Bu nedenle “ne yalnız başına yaşayan birey, ne de birey gerçeğinin bulunmadığı toplumsal yaşam söz konusu olamaz. Çünkü bir tek gerçek vardır: toplu halde yaşamak zorunda olan bireysel insan.”” (Ozankaya, 2000:60).

Ozankaya (2000:61); insan hakları için “siyasal düzen” olarak “ulusal egemenlik” anlayışını zorunlu kabul etmekte ve ulusal egemenliğin gelişigüzel bir çoğunluk yönetimi olmadığını, bu nedenle “çoğunluk diktatörlüğü” ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. İnsan hakları, çoğunluk oyuyla ortadan kaldırılacak haklar değildir. Çünkü insan hakları, her yurttaşın doğuştan sahip olduğu, devredilmez, vazgeçilmez haklardır ve sosyal hukuk devletinde insan haklarını, oy yoluyla bile olsa ortadan kaldırmaya kalkışan yönetim, çoğunluk diktatörlüğü sayılır. Çoğunluk diktatörlüğüne karşı da, en başta gelen insan hakkı olan “zulme karşı direnme hakkı” doğacak ve baskıcı yönetime karşı bu hakkın kullanılmasına yol açacaktır.

İnsan haklarının gerçekleşip korunabilmesi için zorunlu olduğu görülen böyle bir sosyal hukuk devleti için, “demokratik ulusal toplum” çerçevesi de zorunludur. İnsan hakları kavramı devlet, ulus ve ülke ya da yurt kavramları ile ayrılmaz biçimde bağlantılı ve onlarla iç içe olan bir kavram niteliğindedir. Ancak bunun ötesinde insan hakları anlayışı, her türlü devlet, ulus ve yurt-ülke anlayışı eşliğinde gerçekleşmeyeceği gibi, bu kavramlardan bağımsız olarak da gerçekleşemez. “Devlet” denilen toplumsal-siyasal-ekonomik örgütlenmeye gereksinim bulunduğu sürece, “ulusal üst kimlik” de zorunlu olarak var olacaktır.” Ulusal üst kimlik olmadan yerellik ya da etnik bölünmüşlikle, folklor düzeyinde bir kültürle, demokratik ve sosyal hukuk devleti kurulamayacağı gibi, böyle bir devlet kurulmadan da insan hakları gerçekleşemez ve korunamaz (Ozankaya, 2000:61).

Ozankaya (2000:62); buradan hareketle ulus-devlete saldırının, insan haklarına saldırı niteliğinde olduğunu ifade etmektedir. İnsan hakları gibi yüce bir davanın, bu kavrama saygıyı yıkacak biçimlerde kullanıldığını ve özellikle sanayileşmiş Batı Blokunun, sömürgeciliğe yeni “kılıf” olarak yoğun biçimde

başvurulan “küreselleşme” propagandası altında gerçekleştiğini, Batının çıkarlarının, “uygarlığın gerekleri” gibi tüm dünyaya dayatıldığını görmek mümkündür. Bu dayatma; bir yandan “küreselleşme” söylemiyle Batıyı “dünyaya egemen kılma” çabaları biçiminde belirlemekte, öte yandan da “insan haklarının” ulusçulukla bağdaşmayacağı, ulusçuluğun her türlüşünün yanlış olduğu, bunun yerine “yurtseverlik” kavramını kullanmanın, yerelliği ve etnik kimlikleri öne çıkarmanın, dahası herkesin kendi hukukunu yaşamasının insan hakları kavramına daha uygun düşeceği propagandasıyla yürütülmektedir.

Ozankaya’ya (2000:62) göre; bu bir “bilinç saptırması” etkinliğinden başka bir şey değildir. Çünkü bu propagandalarda, Batı Bloku içinde yer alan ulusçuluk ya da ulusal kimlik hiçbir biçimde sorgulanmamakta ve saldırıya uğramamaktadır. Dolayısıyla yerelliği ve etnik bölünmeyi kışkırtmaktaki asıl amaç, sömürgeciliğin sürdürülmesidir. Hemen her zaman birlikte giden dış ve iç biçimleriyle sömürgecilik insan haklarını, silahlı saldırı ve terör örgütleri kurdurup destekleme gibi kaba güce başvurarak ama daha çok kötüye kullanarak ve bu kavramın saygınlığını yıkıp halk kitlelerinin kavrama yabancılaşmasına yol açarak işlevsiz kılma yoluna başvurmaktadır.

Kıscacası küreselleşme söylemi, Batı egemenliğini “ulusal devlet”lerin yerine koymak girişiminden ibarettir. Ancak bu girişimin başarıya ulaşması pek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü ulusal toplumlar, feodal bölünmüşlüğü aşarak büyük çapta birliklerin oluşmasıyla ortaya çıkmışlarsa da, gelişigüzel insan toplulukları arasında değil, yine coğrafyanın, tarihsel olayların, doğa koşullarının oluşturduğu ve ortak soysa-psikolojik özelliklerle kendini belli eden kasnak içinde, yani bir “kültürel ortam” içinde biçimlenmişler ve bir anlamda ortak özellikler demetinden “ortak kimlik” oluşturmuşlardır. “Tarihin yinelendiği”, Fransızların deyişiyile “Değiştikçe aynı şey” gözlemi de, evrenin ve toplumsal yaşamın bir gerçeği olarak, ulusluk olgusundaki -görelî de olsa- sürekliliği işaret etmektedir (Ozankaya, 2000:63).

Ozankaya’nın (2000:65) da vurguladığı gibi; demokratik ulusal toplum ve devlete saldırınının bir başka biçimi de, ulusal toplum yerine yerelliği, yani etnik bölünmeleri, alt dil, inanç, felsefî görüş ve sınıf gruplarını koyma çabalarıdır. Bu çabalar da, özellikle uluslararası sömürgeciliğin yoğun biçimde başvurduğu ve

gerçekte insan haklarını ayaklar altına sömürgecilik amacına yönelik olduğu halde, “insan hakları için” yapılmış gibi sunulmakta; ancak asıl amaç, sömürgeciliğin çok klasik yöntemi olan “böl ve yönet” yolunun kolayca uygulanmasını sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle saldırının gerçek hedefi “demokratik ulusal devlet”tir. Ozankaya, her biri başlıca bir sanayi gücü olan büyük ulusal devletlerin çıkarı için ise “küreselleşme”nin önerilmesine dikkat çekmektedir.

Ozankaya (2000:65, 66); “ulusçuluk” kavramı yerine “yurtseverlik” kavramını koymayı öneren ya da “herkes kendi hukukunu yaşasın” diyen görüşlerin, nesnel gerçekliğin değil, ideolojik önyargıların etkisi altında öne sürülen savlar olduğuna inanmaktadır. Çünkü bu öneri ve eylemler, özellikle demokratik sosyal hukuk devletini zayıf düşürücü, dolayısıyla da insan haklarının gerçekleşmesini engelleyici özellikte olup, insan haklarına birer saldırı niteliğini taşımaktadırlar. İnsan hakları ancak “çağdaş toplum” ortamında söz konusu olabilen haklar olduklarından, “cemaat” koşullarında böyle bir hak anlayışı yoktur. Çünkü cemaat ortamında “bireylik” söz konusu değildir. Çağdaş toplumun gerçekleşmesi ise ancak alt kimlik öğelerinin üstünde yer alan bir “ulusal üst kimlik”in bulunmasına bağlıdır.

İnsan hakları kavramını kötüye kullanarak insan haklarına saldırının diğer bir yolunun da, devleti her türlü ekonomik üretim ve değişim etkinliğinin dışında tutma çabaları olduğu söylenebilir. Devlet, ekonomik etkinliklerde bulunmadığı sürece güvenlik, adalet ve bağımsızlık denilen, devleti kurmaktaki asgari amaç olan ve insan haklarının varlığı ve güvenliği için zorunlu olan görevlerini yerine getirmekte güçlüklerle uğrayacaktır. Demokratik, yani insan haklarına dayalı bir toplum için, ekonomik işlevlerle yüklü bir devletin zorunluluğu, aynı zamanda ulusal üst kimliğin de insan hakları bakımından zorunluluğunun bir başka kanıtıdır. Zira ulusal üst kimliğin gerçekleşmediği yerde böyle bir devlete de olanak yoktur (Ozankaya, 2000:68).

Arslan (2000:191, 192); demokrasi ile insan hakları arasındaki organik ilişkiyi, en etkili bölgesel insan hakları belgesi olarak kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde incelemektedir. Arslan, ulusal irade ve insan hakları kavramlarını, siyasal meşruiyetin iki ayağı/kaynağı olarak görmekte ve bu kavramlar

arasındaki potansiyel çatışma boyutu ve bu çatışmanın giderilme yolu üzerinde durmaktadır.

Meşruiyet sorunu ya da Habermas'ın ifadesiyle “meşruiyet krizi”, çağdaş siyasal düşüncenin en önemli konularından birini teşkil etmekte; her siyasal rejim, meşruiyetini sağlam bir zemine oturtma gereksinimi duymaktadır. İçinde bulunduğumuz çağda insan hakları kavramı, neredeyse rakipsiz bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmekte olduğundan, yaşadığımız çağ da “haklar çağı” olarak adlandırılmaktadır. Bu nitelendirmenin nedeni, yaşadığımız dönemin insan hakları bakımından ihlalsiz, altın bir asır olması değildir. Aksine, bu dönemde de insanlığın yüzünü kızartacak hak ihlallerine tanıklık edilmiş ve edilmektedir. Bu nitelendirmenin temel nedeni, insan haklarının retorik düzeyde de olsa, siyasal meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmesidir. İnsan hakları, “siyasal iktidarlara meşrulaştıran ya da gayri-meşrulaştıran bir söylem” olarak değerlendirilmekte ve bugün devletler, insan haklarını korudukları oranda siyasal rejimlerini meşrulaştırabilmektedirler (Arslan, 2000:192).

Arslan'a (2000:192) göre; insan haklarının bu güce kavuşması, tarihsel olarak, Fransız İnsan Hakları Bildirisi'ne kadar götürülebilir. Bildirgenin birinci maddesinde, “herkes özgür doğar ve yaşar”, “haklara sahip olma bakımından herkes eşittir” denilirken, ikinci maddesinde, bütün siyasal rejimlerin temel amacının bu doğal ve devredilemez hakları korumak olduğu açıklanmaktadır. Bildirgede siyasal meşruiyet kaynağı olarak ulusal iradeye de işaret edilmekte ve üçüncü maddesinde, egemenliğin kaynağının ulus olduğu ve kaynağını ulustan almayan hiç kimse ya da hiçbir kurumun bu egemenliği kullanamayacağı ifade edilmektedir. Thomas Paine'e göre, Bildirgenin bu üç maddesi, diğer bütün maddelerinin esasını oluşturmaktadır olduğundan, bu maddelerin ihtiva ettiği prensiplere dayanmayan ve bu prensipleri korumayan hiçbir ülke özgür olarak kabul edilemez.

İşte tam da bu noktada, siyasal meşruiyetin iki kaynağı olan ulusal irade ile insan hakları arasındaki kaçınılmaz gibi görünen bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Bu tarihsel çatışma aynı zamanda, insan haklarına dayanan anayasal devletle, çoğunluğun egemenliğine dayanan demokratik devlet arasındaki tanımsal gerilim olarak da görülmektedir. Bir yandan çoğunluk eksenli demokrasi anlayışı, potansiyel

olarak çoğunluğun tahakkümüne dönüşebileceği ve azınlıkta kalanların güvenceye alınmasını zorlaştırabileceği gibi, diğer yandan temel hak ve özgürlüklerin tam olarak uygulanmaya çalışılması demokratik ilkelerden taviz verilmesi, hatta ulusal iradenin ya da çoğunluk iradesinin hiçe sayılması anlamına gelebilecektir (Arslan, 2000:192, 193).

Arslan (2000:193); Demokrasinin heterojenliği içerebilmesinin, bizatihi demokrasi tanımının revize edilmesine bağlı görüldüğü kanısındadır. Bu yeni tanımlamada eksen kavram, hiç şüphesiz ‘insan hakları’ olacaktır. İnsan hakları, ulusal egemenliğin törpülenmesini beraberinde getirmekte ve bu durum ulusal ya da ulusüstü düzeydeki oluşumlarla fiilen gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Demokratik toplumun belirleyici unsurlarından birini, ulusal ve uluslararası ölçekte korunan bireysel haklar oluşturmakta; ulusal egemenlik kavramındaki bu kırılma, bireyin uluslararası hukukun öznesi olmasıyla somutlaşmaktadır. Bu “devrim”in etkilemediği ulus-devlet neredeyse yok gibidir. Kısacası, insan hakları modern demokrasilerin *sine qua non*’u haline gelmiş durumdadır.

“Böylece, demokrasinin farklılıkları içinde barındıran, temsil edilemeyene, marjinal, kısaca “öteki”ne yer veren bir siyasal toplum yaratması daha olanaklı hale gelmektedir.” (Arslan, 2000:193).

Bir başka düzlemde, özgürlük-eşitlik çatışması olarak da dillendirilen ulusal irade ve haklar gerilimi, demokrasi ve insan haklarının birlikteliği ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bu yolla, demokrasi bir takım fedakârlıklar da bulunarak da olsa, potansiyel tehlikelerinden de bir ölçüde kurtulmuş olmakta, insan hakları da bütün modern demokrasilerin “*ortak dili*” olarak ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2000: 193).

Ulusal egemenlik kavramı ile insan haklarının uzlaştırıldığı ve bir arada formüle edildiği en başarılı girişimlerden biri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak kabul edilebilir. Gerçekten, daha hazırlık çalışmalarında, “demokratik bir yaşam biçimi için vazgeçilmez” unsurlar olan sivil ve siyasal hakların Sözleşme tarafından korunması gereği vurgulanmış ve böylece insan hakları ve ulusal egemenlik kavramları uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, “demokratik toplum” kavramı, Sözleşmede korunan hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında bir güvence olarak yer almakta ve bu hak ve özgürlüklerin, kamu yararı, ulusal güvenlik

ya da başkalarının hakları gibi gerekçelerle kısıtlanabileceği belirtilmektedir. Ancak bu kısıtlamaların, kanunla öngörülmesi ve demokratik toplumda zorunlu olması gerektiği kabul edilerek, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırı da ortaya konulmaktadır (Arslan, 2000:194).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "demokratik toplum" kavramına bakışı, verdiği kararlarda da yansımaları bulmaktadır. Ancak Mahkemenin "demokratik toplum" yorumlarının zaman içinde ve siyasal gelişmelere paralel olarak değişim gösterdiğini de söylemek yanlış olmaz. 30 Ocak 1998 tarihli Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve 24 Mayıs 1998 tarihli Sosyalist Parti kararlarında Mahkeme, Sözleşmenin hakların kötüye kullanılmasını önleyen 17 nci maddesinde yer alan "*Sözleşmenin hiçbir hükmü, bir devlet, grup ya da kişiye burada öne sürülmüş olan hak ve özgürlüklerden herhangi birini yok etmeyi ya da Sözleşmede hükme bağlanmış olandan daha geniş ölçüde sınırlandırmayı amaçlayan bir etkinlikte ya da eylemde bulunma hakkı verir biçimde yorumlanamaz.*" hükmünün değerlendirilmesine gerek olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre, her iki davada da partilerin Türk Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasına neden olan ifade ve açıklamalar, ilgili partinin ya da parti yöneticisinin Sözleşmedeki hak ve özgürlükleri yok etmek için eylem ve davranış içinde olduğu yargısını desteklemediğinden, bu partilerin kapatılmalarını Sözleşmenin örgütlenme özgürlüğünü koruyan 11 inci maddesine aykırı bulmuştur. Mahkeme, her ne kadar "pluralizm olmadan demokrasi olmaz" diyorsa da, çoğulculuğun vazgeçilmez unsuru olan ifade özgürlüğünün de mutlak olmadığını vurgulamakta, özellikle şiddeti ve terörü destekleyen, ırk ayrımcılığı yapan açıklamaların Sözleşmenin garanti altına aldığı ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıkça belirtmektedir (Arslan, 2000:197, 198).

Strasbourg Mahkemesi resmi söylemce onaylanmayan, azınlıkta kalan, aykırı görüşlerin de ifade edildiği bir çerçeveyi içeren ifade özgürlüğünün, demokratik toplumun vazgeçilmez unsuru olduğunu önemle vurgulamakta ve Sözleşmenin prensip olarak, "öteki"ni koruyan, ona yaşama hakkı tanıyan, hatta her biri ötekileşebilen bireylerden oluşan bir çoğulcu demokratik toplum portresi

çizmekte olduğunu dile getirmektedir. Bu portrede hemen herkes kendinden bir renk bulabilecektir.

“Çünkü Lyotard’ın da dediği gibi, “İnsanların ortaklaşa sahip oldukları benzerlik, her birinin diğerinden farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.”” (Arslan, 2000:199).

Kocaoğlu’na (2000:361, 362) göre; ekonomik ve sosyal hakların göz ardı edildiği toplumlarda, insan haklarından bahsetmek aldatmacadır. 21 inci yüzyılın “yeni dünya düzeni”nde üretimden tüketime, yönetimden çalışma hayatına ve endüstriyel ilişkilere, eğitimden sağlığa, çevreden uzay ilişkilerine kadar her alanda köklü değişimler kaçınılmazdır. Dünya, sanayileşme sürecini de tamamlayarak “bilgi toplumu” olma yolunda ilerlemektedir. Bu kulvara giren ülkeler çağı yakalamakta, tam istihdam ve düşük enflasyonla ya da enflasyonsuz büyümekte ve zenginleşmekte, değişimi yakalamayanlar ise işsizlik, yolsuzluk ve fakirlik çemberinde ezilmektedir.

Kocaoğlu (2000:362); çağdaş gelişmeleri zamanında yakalamanın, sadece ekonomik ve sosyal refahı değil, sağlıklı demokratik düzeni ve evrensel insan hak ve özgürlüklerini uygulamayı da beraberinde getireceği kanısındadır. Bunun başlıca şartlarından biri, ekonomik ve sosyal haklarla bütünleşmiş olan temel insan haklarının kesintisiz uygulanması ve sosyal devletin niteliklerinin göz ardı edilmemesidir. Toplumsal dengenin sağlanması, insanların “isteme” haklarının unutulmaması ve gelir dağılımında adaletin sağlanarak, herkesin sosyal güvenlik hakkına kavuşturulması zorunludur. Çünkü ekonomik ve sosyal haklar, “kişinin kendisini ezen bütün koşullardan kurtulmasını” ve “gerçek bir özgürlük sahibi kılınmasını” sağlayan temel haklardır.

1990’dan sonra küreselleşmeye hız veren ülkeler, kendi ülkelerindeki toplumsal uçurum ve gelir dengesizliklerini ortadan kaldırırken, ‘az gelişmiş’ olan ve “aslında öyle olması planlanan” ülkelerde ise uçurum gittikçe büyümektedir. AB ülkeleri, kendi vatandaşlarının yaşama düzeyini süratle yükseltirken, küreselleşme adı altında fakir ülkeleri sömürmedeki süratlerini de yükseltmektedirler. Bu nedenle, Türkiye’de ve başka kimi ülkelerde, ekonomik ve sosyal çarpıklıklar sürdükçe, insan hakları ihlalleri hiçbir zaman bitmeyecektir. Çünkü en büyük insan hakkı ihlali,

insanın aç olması ve bir başkası tarafından sömürülmesidir. Ve bu sömürüyü kişilerin, ya da devletin yapması arasında hiçbir fark yoktur (Kocaoğlu, 2000:367, 368).

Özellikle, 1989 yılından günümüze kadar uzanan dönemi, insan haklarının dış politikada kullanılmasının “kaçınılmaz hale gelme dönemi” olarak nitelendirmek mümkündür. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra yaratılan uluslararası ortam sayesinde, insan hakları politikası, Amerikan dış politikasında daha da belirgin bir hale gelmiştir (Çoban, 2000:231).

Çoban’a (2000:225-231) göre; insan hakları, Amerikan politikası açısından bir amaç değil, araçtır. Amerika’nın yaymak istediği asıl hedef kapitalizm olduğundan, Amerikan yönetiminin bakış açısıyla insan hakları, kapitalizmin gelişmesiyle bağlantılı bir demokrasi ile gerçekleşebilir ve bunun belirli öncelikleri serbest seçimler ve serbest girişimdir. Bu noktada, Amerikan yönetiminin diğer ülkelerde de bu süreci oluşturmak bakımından tercih ettiği yöntem, sürekli olarak insan haklarından bahsetmek ve demokrasinin önemli bir şey olduğunu söylemek, yaptırmak istediği şeyleri sert tedbirlerle değil, o ülkelerle iş ve kültür ilişkileri kurarak ve onları destekleyerek bazı şeyleri yapmaları gerektiğini, çünkü o ülkelerin “Amerika’nın dostu” olduğunu anlatmaktır. Kısacası, günümüz Amerikasında insan hakları, kapitalizm ve demokrasiden sonra gelen en önemli kavramdır ve çağımızın güçlü bir siyasal imgesi haline gelmiş durumdadır.

Çoban (2000:231, 232); dünyadaki hiçbir ulus insan haklarına kayıtsız kalamadığından ve Amerika’nın insan hakları çağrısına cevap vermemek, insan olduğumuzu reddetmek gibi anlaşılacağından, herkesin kendini böyle bir çağrıya cevap vermek durumunda hissettiğini ileri sürmektedir. Bireyler ya da ülkeler, bu hislerle Amerika’nın çağrısına dönüp baktıkları anda, kendileri de bu söylemin içinde bir konum edinmekte ve bu konum onlara özgürleşme değil, tam tersine Amerikan ideolojisinin üstünlüğüne hizmet eden bir söylemin aracı haline gelme olanağı vermektedir. Bu durum aslında, Amerika Birleşik Devletleri’nin kendi düşüncesini ve değerlerini meşrulaştırma, kendi sınırlarını aşarak fikirlerini kabul ettirme yönteminden başka bir şey değildir ve yapılan her şey de bu meşrulaştırma kaygısını görmek mümkündür.

Özdek (2000:463, 464); insan hakları üzerinden yükselen ideolojik çerçeveye, ‘gelişme hakkı’ penceresinden bakmaktadır. O’na göre, gelişme hakkının kısa tarihi, İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze gelişme ideolojisinin tarihini yansıtması bakımından önemlidir. İnsan haklarının tarihsel olarak ‘kuşaklar’ yaklaşımı ile sınıflandırıldığı bakış açısına göre, “gelişme hakkı” ya da “kalkınma hakkı” da, çevre hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi haklarla birlikte, üçüncü kuşak haklar arasında sayılmaktadır. Gelişme hakkı, 70’li yıllarda doğan haklardan biri olup bu hak, bir “insan hakkı” olmanın yanında “halkların hakkı” olarak da kabul edilmektedir. Üçüncü kuşak haklar kategorisinin kendisi gibi, bu kategoride yer alan “gelişme hakkı” da oldukça tartışmalı bir nitelik taşımakta; bu tartışmalı nitelik, gelişme hakkının halklar arasındaki eşitsizlik sorunundan kaynaklanmasından ve “halkların eşitliği” ilkesi temelinde yükselmesinden, dolayısıyla dünya çapındaki temel çelişkilerden birine işaret ettiği noktada, çatışmalara kaynaklık etmesinden ileri gelmektedir.

Gelişme hakkının uluslararası alana taşıyıcısı, 70’li yıllarda uluslararası alanda ağırlığı hissedilen “Üçüncü Dünya” olmuş; eski sosyalist ülkeler, Üçüncü Dünya’yı bu çabasında desteklerken, gelişmiş kapitalist devletler bir insan ve halk hakkı olarak gelişme hakkının karşısında yer almışlardır. İşte gelişme hakkının çok tartışmalı niteliği de bu tarihsel zeminde bir anlam taşımaktadır. Zira halkların, eşit ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişim koşullarına erişebilmeleri için yoksul halkların gelişme hakkının yararlanıcısı, zengin ülkelerin ise gelişme hakkının yükümlüsü olduğu açıktır. Bir insan ve halk hakkı olarak gelişme hakkının emperyalist sistem dışına çıkma potansiyeli de bu noktada önem kazanmakta ve mevcut tartışma ile ilişkilendirilmektedir (Özdek, 2000:463, 464).

70’lerde doğan gelişme hakkı, 90’larla birlikte yeni bir rotaya girmiş; 70’lerin “ekonomik gelişme hakkı”, günümüzde “insan hakları temelinde gelişme”ye evrilmiştir. Ancak bu süreç boyunca, insan hakları üzerine uluslararası platformlarda “güneyli ülkeler”, ‘ekonomik gelişme’ talebini ileri sürmekten vazgeçmemiş olduklarından, gelişme hakkı üzerine günümüze kadar gelen tartışmanın, gelişme kavramı üzerine kuzey ve güney merkezli bakış açıları arasındaki ideolojik ayrılığı yansıttığı da söylenebilir (Özdek, 2000:464).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, klasik sömürgecilik sisteminin çözüldüğü, eski sömürge topraklarının kapitalist sisteme entegre olmaya başladığı ve “yeni sömürgecilik” sisteminin doğduğu dönemi ifade etmekte olup bu dönemde eski sömürgeci ilişkiler yerini, görünüşte “eşit ve bağımsız” devletler arasındaki ilişkilere terk etmektedir. Ancak, sömürge imparatorluklarının çökmesinden sonra, sanayileşmiş ülkeler endüstriyel olarak değerlendirmek üzere, Üçüncü Dünya’nın doğal kaynaklarının hemen hemen tamamını emen bir sürece girmektedirler. Hammadde kaynağı ve pazara sahip olmak artık silahlarla değil, uluslararası ticaret sayesinde sağlanmaya başlanacak ve bu dönemde kalkınma ve azgelişmişlik kavramları ortaya atılarak, o zamana kadar vesayet altında tutulan bölgelerdeki aşırı yoksulluk birden büyük bir “kaygı” konusu olacaktır. Eski sömürgeci devletler, Birleşmiş Milletler aracılığıyla yoksul ülkeleri ekonomik açıdan “kalkındırarak” politikaları yürürlüğe koymaya başlarlar. Bu, gelişmiş kapitalist devletlerin kalkınma biçiminin dünyaya aktarılması esasına dayanan, yoksul ülkelerin de Batılı zengin ülkelerin sanayileşme çizgisini izleyerek kendi zenginliklerini yaratabilecekleri varsayımı üzerine kurulan bir kalkınma modeli hegemonyasının başlangıcı olacaktır (Özdek, 2000:464, 465).

Bu anlayışa göre, az gelişmiş ülkeler, devletler hukukunun “eşit ve bağımsız” üyeleridir ancak, onların kalkınma politikalarını da sanayileşmiş Batılı devletler belirleyecektir. Bu noktada azgelişmişlik, egemen durumdaki ülkelerin yoksul sömürge ve yarı-sömürge ülkelere yükledikleri işlevin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve sözde bağımsızlığa kavuşan ülkeler kalkınıp gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatacaklardır. Ancak içine girilen süreç, sömürgeciliğin tasfiyesi değil, aksine yeni sömürgeciliğin yerleşmesi ve az gelişmişliğin derinleşmesidir (Özdek, 2000:465).

Aslında kalkınma efsanesi, az gelişmiş ülkelerin dünya pazarıyla bütünleşmelerinin ideolojik boyutunu sağlamakta ve hem uluslararası sömürüyü, hem de uluslararası hiyerarşiyi meşrulaştırmakta ve gizlemektedir. Yeni sömürgelerin görünüşteki biçimsel bağımsızlığı anti-sömürgeci ve anti-empyralist bilinci etkisizleştirirken, eski sömürgeci devletleri de sömürgecilik dönemindeki zorunlu harcamalardan kurtarmaktadır. Kısacası kalkınma, fetihlerde ve

sömürgecilikte geçerli olan düşünceden esinlenen bir proje niteliğinde olup, aynı çıkarlara hizmet etmekte ve sömürgecilik dönemindekine benzer sonuçlar doğurmaktadır. Ancak savaş sonrası dönemde geçerli olan kalkınma mitosu evrensel bir nitelik taşımakta ve hem sosyalist hem de kapitalist devletler toplumsal ilerlemeyi, ancak toplumun zenginliğinin artmasında görmektedir. Ne yazık ki, kapitalist ya da sosyalist modellerde olsun, üretim hacminin sürekli genişlemesi ve az gelişmiş ülkelerin de bunlara ayak uydurmaya çalışmaları, halklar arasında eşitsizlik sorununa bir çözüm getirmediği gibi, dünyanın yenilenmesi mümkün olmayan doğal kaynaklarının da talanına sebep olmaktadır (Özdek, 2000:465).

Özdek'e (2000:465-467) göre; gelişme hakkının kökeni de kalkınmacılığın tarihine bağlıdır. Ve gerçekte, insan hakkı ve halkların hakkı niteliğini taşıyan gelişme hakkı söylemi ile amaçlanan, ülkelerin gerçekten gelişmesi ve kalkınması ya da halklar arasındaki eşitsizliğin ortadan kalkması değildir. Bu projenin başlıca mimarları ise Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası'dır. 1960'lı yıllarda Dünya Bankası'na bağlı bir kuruluş olarak oluşturulan Uluslararası Kalkınma Örgütü, "yoksul ülkelere yardım sağlamak" amacıyla, hükümetlere kredi veren bir kurum olarak ortaya çıkmış ve onu bölgesel bankaların kurulması ve IMF'nin sağladığı "finansman kolaylıkları" izlemiştir. Ancak gerçekte "tüm bu çok taraflı anlaşmalar ve kurumlar ABD'nin kalkınma sorununa müdahale stratejisinin araçları"dır.

İnsan hakları, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde belirtildiği üzere; insanı 'insan' yapan, bütün insanların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik görüş, ulus, sosyal altyapı, mal, doğum ve statü farkı gözetmeksizin doğuştan sahip olduğu haklar bütünü olmasına karşın, Türkiye'de ve Dünya'da yaşananlar, bu teorik kavramın, ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası düzeni temsil eden tarihi bir adım ve pek de masum niyetlerle kullanılmayan bir politika aracı olmaktan öteye gidemediğini göstermiştir (Özkaragöz, 2009:1).

Türkiye'de bu konuda yapılan çeşitli anket ve araştırmalar, insan hakları konusundaki "bilgi" düzeyinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, insanlardan kendi dışındakilerin farklı ırk, dil, din ve görüşteki insanların haklarına ve "özgünlük"lerine saygı göstermelerini, hele de Dünyanın bir ucunda yaşanan insan haklarının açık ihlaline duyarlılık gösterilmesini beklemek, "ütöpik" ya da

kulağa hoş gelen bir hayal olmaktan öteye gidememektedir. İnsan hakları denilen kavram, “namus” adına işlenen bir cinayette, Iraklı bir çocuğun gözyaşında, bir hapisanede, emeğinin karşılığını göremeyen bir çalışanın umutsuzluğunda, belki bir mahkeme salonunda ve dünyanın herhangi bir coğrafyasında “can vermeye” devam etmektedir (Özkaragöz, 2009:1, 2).

Özkaragöz (2009:2); “Dünyanın daha yaşanması bir yer olması adına hala umut var mı?” sorusuna cevap bulmaya çalışmakta ve insan haklarını hayata geçirmek konusunda sivil toplum örgütlerine, yasal değişikliklere, devlete, eğitim kurumlarına ve bireylere, kısacası herkese görev düştüğünü vurgulamaktadır. İnsan hakları, küresel çıkarları uğruna ‘insanlık’ı yok sayan ve dünyayı istediği gibi at koşturabileceği boş bir alan olarak gören bir hegemonya değildir ve olmamalıdır. Bu kavram, iç/dış siyasetin bir aracı olarak kullanan devlet politikalarına bırakılmayacak kadar “DEĞERLİ” ve “VAZGEÇİLMEZ” bir değerler bütünüdür. Bir şeylerin değerini kaybetmeden ve çok geç olmadan öğrenilmesi gereken budur.

İlal (2000:584, 585); ‘insan hakları’ konularında oluşan bölgesel ve evrensel belge, bildirge ve sözleşmelerin hangi ekonomik ve siyasal yapıların hangi çıkarlarına yönelik olduklarının iyi kavranması ve bu tür belgelere katılırken, ulusal düzeyde özgürlükler mozaığının gerisine düşülmemesinin önemine işaret etmektedir. Belirli bir ikametgahı, yöneticisi, vatanı ve ideolojisi olmayan çok uluslu sermaye yapısı, ulus-devletin ekonomik yapılarını, ortadan kaldırılması gereken engeller olarak görmektedir. Bu noktada, ulus-devletin bağımsız yapısını ve ekonomik direncini kırarak, “interdependence (karşılıklı bağımlılık)” söylemine geçerlilik kazandıracak iki araç ise, ‘özelleştirme’ ve ‘küreselleşme’dir. Bu nedenle, bireyin özgürlüklerini daha çağdaş ve daha üstün hukuk düzenlemeleriyle güvence altına alacak bir uluslararası ya da uluslararası hukuk düzeni kurulamadığı sürece, ulus-devletin getirdiği güvencelerden vazgeçmek, “vazgeçilmez” insan haklarından vazgeçmek anlamını taşıyacaktır.

Şahin (2000:588, 589) de; günümüzde insan haklarının uluslararası pozitif hukukun kurumu haline gelmesinin, kavramın ideolojik ve toplumsal özünü ortadan kaldırmadığı düşüncesindedir. Hukukun bütünü gibi insan hakları da çeşitli biçimlerde ideolojinin damgasını taşımakta; insanlık tarihi, toplumsal sınıflar

arasındaki çelişkilerin ve haksızlıkların derinleşmesinin, hak savaşımının itici gücü olduğunu göstermektedir.

“Buna bağlı olarak eşitlikçi, özgürlükçü ve insan onuruna saygılı gerçek bir demokratik devlet modeli ve uygulaması “uygar insan”ın bitmek bilmeyen arayışı ve çabası olmuştur.” (Şahin (2000:589).

“Evrende herkes için yeterli kaynak bulunduğu yanılgısı üzerine kurulu liberal kapitalist söylem, serbest piyasa ekonomisinin sihirli değneğiyle dokunarak düzenleyeceği evrensel kapitalist ekonomik dünya içinde, ulus devletlerin siyasal çelişkilerinin ekonomik açıdan uyumlu ve mutlu sona ulaşacağına inanıyordu. Uluslaşma aşamasında feodal düzende beylerin “biz ve eşitlerimiz” formülüyle istenen haklar, giderek “kentsoylunun geleneksel hakları” kavramından “ülkenin geleneksel hukuku” kavramına varıyordu. Bu kesişme noktasında liberal kapitalizmin girişimci bireyin çıkarlarını koruma çabası ile bireyi kutsayan Hristiyan dininden kaynaklanan ve giderek laikleşen insanın doğuştan sahip olduğu doğal haklar söylemi kişinin “yaşam hakkı, mülk edinme hakkı ve mutluluk arama hakkı”ndan oluşan bir bireysel çıkar yapısının, kişisel temel haklarını ortaya çıkarıyordu.” (İlal, 2000:581).

Önceleri bireycilik ve bireysel temel haklar kavramlarıyla çelişen bir tekelci kapitalizm söz konusuysen, zaman içinde büyük yığınların ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşama örgütlenerek katılması sonucunda, karşısında Faşist ve Marksist-Leninist modelleri de bulan kapitalist devlet, burjuvazinin egemenliğinden özerk bir kamu alanında, toplumsal sınıfların çıkarlarının tartışılmasına ve çözümlenmesine olanak tanıyan, siyasal yapısı egemen ekonomik güçten göreceli bağımsız bir “demokratik hukuk devleti” yapısına yönelmiştir (İnal, 2000:582).

Bu aşamada, kapitalizm gelişmesinde önemli yaklaşım değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Artık, kaynakların bol ve sonsuz olmadığının anlaşıldığı ve ulus-devlet modelinde ortaya çıkan büyük ekonomik bunalımlar ve iç çelişkiler nedeniyle, özerkleşmiş demokratik hukuk devletinde toplumun emekçi sınıflarına verilecek ödünlere yanaşmaya elverişli yapıda olmayan tekelci sermaye, eski imparatorluk sömürgeciliğinden değişik bir küreselleşmeye yönelmektedir (İlal, 2000:583).

Küreselleşme kavramı, kapitalizmin birikim bunalımını aşabilmek için girdiği ekonomik, toplumsal ve siyasal yeniden yapılanma sürecinin yansımasıdır. 1980’li yıllarda belirginleşen küreselleşmecî politikalarla devlet yapıları, ekonomik dengeler ve kültürel biçimler neo-liberalizm doğrultusunda yeniden yapılandırılmaya

başlanmış; bilişim ve iletişim alanındaki gelişmeler, emeğin ve sermayenin yapısı üzerinde büyük dönüşümlere yol açmış, üretim birimlerinin esnekliği artmıştır. “Yeni üretim sektörlerinin ve üretim yöntemlerinin gelişmesi, sermayenin akışkanlığını arttırmış, sermaye hızla küreselleşerek Dünya’yı tek bir pazar haline getirmiştir.” Bu gelişmeler, ulus devletin işleyişinde ve ekonomik ve toplumsal rollerinde önemli farklılaşmalara yol açmış ve devletin toplumsal boyutu yani “sosyal devlet” önemli ölçüde geriletilerek, devlet uluslarüstü merkezlere bağlı teknik bir aygıt haline getirilmeye çalışılmıştır (Şahin, 2000:591, 592).

Küreselleşme süreci, neo-liberal ekonomik politikaların da etkisiyle, emeğin sosyal devlet döneminde sermaye karşısında ulaşmış olduğu hassas dengeyi bozmuş ve sosyal devletin sağladığı görece iyileşme yerini, görece yoksullaşmaya bırakmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki yoksul nüfus oranları, son dönemde bu ülkelerde önemli ölçüde bir yoksullaşma olduğunu göstermekte olup, zaten yoksul olan azgelişmiş ülke halkları daha da yoksullaşmıştır. Diğer ekonomik ve toplumsal hakları içeren bir bütün oluşturan ve yaşama geçirilmesi en zor haklardan olan yaşam standardı hakkı, küreselleşme sürecinde tersine işlemiş ve geniş kitlelerin yaşam standartları düşerek yoksullaşma süreci başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte ekonomik ve toplumsal haklar, yaşama geçirilemeyen biçimsel düzenlemeler haline gelmiş olup bu durum, küreselleşmenin demokrasi anlayışının insan haklarına saygılı bir demokrasi olmadığını göstermektedir (Şahin, 2000: 592-595).

Elde ettiği olanaklarla büyük bir ivme ve güç kazanmış olan çok uluslu sermaye, yollarını ayırdığı ulus-devlet karşısında uluslararası kurumları, örgütleri ve uluslararası hukuku kullanmakta; kişinin temel hak ve özgürlüklerini, sınıfsal temele dayalı, eşitlikçi sosyal ve ekonomik haklarını güvenceden yoksun kılan, yaptırımsız, esnek kurallardan ya da “çifte standart”lara dayalı kuralsızlıktan yana bölgesel ve küresel oluşumları, ulusal üstü birleşmeleri desteklemektedir. Ancak, ulus-devletin vardığı aşamaları yadsımayan ve gerçekten özgürlükçü ve eşitlikçi bir uluslararası ya da ulusalüstü hukuk düzeni ile tekelci uluslararası sermayenin acımasız ve kuralsız egemenliğini öneren bu “yeni barbarlık” düzenini, ayırt edebilmek bu noktada büyük önem kazanmaktadır (İlal, 2000:586).

Anar (2000:24-28) ise; bugün Avrupa ‘demokrasi’lerinde sistematik olarak yaşanmakta olan hak ihlallerine ve özellikle ırkçılığın devlet eliyle körüklenmesine dikkat çekmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ABD tarafından gündeme getirilen ‘yeni dünya düzeni’ tezlerinin savunucuları tarafından, insan hakları kavramı bu politikaların en önemli argümanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dünya’nın tüm bölgelerinde emperyalist yayılcılık ve sömürüyü öngören, bu hedeflerine ulaşabilmek için de faşist diktatörlükleri ve baskıcı rejimleri destekleyen ABD emperyalizmi, insan hakları kavramını da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemektedir. Oysa ‘yeni dünya düzeni’ ile insan hakları kavramının tezleri birbiriyle temelden çelişmekte; emperyalizm kendi çıkarları doğrultusunda istediği bölgelere demokrasi götürme amacıyla müdahalede bulunurken, yapılan katliamlara ses çıkarmamaktadır. İnsanoğlunun bu kısa serüveninde, ‘manzara’da yer alan bir figür değil, manzaranın ‘şekillendiricisi’ olduğu söylenir. Ancak insan sömürmeye, savaşmaya ve öldürmeye devam etmektedir. Kısacası “insan hala insanlaşma sürecini yaşamaktadır.”.

8.5. Türkiye’nin Demokratikleşme Eğilimi Üzerine

Dünyada ülkelerin demokrasi konumunu ya da başka bir ifadeyle demokratikleşme eğilimini ölçen Freedom House/Özgürlük Evi adlı uluslararası sivil toplum kuruluşu, her yıl “Dünyada Siyasal ve Sivil Özgürlükler” başlığını taşıyan bir araştırma yayımlamaktadır. Bu kuruluş, demokrasi düzeyini, geliştirmiş olduğu ‘Siyasal Özgürlükler’ indeksi ile ölçmekte ve demokrasiyi, siyasal özgürlüklerin mevcut olduğu bir yönetim olarak tanımlamaktadır. Bahsi geçen siyasal özgürlüklerin başlıcaları şunlardır: Seçme ve seçilme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı, yürüyüş ve gösteri yapma özgürlüğü, keyfi gözaltı ve tutuklamalardan korunma özgürlüğü gibi. Bu özgürlükler dışında, ülkede siyasal rekabet ve siyasal katılım düzeyi, işkence ve sürgün, faili meçhul cinayetler gibi faktörler de ülke içinde demokrasinin ne derece mevcut olduğunu tespit etmede kullanılan kriterler olarak ele alınmaktadır. Freedom House,

araştırmalarını dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan gözlemcileri vasıtasıyla sürdürmekte; ankete dayalı olarak tespit edilen siyasal özgürlükler indeks puanı, söz konusu ülkenin demokrasi düzeyini ortaya koymaktadır. Puanlama sistemine göre ülkeler; “özgür”, “kısmen özgür” ya da “özgür olmayan” ülkeler olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 2008:1, 2).

Freedom House tarafından 1996 yılında yayınlanan “Dünyada Siyasal ve Sivil Özgürlükler” başlığını taşıyan raporda, 191 ülkenin siyasal özgürlükler yönünden durumu incelenmiş ve araştırmanın genel sonuçlarına göre dünyada 191 ülkeden 76’sı “özgür”, 62’si “kısmen özgür”, 53’ü ise “özgür olmayan” ülke kategorisinde yer almıştır. Yani neredeyse dünya nüfusunun yarısı, evrensel ölçülerde demokrasi olarak adlandırılmayan yönetimler altında yaşamlarını sürdürmektedir. 1996 yılı verilerine göre Türkiye 191 ülke arasında “kısmen özgür” ülkeler kategorisi içinde yer almakta; demokrasi ve siyasal özgürlükler yönünden Tanzanya, Fas, Haiti, Uganda, Guatemala, Etiyopya, Nikaragua, Hindistan ve Zambiya gibi ülkelerin daha gerisinde bulunmaktadır. Bu ilginç tespit neticesinde Türkiye’deki demokrasiyi “spastik demokrasi” olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (Aktan, 2008:2).

Asıl üzücü olan ise, aradan geçen on yılı aşkın süreye rağmen, Türkiye’nin demokrasi anlayışında ve uygulamasında fazla bir değişimin yaşanmayışıdır. Freedom House’un 2009 yılı Basın Özgürlüğü raporunda da, Türkiye yine “kısmen özgür” ülkeler arasında yer almaktadır. Anılan raporda; 2009 yılında tüm dünyada basın özgürlüğü açısından “kaygı verici” gelişmeler yaşandığı ve dünya nüfusunun sadece yüzde 17’sinin tamamen özgür ülkelerde yaşadığı belirtilmekte olup, Türkiye açısından kısmi bir iyileşme görülmekle birlikte, belli başlı sorunların devam ettiği, 301 inci maddede hala gerekli düzenlemelerin yapılamadığı ve basına yönelik sindirme ve yıldırma politikalarının devam ettiği dile getirilmektedir (“Freedom House Basın Özgürlüğü Raporu”, 2009).

9. TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SORUNUNUN KAYNAKLARI ve ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK AÇILIMLAR

Türkiye'de insan hakları alanında yaşanan en önemli sorun, 'hak ihlalleri' olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin çok çeşitli nedenlerinin bulunduğu ve bu nedenler arasında kültürel ve toplumsal bir takım sebeplerin yer aldığı söylenebilir. Kendi kültürümüzden ve kendi şiddet geleneğimizden gelen olumsuz birikimlerin insan hakları sorununda önemli bir payı vardır. Ancak aynı zamanda Türkiye'nin kötü bir insan hakları karnesine sahip olmasının asıl olarak siyasi nedenleri bulunmaktadır. Yönetenlerin siyasi tercihleri ve yönelimleri, Türkiye'nin insan hakları konusunda kötü bir karneye sahip olmasının asıl nedenini oluşturmakta olup, mücadelesi verilmesi gereken de bu nedendir. Kültürel ve sosyal nedenler, uzun vadede eğitimle ve uzun vadeli kültürel çabalarla halledilebilecek niteliktedir. İnsan hakları ihlallerini siyasi alanda çözümleyebilmek amacıyla yöneltilecek eleştiriler, toplumsal direnişler ve sivil toplum örgütlerinin mücadeleleri görevi ise ayrı bir alanı işgal etmektedir (Çalışlar, 2001:37, 38; Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Bu anlamda, Türkiye'deki insan hakları sorununu, sistemden kaynaklanan sorunlar ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkündür (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008):

9.1. Sistemden Kaynaklanan Sorunlar

İnsan hakları, kişilerin sırf insan olmasından kaynaklanan ve doğuştan sahip oldukları evrensel değerlerden olmasına karşın, Türkiye'de insan olmak, insan haklarına sahip olmak için yeterli olmamakta, neyin insan hakkı olup neyin olmadığına Devlet tarafından karar verilmekte ve bir hakka sahip olabilmek için Devletin bir anlamda bir lütufta bulunması gerekmektedir. Türkiye'de ideolojik bir

devlet yapısının egemen olması söz konusudur. Dinsel, kültürel ve etnik kimlik itibariyle farklılıklardan oluşan bir topluma belirli bir ideolojiyi dayatan, toplumu tek tipleştirmeye çalışan bir devlette, insan haklarının güvencede olduğunu düşünmek mümkün olmasa gerekir. Devlet sürekli olarak, toplumun belirli kesimlerini öncelikli tehdit olarak belirlemekte, devlet aygıtını da bütünüyle bu konsepte göre şekillendirmektedir. Tehdit olarak nitelendirilen kesimlerle ilgili olarak Devletin hiçbir organı işlemlerinde yasalara uygun davranma zorunluluğu duymamakta, hukuka aykırı rutin dışı eylemlerin dahi meşru kabul edilmesi söz konusu olmaktadır. Kimi zaman yargıya müdahale ve birtakım yasaların çıkarılması amacıyla parlamento üzerinde oluşturulan baskı bu konudaki somut pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışlar, 2001:38, 39; Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Çalışlar'a (2001:38, 39) göre; bu noktada öncelikle Türkiye'nin insan hakları karnesindeki bozukluğa yol açan siyasi nedenlerin neler olduğuna bakmak; ikinci olarak ise, bu sorunların nasıl çözülebileceği üzerine kafa yormak gerekir. Türkiye'nin son dönem tarihini ikiye ayırmak mümkündür: Birinci aşama, 1940-45'lere kadar uzanan dönemdir. 1940'lar öncesi, Türkiye çağdaş dünyaya ulaşabilmek için çok çeşitli alanlarda modernleşme adımlarını atmıştır. Medeni Kanun ve Laiklik ilkesi, bu konudaki atılımlar arasında sayılabilir. İkinci aşama ise, 1940'lardan, 45'lerden itibaren başlayan, çok partili rejim çabası olarak ele alınan demokratikleşme çabaları ve demokratikleşme dönemidir. Türkiye, 1945'lerden itibaren ABD'nin başını çektiği Batı kampı içinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki süper devletin belirlediği bir Dünya düzeni kurulmuş ve Türkiye, bu dünya düzeninde Batı kampı içinde yer almıştır. Türkiye'nin Batı kampı içinde yer alması, komünizmin hemen sınırındaki bir ülke olmak özelliğiyle bir anlam kazanmış olup, Türkiye bu kamp içinde yer aldığı andan itibaren sağcı tercihlerin temsilcisi iktidarlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu anlayışa göre, komünizm temel 'tehlike' olduğundan, solu ve demokrasiyi bastırmak esas 'hedef' olarak kabul edilmiştir. Türkiye'ye 1945'lerden itibaren bu anlayış yön vermiştir, denilebilir.

1997 yılında Türkiye'de çok ciddi bir siyasi kriz yaşandığı görülür. Türkiye, parlamentosuyla işleri halledemeyecek duruma gelmiş, askerlerin müdahalesi ve

askerin siyasi alandaki etkileri bir türlü bitmek bilmemiştir. Bu durum sonunda rejimi, iflas ettirecek bir noktaya getirmiştir. Türkiye ciddi bir yönetim krizi, bir siyasal kriz yaşamaya devam etmekte olup, bu krizin kökleri 1945'lerdedir. Türkiye, solu ve demokrasiyi engellemek için iki temel ayağa oturmuştur. Birincisi ırkçılık, diğeri ise İslamcılıktır. Siyasi iktidarlar, on yıllardır İslamcılığı ve ırkçılığı, şovenizmi körüklemişlerdir (Çalışlar, 2001:39).

ABD yanlısı yönetimler, bu iki gerici ayağı Türkiye'de demokrasiye ve 'sol'a karşı kullanmayı bir gelenek haline getirmiştir. Türkiye'de ne kadar demokrasi düşmanı fikir varsa toplum içinde yayılmış ve propagandası yapılmıştır. Yasalar buna göre düzenlenmiş, bürokrasi de buna göre şekillenmiştir. Siyaseti belirleyen insanlar buna göre seçilmiş ve bu şekilde toplumun önüne çıkarılmıştır. Türkiye sola ve demokrasiye düşman olarak bütün insan haklarını ihlal eden, işkencelerle lekelenen bir ülke olarak ün kazanmıştır. Dolayısıyla insan hakları sorununun çözülebilmesi için öncelikle Türkiye'nin bu siyasi tercihlerinden vazgeçmesi ve şovenizme ve şeriata dayalı, demokrasi düşmanı olmaktan kurtulması gerekmektedir (Çalışlar, 2001:39, 40).

Güzel (1997:9); Çalışlar'ın aksine, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi veya siyasi yaşamının bölümlere ayrılarak incelenmesinin, 'tarih'in pek çok parçalar arasında yitirilmesine neden olduğunu ve bu durumun Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi deneyim, alışkanlık ve tarihi mirası içinde sürekliliklerinin olup olmadığının dikkatten kaçmasına yol açtığını ileri sürmekte ve "Türkiye Cumhuriyeti devletinin kendine özgü ne tür süreklilikleri vardır?" sorusuna cevap ararken, bu soruya verilecek yanıtın Türkiye'deki insan hakları sorununun kaynaklarına da işaret edeceğini vurgulamaktadır.

Güzel'e (1997:9-14) göre; bilinen biçimiyle ifade edilecek olursa, Sol'a ve kendi özelliklerini korumak isteyen, yani asimilasyonu reddeden halklara karşı şiddet politikası, bu süreklilikler arasındadır. Bütün bu süreç boyunca, Türk siyasi hayatının Sol'a kapatılmak istendiği ve 'iktidarlar' tarafından bazen oldukça vahim boyutlara ulaşan şiddet uygulamalarına başvurulduğu görülmekte, bu alışkanlık, gelenek ve tavırlar, Türk siyasi yaşamında son derece otoriter devletçi uygulamaların belirleyicisi konumunda bulunmaktadır. Ancak pek çok insanın ve bu arada

aydınların, Türk siyasetinin bu yüzünü görmek istemeyişleri; sivil ve resmi ırkçılığın ve devlet otoriterliğinin aldığı boyutu gözden kaçırmaları, Güzel'in eleştirdiği noktaların başında yer almaktadır. O'na göre; bugün Türkiye'de "polisye bir devlet" modeli hüküm sürmekte ve polis, özel timler ve benzeri silahlı birimlerin yanısıra köy korucuları da hesaba katılırsa, ülkenin dört bir tarafının silahlı memurlarla çevrildiği görülmektedir. Son dönemlerde çıkarılan yasalarla ve alınan kararlarla, polislerin yetkilerinin genişletilmesi de endişe vericidir. Yine, sıkıyönetimlerin Cumhuriyet tarihinin büyük bir bölümünü kapsamaması, işçi hareketi ve toplumsal muhalefet üzerinde kurulan vesayet, denetim ve baskının yanısıra, bu durumun siyasetle fazla iç içe olan basın-yayın organlarına yansımaları, devlet otoriterliğinin uygulamaları olarak ortaya çıkmaktadır.

1940'lı yıllar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok açıdan bir laboratuvar özelliğini taşımakta ve o günlerden günümüze baskıların tarihçesinin başlangıcını oluşturmaktadır. Devletin ilk kez en ciddi biçimde "çok partili" siyasi düzene geçiş girişimi; farklı siyasi düşüncede partilerin kurulması ve çok geçmeden kapatılmaları; işçi örgütlerinin ortaya çıkması; birçok gazete ve derginin yayınlanması ve sonrasında pek çoğunun kapatılması ya da toplatılması; aydınların baskılara tabi tutulması, haklarında davalar açılması ve hatta öldürülmeleri; bugün daha dramatik ve daha akıl almaz boyutlarda yaşamaya devam ettiğimiz hak ihlallerinin arka planına ışık tutmaktadır (Güzel, 1997:15).

1945 yılında ise, Türkiye'de liberalleşmenin ilk belirtileri görülmeye başlanacak olup bunun ilk resmi işaretini, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'teki nutkuyla verecek ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakacaktır (Güzel, 1997:53). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış ve iç dinamiklerin itmesi sonucu Türkiye'nin "çok partili demokrasi"ye yöneldiği bilinmektedir. 1948-1950 döneminde siyasal partilerin örgütlenmesindeki hızlılık, çokluk ve canlılığa benzer bir gelişmeye dernekler konusunda da tanık olunmakta, dernekleşme olgusu kendini dinsel ve sosyal yardım, spor, yabancı ve "azınlıklar"a ilişkin, tarım, kültür, serbest meslek, esnaf, güzelleştirme, işçi, işveren, öğrenci ve gençlik dernekleri ile göstermektedir. Dernekleşme sürecinde yaşanan bu tırmanış, siyasal ortamdaki gelişmelerle yakından ilgili olduğu gibi, o zaman dek tek parti yönetimince baskı

altında tutulan kimi siyasal akım, tavır ve davranışların yeniden ortaya çıkışlarını, derlenişlerini ve göreceli özgürleşmeden yararlanmak isteyişlerini de simgelemektedir. Ancak mevcut iktidar, toplumsal örgütlenmenin kendi güdüm ve denetiminden çıkmasını da istememekte ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve tek parti yönetiminden miras devlet anlayışı ve alışkanlıkları ile hareket etmektedir. Kısacası devlet kendi güdüm, denetim ve vesayetini reddeden özgür ve bağımsız örgütlere tahammül edememekte ve muhalif hareket istememektedir. İkinci Dünya Savaşı sonunda dış ve iç dinamikler sonucu “çok partili demokrasi”ye doğru utangaç ve ikircikli adımlar atılmasına karşın, devlet sol ve sosyalist hareketi kuşkuyla izlemekte ve gelişmelerden tedirginlik duyarak ilk fırsatta alışılmış yöntemlerini uygulamaya koymaktadır (Güzel, 1997:103-122).

Güzel (1997:17, 18); devletin kendi “hafıza”sının olduğunu ve arşivlerde yazılı olanlar ile “devlet tarihçileri”nin, “resmi tarihçiler”in aktardıklarının ve devletin kurum ve kuruluşlarının yıllarca uyguladıkları yol ve yöntemlerin, bu hafızayı oluşturduğunu ileri sürmektedir. O’na göre; “1940’lar tarihimizin en can alıcı yapılarıdır. Elli yıl öncemiz, elli yıl sonramızın birincil derecede belirleyicisidir.”.

Belli siyasi koşullar ve dönemlerle belli gençlik kuşakları arasında bazen çakışmalar olduğuna da pek çok ülkede rastlanabilmektedir. Örneğin, 1940’lı yılların sonlarındaki olaylar ve eylemler ile sonrasında yaşanan gelişmelerin benzeri, 17 Mayıs 1960 öncesi ve sonrasında da görülür. Her ikisinde de, belli bir siyasi dönem ve onun sahneye çıkardığı bir gençlik kuşağından söz edilebilir. Bu yıllarda iktidar yanlısı olarak hareket eden öğrencilerin birçoğu, bu “katkılarının” karşılığını; partilerde önemli görevler verilerek ve siyasi meslek sahibi olmaları sağlanarak, milletvekili, parti yöneticisi, öğretim üyesi ve daha sonraki yıllarda bakan olarak almışlardır. 1960’lı yıllar ise öğrenci ve gençliğin iktidar, iktidar partisi ve klasik partilerden uzaklaştığı, bağımsız örgütler kurduğu ve yeni ideolojilere yöneldiği yıllar olup, Devlet ve klasik partiler bu gelişmeden rahatsız olmuş ve 1960’lı yıllarla sonrasında artık belli siyasal koşullar ve oluşumlarla hırpalanan ve hoyratça paramparça edilen gençlik kuşakları ortaya çıkmıştır (Güzel, 1997:123, 124).

Güzel'in (1997) analizlerinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmede, 1940'lı ve 1950'li yıllarda yoğun olarak yaşanan pek çok şiddet olayında öğrencilerin ve gençlerin başrol oynadığını görmek mümkündür. Bu noktada Güzel'in (1997:124, 125) de somut bir biçimde ortaya koyduğu üzere, bizzat devlet iktidarını kullananlar tarafından, öğrencilerin ve gençlerin bilinçli olarak Türkiye siyaset sahnesine çekildiği ve olayları tertipleyenlerce “öncü ve kışkırtıcı”nın bir koyun sürüsü gibi izlenmesi alışkanlığının yerleştirildiği bu dönem, inkar edilemez bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Güzel (1997:201); bugün de benzer yöntem ve uygulamalarla ülkenin ‘kurtarılmaya’ çalışıldığına işaret etmektedir. Ancak bu yöntem denenmiş ve başarılı olamadığı görülmüştür. “Geçmiş bugünün ve geleceğin aynasıdır.” O halde yapılması gereken, devlet anlayışının topyekün olarak değiştirilmesi; devletin merkezi, son derece vesayetçi ve denetleyici yapısına son verilmesidir. Sorunların çatışmalarla değil konuşmalarla, karşılıklı görüşmelerle adil ve dengeli çözümü mümkün olabilir. Çünkü en önemli varlık; insan, onun oluşturduğu “halklar” ve onların “Barış, huzur ve güven içinde birlikte yaşamalarıdır.”.

İnsan hakları alanındaki diğer bir sorunun ise mevzuat kaynaklı olduğu söylenebilir. Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin bir kısmının yasal dayanağı mevcuttur. Başta Anayasa olmak üzere YÖK Yasası, RTÜK Yasası, İl İdaresi Yasası, Dernekler Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası gibi daha yüzlerce yasa, insan haklarına aykırı hükümler içermektedir. Buna rağmen mevcut yasalar bile yeterli görülmemiş olacak ki, Terörle Mücadele Yasası'nda değişiklik yapılması ve kapsamının genişletilmesi gündeme gelmiş; memur kıyımını öngören kararname gibi özgürlükleri daha çok sınırlandıran yasalar çıkarılmaya başlanmıştır (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Yargının karşı karşıya olduğu sorunlardan biri de 1982 Anayasası ile getirilen yargı kısıtlamalarıdır. Her ne kadar Anayasanın 125 inci maddesinde “İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır.” şeklinde bir hüküm bulunmaktaysa da, yine Anayasanın kendisi bu genel kurala istisnalar getirmiştir. Buna göre, Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler, Yüksek Askeri Şura kararları ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolu

kapatılmıştır. Bir hukuk devletinde, bu tür düzenlemelere yer verilmemiş olması gerekir. Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta, bu düzenlemelerin aynı zamanda kötüye kullanılmasıdır. Yargı kısıtları nedeniyle dava tehdidi altında olmayan idarenin, yetkisini tam bir serbesti içinde kullanabilmesi ve takdir yetkisinin suiistimali söz konusu olabilmektedir. Bu durum, yargı yoluna başvuramayan kişilerin kişisel haklarının ihlali anlamına gelmekte, ancak bunun ötesinde hukuk devletinin ağır bir darbe alması sonucunu doğurmaktadır. Kısacası, yargı kısıtı içermeyen bir Anayasaya olan acil ihtiyaç ortadadır (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

9.2. Uygulamadan Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye'nin hala bir insan hakları politikası mevcut olmadığından, insan hakları kavramından söz edenlerin zaman zaman bazı suçlamalarla karşı karşıya gelmeleri söz konusu olmuş ve olmaktadır. Görünen o ki, oluşturulmak istenen insan hakları politikası da her konuda olduğu gibi, yine resmi ideolojiye göre şekillendirilmektedir. Oysa insan haklarının, her insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu; din, dil, ırk, renk farkı gözetilmeksizin herkes için vazgeçilmeyen, devredilmeyen evrensel geçerliliği olan değerler olduğu açıktır. İnsan hakları politikasının oluşturulmasında da güvenliği önceleyen devlet, evrensel değerlerden oluşan insan haklarının içeriğini boşaltma yoluna gidebilmektedir. Bu anlamda, böyle bir insan hakları politikasının, politikasızlıktan daha tehlikeli olduğu söylenebilir (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Son yıllarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin getirdiği zorunlu değişiklikler, Meclis İnsan Hakları Araştırma Komisyonu'nun özellikle işkence ile mücadelede ortaya koyduğu önemli çalışmalar, yeni bir insan hakları politikasının oluşturulmasında önemli çabalarlardır. İnsan hakları alanında önemli değişikliklerin yapılması yoluna gidildiği görülmekte olup, ceza mevzuatında köklü değişikliklere gidilmesi, işkenceyi sistematik olmaktan çıkararak,

bölgesel bazda farklı dil ve lehçelere yönelik yasağın kısmen kaldırılması, Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısının değiştirilmesi, OHAL'in kaldırılması ve Dernekler Yasası'nda yapılan değişiklikler son derece olumludur. Ancak uygulamada birçok sorunun 'de facto' olarak devam ettiği görülmektedir. Yine, din özgürlüğü alanında yaşanan sorunlar da bunun cabasıdır (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

28 Şubat Süreci'nde, hukuk dışı bir kurum olarak varlığı gizlenmeyen Batı Çalışma Grubu'nun işlevini yerine getirmek üzere oluşturulan Başbakanlık Takip Kurulu ve Jandarma İstihbarat Birimleri; resmen kamu çalışanlarını fişlemeye devam etmektedir. Çok sayıda vatandaşın okuduğu gazeteye, yakınlarının kıyafetine, üye olduğu dernek, sendika, vakıf gibi kuruluşlara göre fişlenerek potansiyel suçlu gibi değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Kimilerince, "Güneydoğu Sorunu" olarak tanımlanan diğer bir sorunun kaynağı, bölgedeki feodal yapı ile ekonomik ve kültürel geri kalmışlıktır. Bu sorun kaynaklarına ilişkin çözüm önerileri ise bir türlü hayata geçirilemeyen ve sayıları 20'yi aşan ekonomik paketler ile güvenliği önceleyen ve asimilasyonu amaçlayan "köy-kent projesi"dir. Ancak bu projeye başarı sağlanmasının mümkün olmadığı ve mevcut sorunların daha fazla artmasına sebep olmak dışında bir fayda sağlanamayacağı açıktır (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Kazancı (2000:284, 285); Türk Kamu yönetiminde insan haklarının yeterli düzeyde uygulanamamasına ilişkin olarak iki farklı saptamada bulunmaktadır: O'na göre, birinci neden, kamu yönetimindeki "öngörü" eksikliğidir. Bürokrasi, ama asıl olarak kolluk bürokrasisi, geleceğe yönelik hiçbir ciddi çalışma yapmadığından, sorunlar ortaya çıktığı anda bir şaşkınlık ve beceriksizlik yaşamaktadır. Türkiye'de insan haklarının önemli bir sorun olacağı ve bu konuda ciddi problemlerle karşılaşılacağı, daha 1980'lerin başında anlaşılmasına rağmen, bürokrasi bu konuda tam anlamıyla "vurdumduymaz" davranmış ve Türk Kamu Yönetimi, bu problemi uzun süre algılayamamış ve anlayamamıştır. 1980'li yılların başlarında insan hakları ihlallerinin yaygınlaşması ve işkence iddialarının artması, aslında bürokrasinin hazırlıksız olmasının çaresizliğinin ve ne yazık ki, işkenceyi çare olarak görme anlayışının bir kanıtıdır. Türkiye'de bu dönemdeki en önemli yenilik, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun kurulmuş olmasıdır. Ancak,

moral etkiye sahip, fakat icra yetkisi bulunmayan bu Komisyonun yaptığı çalışmalar sorunu çözmeye yetmemiş, olağanüstü hal uygulamasının varlığı da sorunun çözümüne katkı yapmamıştır.

İkinci neden ise, Türk kamu yönetiminin, siyasal iktidarın türevi olması, ona yasalardan öngörülenden fazla ve sıkı biçimde bağlı kalarak sözünden çıkmaması ve kendisine hiçbir egemenlik alanı bırakmamasıdır. Bürokrasinin, siyasal iktidara yanlışları gösterme, uyarma yetenek ve cesareti bulunmamaktadır. Türk bürokrasi geleneğinde, daha doğrusu son kırk yıldan beri, belirli bir mevkiye gelmenin en önemli koşulu siyasal iktidara yakınlık ve siyasal elite hizmet etmektir. Güneydoğu sorunu kadar tüm öteki sorunlarda da, “irade beyanı” siyasal iktidarın isteğine bırakılmış olup, bu konudaki inisiyatifsizlik, sessizlik ve durgunluk bürokrasiyi rahatsız etmemiştir. Nitekim insan hakları konusundaki ihlaller ve işkence iddialarına karşı, siyasal iktidar, suskunluğunu sürdürmüştür. İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, sınırlı da olsa insan hakları ihlallerinin gündemde kalmasında rol oynamıştır. Bu nedenle, bürokrasinin özendirici, nitelikli kişileri seçip içinde barındıran, çok etkili hizmet üreten ciddi bir hizmet-içi eğitim sistemine sahip, siyasal iktidara karşı en azından proje tartışması yapan, çözülmesi gereken sorunlar olduğuna inanan bir kimliğe kavuşturulması gerekmektedir. “Demokrasinin beşiği” denilerek göklere çıkarılan yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin içler acısı durumları da ortadadır. Bu sebeple, yeni bir model arayışı içine girilmesi gerektiği açıktır (Kazancı, 2000:285).

9.3. İşkence ve İnsan Hakları

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 5 inci maddesi; “Hiç kimse işkenceye, acımasızca insani olmayan onur kırıcı cezalara ya da işlemlere uğratılamaz” demektedir. Ancak işkence kullanımı ve bunun yakın geçmişte büyük artışı ortadadır. “Sistematik işkenceyi doğuran birçok neden –tarihsel, kültürel, psikolojik v.b.- olmasına karşın, temel neden politiktir.” İşkence uygulamalarının yarattığı

sonuçlar, otorite açısından statükonun devamının sağlanmasında bir araç olarak görülmekte ve kullanılmaktadır. İşkencecinin kimliği, işkencenin en önemli ayırıcı özelliğidir. Çünkü işkenceci, bir kamu görevlisi ya da bu sıfatla hareket eden herhangi bir kimsedir. Dolayısıyla, işkence olgusu doğrudan kamu göreviyle yani devletle bağlantılı durumdadır. Bu nedenle işkencenin sistematik olarak uygulandığı ülkelerde devlet görevlilerinin ve siyasi iktidarların işkence karşısındaki tutumları önem arz etmektedir. Bu uygulamaların son bulması için temel koşul, siyasi iktidarların işkence karşıtı politik bir tavır almalarıdır. Ne yazık ki bu toplumlarda siyasal iktidarlar, işkence iddialarını inkâr etmeye çalışmakta ve bu uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik ciddi bir çabayı gündeme getirmemektedir (Akhan, 2001:43; Galtung, 1999:145).

İşkencede, tıpkı cezalandırma gibi, sözü edilen yapıyı ulusal ve uluslararası olarak bozmaya çalışan kurbanları ve diğer insanların davranışını kontrol etmek amaçlanmaktadır. Galtung (1999:145-147); makro kontrol mekanizması olan “savaş” ve mikro kontrol yani “işkence” kullanımı yoluyla aynı zamanda kontrgerilla faaliyetlerinin de yürütülmesinin sağlanmaya çalışılmasından dolayı, baskı stratejisindeki değişiklikler nedeniyle işkencenin artmaya devam edeceği ve yalnızca işkencenin değil “düşük yoğunluklu çatışma” olarak da adlandırılan diğer kontrgerilla tekniklerinin de artacağı yönünde tahmin ve tespitlerde bulunmuş olup, 1999 yılında yapmış olduğu bu tespitlerin bugün için geçerliliğini koruduğunu görmek mümkündür. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayımlanmasından bu yana ortaya çıkan işkenceye karşı uluslararası sözleşmelere karşın, işkence uygulamaları yaygın olarak devam etmektedir.

İşte tam da bu nedenle işkence, yalnızca işkencenin görüldüğü ülkede insan haklarının ihlali sorunu olarak değil, kapitalist ve sosyal emperyalizmin stratejilerinden biri olarak, uluslararası yapısal bağlamı içinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla bu yapılar ortadan kaldırılmadıkça işkenceye son vermek de mümkün olmayacaktır. Emperyalist baskı varolduğu sürece, işkenceye karşı başka alternatifler bulunacaktır. Bu noktada insan değerlerine ve insan hakları bildirgelerine başvurmak da, her zamanki barış yanlısı çağrılarının, silahlanma yarışları konusunda başarısız olmaları gibi, etkisiz kalacaktır. İşkencenin gelişmesinin nedeni, insanları baskı

altına almanın kendi çıkarlarına olduğunu düşünen kişilerin, işkenceyi statükoyu korumanın bir aracı olarak kullanmaya devam etmeleridir (Akhan, 2001:44; Galtung,1999:147).

Bu sorun olanca ağırlığıyla yaşanmaya devam etmesine rağmen, kamuoyuna yansıyan işkence iddiaları ne yazık ki ülke insanlarında bir heyecan ya da şaşkınlık yaratmamaktadır. Türkiye’de özellikle 12 Mart 1971 döneminden itibaren işkenceli sorgulama iddiaları yoğunlaşmış ve devam etmektedir. İşkenceye karşı maddeler içeren ve devletlere bu konuda yükümlülükler getiren birçok uluslararası insan hakları belgeleri, Türkiye tarafından da imzalanmış olmasına rağmen, bu konuda ciddi bir gelişme yaşandığı görülmemektedir. Dolayısıyla bu belgelerin imzalanması, işkenceyi önleme amacına değil de, uluslararası politik ilişkilerde malzeme olarak kullanılmaya yönelik gibi görünmektedir (Akhan, 2001:44, 45).

9.4. Türkiye’deki İnsan Hakları Sorununun Çözümüne Yönelik Yeni Açılımlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye’nin insan hakları alanında öne çıkan sorunlarından biri olan ‘Güneydoğu sorunu’ ve benzer nitelikli diğer sorunların, karşılıklı iyi niyetle, Türkiye’de yaşayan ve kader birliği içinde olan her ırktan insanın kardeşçe bir arada yaşama isteği gözden uzak tutulmadan ve Türkiye’nin üniter yapısı korunarak çözülmesi mümkündür. Bu noktada, Türkiye’de insan haklarının güvence altına alınmış olduğu bir hukuk devletine ulaşmak için makro ölçekte yapılması gerekenlerin başında, mevcut devlet aygıtının, işlevleri ve sınırları iyi belirlenmiş, ideolojik tercihten arındırılmış ve evrensel hukuk ilkelerine bağlı araçsal bir yapıya dönüştürülmesi gelmektedir. Toplumun tüm çeşitliliğiyle tanındığı, ülkede yaşayan herkesin ve her kesimin yapımına katılımının sağlandığı ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan sivil bir Anayasanın, bu yapısal dönüşümün belgesi olması sağlanmalıdır. Bu sürece, toplumun devlet için değil devletin toplum için var olduğunu, despotik bir yönetim anlayışının sorunları çözmek biryana artırdığını, “iç

düşman” paranoyasından acilen vazgeçilmesi gerektiğini ve barış içinde bir arada yaşamanın temel şartının herkesin haklarını korumak olduğunu öngören bir zihniyet değişiminin eşlik etmesi, bu düzenleme veya reform çabalarının başarısı için zorunludur (Hukuki Araştırmalar Derneği, 2008).

Tüm bireylerin hukuk düzeni içinde özgürce varolabilecekleri ve yasalardaki hak ve özgürlükleri istedikleri gibi kullanabilecekleri bir ortam, çağdaş boyutlarda demokratik bir tartışma ortamı, bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri açısından zorunlu bir temel niteliğindedir. Her şeyin özgürce tartışabildiği bir ortamda haksızlıklar da ele alınabilecek, haksızlıkların üzerine gidilebilecek ve böylece devletin haklının yanında yer alması sağlanabilecektir. Ancak yaşananlar, amaç ve uygulama arasındaki uçurumun daha belirgin hale gelmesine sebep olmuştur. 1982 Anayasası’nın ilk hali temel hak ve hürriyetler rejimi açısından, otoriteyi özgürlüğe, toplumu da bireye tercih eden anti-özgürlükçü bir felsefi anlayışı esas alarak yürütmeyi güçlendirmiş ve temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilmesini oldukça kolaylaştırmıştır. 1982 Anayasası’na göre bütün temel hak ve özgürlükler yalnızca, 1961 Anayasası’nda da öngörüldüğü üzere, o özgürlükle ilgili maddede yer alan özel sınırlama sebepleriyle değil, aynı zamanda, Anayasada açıkça zikredilen “milli egemenlik”, “milli güvenlik”, “kamu düzeni” ‘genel sınırlama sebepleri’yle de sınırlandırılabilir. Hak ve özgürlüklerin korunabilmesi ve kullanılabilmesi açısından bu sınırlama sebeplerinin ortadan kaldırılması gereği açıktır (“Türkiye’de İnsan Hakları Geriliyor”, 2008; Hekimoğlu, 2008:59, 60).

10. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI YÖNETİMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ve FARKLI ÜLKE UYGULAMALARI

Türkiye’deki insan hakları yönetiminin sacayaklarını oluşturan ve insan hakları alanında kurumsallaşma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ulusal insan hakları kurumları ile bu alandaki varlıkları daha eskiye dayanan sivil insan hakları örgütlenmeleri, bu bölümde inceleme konusu yapılacaktır.

10.1. Türkiye’de İnsan Hakları Yönetiminin Örgütsel Yapısı - Ulusal İnsan Hakları Kurumları

Hak ve hürriyetlerin korunmasının ulusal ve uluslararası yargısal mekanizmalarının yanısıra, yargı dışı koruma mekanizmaları da bulunmaktadır. İdari ve siyasi yollardan hak arama, Anayasanın 74 üncü maddesinde düzenlenmiş olup bu maddeye göre, kişiler kendileriyle ve kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yazılı olarak başvurma hakkına sahip bulunmaktadır. Burada sözü edilen yetkili makamlar, idari başvuruyla ilgili olup, yürütme ve idare makamlarına işaret etmektedir (Taşkesen, 2006:115).

“İnsan haklarından etkin bir biçimde yararlanılması, bunların korunması ve geliştirilmesi için ulusal mekanizmaların oluşturulmalarının gerekliliği, ulusal ve uluslararası çevrelerde değişik vesilelerle artan bir sıklıkla dile getirilmektedir.” (Aydın, 2008:1).

Bu konuda giderek artan taleplere bir cevap verebilmek ve var olduğu düşünülen bir ihtiyacı gidermek amacıyla son yıllarda birçok ülkede resmi insan hakları kurumları oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu kurumların görevleri, ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekle birlikte, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik ortak bir amacı paylaşmakta olduklarından, bu kurumlar “ulusal insan hakları kurumları” olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2008:1).

Ulusal insan hakları kurumları, nitelikleri itibariyle yasama organı ya da yargısal bir kurum değil, idari nitelikteki yapılanmalardır. Bu kurumlar, kural olarak bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmayan, danışma organı olma nitelikleri ağır basan, ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarına saygı gösterilmesi amacıyla oluşturulan kuruluşlar niteliğindedirler. Bu amaçlar; ya görüş ve tavsiyeler yoluyla genel olarak, ya da kişiler veya gruplardan alınan şikâyetlerin değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması yolu şeklinde daha özel bir yolla gerçekleştirilebilmektedir. İnsan hakları ihlallerinin gerçekleşmemesi için bağımsız yargı ile demokratik olarak seçilmiş bir parlamentonun varlığının ilk planda yeterli bir garanti teşkil ettiği, bunlar varken insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik ayrı bir ulusal mekanizmanın kurulmasına gerek olmadığı ileri sürülebilirse de, mevcut durum karşısında bu iddianın bir geçerlilik arz etmediği görülür. Yürütmenin ve yargının sorumluluklarından uzak bir kurumun, insan hakları alanında lider bir rol üstlenebileceği ihtimali gözden uzak tutulmamalı ve böyle bir kurumun, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı kültürünün gelişmesi çabalarına önemli katkılarda bulunabileceği hususu dikkate alınmalıdır (Aydın, 2008:1).

Ancak burada belirtilen insan hakları mekanizmalarından, hükümetlerin ve uluslararası toplumun etkili bir şekilde ilgilenmediği problemleri çözmeleri beklenemeyecektir. Bu mekanizmalar, Birleşmiş Milletler organlarının ya da aynı alanda faaliyet gösteren yasama ve yargı başta olmak üzere devlet kurumlarının veya hükümet dışı kuruluşların yerlerini almak için kurulmamaktadır. Bunların rolleri açıkça tamamlayıcı niteliktedir ve bu kurumların kurulmaları ve güçlendirilmeleri yalnızca insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası sistemlerin etkinliğini artırıcı bir rol oynamaktadır (Aydın, 2008:1).

Temel hak ve hürriyetlerin yargı dışı siyasi ve/veya idari mekanizmalarla korunması konusunun, nispeten yeni sayılabilecek bir olgu olduğu söylenebilir. Tarihsel gelişim süreci içinde, temel hak ve hürriyetlerin sadece anayasal ve yasal düzenlemeler ile yargısal yollar ve usuller vasıtasıyla korunamayacağı görülmüş ve bu noktadan hareketle, yürütme ve yasama organı ile ilişkili olmakla birlikte toplumun tüm kesimlerinin temsil edilebileceği şekilde çoğulcu bir yapıya ve dış faktörlerden etkilenmesini önleyecek derecede idari ve mali özerkliğe sahip insan

hakları kurumlarının oluşturulması fikri gündeme gelmiş ve dünyanın birçok ülkesinde bu tür kurumlar oluşturulmuştur. “Paris Prensipleri” olarak bilinen ve ulusal insan hakları kurumlarının kuruluş, görev ve işleyişlerine, yetki ve sorumluluklarına ilişkin ilkeler içeren 20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla, insan haklarını etkin bir şekilde koruyacak ulusal insan hakları kurumlarının kurulması, mevcut olanların ise güçlendirilmesi tavsiyesinde bulunulması söz konusu olmuştur. 1993 yılında İnsan Hakları Dünya Konferansı tarafından kabul edilen Viyana Beyannamesi ve Eylem Programı, her devletin, kendi ihtiyaçlarına en uygun bir insan hakları kurumu için gereken çerçeveyi seçme hakkını özellikle vurgulamış bulunmaktadır: “İnsan Hakları Dünya Konferansı, “ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkeler” doğrultusunda ulusal kurumların kurulmalarını ve güçlendirilmelerini teşvik eder ve her devletin, ulusal düzeyde kendi özel gereksinimlerine en uygun çerçeveyi seçme hakkının olduğunu tanıır.” Bu hüküm, devletler arasındaki büyük farklılıkların, uluslararası insan hakları standartlarının uygulanması için oluşturulacak yapılara yansıtılması gerekliliğinin kabul edildiğinin açık bir ifadesi niteliğindedir (Aydın, 2008:1, 2).

İnsan hakları alanında kurumsallaşma çalışmaları, dünyadaki gelişmelere paralel şekilde Türkiye’de de, hukuksal ve yargısal bağlamda gerçekleştirilen değişim ve gelişmelere koşut olarak, 1990 yılından itibaren önemli bir ivme kazanmış; yönetsel bünyede yeni kurum ve denetim mekanizmaları hızla oluşmaya başlamıştır. Bu konuda ilk adım Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde *İnsan Hakları inceleme Komisyonu*’nun kurulmasıyla atılmış, 1991 yılından itibaren de bir Devlet Bakanı insan haklarının takip ve koordinasyonu ile görevlendirilmiştir. Ayrıca İçişleri ve Adalet Bakanlıkları başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar bünyesinde de insan hakları birimleri kurulması yoluna gidilmiştir. Yine değişik tarihlerde, tutuklular ve hükümlüler ile kadınlar, çocuklar ve engelliler gibi hassas grupların ve terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayanların korunması amacıyla Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Zarar Tespit Komisyonları gibi kurum ve kuruluşlar oluşturulması sağlanmıştır. 1990 yılından

2002 yılı sonuna kadar kurulan Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinde, insan haklarından sorumlu bir Devlet Bakanı görev yapmış ve bu dönemde, İnsan Hakları Bakanlığı kurma girişimleri çeşitli nedenlerle başka türlü yapılanmaya gitmekle sonuçlanmıştır. Daha sonra insan haklarından sorumlu müstakil Devlet Bakanlığı uygulaması yerine insan hakları alanının siyasi sorumluluğu, çok sayıda görev ve sorumluluğu uhdesinde bulunduran Başbakan Yardımcılığı'na verilmiştir (Aydın, 2008:1, 2; Doğan, 2005:314).

1993 yılında KHK kurulan İnsan Hakları Müsteşarlığı ise, yetki kanununun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi nedeniyle hayatiyet kazanamamıştır. İnsan hakları alanında kurumsal yapı eksikliğini gidermek üzere, 1994-2001 yılları arasında sırasıyla; İnsan Hakları Başmüsavirliği, İnsan Hakları Yüksek Danışma Kurulu, İnsan Hakları Koordinasyon Üst Kurulu gibi yeni yapılar oluşturulmuş ancak bu yapılanmalar bu isimlerle varlıklarını bugüne kadar devam ettirememiştir. Yine de anılan kuruluşların belli ölçülerde de olsa insan haklarının gelişimine katkı sağladıkları inkâr edilemez. 26 Ağustos 1994 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapmak üzere *İnsan Hakları Başmüsavirliği* kurulması öngörülmüş olup Başmüsavirlik, insan haklarının korunması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla, insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaları araştırmak ve insan hakları konusunda uluslararası gelişmeleri izleyip değerlendirmekle görevli sayılmıştır. Her aşama ve düzeydeki eğitim-öğretim kurumlarında insan haklarının öğretilmesini güvence altına alacak öneriler hazırlamak da Başmüsavirliğin görevli arasında bulunmaktadır (Doğan, 2001:292; Doğan, 2005:315).

9 Nisan 1997 gün ve 1997/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile insan hakları ile ilgili konularla görevli Devlet Bakanlığının başkanlığında, Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları Müsteşarlarından oluşan *İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu* kurulması öngörülmüştür. Üst Kurulun görevleri; insan hakları ihlali iddialarını takip ederek değerlendirmek, kamu kurum ve kuruluşları ile resmi görevlilerin insan hak ve hürriyetlerine ilişkin uygulamalarının yürürlükteki mevzuata uygunluğunu temin maksadıyla ilgili Bakanlıklar tarafından yürürlüğe konulan tedbir ve düzenlemeleri sürekli ve düzenli biçimde izlemek ve

koordine etmek, gerektiğinde geliştirilmesine yönelik yeni öneriler ile yeni yasal düzenlemelere ilişkin tavsiyeler oluşturarak Bakanlar Kurulu'na sunulmasını temin etmektir. Üst Kurul tarafından, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik Türk Ceza Kanunu'nda çok sayıda değişiklik yapılması yoluna gidilmiş, işkence suçunun genişletilerek yeniden düzenlenmesi ve cezasının artırılması sağlanmıştır. Yine Üst Kurul'un çalışmaları sonucunda, “Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği” ve “İnsan Haklarına Saygı, İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi”ni sağlayıcı çok sayıda Başbakanlık genelgesi çıkarılmıştır (Doğan, 2001:293-295).

Devlet teşkilatı içerisinde insan hakları alanında kurumsallaşma konusundaki en kapsamlı düzenleme 12.04.2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanunla gerçekleştirilmiştir. Anılan Kanunla, insan hakları alanında yeni bir kurumsallaşmaya gidilmiş ve bugün de varlığını devam ettiren dört kademeli bir insan hakları kurumsal yapı omurgası oluşturulmuştur. Birinci kademede insan haklarından siyasi olarak sorumlu *Bakan*, ikinci kademede *İnsan Hakları Başkanlığı*, üçüncü kademede 81 ilde oluşturulan *İnsan Hakları İl Kurulu* ve dördüncü kademede 850 ilçede oluşturulmuş bulunan *İnsan Hakları İlçe Kurulları* olmak üzere tüm ülkeyi kapsayan yaygın bir örgütlenme gerçekleştirilmiştir. Bu ana omurganın yanısıra, *İnsan Hakları Üst Kurulu*, *İnsan Hakları Danışma Kurulu*, *İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi* ve insan hakları ihlallerini araştırmak üzere *İnsan Hakları İhlal İddialarını Araştırma Heyetleri* adı altında birbirinden farklı dört adet yapılanma da aynı dönemde oluşturulmuştur (Doğan, 2005:315; Aydın, 2008:2).

4643 Sayılı Yasa gereğince kurulan İnsan Hakları Başkanlığı'nın görev ve yetki alanı Madde 17/A'da aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Doğan, 2005:315, 316):

“a)İnsan hakları ile ilgili konularda görevli kuruluşlarla sürekli temas halinde bulunmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,

b)İnsan hakları konusundaki mevzuat hükümlerinin uygulanmasını izlemek, izleme sonuçlarını değerlendirmek, uygulamada ve mevzuatta görülen aksaklıkların giderilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının insan hakları alanında taraf olduğu

uluslararası belgelerle uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmaları koordine etmek ve bu konularla ilgili önerilerde bulunmak.”

Ayrıca aynı maddenin (d) bendinde; “İnsan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek” görevi de İnsan Hakları Başkanlığı’na verilmiştir. Yine, bu oluşumda yer alacak organların kuruluşunu düzenleyen 4, 5 ve 6 Ek maddelerde de ilgili bakanlıklarla kamu kurum ve kuruluşlarının bu oluşum çerçevesinde üstlenecekleri görev ve yetki alanları yukarıdaki ana madde hükümlerine ek olarak belirlenmiştir. Ek 4 üncü maddeye göre; “İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik idari ve kanuni düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak ve Başbakanlık, bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları için insan hakları konusunda tavsiye kararları vermek üzere; Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanının başkanlığında Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşarlarının katılımıyla İnsan Hakları Üst Kurulu oluşturulmuştur.” Maddenin devam hükmüne göre; Üst Kurul, gerekli gördüğü takdirde ilgili kamu kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerini toplantılara katılmaya davet edebilecek ve belirleyeceği konularda komisyonlar ve çalışma grupları kurabilecektir (Doğan, 2005:316, 317).

Ayrıca Ek 5 inci madde hükmüyle, “İnsan haklarına ilişkin olarak Devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı sıfatıyla görev yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanına bağlı olarak İnsan Hakları Danışma Kurulu oluşturulmuştur.” Danışma Kurulu, insan hakları ile ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşmakta ve Kurulun giderleri Başbakanlık bütçesinden karşılanmaktadır. Böylece, İnsan Hakları Danışma Kurulu, 21 Nisan 2001 tarih ve 4643 sayılı Kanun’un Ek 5 inci maddesi hükmüyle kurulmuş olup, Kurulun, Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,

15 Ağustos 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Doğan, 2005:316, 317; Kaboğlu, Akkurt, 2006:10).

İnsan Hakları Danışma Kurulu’nun Kuruluş, Görev ve İşleyişi İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 5 inci maddesi hükmüne göre kurulun görevleri şöyle sıralanabilir (Kaboğlu, Akkurt, 2006:8):

“a) İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirmek, tavsiyelerde bulunmak, öneriler ve raporlar sunmak,

b) Yürürlükteki mevzuatın ve yasa tasarılarının insan hakları temel ilkeleri, uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale getirilmesi için uygun gördüğü konularda görüş bildirmek, idari önlemlerin alınmasını tavsiye etmek,

c) İnsan haklarına ilişkin olarak ilgili Devlet kuruluşları ile üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak,

d) İnsan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak,

e) Üst Kurul tarafından görüşülmesi istenilen hususları ele almak, gerekli çalışmaları yapmak ve görüş sunmak,

f) İnsan hakları ihlallerinin ulusal düzeydeki genel durumu ve işkence yasağı, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü ve diğer temel insan hakları konuları hakkında Devlet Bakanına ve Üst Kurula raporlar sunmak,

g) Irkçılık, her türlü ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı dâhil insan haklarına ilişkin uluslararası konularda Devlet Bakanına ve Üst Kurula görüş bildirmek.”.

Yönetmeliğin “Çalışma Esasları” başlıklı 6 ncı maddesinde; Kurulun Şubat, Haziran ve Ekim aylarının ilk haftasında olmak üzere 3 kez düzenli olarak ve gerekli görülen hallerde, Devlet Bakanının veya Kurul Başkanı’nın çağrısı ile olağanüstü toplanabilmesi öngörülmüştür (Kaboğlu, Akkurt, 2006:16).

Danışma Kurulunun etkinliklerinin; Kurul toplantıları, Başbakanlık Divanı çalışmaları, Komisyon ve Altkomite çalışmaları olmak üzere üç grupta toplandığı söylenebilir. Komisyon ve çalışma grupları, daha çok rapor hazırlama şeklinde bir çalışma tarzını benimsemişlerdir. İHDK’nın 26 Şubat 2003 tarihinde başlayan ilk

toplantısında, Irak'a saldırıya hazırlanan ABD'nin Türkiye topraklarını kullanmasına izin verilmesi talebiyle Hükümet'in TBMM'ye gönderdiği tezkere konusu gündeme alınmış ve 'İHDK Toplantı Bildirisi' olarak kabul edilen metin, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı'na gönderilerek, kamuoyuna açıklanması sağlanmıştır. Bu tezkere 1 Mart 2003'te TBMM'de görüşülmüş ve reddedilmiştir. İHDK toplantılarında Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Ulusal Program da ele alınmış ve Kurulun, uzmanlar ve sivil toplum örgütleri dâhil geniş bir yelpazeyi yansıtıyor olması nedeniyle AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde hazırlanmakta olan 'Ulusal Program'a, insan haklarına ilişkin bölümlerin hazırlanması aşamasında önemli katkı sağlayarak, programın içeriğini zenginleştirmesi ve meşrulaştırması söz konusu olmuştur. İHDK toplantılarında, "İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Raporu"nun da oluşturulması sağlanmıştır (Kaboğlu, Akkurt, 2006:24-33).

Kurul üyeleri; çok sayıda Bakanlık ve Genel Müdürlük yetkilileri, TODAİE, Adli Tıp Kurumu, Türkiye Barolar Birliği, işçi ve işveren sendikaları, esnaf örgütleri, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, akademisyenler, dernek ve vakıflar gibi çok sayıda sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşmaktadır. İnsan Hakları Danışma Kurulu raporlarında, Türkiye'de insan hakları uygulamalarında aksaklıklar yaşandığı ve kamu yönetiminin değişik kesimlerinden kaynaklanan hak ihlallerinin, kişinin yaşama hakkından örgütlenme özgürlüğüne kadar çeşitli hak ve özgürlüklere yönelik olarak devam ettiği tespit edilmiştir. Bu raporlarda, yürürlükteki mevzuat hükümlerinin, bir kısım ihlallerin nedenini oluşturduğuna dikkat çekilmiş; uyum yasalarının bu konuda yetersiz kaldığı ve yasalar arasındaki çelişkilerin giderilmesi gereği vurgulanmıştır. İhlaller karşısında, insan hakları birimlerinin yetersiz kaldığı, bu anlamda, ihlalleri izleme konusunda yetkili bulunan, İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin işlevsel kılınmasının önemi açıktır (Kaboğlu, Akkurt, 2006:47, 48).

Bu noktada, devlet gücünü temsil eden makam ve kişilerin, Türkiye'de demokrasinin kurumsallaştırılması ve insan haklarının temellendirilmesi hedefinde yapılan ve yapılması sürdürülen reformlar doğrultusunda uygulama yapması; basın organlarının, insan hakları konusunda kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirme işlevini daha sürekli biçimde yerine getirmek konusunda çaba göstermesi ve bütün

yurttaşların, hak ve özgürlükleri konusunda daha duyarlı ve uyanık olması gereği ortadadır. Sivil toplumla kamu iktidarları arasındaki diyalogun en önemli aracı olan insan hakları birimlerinin, birinci muhatabının kamuoyu olduğu açıktır. Çünkü insan hakları, bir paylaşım işi ve sorunudur (Kaboğlu, Akkurt, 2006:52, 53).

Kaboğlu ve Akkurt (2006:75-78); İHDK Yönetmeliği'nde, 23.11.2003 tarihinde yapılan değişikliklere ilişkin olarak İHDK üyelerinin haberdar edilmemiş olmalarını da eleştirmektedir. Bu bağlamda, yapılan değişikliklerin İHDK'nın üyelik yapısı ile sınırlı tutulmuş olmasının yanısıra, bu değişikliklerin yapılmasının hangi ölçütlere göre belirlendiğinin tartışmalı olduğu; yine Yönetmelik gereği oluşturulan, "İnsan Hakları Birimlerini Yeniden Yapılandırma Komisyonu"nun, kendi yapılanmasına ilişkin Yönetmelik değişikliğinde tamamen dışlanmış olmasının anlaşılabilirliği dile getirilmektedir. Zira İHDK, "Üst kurul tarafından görüşülmesi istenilen hususları ele almak, gerekli çalışmaları yapmak ve görüş sunmak" şeklinde bir göreve sahip olduğu halde, kendi oluşumuna ilişkin konularda dahi görüşü sorulmamıştır. İHDK Yönetmeliği, üyelik yapısını genişletme yönünde değiştirilirken; bazı üyeler Kuruldan çıkarılmış, yeni üyeler ile bazı sivil toplum örgütleri Kurula dâhil edilmiş olmakla birlikte, komisyon ve çalışma gruplarında görev yapan insan hakları uzmanlarından hiçbirine yeni üyeler arasında yer verilmemiş ve Ankara'nın doğusundan hiç üye alınmamış olması doğru bulunmamakta; üyelik yelpazesi genişletilirken, uzmanlık ve üyelerin coğrafi temsilinin belirleyici iki ölçüt olarak alınmasının Kurulun niteliğine ve amacına daha uygun olacağı vurgulanmaktadır. İHDK, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Yönetmeliği'nde gerçekleştirilen değişikliklerden de haberdar edilmemiş olup, bu kurulların yeniden yapılandırılmasına ilişkin değişikliklerin, içerik olarak ciddi olumsuzlukları yansıtır nitelikte olduğu ifade edilmektedir.

İnsan hakları sorunlarını gündemine alan Kurul, ilk dönemlerde kurumsallaşma yolunda hayli yol almıştır. Ancak 23 Kasım 2003 yılında yapılan ve gizlenen Yönetmelik değişikliği ile Kurulun yapısında ve hedefinde ciddi bir sapma yaratılmıştır. Öncelikle Kurula üye alımına ilişkin ölçütleri yeniden belirleyen Yönetmelik, TBB gibi bazı kuruluşların kontenjanını azaltmış ve yeni üye alım yolunu açmıştır. Bu "operasyon" ile Kurula alınan yeni üyeler arasında; Birlik Vakfı,

Hukukçular Derneği, Hukuki Araştırmalar Derneği-HUDER, Türkiye Yazarlar Birliği, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ile Deniz Feneri Derneği bulunmaktadır. Bunlar; “insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri” sıfatıyla İHDK’ya alınmışlardır. Ancak, özellikle hükümetin koruması altında bulunan Deniz Feneri Derneği’nin, medyada geniş olarak yansımaları bulduğu üzere, Almanya’daki uzantısının topladığı paraları amaç dışı dağıttığının ortaya çıkmış olması, yapılan değişikliğin ne ölçüde insan haklarına hizmet ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Kaldı ki, burada işin özünden çok, bu konunun medyaya yansıtılmış olmasının sorun haline getirilmiş olması; kamuoyunun toplumu ilgilendiren konularda bilgilendirme hakkı, medyanın bunları iletme ödevinin ihlali ile yapılan haberlerin ve eleştirilerin ifade özgürlüğünün en geniş halkası olduğu hususunun gözden uzak tutulduğunun göstergesidir (Kaboğlu, 2008:1).

Ek 6 ncı madde de ise, insan haklarını ihlal iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanı’na bağlı olarak heyetler oluşturulması öngörülmüştür. Heyetler; Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı temsilcileri ile insan hakları alanında çalışmalar yapan kişi ve meslek kuruluşları arasından, inceleme ve araştırma yeri ve konusuna göre Başbakan’ın görevlendireceği bir Devlet Bakanı’nca beş kişiden az olmamak üzere belirlenmektedir. Heyetlere Başbakanlık temsilcisinin başkanlık etmesi ve heyetlerin, Başbakan’ın görevlendireceği bir Devlet Bakanı’nın onayı ile inceleme ve araştırma yaparak inceleme ve araştırma sonuçlarını bir rapor halinde görevlendirilen makama sunması öngörülmüştür (Doğan, 2005:317).

10.1.1. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları; ülke çapında yayılmış, esnek çalışabilen ve uzmanlık bilgisinden yararlanan yeni birimler aracılığıyla yargı, parlamento ve basın gibi demokrasinin ana unsurlarına duyurulamayan seslerin en düşük

frekanslarda bile duyurulabilmesi arayışının bir ürünü olarak, 02.11.2000 tarih ve 24217 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik” ile 81 il ve 850 ilçede kurulmuştur. Kurulların sayısı, zaman içinde ilçe bazındaki artışa bağlı olarak, yükseliş göstermiştir. “İnsan Haklarını Koruma Sisteminin Kılcal Damarları” olarak isimlendirilebilecek olan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2003 yılı Kasım ayında yeniden yapılandırılarak toplumun tüm kesimlerinin temsiline imkân sağlayacak şekilde sivil toplum temsilcilerinin ağırlıkta olduğu yeni bir yapıya kavuşturulmuştur. Ortalama 15 üyeden oluşan mevcut yapıda sadece iki kamu görevlisi bulunmakta olup, kurullarda görev yapan sivil toplum temsilcileri şunlardır (Taşkesen, 2006:124; Fendoğlu, 2008:13):

- İnsan hakları alanında faaliyet gösteren en az üç STK,
- Belediye Başkanı veya temsilcisi,
- Üniversitesi temsilcisi,
- İl Genel Meclisi temsilcisi,
- Tabip odası temsilcisi,
- Baro temsilcisi,
- Muhtar temsilcisi,
- TBMM’de grubu bulunan siyasî parti temsilcileri,
- Yerel basın temsilcisi,
- Okul-aile birliği temsilcisi,
- Sendika temsilcileri,
- Ticaret ve sanayi odası temsilcisi.

Fendoğlu’na (2008:2-13) göre; ülkenin her tarafında yaygın bir örgütlenme gerçekleştirilmiş olmasından ve toplumun tüm kesimlerine temsil imkânı tanınmasından dolayı, kurullara yoğun bir bilgi akışı gerçekleşmekte ve kurullarda toplumun önde gelen kişilerinin de içinde bulunduğu 14.000 den fazla kişi gönüllü olarak görev almaktadır. Fendoğlu’na göre; belirtilmesi gereken bir diğer nokta da,

Kurulların çalışma usullerini düzenleyen Yönetmelik gereğince, Kurul başkanı olarak görev yapan mülki amir ile diğer üyelerin oylarının eşit olması, başkanın veto hakkının bulunmaması ve ortalama 15 kişiden oluşan kurullarda başkan dâhil en fazla iki kamu görevlisinin bulunması nedeniyle Kurulların sivil bir niteliğe sahip olduğu ve bu niteliğin Kurul kararlarının sağlığı açısından bir güvence oluşturduğudur. Bütün bunların yanında yaşanan kimi olumsuzluk ve yetersizliklerin de Kurulların henüz oluşum aşamasındaki yeni yapılar olmasından kaynaklandığını ve çalışmalarının kazanacağı yoğunluk ve niteliğe bağlı olarak bu ortadan kalkacağı sorunların da zamanla dile getirilmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla iç hukukumuzda oluşturulan siyasi ve idari başvuru mekanizmalarına, Türkiye'nin değişik tarihlerde taraf olduğu sözleşmeler vasıtasıyla uluslararası başvuru mekanizmaları da eklenmiştir. Bunlar arasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yanısıra Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlemesi ve İnsan Hakları Komitelerinin başvuru alma ve inceleme yetkilerinin de Türkiye tarafından tanınmış ve kabul edilmesi gösterilebilir. Böylece bireyler tarafından, iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ilgili uluslararası organlara başvurabilme olanağı getirilmiştir. Türkiye'de kuruluşları, görevleri ve işleyişleri açısından farklılıklar gösteren bu kadar çok sayıda kurumun varlığı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından büyük bir güvence oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde Paris Prensiplerine uygun bir kurumsal yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, insan hakları alanında ülkemizde var olan kurumların insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde kendi görev alanlarında etkin olmadıkları sonucu da çıkarılmamalıdır. Kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekliliği açık olmakla beraber, var olan kurumlardan birçoğunun mevcut halleriyle de büyük bir boşluğu doldurmakta ve önemli görevler ifa ettikleri söylenebilir. Her şeyden önce, ulusal insan hakları kurumları, mevcut yapının yerini alan ve onların alternatifi olan değil, onları destekleyen ve tamamlayan oluşumlardır. Bazı kurumların yeni durumlar karşısında revize edilmesi gerekebilirse de birçok kurumun da mevcut haliyle var olabileceği, hatta olması gerektiği açıktır. Şüphesiz, ulusal insan hakları kurumu ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesiyle görevli diğer kamu kurum

ve kuruluşları arasında nasıl bir bağ olacağını belirlenmesi gerekir. Bu kurumlar arasındaki etkin işbirliği ve iletişimin insan haklarının korunması ve geliştirilmesine çok önemli katkılar sağlayacağı açıktır (Aydın, 2008:2, 3).

10.1.2. Türkiye Ulusal İnsan Hakları Kurumu

18 Mayıs 2009 tarihinde Hükümet Sözcüsü tarafından basına yapılan bir açıklamayla Hükümetin “Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı” hazırlamış olduğu öğrenilmiştir. Bu yasa tasarısı, Türkiye’de insan haklarının geliştirilmesi ve korunması bakımından son derece önemli bir role sahip olan “İnsan Hakları Ulusal Kurumu” kurma yolunda 2004 yılından bu yana gerçekleştirilen üçüncü girişimdir. Bundan önceki girişimler de insan hakları örgütlerinin ve kamuoyunun görüşlerine başvurulmadığı ve emrivaki niteliğinde olduğu gerekçesiyle eleştiriyle karşılanmıştır. Son girişimin insan hakları konusunda yıllardır mücadele veren kurumların bilgisi olmaksızın hareket edildiği ileri sürülen eleştiriler arasındadır. Yasa tasarısının gerekçesinde özetle; AB ilerleme raporlarında özerk bir kurumun kurulmasının arzu edildiği ve böyle bir kurumun Türkiye’de bulunmamış olmasının eksiklik olarak ifade edildiği dile getirilmiştir. Bu ifadelerin, yine gönülsüz olarak ve adeta ev ödevi anlayışıyla yapılmış bir “AB reformu” ile karşı karşıya olduğumuz duygusuna yol açtığı ileri sürülmektedir (Altıparmak, 2009:1, 2; İHOP, 2009).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun 3 Mart 1992 tarihli, 1992/54 sayılı ve BM Genel Kurulu’nun 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı kararlarıyla kabul edilmiş olan ve “Paris İlkeleri” olarak nitelendirilen “İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler”in, insan hakları alanında ve ayrımcılıkla mücadele etmek için kurulan ulusal kuruluşların, diğer devlet kuruluşlarından ve siyasal iktidardan özerk olmasını güvence altına almayı hedefleyen ilkeler niteliğinde oldukları, ne var ki Türkiye’de oluşturulan insan hakları birimlerinin gerek oluşum, gerekse faaliyet alanları

bakımından oldukça sorunlu ve Paris ilkelerine aykırı bir nitelik taşıdıkları dile getirilen eleştiriler arasındadır. Bir başka deyişle, bu örgütlenmelerin hiçbiri ihlali yapanın aynı zamanda ihlalden koruyucu olması çelişkisini aşmak üzere tasarlanmış değildir. Bu itibarla, Paris ilkelerine aykırı biçimde kamuoyu ve insan hakları örgütlerinden gizlenerek hazırlanan “Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı”nın derhal geri çekilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Altıparmak, 2009:1, 2; İHOP, 2009).

Bu görüşe göre, oluşturulması düşünülen “Türkiye İnsan Hakları Kurumu”nun mutlaka (Altıparmak, 2009:1, 2; İHOP, 2009);

- finansman ve personel açısından bağımsız olması;
- üyelerin görev güvenceleriyle donatılmış olması;
- atanma prosedürlerinin, üyelik kriterlerinin, üye kompozisyonlarının açıkça belirlenmesi;
- habersiz ve sınırsız bir ziyaret yetkisine sahip olması;
- raporlar düzenleyerek kamuoyuna hesap verebilir olması;
- tavsiyelerde bulunma yetkisine sahip olması;
- insan hakları alanında aktif olarak çalışan sivil toplum kuruluşlarının en geniş katılımının sağlanması;
- kurulda idarenin temsili olacaksa da oy kullanma hakkının olmaması, gerektiği düşünülmektedir.

Aksi halde, oluşturulacak “İnsan Hakları Kurumu”nun, şu anda var olan sorunlu ve işlevsiz İnsan Hakları Kurul ve Kurumlarından bir farkının olmayacağı ve kurulmasıyla birlikte uluslararası camianın önemli bir muhatabı haline gelecek olan bu kurumun dar siyasal çıkarlara heba edileceği endişesi dile getirilmektedir.

Bu noktada, Türkiye’deki reformların yalnızca Avrupa’nın taleplerine bir yanıt olarak mı, yoksa gerçek toplumsal yenilenmenin bir ihtiyaç olarak görülmesinden mi kaynaklandığı sorusu akla gelebilir. Bu konuda farklı görüşlerden söz edebilmek mümkün ise de daha kabul edilebilir olanı, Türkiye toplumunda son

yıllarda demokratik haklar bilincinin artmış olması ve insanların eskisine göre devleti daha az ‘sorgulanamaz bir otorite’ olarak görmesidir. Ancak bu toplumsal çevreler hâlâ azınlıktadır ve bunların gücünün siyasal yaşamda olası bir tersine gidişi göğüslemeye yeterli olup olmayacağı ise pek belli değildir (Dietert, 2009:3).

10.2. Türkiye’de İnsan Hakları Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları ve Diğer Örgütlenmeler

Türkiye’de insan hakları alanında örgütlenen ve sivil niteliği ağır basan kuruluşların belli başlıları şöyle sıralanabilir:

Cizelge 1.: İnsan Hakları Alanında Çalışan Sivil Toplum Örgütleri

1.	Amnesty International Turkey	Uluslararası Af Örgütü Türkiye
2.	Association for Solidarity with Asylum Seekers and Immigrants	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
3.	Children Foundation	Çocuk Vakfı
4.	Flying Brom	Uçan Süpürge
5.	Foundation for the Support of Women’s Work	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
6.	Human Rights Association	İnsan Hakları Derneği
7.	Human Rights Foundation of Turkey	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
8.	I.H.H. Humanitarian Relief Foundation	İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
9.	Institute Of Public Administration For Turkey And The Middle East	TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi

	Human Rights Research And Documentation Centre	
10.	Organization for Human Right and Solidarity for Oppressed People	MAZLUMDER
11.	Organization of Patients' and Patients' Relatives' Rights	Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği
12.	Progressive Journalist Association	Çağdaş Gazeteciler Derneği
13.	Purple Roof Women's Shelter and Foundaditon	Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı
14.	The Physically Disabled Supporting Association	Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği
15.	Turkish Democracy Foundation	Türk Demokrasi Vakfı
16.	Turkish Foundation for Children in Need of Protection	Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı
17.	Turkish Journalist Association	Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
18.	Turkish Medical Association	Türk Tabipleri Birliği
19.	Turkish Republic Prime Ministry Directore General On The Status And The Problems Of Women	T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
20.	Umut Foundation	Umut Vakfı
21.	University of İstanbul Centre for Research and Practice in Human Rights Law	İstanbul Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Araştırma ve Uygulama Merkezi
22.	Women for Women's Human Right - New Ways	Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Vakfı
23.	Women's Library and Information	Kadının İnsan Hakları Bilgi Belge

	Centre	Merkezi
24.	World Acedemy for Local Government and Democracy	Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi
25.	Youth Reautonomy Foundation of Turkey	Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

(Kaynak: İnsan Hakları Merkezi, 2008)

Bu tabloda belirtilenlerin dışında, bu konuda faaliyet yürüten çok sayıda sivil toplum kuruluşunun daha bulunduğunu belirtmek gerekir. Bunlar arasında özellikle, Türkiye’de Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Barolar nezdinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonları, Çocuk Hakları Komisyonları ve Kadın Hukuku Komisyonları ile Üniversitelerde oluşturulan Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri kayda değerdir. Birlik üyesi baro mensuplarının insan hakları konusunda meslek içi eğitimleri, BM İnsan Hakları Bildirgesi ve uluslararası sözleşmelerin, anayasa ve yasalarımızın temel insan hak ve özgürlükleri açısından incelenip değerlendirilmesi ve adil yargılanma konusunda panel, seminer ve konferanslar düzenlemek amacıyla 1997 yılında oluşturulan İnsan Hakları Komisyonu, 2001 yılı sonlarında yerini TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi’ne bırakmıştır. TBB, insan hakları ve hak ihlalleri konusundaki çalışmalarını İHAUM aracılığıyla yürütmeye devam etmektedir. Türkiye’de insan hakları konusunda faaliyette bulunan muhtelif dernekler bulunmakla birlikte, Avukatlık Kanunu’nda 110/17 nci madde hükmünde yapılan değişiklikle, “Hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak ve korumak, bu kavramlara işlerlik kazandırmak” görevi Türkiye Barolar Birliği’ne verilmiştir. TBB, Kanundan aldığı bu yetkiyle, kendi bünyesi içinde “İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi”ni kurmuş ve faaliyete geçirmiştir. Burada önemle belirtilmesi gereken husus, halen Türkiye’de insan hakları konusunda kamusal nitelik taşıyan bağımsız yegâne kuruluşun TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi oluşudur (İnsan Hakları Merkezi, 2008; Barobirlik, 2008).

Ayrıca insan hakları eğitimi yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmış ve İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı'nın Türkiye'de uygulanması ve buna göre insan hakları eğitiminin çağdaş anlayışla düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla Haziran 1998 tarihinde yayınlanan bir Yönetmelikle kurulmuştur. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve AB ülkeleriyle yürütülen ikili projeler çerçevesinde güvenlik güçleri başta olmak üzere kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitimine yönelik projeler sürmektedir. Cezaevlerinin BM Cezaevleri Asgari Standartları ve Avrupa Konseyi Cezaevleri Kuralları'na uygun hale getirilmesi sağlanarak; tutukluların ve hükümlülerin ortak kullanım alanları terör suçlarına da açılmış ve kullanım süresi uzatılmıştır. Tutuklu ve hükümlülerin yakınlarıyla görüşme imkânları artırılmış ve İnfaz Hâkimliği Kanunu ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu yürürlüğe konulmuştur ("Türkiye'de İnsan Hakları Alanındaki Son Gelişmeler", 2003).

10.3. Farklı Ülkelerdeki 'Ulusal İnsan Hakları Kurumları'

İnsan hakları büyük ölçüde, bireylerle devlet arasındaki ilişkileri içerdiğinden, insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde devletlerin rolü özel bir önem taşımakta ve bu hakların korunması ve geliştirilmesi, ilk planda her devletin sorumlu olduğu "ulusal düzeyde bir görev" olarak nitelendirilmektedir. İnsan haklarından etkin bir biçimde yararlanılması, bunların korunması ve geliştirilmesi için ulusal mekanizmaların oluşturulması gerekliliğinin, ulusal ve uluslararası çevrelerde gittikçe artan bir sıklıkla dile getirilmesi ve bu konuda giderek artan taleplere cevap verilebilmesi amacıyla son yıllarda pek çok ülkede resmi-ulusal insan hakları kurumları oluşturulmuştur (Aydın, 2007).

Mevcut ulusal insan hakları kurumları, genellikle "insan hakları komisyonları" ve "ombudsmanlar" şeklinde iki ana kategoriye ayrılmakta olup, ayrıca etnik veya dilsel azınlıklar, yerli topluluklar, çocuklar, sığınmacılar ya da kadınlar gibi belirli hassas grupların haklarını korumakla görevli olan özel ulusal

kurumlara da rastlanmaktadır. Belirtilen insan hakları kurumlarını ana hatlarıyla incelemek yerinde olacaktır (Aydın, 2007).

10.3.1. İnsan Hakları Komisyonları

Pek çok ülkede, insan haklarının korunmasına yönelik yasal ve idari düzenlemelerin etkili şekilde uygulanabilmesini sağlamak amacıyla özel komisyonlar oluşturulması sözkonusudur. Komisyonlar, genellikle bağımsız yapılarına uygun şekilde değişik kökenlerden gelen, ancak insan hakları alanında özel bir ilgi, uzmanlık ya da tecrübe sahibi olan kişilerden oluşmakta; belirli bir komisyonun yetki ve görevleri kendisini kuran kanun ya da kararnamede tanımlanmaktadır. Bu komisyonlar öncelikle, vatandaşların ayrımcılığa karşı korunması ve kişisel ya da diğer insan haklarının korunması ile ilgili olmakla birlikte, insan hakları komisyonlarına verilen en önemli görevlerden biri de, bireylerden ya da gruplardan insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetler almak ve bu şikayetleri incelemektir. Bu görevin yerine getirilebilmesi için komisyonların konuyla ilgili delilleri toplama yetkileri de bulunmaktadır (Aydın, 2007).

Şikayetlerin incelenmesi ve sonuca bağlanmasında, insan hakları komisyonlarınca izlenen usuller farklılıklar arz etse de, çoğu uzlaşma ve/veya tahkime dayanmaktadır. Karşılıklı tatmin edici bir sonuca ulaşılabilmesi amacıyla tarafların bir araya getirildiği uzlaşma usulünde bir sonuca varılamaması halinde, komisyon tahkim yolunu kullanabilmektedir. İnsan hakları komisyonlarının, bir şikayet hakkında bağlayıcı kararlar alabilme yetkisi genel olarak bulunmamakla birlikte, sorunun çözümüne yönelik komisyon tavsiyelerinin görmezden gelinmesi mümkün olmadığı gibi; bazı durumlarda komisyonun, çözümlenmemiş şikayeti nihai ve bağlayıcı bir kararla sonuçlandırmak üzere normal mahkemelere göndermesi sözkonusu olabilmektedir (Aydın, 2007).

İnsan hakları komisyonları, insan haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla hükümetin insan hakları politikasını da düzenli olarak izlemekte ve devletin insan

hakları alanındaki kendi iç hukukuna ve uluslararası hukuka riayet edip etmediğini gözlemleyerek, gereken durumlarda mevzuata ve uygulamaya ilişkin önerilerde bulunabilmektedir. Komisyonların kendi inisiyatifleriyle soruşturma yapabilme imkanlarının bulunması, etkinliklerini artırıcı bir rol oynamaktadır (Aydın, 2007).

10.3.2. Ombudsman

Ombudsman, bir ya da birden çok kişiden oluşabilen ve genellikle anayasal bir yetkiye dayanarak ya da özel bir usulle parlamento tarafından atanan kişilerden oluşan bir kurum niteliğindedir. Bu kurumun birincil görevi, kamu yönetiminin haksız eylem ve işlemleri nedeniyle mağdur olduğu düşünülen bireylerin haklarını korumak olduğundan, Ombudsman sıklıkla mağdur olan birey ile hükümet arasında tarafsız bir “arabulucu” rolü oynamaktadır. Ombudsman yapılanması, her ülkede aynı olmamakla birlikte, görevlerini yerine getirirken hepsinde benzer prosedürler izlenmektedir. Ombudsman, toplum üyelerinden alınan şikayetleri -kendi yetkisine girmek kaydıyla- incelemekte ve inceleme sürecinde, ilgili tüm kamu otoritelerinin bilgi ve belgelerine ulaşmaya yetkili bulunmaktadır. Yaptığı incelemeler sonucunda tavsiyelerde bulunmakta ve tavsiyenin yerine getirilmediği durumlarda, Ombudsman tarafından Yasamaya özel bir rapor sunulması sözkonusu olmaktadır. Kural olarak, hakların ihlal edildiğini düşünen her vatandaş tarafından Ombudsmana başvuruda bulunulabilirken, bazı ülkeler alternatif hukuksal başvuru yollarının tüketilmesini gerekli kılabilmekte ya da zaman sınırlamaları öngörebilmektedirler. Ombudsmana yapılan başvurular genellikle gizlidir ve başvurucunun rızası olmaksızın kimliği açıklanamaz (Aydın, 2007).

Birçok yönden Ombudsmanın yetkileri, İnsan Hakları Komisyonlarının yetkileriyle benzer nitelikte olmakla birlikte, bazı farklılıklar da içermektedir. Ombudsmanın birinci görevi, kamu yönetiminde doğruluğu ve hukukiliği sağlamaktır. İnsan hakları komisyonları, daha ziyade ayrımcılıkla ilgili olduğu ve bu nedenle özel kurumların ve bireylerin faaliyetleriyle ilgilendiği halde, Ombudsmanın

faaliyetlerinin temel odağı, bireysel şikayetlerdir. Ancak, Ombudsmanlar da giderek artan bir biçimde, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik geniş bir faaliyet alanıyla meşgul olmaktadır (Aydın, 2007).

13.10.2006 tarihli ve 26318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 28.09.2006 tarih ve 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile ülkemizde de “Kamu Denetçiliği Kurumu” adı altında Ombudsmanlık müessesesinin kurulması öngörülmüş ise de; Anayasa Mahkemesi’nin, 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 27.10.2006 tarih ve E. 2006/140, K. 2006/33 sayılı kararıyla söz konusu kanunun, “Kamu Denetçiliği Kurumu”nun kuruluşunu düzenleyen geçici 1 inci maddesinin yürürlüğü durdurulmuş olduğundan, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması mümkün olamamıştır (Aydın, 2007).

Ombudsmanlık kurumları, hükümetlerin kötü yönetimiyle ilgili şikayetleri soruşturmak amacıyla kurulmuş olup, iyi çalışan ve etkin Ombudsman kurumları; demokratik sorumluluğu güçlendirmek, demokrasiyi ve iyi yönetimi geliştirmek için geçerli mekanizmalara dönüşmektedir. “Ombudsman” sözcüğü, İsveç dilinde “halkın temsilcisi” anlamına gelmekte olup, Ombudsmanlık kurumu hükümetinin şeffaflığını ve demokratik sorumluluğu geliştiren bir mekanizma niteliğindedir. Ombudsmanlık kurumları, yetkilerine bağlı olarak farklı olabilmekte; bazı kurumlar yönetimin kusurlarına ve insan haklarına daha fazla ağırlık verirken, bazıları ise yolsuzlukla mücadele ya da çevreyi koruma gibi görevler üstlenebilmektedirler. Örneğin; Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna’da Ombudsmanın sorumlulukları özellikle insan haklarını kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (Gurbanli, 2010: 2).

Ombudsman modeli, farklı ülkelerde farklı adlar altında oluşturulmuş ve kurumun adı, görevlerini yansıtacak şekilde ülke anayasası veya yeni bir yasa çerçevesinde saptanmıştır. Örneğin: Arnavutluk Halkın Savunucusu (1998 Anayasası, 1999 Yasası); Ermenistan İnsan Hakları Ombudsmanı (2003 Yasası); Azerbaycan İnsan Hakları Temsilcisi (2001 Anayasa Tashihi ve Yasası); Bulgaristan Ombudsmanı (2004 Yasası); Gürcistan Halkın Savunucusu (1996 Yasası); Yunanistan Ombudsmanı (1998 Ombudsmanlık Kararnamesi, 2001 Anayasa Değişikliği ve Yasası); Romanya Halkın Savunucusu (1991 Anayasası, 1997

Yasası); Rusya Federasyonu İnsan Hakları Komiseri (1993 Anayasası, 1998'de yürürlüğe giren 1997 Yasası) gibi (Gurbanli, 2010:2).

Ombudsmanın görevi; halkı, hakların ihlalden, gücün kötüye kullanılmasından, adaletsiz kararlardan ve kötü yönetimden koruyarak, kamu yönetimini iyileştirmek; kamu davranışlarının şeffaflığını arttırmak; devletin ve memurların halka daha fazla hesap vermesini sağlamak, olarak özetlenebilir. Ombudsmanlık kurumunun etkinliğinin temeli; dürüst yönetim ve insan haklarının korunması konularında *bağımsızlığının garantilenmesinde* yatmakta olduğundan, Ombudsmanın hükümetten veya genel idari bürokrasiden bağımsız olması bir zorunluluktur. Ombudsmanın, halkın genel çıkarlarının koruyucusu olarak, yürütme organlarından bağımsız olması ve halkın güvenini kazanmak için Parlamento gibi demokratik bir kurum tarafından, çok şeffaf yöntemlerle atanması gerektiği açıktır (Gurbanli, 2010:2-4).

10.3.3. Özel/Uzmanlaşmış Kurumlar

Ait oldukları etnik köken, dil ya da dinleri yönünden azınlıkta olanlar ile yerli, yabancı, göçmen, sığınmacı, çocuk, kadın, fakir ve engelli gibi grupların haklarını koruyan özel kurumlara ihtiyaç duyulması nedeniyle, hükümeti ve sosyal politikayı, bu özel grupların korunmasına yönelik politikalar geliştirmeye teşvik etmek amacıyla bazı kurumlar oluşturulması yoluna gidilebilmektedir. Bu kurumlar da genellikle, Ombudsman ya da İnsan Hakları Komisyonları gibi kurumlarla aynı işlevleri görmekte ve onlarla aynı yetki ve görevlere sahip bulunmaktadır. Özel/uzmanlaşmış kurumlar, grup üyesi bireylere ya da grubun tamamına yönelik ayrımcı muameleleri incelemeye yetkilidirler. Bu kurumlar, diğer bireylere ya da hükümet organlarına yönelik şikayetleri inceleyebilmekle birlikte, diğer ulusal insan hakları kurumlarında olduğu gibi, nadiren bağlayıcı karar alma ya da hukuki işlemde bulunabilme inisiyatifine sahiptirler (Aydın, 2007).

11. TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARININ DURUMUNA BİR BAKIŞ

Bu bölümde, ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından hazırlanan raporlarda yer alan sayısal verilerden ve yapılan tespitlerden yola çıkılarak, insan haklarının Türkiye’deki durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

11.1. Uluslararası İnsan Hakları Raporlarında Türkiye

Uluslararası kuruluşlarca, Türkiye ile ilgili olarak hazırlanan raporların, özellikle 1980’li yıllardan itibaren bir ivme kazanmış olması nedeniyle insan hakları raporlarının incelenmesine bu dönemden itibaren başlanacaktır.

11.1.1. 1980’li Yıllar

Türkiye’deki insan hakları ihlallerinin, özellikle 12 Eylül darbesinin ardından, Avrupa ülkelerinde kamuoyunun ilgi alanına girdiği söylenebilir. 1980’ler, Avrupa Topluluğu - Türkiye ilişkilerinde demokrasi ve insan hakları konularının ön plana çıktığı ve bu konularda Topluluk ile Türkiye arasında farklı bakış açılarının sergilendiği bir dönem olmuştur. Avrupa Topluluğu demokrasiyi vazgeçilmez koşul olarak belirlerken Türkiye, Topluluğun bu yaklaşımını içişlerine müdahale şeklinde nitelendirmiştir. Bu dönemle birlikte uluslararası insan hakları örgütleri ve devletlerarası kurumlar, Türkiye’deki ihlal ve baskılara ilişkin çeşitli raporlar yayınlamaya başlamışlardır. Özellikle Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne üyelik konusunda 1963 yılında verilen perspektifin gerçekleştirilmesi için, 1990’lı yıllardan itibaren daha fazla ısrarlı olmaya başlaması üzerine, ülkedeki insan hakları durumu, politik tartışmalara konu olmuştur. Türkiye zamanla, demokrasiye geçiş sorununu gerçekleştirecek bir amaç olarak görürken, Topluluk demokrasiyi Avrupalılığın temel

koşulu haline getirmiş; böylece 1970'lerden beri süregelen ekonomik sorunlara siyasi sorunlar da eklenmiş ve Avrupa Topluluğu'yla ilişkilerde iktisadi ve siyasi sorunlar iç içe geçmeye başlamıştır (Dietert, 2007:1; Sosyal Dersleri, 2009).

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Türkiye'nin ortaklık başvurusunun yapıldığı 1959 yılından itibaren başlamıştır denilebilir. 1970'lerin başlarından 1980'deki 12 Eylül müdahalesine uzanan zaman diliminde, Avrupa Topluluğu dinamikleri ile Türkiye'deki gelişmeler arasında uyumsuzluk baş göstermeye başlamış; bu dönemdeki sorunlarda ağırlığı iktisadi konular ve Gümrük Birliği sorunu teşkil etmiştir. 1980'den sonra başlayan ve Türkiye'nin 1987 yılında tam üyelik başvurusuna uzanan dönemde ise Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde sorunların siyasi konulara, özellikle demokrasi ve insan hakları boyutuna kaydığını gözlemek mümkündür. Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1987 yılından sonraki gelişmeler ise farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye, 7 Mart 1995 tarihinde Gümrük Birliği'ne imzasını atarak, gelecekte Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini sağlayacak en önemli adımı atmıştır (Sosyal Dersleri, 2009).

Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak yapılan müzakereler, Türkiye'nin Avrupa'ya üyeliğini eleştiren veya kararsız olan güçlü bir muhalefet bulunduğunu göstermiştir. Bu nedenle dikkatler, Türkiye'nin Batının adalet anlayışına uyum gücünün yetersizliğine, insan hakları reformlarını gerçekleştirmedeki güçlüklerine ve Kürt sorununa çekilmiştir. Bu eleştiriler, belli ölçülerde geçerli olmakla birlikte, Avrupa'da Türkiye hakkındaki yaratılan ön yargıların da üyelik sürecinde etkisinin olduğu söylenebilir. Ancak, Avrupa'nın Türkiye'yi dışladığı yönündeki yaklaşım yerine, Türkiye'nin Avrupa projesinin parçası olma sürecinde, Avrupa Birliği'nin dinamiklerini yakından izleme ve Türkiye'deki gelişmeler ile bu dinamik arasında uyum sağlama zorunluluğunun bulunduğunu kabul etmek gerektiği açıktır (Sosyal Dersleri, 2009).

11.1.2. 1990'lı Yıllar

Avrupa Ekonomik Topluluğu 1992 yılında iktisadi bütünleşmeyi tamamlamış ve Maastricht Antlaşması ile birlikte Topluluk, Birliğe dönüştürülmüştür. Artık AB'nin asıl amacı siyasi bütünleşmeyi sağlamak olduğundan, siyasal bütünleşme yönünde adımlar atıldıkça insan hakları ve demokrasi konusu AB için gittikçe daha fazla önem taşımaya başlamıştır. Türkiye 1997'de AB'nin yeni genişleme dalgasında bu fotoğrafa gireceği savıyla ortaya çıkmış; fakat bunun gereği demokratik reformları gerçekleştirmemiştir. Türkiye'nin uzun yıllar içinde oluşan demokratik açıdan olumsuz görüntüsü sonucunda bazı Avrupa Birliği ülkelerinde, çekinceleri iyice belirginleşmiş kamuoyları ortaya çıkmıştır. Ancak yapılan müzakereler, derin bir toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği yolu uzun ve ince olduğu kadar, aynı zamanda engebelidir; ancak geride çok büyük bir dağ bırakıldığı da unutulmamalıdır (Kaleağası, 2004:1, 2; Sancaktar, 2009:1).

Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin resmen Avrupa Birliği üyeliğine aday ülke olarak açıklanmasının ardından, AB Komisyonu her yıl insan hakları durumundaki gelişmeleri içeren raporlar hazırlamış ve Birliğe 'Katılım Ortaklığı'na ilişkin bir belge ile şart koşulan reformlar somutlaştırılmıştır. Söz konusu reformlar arasında; düşünce özgürlüğü, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, işkenceye karşı mücadelede hukuksal ve pratik önlemler, idam cezasının kaldırılması, Türk vatandaşlarının radyo ve televizyonlarda başka anadilleri kullanmasına yönelik engellerin giderilmesi, adli memurlar, yargıçlar ve savcıların insan hakları ilkeleri doğrultusunda eğitilmesi bulunmaktadır (Dietert, 2007:1).

Avrupa Birliği Komisyonu ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlarda, Türkiye'nin insan hakları konusundaki gelişim sürecini izlemek mümkündür. 12 Eylül 1980'den, 6 Ekim 2004'e kadar uzanan süreç bir anlamda, askeri darbeden, AB Komisyonu tarafından "Kopenhag Siyasal Kıstasları'na yeterince uyan ülke" ilan edilmeye uzanan bir dönemi ifade etmektedir. Türkiye'nin dünya sahnesinde bir anda demokrasi özürsü olarak belirdiği; işkence,

idam, düşünce suçu ve siyasi tutuklularla anıldığı uzun yıllarda, karanlıktan aydınlığa çıkmak için bocalarken, bir türlü geçmişin gölgelerinden kurtulamadığı bir kaderden bahsedilebilir. Bu dönem, yarım kalan reformların, zayıf iç güvenlik politikalarının, tutarsız uluslararası ilişkiler stratejilerinin damgasını vurduğu sancılı bir evrim sürecidir (Dietert, 2007:1; Kaleağası, 2004:1):

11.1.3. 2000’li Yıllar

İkibinli yıllar, insan hakları raporlarının ciddi bir yoğunluk kazandığı, ulusal ve uluslararası arenada bu tip raporların sıklıkla yayımlanmaya başladığı dönemlerdir. AB Konseyi’nin 8 Mart 2001’de kabul ettiği “Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin Belge”de, Türkiye’deki durum göz önüne alınarak, bu ülkenin Kopenhag Kriterleri’ne uyum sağlayabilmesi için neler yapması gerektiği somut olarak belirtilmiş ve insan hakları alanında kısa ve orta vade hedefler sıralanmıştır: Örneğin, barışçıl toplantı ve gösteri düzenleme ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuksal ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi; işkenceyle mücadeleyle ilişkin hukuksal hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli tüm önlemlerin alınması; idam cezasının kaldırılması; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının radyo ve televizyon yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuksal düzenlemeler var ise bunların kaldırılması; infaz memurlarının, hâkimlerin ve savcılarının, insan hakları alanı da dâhil olmak üzere, AB mevzuatı çerçevesinde eğitimlerinin güçlendirilmesi gibi (Dietert, 2009:1).

Bu hedeflerin gerçekleşmesini ve ilerlemeyi takip için bir mekanizma üzerinde anlaşılmiş ve böylece gelişmeler, Avrupa Komisyonu’nun Yıllık İlerleme Raporlarında kaydedilmiştir. Bu dönemden itibaren aslında Türkiye’de insan hakları alanında durumu iyileştirmeyi ve sivil hakların genişletilmesini amaçlayan bir dizi kapsamlı reform gerçekleştirilmiştir: İdam cezası kaldırılmış, ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasal engellerin bir kısmı kaldırılarak bu özgürlük en azından kısmen

genişletilmiş, toplantı ve dernek yasaları liberalleştirilmiş, siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılmış, işkence yapanlara karşı davalar açılması kolaylaştırılmış ve gözü altına alınan kişilerin hakları güçlendirilmiştir (Dietert, 2009:1).

Türkiye ayrıca Birleşmiş Milletler'in "Sivil ve Politik Haklara İlişkin Sözleşme" ile "Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme"lerini de onaylamıştır. Bu adımlar Avrupa Komisyonu'nun İlerleme Raporlarında takdir edilmiş, fakat aynı zamanda söz konusu reformların pratikte uygulanması konusunda büyük eksiklikler bulunduğu da tespit edilmiştir. Özellikle işkence yasağının yeterince fiiliyata çıkarılmamış durumda olduğu ve işkencecilere karşı hukuksal işlemlerin sayısal bakımdan hâlâ çok düşük bir düzeyde kaldığı belirtilmiştir (Dietert, 2009:1).

AB Konseyi'nin Mayıs 2003'te kabul ettiği Katılım Ortaklığı'na ek açıklamada, insan haklarına ilişkin amaçların daha etkili bir şekilde fiiliyata çıkarılması konusundaki ısrar vurgulanmıştır. Özellikle işkenceyi önleme çabalarının güçlendirilmesi ve ifade özgürlüğü ile azınlıkların kültürel haklarının sağlanması konularında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. AB Komisyonu'nun Ekim 2004'te açıkladığı İlerleme Raporu'nda ise siyasi Kopenhag Kriterlerinin hukuksal düzeyde yerine getirilmiş olduğu, ama pratik uygulamada hâlâ eksiklikler olduğu ifade edilmiştir (Dietert, 2009:1).

AB Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihli raporunda, Türkiye'nin yasal düzeyde AB'nin politik kriterlerini yerine getirdiğini belirtmekle birlikte, yasaların gerektiği gibi hayata geçirilmemesini eleştirmektedir. Raporda, yasal düzeyde gerçekten birçok olumlu adım atıldığı belirtilmekte ve bu noktada Ceza Yasasında yapılan değişikliklere atıfta bulunularak; politik ya da kültürel haklara yönelik her türlü talebi "bölücü propaganda" olarak cezaya tabi tutan maddenin kaldırılmış olması, gözü altına alınan herkesin derhal bir avukata danışma hakkının düzenlenmesi ve işkence yapan kişilere cezai kovuşturma açılmasının kolaylaştırılması, olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Ancak yine de tüm bu gelişmelere rağmen, barışçıl politik etkinlikleri ve belli görüşlerin beyan edilmesini cezaya tabi tutan birçok yasanın hala varlığını koruması, işkence yasağının hayata geçirilmemesi ve işkence yapmaktan haklarında dava açılan

polislerin genellikle cezalandırılmaması da bu süreci sekteye uğratan durumlar olarak ifade edilmektedir (Dietert, 2007:1).

Avrupa Birliği ülkelerinin hükümet başkanları, 17 Aralık 2004 yılındaki zirve toplantısında AB Komisyonu'nun, Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması ama aynı zamanda insan hakları alanındaki gelişmelerin yoğun bir biçimde izlenmeye devam edilmesi yönündeki tavsiyesini kabul etmişlerdir. Ancak verilen net sinyallere rağmen, Türkiye'de demokratikleşme ve insan hakları alanlarındaki reform çabaları durakladığından, AB Komisyonu'nun 2005 ve 2006 yıllarındaki ilerleme raporlarında eleştiriler daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda; Türk medyasının, bu dönemde terörizmle mücadeleyi engellediği iddiasıyla “Avrupa Birliği'nin dikte ettiği reformlar”a karşı bir kampanya sürdürmesinin, sürecin sekteye uğraması sonucunu doğurduğu ve Temmuz 2006'da yeni bir Terörle Mücadele Yasası'nın yürürlüğe girdiğinden bahsedilmektedir. Bu yasayla, sadece terör suçlarının kapsamı genişletilmek ve belirsizleştirilmekle kalmamış, aynı zamanda daha önceki reform sürecinde ulaşılan, işkenceye karşı koruma önlemleri de kısmen geri alınmıştır. Bu düzenlemeler nedeniyle, zanlılar artık daha uzun süre gözaltında tutulabilmekte, bir avukatla temasa geçmeleri ertelenebilmektedir (Dietert, 2007:1).

Son yıllarda işkence hala yaygın olmakla birlikte, en azından uygulanan işkence metotlarının acımasızlığında belirgin bir azalma kaydedilmeye başlandığı da raporda ileri sürülen tespitler arasındadır. Ancak Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın son raporlarının, yine aksi yöne gidildiğine, işkence ve kötü muamelenin polis tarafından gittikçe daha fazla ve sistemli bir biçimde uygulanmaya başlandığına, ağır bedensel işkencenin yeniden sıklaştığına işaret ettiği ve polislerin özellikle Kürt bölgelerinde, bazı şahısları kaçırma, kötü muameleye tabi tutma ve ölümle tehdit etme eğiliminin yeniden artmasının, kaygı uyandırıcı olduğu dile getirilmektedir (Dietert, 2007:1).

Rapora göre; reform politikasındaki duraklama eğilimine, giderek artan milliyetçi akımlar eşlik etmekte; bundan en çok etkilenenler ise, etnik ve dini azınlıklar olmaktadır. Bu noktada Kasım 2003'de İstanbul'daki bir sinagoga düzenlenen bombalı saldırı, Şubat 2006'da Trabzon'da bir Katolik rahibin öldürülmesi ve gazeteci Hrant Dink cinayeti, bu eğilimlerin trajik doruk noktaları

olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tarz olayların gerçekleşmesine asıl zemin oluşturan şeyin; azınlıkları potansiyel suçlu olarak gören ve bu şekilde lanse eden, hatta azınlıkların taleplerini hukuksal kovuşturmayaya tabi tutan, resmi devlet politikası olduğu yönünde görüş ve eleştiriler de bu platformlarda kabul görmektedir (Dietert, 2007:2).

Yine bu bağlamda, “Türklüğe Hakaret”i ceza kapsamına alan, Türk Ceza Kanunu’nun 301 inci maddesinin, bu icraatın hukuksal temelini oluşturduğu dile getirilerek söz konusu maddenin, Ermeni soykırımı ve Kürtlere yönelik katliamlara ilişkin görüşünü dile getiren, Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk’a dava açılmasıyla uluslararası ün kazandığı ifade edilmektedir. “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu”nu hazırlayan, Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu Çalışma Grubu’nun iki üyesi hakkında, Türkiye’nin, azınlık haklarını gerektiği gibi hayata geçirmedeğini dile getirdikleri için dava açılması da büyük dikkat çekmiştir. İnsan Hakları Örgütlerinin üyeleri hakkında da siyasi davalar açılması ve insan hakları ihlallerini eleştirmenin “güvenlik güçlerine hakaret” olarak kabul edilmesi de bu noktada ciddi eleştirilere sebebiyet vermektedir (Dietert, 2007:2).

Raporda, son yıllardaki olumlu niyetlere rağmen, son gelişmelerin Türkiye ve Dünya kamuoyunda, Türkiye’de insan hakları durumunun köklü bir biçimde düzeleceği yönündeki umutlara gölge düşürdüğü; AB üyeliği için gösterilen çabaların, reform yolunda itici güç olma işlevini yitirmiş gibi görüldüğü dile getirilmektedir. Yapılan son kamuoyu yoklamalarına göre, Türklerin büyük çoğunluğu, AB ülkelerinin Türkiye’yi aralarına almak istediğine inanmamaktadır. Yine toplumun belli bir kesiminde, AB’ne üyeliğin ülkenin milli çıkarlarını satmak anlamına geleceğinden endişe eden ve farklı siyasi önceliklere sahip bulunan gruplar bulunmaktadır (Dietert, 2007:2).

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Dairesi tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan ülkeler insan hakları raporu; İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde belirtilen ve herkes tarafından kabul edilen bireysel, sivil, politik ve işçi hakları kapsamında hazırlanmakta olup, bu raporlarda;

. “Ülkelerin; işkence, diğer insanlık dışı ve onur zedeleyici muamele ve cezalar, nedensiz uzun süreli tutukluluk, kaybolma veya gizlice alıkonma, herkesin sahip olduğu yaşama, özgürlük ve güvende olma haklarının ihlali gibi konularda mevcut uygulamaların olumlu ve olumsuz yönleri,

. Ülke insanlarının, barışçıl yöntemlerle yönetimlerini değiştirip değiştiremedikleri, ırk, din, köken ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin düşünce, toplanma, dernek kurma, seyahat etme ve din özgürlüğü gibi devredilemez temel haklardan yararlanıp yararlanmadıkları,

. Örgütlenme ve toplu müzakere hakkı, zorla çalıştırılmanın yasaklanması, çocuk çalıştırma uygulamasının durumu ve işçi haklarının kullanılıp kullanılmadığı gibi konular değerlendirilmektedir.” (AREM, 2007).

Raporlarda ayrıca ülkeler; insan haklarına, sivil özgürlüklere ve siyasal haklara saygı, resmi makamların insan hakları ihlalleri iddiaları hakkında yapılan uluslararası ve sivil toplum araştırmaları konusundaki tavrı, ayrımcılık, toplum tarafından yapılan taciz ve insan ticareti ve işçi hakları başlıkları olmak üzere altı bölüm altında değerlendirilmektedir. Değerlendirmede her bölüm, o yıl içerisinde o ülkede gerçekleşen somut olaylar örnek verilerek ele alınmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1961 yılından beri yıllık olarak yayınladığı ve bütün dünya ülkelerindeki İnsan Hakları uygulamalarını değerlendiren bu raporlar, bazen sert tartışmalara neden olmakta; raporda yer alan ilgili ülkelerin hassas olduğu konulardaki eleştiriler, ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmaktadır (“ABD’de, İnsan Hakları Raporu Açıklandı”, 2009).

ABD'nin 2003-2004 yılı insan hakları raporunda, Türk hükümetinin genel olarak vatandaşlarının insan haklarına saygılı olduğu ve insan hakları alanında bir dizi reform gerçekleştirdiği belirtilmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından, “İnsan Hakları ve Demokrasiyi Destekleme: ABD 2003-2004 Kayıtları” başlığıyla yayımlanan raporun Türkiye bölümünde, insan hakları alanında ilerlemeden söz edilirken, “siyasi süreç üzerinde asker etkisinin” sürdüğü ve işkence olaylarına ilişkin haberlerin gelmeye devam ettiği görüşü savunulmuştur (Arslan, 2004:1).

Raporda, Türk hükümetinin bu sorunları giderecek bir dizi reformu kabul ettiği belirtilmiş ve özellikle Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısını sivil ağırlıklı olarak değiştiren reformlara dikkat çekilmiştir. Türk hükümetinin işkenceye karşı yasal önlemler, avukat ihtiyacının karşılanması, adil yargılanma ve ifade özgürlüğü

konularında geniş bir reform paketini kabul ettiği, işkenceye karşı “sıfır tolerans” politikası izlediğinin vurgulandığı raporda, bütün reformların tamamen uygulanmadığı, ancak hükümetin uygulama kararlığını ifade ettiği anlatılmıştır (Arslan, 2004:1).

Amerikalı yetkililerin, AB yetkilileriyle, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirme çabaları hakkında temas halinde olduğu da raporda anlatılmış ve Türk hükümetinin terörizm karşıtı faaliyetler için ABD ile bir “niyet memorandumu” imzaladığı ve bu çerçevede Türk güvenlik güçlerinin kullanımına o güne kadar 8,5 milyon dolar aktarıldığı belirtilmiştir. Raporda, Amerikan Büyükelçiliği'nin, bütün dinlerin özgürce ifade bulabilmesi ihtiyacının önemini vurguladığı belirtilirken, “ABD, en üst düzeyde Türk hükümetini, Heybeliada ekümenik ruhban okulunu yeniden açmaya çağırıyor” denilmiştir. Raporda, ABD Büyükelçiliği yetkililerinin insan kaçakçılığına karşı savaşta Türk hükümetiyle birlikte çalıştığı ve Türkiye'nin aldığı önlemlerle, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın insan kaçakçılığı raporunda yaptırımı maruz kalacak 3. kategori ülkelerden, yaptırım gerektirmeyen 2 inci kategori ülkeler listesine alındığı belirtilmiştir (Arslan, 2004:2, 3).

193 ülkenin insan hakları uygulamalarının değerlendirildiği ABD 2006 İnsan Hakları Raporunda özellikle; kendi insan hakları sicilinin ve terörist saldırılar karşısındaki adımlarının sorgulandığı bir dönemde kaleme alınan bu raporda, “taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde iyi niyetli kaygılara yanıt vermeye çalışacağı” yönünde bir ifadeye yer verilmiş olması, ABD'nin insan hakları konusunda kendisinin de eksikliklerinin olduğunu kabul etmesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (AREM, 2007).

2006 raporunda, daha önceki yıllarda yayımlanan rapordakine benzer şekilde; yaşam hakkının ihlali, işkence, ifade ve basın özgürlüğü, cezaevlerindeki olumsuz koşullar, keyfi tutuklama ve gözaltına alma gibi hak ihlallerinin yanısıra; Anayasa ve kanunların bağımsız yargıyı güvence altına almasına karşın yargının zaman zaman dışarıdan gelen müdahalelere maruz kaldığı ve yargıda yolsuzluk iddialarının bulunduğu yönündeki değerlendirmeler de yer almıştır. Yasaların izin vermemesine rağmen, hükümetin ve yüksek rütbeli askeri personelin zaman zaman talimatlar ve direktifler gibi anlaşılabilir açıklamalar yaparak yargıya müdahalede

buldukları, askeri baskı iddiası olan Şemdinli davasında, davayla ilgili olarak iddianame hazırlayan Van Cumhuriyet Başsavcısı Ferhat SARIKAYA'nın meslekten ihraç edilmesi gibi eleştirilere de raporda yer verilmiştir (AREM, 2007).

ABD Dışişleri Bakanlığı'nca 2006 yılında yayınlanan Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu'nda ele alınan konuların tekrarlandığı raporda, mevcut yasaların tüm insanlara, laik bir anlayış içerisinde dini inançlarını, ibadetlerini ve dini düşüncelerini özgür bir şekilde açıklama konusunda teminat verdiği belirtilerek, devletin ülke genelinde İslami kurumları ve dini eğitimini Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla idare ettiği, Diyanetin başta Aleviler olmak üzere diğer inançları yok sayarak yalnızca Sünni Müslümanlara hizmet ettiği iddia edilmiştir. Ayrıca din özgürlüğüne ilişkin toplumsal suistimal ve ayrımcılığın da var olduğu belirtilmiştir. Yasaların ırk, cinsiyet, din, bedensel kusur, dil veya sosyal statüye dayanan ayrımcılığı yasakladığı; ancak resmi makamların her zaman bu maddeleri etkili biçimde uygulamadığı, insan kaçakçılığının yanında kadınlara ve azınlıklara karşı toplumsal ve resmi şiddet ve ayrımcılığın bir sorun olduğu da raporda vurgulanmıştır (AREM, 2007).

ABD Uluslararası İnsan Hakları Raporu'nun, Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecinde başlattığı demokratikleşme çabalarının sonuçlarını periyodik olarak ve önceki yıllara göre mukayese etme fırsatı vermesi açısından faydalı olduğu söylenebilir. Raporda, genel olarak ileri sürülen insan hakları ihlalleri ve bu kapsamda verilen örnek olaylar, ulusal basında yer alan haberlerden ve İnsan Hakları Derneği ile Türkiye İnsan Hakları Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarının çıkardıkları raporlardan derlenmiştir. Raporda; resmi statüde olup, insan hakları konularında Sivil Toplum Kuruluşları ile ilişki kurmak, koordinasyon sağlamak, insan hakları ihlâli iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek, alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek amacıyla Başbakanlık bünyesinde kurulan İnsan Hakları Başkanlığı ve buna bağlı olarak 81 il ve 850 ilçe bünyesinde oluşturulmuş sivil toplum ağırlıklı "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları" ile TBMM bünyesinde oluşturulan "İnsan Hakları İnceleme Komisyonu" gibi kurul ve komisyonların, insan hakları ihlalleri konusunda diğer kuruluşlarla (sivil toplum kuruluşları, yabancı heyet ve gözlemciler vb.)

koordine olamadığı, bu kapsamdaki çalışmalarının ve faaliyetlerinin yetersiz kaldığı ve etkin olamadığı belirtilmiştir (AREM, 2007).

Raporda ayrıca; mevcut yasalarda insan hakları ihlallerini önleme konusunda, başta Türk Ceza Kanunu ve Ceza Usul Kanunu olmak üzere, pek çok değişiklik yapıldığına ve yeni yasaların 2004 ve 2005 yılları arasında uygulamaya geçmesi ve güvenlik güçlerinin yeni yasalara uyum süreci de göz önüne alındığında, uygulamalarda eksiklikler olmakla birlikte, bu yasaların ülke genelinde etkisini göstermeye başladığına yer verilmektedir. Sonuç olarak, ABD'nin hazırlamış olduğu 2006 yılı Uluslararası İnsan Hakları Raporu'nda Türkiye'nin, geçmiş yıllara nazaran, insan hakları, ifade ve inanç özgürlüğü, sivil özgürlükler, siyasal haklara saygı, ayrımcılık, insan ticareti ve işçi hakları gibi birçok konuda ilerleme kaydettiğinin altının çizildiği görülmektedir (AREM, 2007).

İnsan Hakları İzleme Örgütü 2006 Dünya Raporu'nun Türkiye kısmında, 2005 yılında Türkiye'deki insan hakları gelişmelerinin karışık olduğu; Türk hükümetinin reformlar konusuna belirli bir bağlılık göstermesine karşın; adalet, emniyet ve ordu içindeki reform karşıtı unsurların olumsuz etkilerinin olduğu ifade edilmiştir. 2005 yılında, polis karakollarındaki kötü muamele bildirimlerindeki düşüş ile kendini göstermeye devam eden, işkenceyle mücadele konusunda gösterilen kararlı ilerlemeyle büyük başarı sağlandığı, buna karşın dil ve ifade özgürlüklerinin garanti altına alınması konusunda çok az ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir (İnsan Hakları Merkezi, 2009).

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporunda, 2005 yılında çok sayıda insanın düşüncelerini ifade etmelerinden ötürü suçlanmış ya da hapis cezası ile tehdit edilmiş olduğuna ve bunların çoğunun Cumhurbaşkanı, bayrağa ve devlet kurumlarına saldırıyı suç sayan maddelerden kaynaklandığına yer verilmiş; hükümetin bu maddeleri, Yeni Ceza Yasasından kaldırma konusunda başarılı olamadığına değinilmiştir. Raporda, dini sebeplerle başörtüsü takan kadınların, yükseköğrenimden, kamu hizmetinden ve siyasi hayattan yasaklanmaya devam edilmesinin yanısıra, Türkiye mahkemeleri ve devlet görevlilerinin, dil özgürlüklerini kısıtlamaya devam ettiği ve Kürtçe yayın yapma hakkının verilmediği de ifade edilmiştir (İnsan Hakları Merkezi, 2009).

Kasım 2005'te Şemdinli, Hakkâri'de bir kitapçı dükkânına atılan bir el bombasının, bir kişinin ölümü ve sekiz kişinin yaralanmasıyla sonuçlandığı; yerel halkın, olay yerinde iki jandarma ile bir itirafçıyı, ellerinde bir el bombası ve kitapçının yerini gösteren bir kroki ile beraber yakaladığı; zırhlı bir araçtaki jandarmaların, olay yerinde toplanan kalabalığın üzerine ateş açarak bir kişiyi daha öldürdüğü ve itirafçı ile zırhlı jandarma aracının komutanının yakalandığı ancak diğer iki jandarmanın serbest bırakıldığı da raporda belirtilmiştir. Raporda ayrıca; toplanma özgürlüğünün ihlal edildiği ve polisin 2005 yılında barışçıl gösterileri dağıtmak için sürekli olarak gereksiz güç kullandığı ifade edilmiş; toplu gösterilerde polisin gereksiz yere ölümcül şiddete başvurmasının son derece endişe verici olduğuna değinilmiştir. Polisin kanun ve kurallara riayetinin genelde iyi olduğu ancak yine de polis karakollarında ve akıl hastanelerinde işkence ve kötü muamelenin devam ettiğine işaret edilmiş; Avrupa İşkenceyi Önleme Konseyi'nin, 1997 yılında yaptığı ziyaret sırasında bu olaylar nedeniyle Türkiye'yi kınamış olduğu da hatırlatılmıştır (İnsan Hakları Merkezi, 2009).

1980 ve 1990'lı yıllarda güvenlik güçleri tarafından göçe zorlanan 378.335 Kürt köylüsünün çoğunluğunun hala Güneydoğu'daki köylerine dönemediği, "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi"nin en temel altyapı imkânlarının dahi sunulmadığı ve köylülerin elektrik, telefon gibi hizmetler ile okulu bulunmayan yerleşimlere dönmek konusunda istekli olmadıkları belirtilmiştir. Göçe zorlananlara tazminat ödenmesi ile ilgili olarak 2004 yılında çıkarılan kanunun uygulanışının ise adaletsiz olduğu ve bazı köylülerin iddialarının haksız olarak reddedildiği belirtilmiştir. Şubat 2005'te Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı bir raporda, ibadet yeri açma ve din adamı yetiştirme konusu dâhil olmak üzere, Türkiye'de gayrimüslim toplulukların karşılaştığı güçlüklerden bahsedilmiş ve her türden azınlıklar ile ilgili süregelen şüphelere de dikkat çekilmiştir (İnsan Hakları Merkezi, 2009).

Uluslararası Af Örgütü, temel insan haklarını korumayı amaçlayan ve bunun için tüm dünyada çalışma yürüten uluslararası bir kuruluştur. Örgüt çalışmalarını yürütürken; hükümetler, siyasi partiler, ideolojiler ve dini kuruluşlardan bağımsız olarak hareket etmektedir. UAÖ'nün çalışmaları şunları kapsamaktadır: Şiddet

uygulamadan ve şiddet eylemleri savunmadan, etnik kökeni, cinsiyeti, dili, rengi, dini ya da siyasi görüşü yüzünden cezaevinde bulunan düşünce suçlularının serbest bırakılmaları için ağırlık koymak; tüm siyasi mahkûmların adil bir şekilde yargılanmaları için uğraşmak; ölüm cezası, işkence, zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye koşulsuz karşı çıkmak. Kuruluş aynı zamanda düşünce suçlusu olarak hapisaneyeye atılma olasılığı bulunan, işkence, ölüm cezası ya da adil olmayan yargılanmalara maruz kalabilecek mültecilerin ülkelerine geri gönderilmelerine de karşı çıkmaktadır. Uluslararası Af Örgütü, özgürlüğünden fiilen yoksun bırakılmış, gözaltında, tutuklu ya da mahkûm olan insanlara yönelik olarak çalışmakta olup, ana konusunu mahkûmlar oluşturmakla birlikte hiçbir şekilde diğer insan haklarını göz ardı etmemekte; ancak etkili olabilmek için çalışma alanını sınırlandırmaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nün yıllık raporları, insan haklarının çiğnendiği 120'den fazla ülke hakkında bilgi içermektedir. Örgütün hali hazırda 150'den fazla ülke ve bölgede binlerce üye ve destekleyicisi ve çalışma grubu bulunmaktadır (“Türkiye Raporları - Uluslararası Af Örgütü”, 2009).

UAÖ'nün 2007 yılı hak ihlalleri raporunda Türkiye'ye geniş yer ayrılmış olup, Türkiye'nin insan hakları karnesinin yine kırık olduğu görülmektedir. Raporda; işkence, cezasızlık, yargısız infaz ve ifade özgürlüğü sorunlarının devam ettiği örneklerle anlatılmıştır. “Artan siyasi belirsizlik ve askeri müdahalelerin ardından ülkede milliyetçi duygular ve şiddette artış görülmektedir”, denilerek; Dink cinayeti, Malatya katliamı, Festus Okey'in öldürülmesi, polis şiddeti, hak savunucularına yönelik baskılar, kadına yönelik şiddet ve cezasızlık konularında Türkiye eleştirilmiştir (Şık, 2008:1).

İfade özgürlüğünün kısıtlanmaya devam ettiği belirtilen raporda; işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile yasa uygulayıcıları tarafından aşırı güç kullanımının devam ettiği, insan hakları ihlalleri için başlatılan kovuşturmaların etkisiz ve yetersiz kaldığı ve adil yargılanmaya ilişkin kaygıların devam ettiği dile getirilmektedir. Mülteci ve sığınmacılara yönelik hak ihlalleri ile aile içi şiddet mağdurlarına sığınma evleri temininde ise çok az bir ilerleme kaydedildiği de raporda yer alan tespitler arasındadır (Şık, 2008:1).

UAÖ temsilcilerinin Mayıs, Temmuz ve Eylül aylarında gerçekleştirdiği ziyaretler sonucunda hazırlanan raporda, Hrant Dink'in 2007 Ocak ayında vurulmasının ardından Türkiye'de bir hoşgörüsüzlük atmosferinin egemen olduğu ve PKK ile yaşanan silahlı çatışmaların yeniden şiddetlenmesiyle insan hakları ihlallerinde de artış yaşandığı vurgulanmıştır. Demokratik Toplum Partisi'ne kapatılma davası açıldığı belirtilen raporda sivillere yönelik bombalı saldırılarda çok sayıda kişinin öldüğüne de yer verilmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün yasa ve uygulamalarla kısıtlanmaya devam edildiğinin vurgulandığı raporda; avukatlar, gazeteciler, insan hakları savunucuları ve diğer gruplara yönelik taciz ve tehditlerin devam ettiği, bu kişilerin haksız kovuşturmalara ve fiziksel saldırılara maruz kaldıkları belirtilmektedir. Ulusal ve uluslararası muhalefete rağmen, "Türklüğü aşağılama" suçunu düzenleyen Türk Ceza Kanunu'nun 301 inci maddesi kapsamında açılan davaların sayısında artış görüldüğü; Türk Ceza Kanunu'nun "halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama" suçunu düzenleyen 216 ncı maddesinin "keyfi" ve "aşırı kısıtlayıcı" biçimde uygulandığı da raporda anlatılmaktadır (Şık, 2008:1).

İnsan hakları savunucularının barışçıl eylemlerinden ötürü kovuşturmaya tabi tutulmasının eleştirildiği raporda; İstanbul Valiliği'nin, adlarının ve amaçlarının "yasaya ve ahlaka" aykırı olduğu gerekçesiyle lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel örgütü 'Lambda İstanbul'a kapatma davası açmasına da yer verilmiştir. Ayrıca Ocak ayında Uluslararası Af Örgütü Türkiye şubesinin banka hesaplarının, "yasadışı para toplandığı" iddiasıyla İstanbul Valiliği'nin talebi üzerine dondurulduğunun anımsatıldığı raporda, Af Örgütü Türkiye Şubesi'nin konuya ilişkin itirazına ve aradan geçen uzun süreye rağmen sorunun henüz çözülmediği ve bir anlamda UAÖ'nün de mağdur edildiği belirtilmiştir (Şık, 2008:1, 2).

Adil yargılamaya ilişkin kaygıların, özellikle terörle mücadele yasaları kapsamında kovuşturmaya tabi tutulan kişiler bağlamında devam ettiğinin belirtildiği raporda; uzayan davalarda işkence uygulanarak alındığı iddia edilen beyanların delil olarak kullanıldığı, kamu görevlilerinin gerçekleştirdikleri insan hakları ihlallerine ilişkin yürütülen az sayıda soruşturmanın da kusurlu olduğu ve resmi insan hakları organlarının etkisiz olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Raporda, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, "dur" ihtarına uymayarak kaçan

şüphelilere ateş etmeleri için izin vermek suretiyle, ölümcül güç kullanımına yönelik olarak polise daha fazla yetki verilmesi de eleştirilmiştir (Şık, 2008:2).

Raporda; “gözetim altında infaz” dikkat çekilmiş ve insan hakları ihlallerinin cezaevlerinde de sürdüğü, özellikle F tipi cezaevlerinde katı ve keyfi cezalandırmaların devam ettiği belirtilerek, bu konuya ilişkin olarak mevzuatta yapılan iyileştirmelerin hayata geçirilmediği ifade edilmiştir. Vicdani ret hakkının halen tanınmayıp, sivil hizmet alternatifinin de sunulmadığı anlatılan raporda, bu tutumuyla Türkiye’nin, AİHM’nin “Ülke” davasıyla ilgili olarak 2006 yılında verdiği ve vicdani retçilerin süreli yargılanmasını engellemeye yönelik yasal düzenlemeler yapılmasını isteyen kararını yok saymaya devam ettiği ileri sürülmüştür (Şık, 2008:2).

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından, ABD Kongresi’ne sunulmak üzere hazırlanan ‘2008 İnsan Hakları Uygulamaları Ülkeler Raporu’nda da, Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünü tehdit altına alan etkenlerden, TCK’nın 301 inci maddesi ve Terörle Mücadele Yasası’na ağırlık verilmiştir. Türkiye’de kamusal alanda korkusuz şekilde ve baskıdan endişe etmeden devlet ve hükümetin eleştirilemediğine işaret edilen 2008 Türkiye İnsan Hakları Raporu’nda; Hükümetin, bir takım dini ve siyasi aidiyetten insanların ifade özgürlüğü haklarını kısıtlamayı sürdürdüğü tespitine yer verilirken, raporun giriş bölümünde ise, bazı alanlardaki ciddi problemler devam ediyor olmakla birlikte, Türk Hükümeti’nin “genel olarak vatandaşlarının insan haklarına saygılı olduğu” ifadesine yer verilmiştir (“İnsan Haklarında Gerileyen 11 Ülke”, 2009).

Raporda, Türkiye’de insan haklarının korunmasına ilişkin canlı tartışmaların yaşandığı ancak bunun yanında ‘baskı’nın da sürdüğü dile getirilmiş; insan hakları ve hükümet politikalarının -özellikle de ülkenin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci, askerin rolü, İslam, siyasi İslam, Kürt sorunu, Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve tarihsel yönleri- canlı şekilde tartışılmaya devam edildiği; ancak bu konularda görüş beyan eden kişilerin soruşturmalara karşı karşıya kalabildikleri belirtilmiştir (“İnsan Haklarında Gerileyen 11 Ülke”, 2009).

TYB'nin, AB üyeliği perspektifi dâhilinde girişilen yasal reformlara rağmen ifade özgürlüğüne yönelik ciddi engellerin sürdüğü yönündeki tespitinin de yer aldığı raporda ayrıca; çeşitli radyoların ve gazetelerin yaşadıkları yayın engelleri ile “Atatürk aleyhinde içerik bulundurduğu” gerekçesiyle Mayıs 2008'den bu yana erişimine mahkeme kararlarıyla engel konan youtube.com isimli küresel video paylaşım sitesinden de söz edilmiştir (“İnsan Haklarında Gerileyen 11 Ülke”, 2009).

İnsan hakları örgütlerince tutulan 2008 kayıtlarına göre, güvenlik güçlerinin işkence, dövme ve görevi kötüye kullanma sayısında artış olduğu, güvenlik güçleri tarafından kanunsuz öldürmeler gerçekleştirildiği ve bu tür olayların sayısına kıyasla tutuklama ve yargılama sayısının yetersiz olduğu iddiaları da raporda dile getirilmiştir. Türkiye raporunun girişinde yer alan “İnsan haklarına genel olarak saygılı” ifadesi; Almanya, İtalya, Fransa, Avusturya, Yunanistan gibi AB üyesi ülkelerin raporlarında da aynı şekilde yer almıştır (“İnsan Haklarında Gerileyen 11 Ülke”, 2009).

Alman Hükümeti tarafından bu yıl 8 incisi yayımlanan İnsan Hakları politikalarıyla ilgili raporda, Türkiye'deki insan hakları durumuyla ilgili ayrı bir bölüme yer verilmiş ve Berlin hükümetinin bu konudaki yaklaşımının altı çizilmiştir. Alman Hükümeti'nin Federal Meclis'e sunduğu 2008 İnsan Hakları Raporu'nda, Türkiye'nin AB tam üyelik süreci çerçevesinde hayata geçirdiği reformların ülkedeki insan hakları durumunu iyileştirdiği, ancak özellikle din, düşünce ve ifade özgürlüğü ile azınlık hakları konusunda giderilmesi gereken eksiklikler olduğu vurgulanmıştır. Raporun Türkiye ile ilgili kısmı, AB Komisyonu'nun Ankara ile yürüttüğü tam üyelik müzakereleri kapsamında 6 Ekim 2007'de yayımladığı son “ilerleme raporu” hatırlatılarak başlamaktadır. Alman hükümetinin raporunda, AB Komisyonu'nun 6 Ekim tarihli ilerleme raporunda Türkiye'de reform sürecinde ilerleme kaydedildiği hatırlatılırken, 2007 yılında ülkedeki iç siyasi zorluklara da dikkat çekildiği belirtilmektedir (“Türkiye'ye İnsan Hakları Eleştirisi”, 2009).

AB Komisyonu'nun raporunda, özellikle TCK'nın 301 inci maddesinin düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtladığı belirtilirken, düzenlemenin Türkiye'nin, Avrupa'nın bu konudaki standardına henüz ulaşamadığı ve bu konudaki güvenceyi de sağlamadığına dikkat çekilmiştir. Raporda ayrıca, Türkiye'de işkence ve kötü

muameleye ilişkin vakalarda da azalma olduğuna değinilmiş; ancak işkence ve kötü muamelede bulunanların yakalanması ve yargılanması sürecinde eksiklikler bulunduğu vurgulanmıştır. İnsan hakları raporunda; AB Komisyonu'nun son ilerleme raporunda yer alan, Türkiye'de azınlık hakları alanında ilerleme kaydedilmediği yönündeki tespiti de değinilmiş ve dini azınlıkların hâlihazırda hukuki bir statüye kavuşturulmadığına yer verilmiştir. Raporda, Türkiye'de bu alanda AB standartlarının yakalanabilmesi ve tüm dini azınlıkların Avrupa'daki gibi bir hukuki statüye kavuşturulması için kapsamlı yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği de hatırlatılmıştır. 2008 Türkiye Raporu'nda, AB Komisyonu'nun Türkiye'ye yönelik gözden geçirilmiş '2007 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, Türkiye'deki insan hakları alanında tüm mevcut eksikliklerin altının çizildiği ve Berlin hükümetinin de AB'nin bu konudaki tespitlerini desteklediği belirtilmiştir. Ayrıca AB Komisyonu'nun bundan sonra hazırlayacağı ilerleme raporlarının da Türkiye'deki insan hakları durumundaki iyileştirme adımlarına katkı sağlayacağı vurgulanmış ve rapor, "Alman hükümeti özellikle düşünce ve ifade özgürlüğü ile azınlık ve inanç özgürlüğü konusunda iyileştirmelerin sağlanmasına önem vermektedir" ifadesiyle son bulmuştur ("Türkiye'ye İnsan Hakları Eleştirisi", 2009).

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Yıllık İnsan Hakları Raporu'nda da, "Türkiye'ye İnsan Hakları Eleştirisi"nde bulunmuş ve 2008 yılında Türkiye'de insan hakları alanında "çok az ilerleme" kaydedildiği görüşüne yer verilmiştir. Raporda, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye ile ilgili düzenli raporlarının sonuncusunun 5 Kasım'da yayımlandığına dikkat çekilerek, ardından da AK Parti hakkında Anayasa Mahkemesi'nde açılan kapatma davasıyla ilgili olarak Mahkemenin partiye "laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle para cezası verdiğine de yer verilmiştir ("İngiltere'den "Türkiye'ye İnsan Hakları Eleştirisi"', 2009).

Avrupa Parlamentosu 2008 Türkiye Raporunda, Türkiye'nin AB reformlarında son 3 yıldır devam eden yavaşlamadan endişe duyulduğu belirtilmiş ve Türk hükümetinden "2005 yılında taahhüt ettiği reform sürecine devam konusunda siyasi iradesini ispatlaması" istenmiştir. Türk toplumunda ve önde gelen siyasi partiler arasında süren kutuplaşmanın 2008 yılında daha da derinleştiğinin

savunulduğu raporda, bunun siyasi kurumların işleyişini ve reform sürecinde ilerlemeyi olumsuz etkilediği kaydedilmiştir. Yeni Anayasa çalışmalarına, “etnik ve dini azınlıklar dâhil sivil toplumun ve siyasi partilerin de katkı yapması”, talep edilen raporda, AKP ve DTP hakkında açılan kapatma davalarından endişe edildiği dile getirilmiştir. Belgede, “Ordu üzerinde tam sistematik sivil gözetim sağlanması konusunda ilerleme kaydedilememesi” ve “TBMM’nin ordu ve savunma politikasını denetlemesinin güçlendirilememesinden” kaygı duyulduğu ifade edilmiştir. Sözkonusu raporda; Ergenekon Davası’ndan yargı bağımsızlığına, terörle mücadeleden DTP’ye, Kürt meselesinden Ermenistan ile ilişkilere ve Kıbrıs sorununa kadar hemen her konuya değinilmiş ve demokrasi ve hukukun üstünlüğünden vazgeçilmemesi konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur. Raporda ayrıca, TRT-6’nın Kürtçe yayına başlamasından duyulan memnuniyete yer verilmiş; Deniz Feneri davasından söz edilerek, bu davada olduğu gibi yardım kuruluşlarınca dolandırılan AB vatandaşı ya da AB’de oturumu bulunan mağdurları ilgilendiren davalarda, AB üyesi ülkelerle daha fazla işbirliği yapılması istenmiştir (“AP’nin Türkiye Raporunda Yok Yok!”, 2009).

Uluslararası Af Örgütü 2009 raporunda, ekonomik krizin hak ihlallerini artırdığına dikkat çekilmiş ve “Eşitlik, adaletsizlik ve güven yokluğuna dayalı bir barut fıçısının üzerinde oturuyoruz ve bu fıçı patlamak üzere.” ifadesine yer vermiştir. Güvenlik adına askıya alınan hak ihlallerinin ekonomiyi düzeltme adına arka plana itildiği hatırlatılan raporda, dünya liderlerine ekonomi kadar insan haklarına yatırım yapmaları çağrısında bulunulmuştur. Artan yoksulluk, umut vermeyen ekonomik ve sosyal koşulların, politik istikrarsızlığa ve kitlesel şiddete yol açabileceği uyarısı yapılmıştır. Türkiye’de çeşitli alanlardaki hak ihlallerinin tek tek değerlendirildiği raporda, 13 ayrı bölüme yer verilmiştir. Raporda; ifade ve toplanma özgürlüğü, aşırı güç kullanımı, işkence ve kötü muamele, cezaevi koşulları, cezasızlık, adil olmayan yargılamalar, düşünce mahkûmları ve vicdani retçiler, mülteciler ve sığınmacılar, kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet başlıkları bulunmaktadır (Dolmacı, 2009:1).

AB Komisyonu raportörlerinin ifade ve tespitleri, yukarıda belirtilen rapordaki anlatılanların ve Türkiye’nin insan hakları karnesinin genel bir özeti

niteliğindedir. Buna göre; Türkiye’deki insan hakları ihlalleri sistematik olarak devam etmekte; en yoğun ihlaller hala Kürt sorunu, din özgürlüğü ve bunlarla ilişkili olarak düşünce özgürlüğü alanında yaşanmakta; faili meçhul cinayetler ya da kuşkulu ölümler hala sürmektedir. İşkence uygulamaları, sistematik olarak devam etmekte ve işkenceciler hala korunmaktadır. Basın özgürlüğü ve din özgürlüğü alanında örgütlü olmayan ve siyasal bilinci yeterince gelişmemiş kitleler üzerindeki insan hakları ihlalleri devam etmekte, ancak bunlar kendilerine yapılanları duyurmada yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’de insan hakları ihlalleri azalmamış, insan hakları karşıtı rejim kurumsallaşmış ve maalesef ulusal ve uluslararası kamuoyu bunu büyük oranda kabullenmiştir. Ancak artık ihlaller daha rafine yöntemlerle yapılmaya ve fark edilmemesine özen gösterilmeye başlanmıştır. Rapora göre, Türkiye’de devlet örgütlü bir toplum istememekte ve örgütlü toplum yerine bağımlı toplumu tercih etmektedir. Bu durum, “toplum ne kadar bağımlı olursa, yönetim de o kadar sorun(m)suz olur”, anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Mazlumder, 2009).

11.2. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Raporları ve İstatistiksel Veriler

Türkiye’de insan hakları uygulamalarında, Başbakanlık düzeyinde sayısal veri elde etmeye ve insan hakları ihlal iddialarının İnsan Hakları Başkanlığı vasıtasıyla etkin bir şekilde araştırılmasını sağlamaya yönelik olarak geliştirilen, ülke çapında oluşturulan İnsan Hakları Danışma ve Başvuru Masalarından temin edilebilecek olan “İnsan Hakları İhlal İddiası Bireysel Başvuru Formu” marifetiyle veri toplanması söz konusu olmaktadır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde saydamlık ilkesi gereği, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı’na, 81 İl İnsan Hakları Kurulu’na ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına yapılan insan hakları ihlal iddialarına ilişkin sayısal veriler, 2004 yılı başından itibaren kamuoyuna açıklanmaya başlanmış ve böylece Türkiye’de ilk kez, dernek ve vakıflarca hazırlanan insan hakları raporları dışında, ulusal bazda resmi insan hakları raporları yayımlanması uygulamasına

geçilmiştir. Bu raporların yayımlanmasında, Ombudsmanlık Yasası'nda yıllık raporların yayımlanması zorunluluğunun öngörülmesinin de etkili olduğu söylenebilir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nca hazırlanan raporlarda dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerine ilişkin değerlendirmeler de yer almakla birlikte ana eksen Türkiye'dir (Fendoğlu, 2008:3; Yılmaz, 2008:1).

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın Ekim 2008 tarihli İnsan Hakları Bülteni ile 2009 yılında yayımlanmış olduğu 2008 Türkiye İnsan Hakları Raporu verilerine göre, Türkiye'nin 2007 ve 2008 yıllarına ilişkin durumu şu şekilde belirtilebilir:

Cizelge 2-a.: 2007 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı

<u>İHLAL EDİLDİĞİ İDDİA EDİLEN HAK KONULARI</u>	<u>BAŞVURU SAYISI</u>
1.Sağlık ve Hasta Hakkı	173
2.Kötü Muamele Yasağı	133
3.Mülkiyet Hakkı	131
4.Çevre Hakkı	101
5.Adil Yargılanma Hakkı	85
6.Çalışma ve Sözleşme Özgürlüğü	70
7.Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı	66
8.Sosyal Güvenlik Hakkı	59
9.Yaşam Hakkı	45
10.Ayrımcılık Yasağı	42
11.İşkence Yasağı	29
12.Dilekçe Hakkı / Bilgi Edinme Hakkı	28
13.Eğitim ve Öğrenim Hakkı	26
14.Konut Dokunulmazlığı Hakkı	20

15.Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü	19
16.Engelli Hakları	19
17.Çocuk Hakları	9
18.Ailenin Korunması / Aile Kurma Hakkı	8
19.Özel Hayatın Gizliliği Hakkı	6
20.Zorla Çalıştırma ve Angarya Yasağı	6
21.Din ve Vicdan Özgürlüğü	5
22.Düşünce ve İfade Özgürlüğü	5
23.Uyrukluk (Tabiyet) Hakkı	4
24.Örgütlenme Özgürlüğü	3
25.Seçme, Seçilme Hakkı	3
26.Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı	2
27.Haberleşme ve Basın Özgürlüğü	1
28.Kadın Hakları	1
29.Bilim ve Sanat Özgürlüğü	0
30.Diğer	222
TOPLAM	1318

(Kaynak: Fendoğlu, 2008:3; BİHB, 2009:31-38)

2007 yılında Türkiye genelinde 1318 hak kategorisinde 1171 kişinin insan hakları ihlâli iddiasıyla başvuruda bulunması söz konusudur. Başvuruda bulunan 1171 kişiden, 383 kişi Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na, 735 kişi İl Kurullarına, 53 kişi de İlçe Kurullarına başvuruda bulunmuştur. Bir kişi, birden fazla hak ihlaline maruz kaldığını iddia edebileceğinden, ihlal edildiği iddia edilen hak sayısı 2056 olarak gerçekleşmiş durumdadır. BİMER sistemi aracılığıyla da 63 kişi Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na, 252 kişi İl Kurullarına, 8 kişi de İlçe Kurullarına olmak üzere toplam 324 kişinin başvuruda bulunduğu görülmektedir.

2007 yılında alınan verilere göre, sağlık ve hasta hakkı ihlal iddiaları 173 başvuruyla ilk sırada, kötü muamele yasağı ihlal iddiaları 133 başvuruyla ikinci sırada, mülkiyet hakkı ihlal iddiaları ise 131 başvuruyla üçüncü sırada yer almıştır (Fendoğlu, 2008: 4, 5).

Cizelge 2-b.: 2008 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı

<u>İHLAL EDİLDİĞİ İDDİA EDİLEN HAK KONULARI</u>	<u>BAŞVURU SAYISI</u>
1.Sağlık ve Hasta Hakkı	617
2.Tutuklu ve Hükümlü Hakkı	586
3.Çevre Hakkı	462
4.Kötü Muamele Yasağı	382
5.Dilekçe Hakkı	311
6.Çalışma ve Sözleşme Hakkı	244
7.Sosyal Güvenlik Hakkı	229
8.Mülkiyet Hakkı	215
9.Eğitim ve Öğrenim Hakkı	168
10.Yaşam Hakkı	132
11.Haberleşme / Basın Hürriyeti	125
12.Adil Yargılanma Hakkı	116
13.Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı	112
14.Ayrımcılık Yasağı	101
15.Diğer	906

(Kaynak: BİHB, 2009:31-35).

2008 yılında Türkiye genelinde yapılan hak ihlali iddiası başvurularından % 29'u Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na, % 71'i ise İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları'na yapılmıştır. 2008 yılında İl Kurullarına 2694, İlçe Kurullarına ise 1089

olmak üzere toplam Kurullara yapılan başvuru sayısı 3783 olmuştur. 2007 yılı verileri ile 2008 yılı verileri karşılaştırıldığında, Başbakanlık ve Kurullara yapılan şikayetler arasında ilk sırayı ekonomik ve sosyal bir hak grubu olan sağlık ve hasta hakkının almasının, Türkiye adına olumlu bir gösterge olarak kabul edilmesi; zira bu durumun, halkın temel hakların korunmasıyla yetinmediği, yaşam kalitesini ilgilendiren konularda da bilinçlendiği, hakkını aradığı ve daha talepkar hale geldiği şeklinde değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (BİHB, 2009:31-35).

2007 yılında 133 başvuru sayısı ile ikinci sırada yer alan kötü muamele yasağının yerini, 2008 yılında 586 başvuru sayısı ile tutuklu ve hükümlü hakları almış bulunmaktadır. 2007 yılı verilerine göre 131 başvuru sayısı ile üçüncü sırada yer alan Mülkiyet Hakkının yerini 2008 yılında 462 başvuru sayısı ile çevre hakkı almıştır. 2007 yılına kıyasla 2008 yılında oransal olarak bir azalma göstermekle birlikte adil yargılanma hakkı, hala pek çok başvuruya konu olmaktadır. 2008 yılı ilk 6 ayında elde edilen veriler 2007 yılı ilk 6 ayı verileriyle karşılaştırıldığında; işkence yasağı ihlal iddialarına ilişkin 2007 yılında 17 başvuru alınmışken, 2008 yılının ilk 6 ayında 26 başvuru yapıldığı görülmektedir. BİHB'ye ve Kurullara ulaşan ve insan hakları ihlal iddiası içermemekle birlikte yardım taleplerine ilişkin başvuruların sayısının da bir hayli yüksek olduğu gözlenmektedir. 2007 yılı verilerine göre 222 ve 2008 yılı verilerine göre ise 906 başvuru sayısı ile en üst sırada yer alan "Diğer" kategorisi adı altında yapılan başvuruların büyük bir çoğunluğunun iş ve yardım taleplerinden oluşması sözkonusudur (BİHB, 2009:35-37).

2007 yılı verilerine göre, şikâyete konu kurumlar sıralamasında 1 inci sırayı 142 başvuru sayısı ile *Emniyet* alırken, 2008 yılında bu sırayı 493 başvuru ile *Belediyeler* almıştır. 2007 yılı verilerine göre 2 nci sırada yer alan *Sağlık Kurumları*, 2008 yılında da bu sıralamayı devam ettirirken, 2007 yılında 3 üncü sırada yer alan *Valiliklerin* yerini, 2008 yılında *Emniyet* almış durumdadır (BİHB, 2009:37, 38).

Çizelge 2-c.: 2009 Yılı İhlal İddialarının Hak Konularına Göre Dağılımı
(İlk 10 Ay – Resmi olmayan Sonuçlar)

<u>İHLAL EDİLDİĞİ İDDİA EDİLEN HAK KONULARI</u>	<u>BAŞVURU SAYISI</u>
1.Sağlık ve Hasta Hakkı	413
2.Yaşam Hakkı	272
3.Çevre Hakkı	163
4.Dilekçe Hakkı	147
5.Kötü Muamele Yasağı	93
6.Tutuklu ve Hükümlü Hakkı	74
7.Çalışma ve Sözleşme Hakkı	63
8.Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı	54
9.Eğitim ve Öğrenim Hakkı	51
10.Ayrımcılık Yasağı	40

2009 yılının ilk on ayındaki toplam rakamlara bakıldığında, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na 1806, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına 2105 olmak üzere toplam 3911 kişinin, ihlal iddiasıyla başvuruda bulunması sözkonusudur. Bu verilere göre; şikâyete konu kurumlar sıralamasında 1 inci sırayı 339 başvuru sayısı ile *Özel Sektör* alırken, 2007 ve 2008 yılında ikinci sırayı alan *Sağlık Kurumlarının* 2009 yılının ilk 10 ayında da 299 başvuru sayısı ile bu sırayı koruduğu, 2008 yılında 1 inci sırada olan Belediyelerin ise, 2009 yılının ilk 10 ayı açısından değerlendirildiğinde, 137 başvuru sayısı ile 3 üncü sıraya düştüğü görülmektedir (BİHB, 2009:12).

İnsan Hakları Başkanlığı ile 81 İl ve 891 İlçe İnsan Hakları Kurulu'na yapılan başvurular, ihlâl iddiası niteliğinde olup, bu iddiaların doğru olup olmadığı

ilgili kurumlar nezdinde araştırılmaktadır. Bu veriler, Türkiye'deki insan hakları sorunlarının nitelik ve boyutları hakkında genel anlamda bir fikir vermesi açısından önemlidir. AB tarafından hazırlanan 2005 Türkiye İlerleme Raporu'nda az sayıda başvuru almaları nedeniyle "tanınırlık ve güvenilirlik" açısından yetersiz olarak değerlendirilen İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, son dönemde daha fazla sayı ve çeşitlilikte etkinlikler gerçekleştirmeleri ve halkla ilişkilerinde gözlenen olumlu gelişme sonucu gittikçe artan sayıda başvuru almaktadırlar. Nitekim 2004 yılında Kurullara toplam 847 başvuru yapılırken, bu sayı 2005 yılı için %62 civarında bir artışla 1377'yi bulmuştur. 2006 yılında alınan başvuru sayısı 1590, 2007 yılında ise 1495 olurken, 2008 yılında ciddi bir artış göstererek 3783 olmuştur. Bu durum, İnsan Hakları Başkanlığı'na ve İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına olan güveninin giderek arttığını gösteren önemli bir gösterge olarak değerlendirilebileceği (Fendoğlu, 2008:11) gibi, hak ihlallerinde meydana gelen artışın bir sonucu olarak da görülebilir.

Toplam başvurularda görülen artışın, İnsan Hakları Başkanlığı ve Kurullar tarafından yapılan tanıtım ve bilinçlendirme çalışmaları sonucu, bu yapıların kamuoyu nezdindeki tanınma ve güvenilme oranlarının yükselmesine dayandığına ilişkin olarak ileri sürülen iddia çerçevesinde, kurulların insan hakları kurumsallaşması içinde yerleşip kökleşinceye kadar devam etmesi makul görülmektedir. İnsan Hakları Başkanlığının talimatı ile İl ve İlçe Kurulları bünyesinde bir komisyon kurulması ve illerinde bulunan emniyet ve jandarma nezarethanelerinde incelemeler yapılarak, gerek nezarethanelerin fiziki şartlarının gerekse görevli personelin uygulamalarının insan hakları standartlarına uygun olup olmadığı ile ilgili raporlar hazırlanması söz konusu olmaktadır. Kurullar sadece nezarethanelere yönelik olarak değil, insan hakları uygulamaları açısından hassasiyet taşıyan çocuk yuvaları, öğrenci yurtları, huzurevleri gibi yerlerle ilgili olarak da benzer çalışmalar yapmaktadırlar. Kurulların yapacakları faaliyetler yoluyla tanınma düzeyleri yükseldikçe, yapılan başvuru sayısının da artacağı ifade edilmektedir.

11.3. İnsan Haklarına Farklı Bir Bakış ve Farklı İstatistikler

İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından sunulan insan hakları raporlarında, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından kamuoyuna açıklanan raporların aksine, Türkiye’de insan haklarının durumunun hiç de iç açıcı olmadığı ortaya çıkmaktadır. İHD ve TİHV’nin durum raporlarına göre, Türkiye’de yaşam hakkı ihlalleri, işkence, tecrit, ifade özgürlüğüne ve kişi güvenliğine yönelik tehditler sürmekte, Kürt sorununa yönelik kapsamlı bir adım atılmamaktadır. Rapora göre; yargı için, haklar devletten sonra gelmekte ve hak savunucuları baskı altında tutulmaktadır (“Türkiye’de İnsan Haklarının Durumu Hiç İç Açıcı Değil”, 2007).

Türkiye’de insan haklarının durumunu değerlendiren İHD ve TİHV, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin üzerinden geçen uzun yıllara karşın, Türkiye’nin hala, anayasal ve yasal sistemini, Birleşmiş Milletler sisteminde ve Bildirge ilkelerinde öngörüldüğü şekilde oluşturulamadığını dile getirmektedirler. İnsan Hakları Derneği tarafından yayımlanan aylık, 3 aylık, 6 aylık, 9 aylık ve nihayet yıllık insan hakları raporlarında, bazı hak kategorileri açısından yapılan saptamalar şöyle sıralanabilir (“Türkiye’de İnsan Haklarının Durumu Hiç İç Açıcı Değil”, 2007; İnsan Hakları Derneği, 2008):

-Yaşam hakkı: Türkiye’de yaşam hakkının korunması konusunda yeterli başarının sağlanamadığı açıktır. 2002 yılında ölüm cezasının kaldırılmış olmasına rağmen, güvenlik güçlerinin yasadışı, keyfi infazları ve işkenceyle ölümler sürmektedir.

-İşkence: Türkiye hukuk sisteminde işkence yasağı bulunmasına karşın, gözaltı merkezlerinde, cezaevlerinde ve resmi gözaltı merkezleri dışındaki yerlerde olmak üzere, işkencenin yaygın ve sistematik olarak uygulanmaya devam edildiği görülmektedir. Önleyici irade gösterilemediği ve etkili soruşturma yapılmadığından, bir tür cezasızlık politikası oluşturulmuş durumdadır.

-Kişi özgürlüğü ve güvenliği: Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu değişiklikleri bu hakkı güvencesiz bırakmış ve polise keyfi davranabilme olanağı yaratılmıştır. Polislerce gerçekleştirilen infazlar, keyfi biçimde kimlik sorgulamaları ve üst aramalarının yapılması, keyfi gözaltı uygulamaları, gerekçe göstermeksizin arama ve gözaltı alma yetkisi tanıyan yargı kararları, bu güvencesizliğin ve tehdidin en önemli örnekleridir.

-İfade özgürlüğü: Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Yasası ve ceza yaptırımını öngören pek çok kanundaki hükümler, ifade özgürlüğü hakkını tehdit etmektedir. Herhangi bir konuda görüş açıklamama, o konuda ifadede bulunmama bile, suçlama konusu yapılabilmektedir.

-Adil yargılama: Yargı makamları, insan hakları alanında genellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları doğrultusunda karar vermemektedir. Yargılama süreçlerinde etkin soruşturma yürütülmediği, insan haklarının korunması yerine devlet çıkarı ve güvenliği anlayışının öne çıkabildiği görülmektedir.

-Kürt Sorunu: Anadilin öğrenilmesi ve eğitim kısıtlaması sürmektedir. Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalanlarla ilgili olarak yeterli ilerleme kaydedilmemiş olup, Güneydoğu'nun ekonomik ve sosyal haklar bakımından ihmal edilmişliği devam etmektedir.

-Cezaevleri: Tecritler ve işkence şikâyetleri sürmekte; sivil denetim gerçekleştirilememektedir.

-Toplantı ve gösteri yürüyüşü: Polis, barışçıl gösterilere müdahale etmekte ve aşırı güç kullanmaktadır. Bu konuda bir çifte standarttan söz etmek mümkündür. Bir kısım gösteriler “gösteri hakkı” kapsamında değerlendirilirken, bir kısım gruplarca yapılan gösterilerin ise bu kapsamda değerlendirilmesinden özellikle kaçınıldığı görülmektedir.

-Laiklik ve dini özgürlükler: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, zorunlu din dersi, kılık kıyafet zorunlulukları sorun olmaya devam etmekte, İslam dışındaki dinlerin mensuplarına yönelik saldırılar sürmektedir (“Türkiye’de İnsan Haklarının Durumu Hiç İç Açıcı Değil”, 2007).

-İnsan hakları savunucularının korunması: İHD yöneticileri ve üyeleri hakkındaki davalar sürmekte ve bu kişilerin son derece ağır şekilde cezalandırılmasının teşvik edildiği görülmektedir.

İHD 2007 İnsan Hakları Raporu'na göre, Türkiye'de 2007 yılında yaşam hakkının korunması açısından olumlu bir gelişme gözlenmemiş, tersine hem silahlı çatışma ortamının yol açtığı ölümlerde artış, hem de güvenlik kuvvetlerinin aşırı ve orantısız güç kullanmaları gözlenmiştir. Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nda Haziran 2007 tarihinde yapılan değişikliklerle polise geniş yetkiler tanınmasının, insan hakları ve özgürlükleri açısından olumlu karşılanmadığı ve bu değişikliklerin tek başına olmasa da, ihlallerin artmasını etkilediği ifade edilmiştir. Raporla, basın yayın organları tarafından da kamuoyuna duyurulan; gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi, Malatya'daki Zirve Yayınevi cinayeti, Nijeryalı Festus Okey'in ölümü, Ferhat Gerçek adlı gencin siyasi bir dergiyi sattığı gerekçesiyle polis kurşunuyla vurularak felç olması, Feytullah Ete ve Baran Tursun adlı kişilerin yaşamlarını yitirmeleri gibi olaylara yer verilmiş ve Türkiye'nin çeşitli il, ilçe ve köylerinde benzer nitelikli pek çok olay bulunduğu, 2006 yılında 345 kişi silahlı çatışmalarda hayatını kaybederken, bu sayının 2007'de 424'e çıktığı belirtilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 2008).

Raporla, toplumsal cinsiyetçi bakış açısının, 2007 yılının da kadın katliamları ve kadına yönelik her türlü şiddetin yaşandığı bir yıl olmasına yol açtığı ileri sürülmüştür. İHD raporlarına göre 2007'de namus adına işlenen cinayetlerde 36 kadının katledildiği, 65'inin intihar ettiği, ev içi şiddet sonucu 66 kadının öldürüldüğü, toplumsal alanda kadına yönelik şiddet sonucu toplam 53 kadının öldürüldüğü, 48'inin taciz ve tecavüze uğradığı, 314 kadının fuhuşa zorlandığı tespit edilmiştir. Ancak raporda gerçek rakamın bunun çok üzerinde olduğu ve idari ve adli mekanizmaların şiddet mağduru kadının yaşam hakkını koruyamadığı dile getirilmiştir. 2001 yılından başlamak suretiyle, işkencenin önlenmesinde etkili olabilecek hukuki reformlar yapılmış olmasına karşın, (gözaltı süresinin 4 günle sınırlanması, avukatın hukuki yardımından yararlanma ve görüşme olanağının tanınması, işkence suçu nedeniyle doğrudan soruşturma açılabilmesi gibi...) işkencenin hala bir sorgulama ve cezalandırma yöntemi olarak uygulanmakta

olduğuna dikkat çekilmiştir. Genellikle, işkence ile suçlanan kamu görevlilerine idari işlem olarak aklanıncaya kadar sürecek bir geçici uzaklaştırma yaptırımını uygulanması gerekirken bunun yapılmadığı belirtilerek, yargının bu konudaki tutumunun da eleştirilmesi gerektiği ve işkence konusunda cezasızlık politikasının benimsendiği ifade edilmiştir. İnsan hakları örgütlerinin yıllardır açıkladıkları raporlara karşın, işkence ile suçlanan hiçbir kamu görevlisi hakkında tutuklama kararı verilmemesi, işkence davalarının çok uzun yıllara yayılması gibi durumların kabul edilebilir uygulamalar olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle işkence vakalarında kayda değer olumlu gelişme gözlenmediği ve son üç yılın sayısal verilerinin birbirine yakın seyir izlediği belirtilmiştir. Neticede, işkence yasağına uyulmadığı, işkencenin önlen(e)mediği ve cezasız bırakıldığı sonucuna varılmış ve bu durumun düzeltilmesi için, insan hakları örgütlerinin yıllardır ifade ettikleri ve öneri olarak makamlara sundukları; idari, yasal, eğitsel, yargısal başlıklar altındaki önlemlerin daha fazla gecikmeden alınması gerektiğinin altı çizilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 2008).

İfade özgürlüğü alanında kötüye gidişin 2007 yılında da devam ettiği, 2005'te düşüncelerini açıkladıkları için 192 kişi hakkında dava açılmışken, bu sayının 2006 yılında büyük bir artışla 1013'e ulaştığı ve 2007 yılında da 1232 kişi hakkında 190 dava açılarak en yüksek sayıya ulaştığı kaydedilmiştir. İfade özgürlüğü konusunda ünlü 301 inci maddenin yanısıra Türk Ceza Kanunu'nun en az 14 maddesi ve başta Terörle Mücadele Yasası olmak üzere başka yasalardaki sınırlayıcı maddelerin mevzuattan ayıklanması gerektiği ifade edilmiştir. Yine insan hakları savunucularına yönelik baskılara da raporda yer verilmiş ve İHD yetkilileri hakkında verilen tutuklama ve mahkûmiyet kararları ile İHD şubeleri ile siyasi partiler, sendikalar ve diğer dernekler hakkında açılan kapatma davalarından bahsedilmiştir. Bu noktada Birleşmiş Milletler tarafından 9 Aralık 1998 tarihinde kabul ve ilan edilen "İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi"ne aykırı davranıldığı da belirtilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 2008).

Raporda, kişilerin hukuka aykırı olarak gözaltına alınması uygulamalarının yaşandığı ve son dönemlerde kayıt dışı gözaltı olarak tanımlanan, yasa ve hukuka aykırı olarak gözaltına alınma ve işkence görmeyle ilgili çok sayıda başvurunun

yapıldığı ifade edilmiştir. Muhalif öğrencilere yönelik baskıların Üniversitelerde kendisini ciddi şekilde hissettirdiği ve bazı öğrencilerin fiili saldırılara maruz kaldıkları, okuldan atıldıkları ya da uzaklaştırıldıkları, kınama ve uyarı cezası aldıkları dile getirilmiştir. 2007 yılında da cinayet gibi iş kazalarında ölümlerin devam ettiği, işverenler ve devletin denetim organlarının yurttaşların yaşam, sağlık ve iş güvenliği haklarını ihlal ettiği dile getirilmiştir. Özellikle İstanbul Tuzla Tersanesindeki işçilerin ölümü, bu alandaki ihmali ve vurdumduymazlığı gözler önüne sermesi bakımından not düşülmüştür. Türkiye'nin 2005 yılında tam üyelik görüşmelerine başlamasından bu yana, hukuki reformların durduğu ve uygulamada da sorunların olduğu, geriye gidişlerin yaşandığına değinilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 2008).

İnsan Hakları İzleme Örgütü - Human Rights Watch, 2007 yılına ilişkin olarak yayımladığı raporda, Türkiye'de insan hakları standartlarında bir gerileme yaşandığını vurgulamıştır. Örgütün raporunda, 2007 yılının Türkiye açısından ifade özgürlüğündeki kısıtlamalar nedeniyle yargılanan ve cezalandırılan kişilerin sayısında artış yaşanan bir yıl olduğu belirtilmiştir. Yaşanan somut olaylardan yola çıkılarak hazırlanan raporda, devlet yetkililerinin farklılıklara ve muhalif fikirlere karşı hoşgörüsüzlüğünün, azınlık gruplarına karşı çeşitli şiddet eylemlerinin yaşanabildiği bir ortam hazırladığı savunulmuştur. 'İfade'nin suç sayılmasının, Türkiye'de insan haklarının korunmasının önündeki en büyük engel olduğu görüşü dile getirilerek, 2007 yılında aralarında gazeteciler, yazarlar, yayımcılar, akademisyen ve insan hakları savunucularının bulunduğu yüzlerce kişi ve siyasi parti ve derneklerin yetkilileri hakkında çeşitli davalar açılmış olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu raporda, güvenlik güçlerinin ölümlerle sonuçlanan hak ihlalleriyle suçlandığı tartışmalı mahkeme kararlarına ve soruşturmalara da yer verilmiştir ("Türkiye'de İnsan Hakları Geriliyor", 2008).

İnsan Hakları Derneği'nin 2008 yılı İnsan Hakları Raporu'nda yer alan tespitlerin, insan hakları konusundaki kaygıların ciddiyetini göstermesi açısından önemli olduğu ifade edilmiştir. Anılan raporda, Türkiye'deki temel insan hakları ve demokrasi sorunları; askeri vesayet, Kürt sorunu, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, azınlık hakları, işkence ve yaşam hakkı, siyasi partiler rejimi, seçim

yasaları ve yerinden yönetimle ilgili sorunlar olarak belirlenmiş ve bu sorunlar ana hatlarıyla incelenmiştir. Kürt sorunu bağlamında şiddete dayalı çözümsüzlük politikasının ve her alandaki askeri vesayet rejiminin etkisinin devam ettiği, “vicdani ret” ile ilgili AİHM kararının gereğinin yerine getirilmediği, raporda yer alan tespitler arasındadır (Türkdoğan, 2009:1).

Raporda; ifade özgürlüğü bağlamında 301 inci madde değişikliğinin, özünde bir şey değiştirmedeği ve bu alandaki sorunun varlığını devam ettirdiği, Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Yasası’ndaki ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerde değişiklik yapılmadığı, eski DGM’lerde verilen kararların, yeni ağır ceza mahkemelerinde de aynen sürdürüldüğü belirtilmiştir. Raporda, AİHM’nin zorunlu din dersinin kaldırılması ile ilgili kararının yerine getirilmemesi ve din ve inanç özgürlüğü alanında bir ilerleme kaydedilmemesi eleştirilmiş; yapılan yasal düzenlemelerle azınlık hakları bakımından bazı yeniliklerin getirildiği ancak azınlıkların temel hakları yönündeki sorunların çözülemediği, polis şiddeti ve işkencenin artarak devam ettiği, cezaevlerindeki hasta tutuklu ve hükümlülerin tedavilerinin yapılamadığı dile getirilmiştir. Raporda, 2008 yılının, yoksulluk ve işsizliğin had safhaya ulaştığı, sansürün hortladığı, örgütlenme özgürlüğü ihlallerinin artarak devam ettiği bir yıl olduğu vurgulanmıştır (Türkdoğan, 2009:1, 2).

İHD’nin 2009 yılı İnsan Hakları Raporu’nda ise, ağırlıklı olarak açılımların ve yargı uygulamalarının tartışıldığı bu dönemde, yılsonu itibariyle tikanlıklar yaşandığı belirtilmektedir. Raporda, 2009 yılının önemli gelişmelerinden birinin, darbe teşebbüslerinin soruşturulması, askerlerin sivil yargılanmasının önünün açılması ve askeri vesayeti azaltan uygulamaların yaşanması olduğu belirtilmiş, ancak 12 Eylül ile hesaplaşmaktan kaçınıldığı eklenmiştir. Raporda ayrıca, 2009 yılında AB ilerleme sürecinin durağanlığını koruduğu, çeşitli hak başlıklarında yaşanan hak ihlali iddiaları bakımından, 2009 yılının 2008 yılından pek farklı olmadığı ve hak ve hürriyetlerdeki ihlallerin artarak devam ettiği dile getirilmiştir (İnsan Hakları Derneği, 2009).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI ALGISI ve YÖNETİMİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin 7 ayrı coğrafi bölgesinde yer alan iller arasından çok aşamalı tesadüfi örneklem yoluyla seçilen ve buldukları bölgeyi temsil edecek nitelikte olmalarına özen gösterilen 7 il ve 16 ilçede bulunan mülki amirler ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler sunulmaktadır. Bu araştırma yöntemiyle, buldukları il ya da ilçede 'devlet'in en yüksek temsilcisi konumunda olan mülki amirlerin ve başkanlığını yürüttükleri insan hakları kurullarının -dolayısıyla devletin- insan haklarına bakış açısının belirlenmesinin yanısıra, insan haklarının idari koruma mekanizmalarının il ve ilçe düzeyinde yaygınlaştırılmış yönetim ağları niteliğinde olan insan hakları kurullarına, hak ihlali iddiası ile yapılan başvurulara ilişkin verilerin elde edilmesi amaçlanmış ve böylece Türkiye'deki insan hakları algısı ve yönetimine ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

12. İL ve İLÇE İNSAN HAKLARI KURULU BAŞKANLARININ İNSAN HAKLARI YÖNETİMİNE BAKIŞI ve 'DEVLET'İN İNSAN HAKLARI ALGISI

Bu araştırma, Türkiye'deki kamuoyunun ya da idarecilerin eğilimlerini belirleyebilecek ve tüm Türkiye nüfusunu temsil niteliğine sahip bir örnekleme yürütülmüş bir anket çalışması niteliğinde olmayıp, araştırmanın hedef kitlesini oluşturan ve insan hakları konusunda birinci derecede söz sahibi olan mülki amirlerin, insan hakları yönetimine ilişkin tercih ve yönelimleri ile kurulların çalışma disiplinini belirlemek amacıyla yapılan özel bir çalışmadır. Gidilen il ve ilçelerde, il ya da ilçe insan hakları kurulu başkanlığını yürüten vali yardımcıları ve

kaymakamların yanısıra mümkün olduğu ölçüde, kurulların sekreteryasını yürüten valilik ya da kaymakamlık yazı işleri müdürleri ve diğer personelle de görüşülmüştür. Katılımcılara sorulan soruların sayısal genişliği nedeniyle zaman zaman istisnai nitelikteki sonuçlardan da bahsedilecek olmakla birlikte, genel bir sonuca varılabilecek olan ve her kurul başkanının fikrinin alındığı soruların üzerinde durulmasının daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda, belirlenen sorular ve bu sorulara verilen yanıtlar, ayrı başlıklar altında aşağıda sunulmuştur:

12.1 . İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Çalışma Sistemi ve İşleyişi

İl ve ilçe insan hakları kurullarının çalışma sistemini nasıl buldukları, kurullara yapılan başvuruların alınması ve değerlendirilmesinde nasıl bir yöntem izlendiği ve kurulların çalışmalarını insan hakları açısından yeterli görüp görmediklerine ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarının önemli bir kısmının; kurulların genel itibariyle iyi çalıştığı ve bu konuda herhangi bir sıkıntının olmadığı, ‘İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’te öngörüldüğü şekilde faaliyetlerin yürütüldüğü, kurulların tüm üyelerinin üzerlerine düşen görev ve sorumlulukların bilincinde olarak hareket ettikleri ve kurul uygulamalarının standart hale getirildiği, insan hakları kurullarının son derece güzel bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıktıkları, ancak hak ihlali iddiaları yapıldıktan sonra ve başvuruya bağlı olarak çalışabildiklerinden dolayı, az sayıda başvurunun bulunması ve bu başvuruların da daha çok hak ihlali iddiası niteliğini taşımayan ve diğer kurumların işleyişlerine ilişkin basit sorunlar niteliğinde olmaları ya da yardım talebi içerikli başvuruların bulunması nedeniyle kurulların yeterince faydalı olamadıkları, yapılan başvurularda belirtilen sorunların kurumlar arası yazışmalar yapılmak suretiyle büyük ölçüde giderildiği şeklinde yanıtlar verdikleri görülmüştür.

Bir kurul başkanı; insan hakları kurullarının her ne kadar AB müktesebatına uyum sağlamak amacıyla oluşturulmuş olsalar da, iyiniyetli bir çabanın ürünü olarak

ortaya çıktıklarını kabul etmek gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; toplumsal gelişmişlik düzeyiyle kurulların algılanış biçimi ve işlevselliği arasında doğru orantı bulunduğunu ve sosyal gelişmişlik düzeyi yüksek olan bölgelerde, insan hakları konusundaki toplumsal bilinç düzeyinin, kurullara katılım oranının ve insan hakları konusundaki duyarlılığın da yüksek olduğunu belirtirken, iki kurul başkanı; insan hakları kurullarının halk tarafından yanlış algılandığını ve vatandaşın kurulları, her türlü derdini dinleyecek ve çare olacak yerler olarak gördüğünü, bu sebeple çok sayıda gereksiz ve ilgisiz başvuruya muhatap olduklarını, ancak kurulların oluşturulma amacının bu olmadığını anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı ise; insan hakları konusunda geniş düşünmek ve insanın arzu ettiği her hakkın, bir insan hakkı olduğunu kabul etmek, bu konuda bir sınırlama yapmamak ve insan hakkının tanımını yapmayı insanlara bırakmak gerektiğini ifade etmiştir. Aynı kurul başkanı; insanın iyi olan her şeyi hak ettiğini, hakları gruplara ayırarak kategorize etmenin yanlış olduğunu ve her hakkın herkese uygulanması gerektiğini belirtmiştir. İki kurul başkanı; kurullarına başvuru olmamasına rağmen, sorunlardan bir şekilde haberdar olduklarında resen harekete geçerek olayı çözümlenmeye çalıştıklarını ve biraz zorlamayla da olsa iş yapmaya gayret ettiklerini dile getirmiş, başkanlardan biri; başvuru sayısının azlığının bilinç eksikliğinden kaynaklı olduğunu düşünmeleri nedeniyle eğitim çalışmalarına ağırlık verdiklerini eklemiştir.

Bir kurul başkanı, il ve ilçe insan hakları kurullarının varlığının, hak ihlallerini % 60 oranında azalttığını, kurumların kendilerine çekidüzen vermelerini sağladığını ve kurumlarca, insan hakları kurulları raporları dikkate alınarak hareket edilmesi nedeniyle hak ihlallerindeki azalışa paralel olarak AIHM'ye müracaatların da azaldığını ve bu durumun memnuniyet verici olduğunu dile getirmiştir. Bir yazı işleri müdürü; nüfus itibarıyla küçük olan yerlerde, denetimin daha fazla olmasının da etkisiyle kamu hizmetlerinin daha iyi yürütüldüğünü ve kurula gelen şikayetlerin daha az olduğunu, var olan şikayetlere ilişkin kurul kararlarının da titizlikle ve süratle yerine getirildiğini belirtmiştir.

Kurul başkanlarının yaklaşık olarak yukarıdakilere eşit olabilecek bir oranını temsil eden diğer bir bölümü ise; kurulların çalışmalarında birtakım sıkıntıların olduğunu, kurul üyelerinin yeterli donanıma, uzmanlığa ve çalışma azmine sahip

olmadıklarını ve biraz zoraki bir katılımlarının bulunduğunu ifade ederken, bir kısım kurul başkanı ek olarak; kurulların çalışmalarının kurul başkanının inisiyatifinde olduğunu, başkanın insan hakları konusunda duyarlı ve çalışmaya istekli olması halinde diğer üyeleri de çalışmaya sevk ettiğini, aksi durumda kurulların kağıt üzerinde kaldıklarını ve fonksiyonel hale gelemediklerini, kurul üyelerinin yeni bir öneri geliştirmekten uzak olduklarını ve sadece söylenenleri uygulamak gibi bir anlayış içinde bulduklarını belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; kurulların çalışmalarının, mevzuata uygunluk ve insan hakları sorunlarına çözüm olma yolunda uygunluk açısından değerlendirilmesi gerektiğini, bu anlamda kurulların ihtiyaçlara cevap verebilecek düzeyde olmadıklarını ve sivil bir otorite olarak yeterli fonksiyon ifade edemediklerini belirtmiş ve kurulların yeterince sahiplenilmesi durumunda iyi sonuçlar alınabildiğini ancak bu sonuçların dahi toplumun ihtiyaçlarının çok gerisinde olduğunu dile getirmiştir. Bazı kurul başkanları, kurulların kendi bütçelerinin olmaması, aldıkları kararların yaptırımsız olması, icrai niteliğinin bulunmaması ve kişilere görevlerini hatırlatmak dışında bir işe yaramamasının, kurulların etkinliğini azalttığını belirtmişlerdir.

12.2. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Mevcut Yapılanması, Bu Yapılanmanın Sorunları ve Mülki Amirlerin Kurul Başkanlığı

İl ve ilçe insan hakları kurullarının mevcut yapılanması hakkında neler düşündükleri ve bu yapının toplumun tüm kesimlerine temsil imkanı sağlayıp sağlamadığına ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarının bir kısmının; kurulların mevcut yapılanmasının gayet iyi durumda olduğu, özellikle son dönemde yapılan değişikliklerle jandarma ve emniyet temsilcilerinin kurullardan çıkarılması ile birlikte kurullardaki kamu gücünün ve etkisinin azaltıldığı ve kurullara sivil bir nitelik kazandırıldığı, toplumun her kesiminden çok sayıda sivil toplum kuruluşunun kurullarda yer alabildiği, dolayısıyla tüm kesimlerin kurullarda temsil imkanına ve

söz hakkına sahip bulunduğu şeklinde yanıtlar verdikleri görülmüştür. Bir kurul başkanı; kurullarda temsili demokrasinin bulunduğunu dolayısıyla toplumun tüm kesimlerinin temsil edilmesine imkan olmamakla beraber kurulların temsil kabiliyetinin yüksek olduğunu söylerken, bir diğer kurul başkanı; kurullarda toplumun tüm kesimlerinin temsiline gerek bulunmadığını ancak toplumun tüm kesimlerinde ortaya çıkan sivilleşmeyle birlikte kurullarda da sivilleşmenin yaşandığını, yönetim modelinin bu anlamda iyi bir örnek olduğunu, kurulun yapısının ya da kimlerden oluştuğunun değil neler yaptığının önemli olduğunu ve kurul üyelerinin bir şeyler yapmaya ve mevcut sorunları çözmeye gayret etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; insan hakları kavramının çok fazla politize olmuş bir kavram olduğunu, temsil ve katılımın birbirinden farklı şeyler olduklarını ve sivil toplum kuruluşlarının insan hakları kurullarına aktif bir katılımından söz edilemeyeceğini belirtmiş, başka bir kurul başkanı; kurullarda sivil toplumun yetersiz olduğunu ancak bu yetersizliğin kurulların sivil bir nitelik taşımasından değil, kurullarda yer alan STK'ların yeterli donanımına ve çalışma azmine sahip olmamalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Bazı kurul başkanları; kurulların sivil bir görünüme sahip olmakla birlikte gerçek anlamda sivil bir nitelik taşımadıklarını, kamunun kurul üzerindeki etkisinin oldukça fazla olduğunu ifade ederken, bir kurul başkanı; devlet gözetiminde bir insan hakları kurulu yapılanmasının varlığının tartışma konusu olduğunu ve bu yapılanmanın doğru olmadığını düşündüğünü, ancak toplumda yeterli bilinç oluşmadığından, devletin bu işe el atmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Kurul başkanlarından biri; kurulların teorik anlamda yanlış oluşturulduğunu, bu sebeple pratikte de fayda sağlamayacağını, pratisyenlerin uygulamalarının bu noktada önem arz ettiğini ve yapılacak uygulamalar sonucunda kurulların iyi ya da kötü sonuçlar verebileceğini belirtirken, mülki amirlerin kurullardan çıkarılması gerektiğini eklemiştir.

Yukarıdaki soruyla bağlantılı olarak, kurul başkanının mülki amir olmasının, kurulların işlevselliğini azalttığı yönünde kamuoyunda sıklıkla dile getirilen eleştirilere katılıp katılmadıklarına ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarının

bir kısmının; başkanın mülki amir olmasının halkın kafasında, “kimi, kime şikayet ediyorsun” tarzında bir önyargı ve çözümsüzlüğe ilişkin olumsuz bir beklenti yarattığı şeklinde yanıtlar vermeleri söz konusudur. Bazı kurul başkanları; kağıt üzerinde her şeyin çok iyi görüldüğünü ancak uygulamada sıkıntılar yaşandığını, kurulların çalışmalarının kurul başkanının inisiyatifinde olduğunu, başkanının insan hakları konusunda duyarlı ve çalışmaya istekli olması halinde diğer üyeleri de çalışmaya sevk ettiğini, aksi durumda kurulların kağıt üzerinde kalmaya devam ettiklerini ve fonksiyonel hale gelemediklerini, kurul başkanının insan hakları bakışının, kurulların bakış açısı haline gelebildiğini belirtirken, kurul başkanlarının bir kısmı; başkanın mülki amir olmasının, kurullardaki diğer üyelerin çalışma sistemini olumsuz yönde etkilediğini, mülki amirin o il ya da ilçedeki hak ihlali iddiasına taraf olan resmi kurumların da amiri ya da denetleyicisi konumunda olması nedeniyle sistemin işleyişinde sıkıntılar yaşanabildiğini, hatta zaman zaman kurul başkanlarının, diğer kurumlara yönelik şikayetleri şahsileştirebildiklerini ve bu durumun sorunların çözümünde sıkıntılar yaratabildiğini ve objektif davranmayı engelleyebildiğini ifade etmişlerdir.

Bir kurul başkanı; mülki amirin kurul başkanı olmasının, kurulların çalışma sistemini etkilediğini, başkanın bilgi ve inisiyatifinin kurulların çalışmalarını şekillendirdiğini, ancak başkanın mülki amir olmaması halinde de durumun değişmeyeceğini, bu durumun toplumsal kültürle alakalı olduğunu ve bazı şeyleri değiştirmenin her şeyin değişmesine yetmeyeceğini belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; kurul başkanlığını mülki amirin yürütmesinin bir sorun yarattığını düşünmediğini ancak kurulların tümüyle sivilleşmesini de desteklediğini söylemiştir.

Kurul başkanlarının diğer bir bölümü ise; mülki amirin kurul başkanı olmasının, kurulun işlevselliğini azaltmak bir yana artırdığını ve diğer üyeleri çalışmaya sevk ederek daha verimli olmalarını sağladığını, kurullarda yeterli birikime sahip olan insanların bulunmaması nedeniyle, mülki amirin kuruldaki varlığının bir artı olarak değerlendirilmesi gerektiğini, Türkiye'nin batı demokrasileri ile kıyaslanmaması ve mevcut durum açısından, ideal olmasa da ideale yakın bir yapının bulunduğu kabul edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir.

Bazı kurul başkanları; mülki amirlerin içinde yer almadığı kurulların yeterli faaliyet yürütemeyeceklerini, devlet erkinin kullanılmaması halinde bazı işlerin yapılamayacağını, kurullarda mülki amirlerin rehberliğine ve otoritesine ihtiyaç bulunduğunu, mülki amirlerin görev ve yetkilerini sadece yasalardan değil törelerden de aldıklarını, doğruya doğru gidildikçe mülki amirlerinin öneminin arttığını, bu nedenle kurulların tümüyle sivilleşmesinin etkinliğini azaltacağını ve alınan kararların uygulanmasını sekteye uğratacağını, kurulların başında mülki amirin bulunmasının kararların uygulanabilirliğini artırdığını, bu anlamda kamu otoritesinin varlığının önemli olduğunu, toplumda yeterli demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması nedeniyle -aksinin temenni edilmesine karşın- mevcut durumun bunu gerektirdiğini, sivil demokrasi yerleşinceye ve sivil denetim mekanizmaları oluşturuluncaya kadar bu durumun böyle devam etmesinin doğru olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.

Başkanlardan biri; yukarıdakilere ek olarak, hak ihlaline sebebiyet verenlerin genellikle resmi makamlar olmaları nedeniyle, bu makamları bir anlamda denetleyecek olan insan hakları kurullarının da resmi bir nitelik taşıması gerektiğini, kurumlara mülki amir imzasıyla giden rapor ya da görüşlerin, bu kurumlarca emir telakki edilerek yerine getirildiğini ve bu durumun aynı zamanda kurul kararlarının akıbetini takip etme olanağı sağladığını, kurulların tümüyle sivil olması halinde daha objektif olabileceğini ancak uygulamada sıkıntılar yaşanacağını, Türkiye'deki sistemin henüz buna hazır olmadığını, kurul kararlarına yaptırım gücü sağlanması ve kararların cezai bir müeyyideye bağlanmasının kurulların etkisini artıracacağını ancak mülki amirin varlığı nedeniyle kararların yaptırımsız olmasına rağmen uygulanabilirliğinin yüksek olduğunu söylerken, diğer bir kurul başkanı ise; tepe yöneticileri olan mülki amirlerin insan haklarıyla ilgili eğitimlerden geçirilmeleri ve ıslah edilmelerinin faydalı olabileceğini, bu konuda daha önce görev üstlenmemiş kişilerin yanlış işler yapma ihtimallerinin bulunduğunu kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.

İki kurul başkanı; mülki amirlerin kurulda yer almasının eleştirilmesini yersiz bulduklarını, eleştirileri yapanların mülki amirlere alternatif olacak daha iyi öneriler sunamadıklarını, mülki amirlerin başkanlığı yürütmemesi halinde kurulların

toplantı dahi yapamayacaklarını belirtirken, başkanlardan biri; sivil toplum örgütlerinin kurulun başkanlığını yürütmesi halinde, menfi sonuçların ortaya çıkabileceğini, kurulun tamamıyla sivil ve sorumluluk duygusu yüksek insanlardan oluşmasının daha doğru olduğunu, ancak bu vasıflara sahip kişileri bulmakta zorlanılacağını, bu noktada hakim, savcı ya da avukat gibi kişilerin etkili olabileceğini, fakat kurulun başkanlığını avukatların yürütmesi halinde de, kurulun siyasallaşma ve kişilerin dünya görüşleri doğrultusunda hareket etmeye başlama ihtimalinin bulunduğunu dile getirmiştir. Aynı kurul başkanları; mevzuatta yapılacak değişikliklerle, kurulların daha fonksiyonel hale getirilmesi gerektiğini, kurullardaki tek sorunun başkanlık sorunu olmadığını, aksine mülki amirlerin başkanlığının işleri kolaylaştırdığını, halkın mülki amirlere bakış açısının ve mülki amirlerin profillerinin de değiştiğini ve devlet ile vatandaş arasında hakem vazifesi görmeye başladıklarını, hem devlet yapısını iyi bilmeleri, hem de toplumla iç içe olmaları ve vatandaşı iyi tanımaları nedeniyle mülki amirlerin kurullarda yer almalarının etkili ve faydalı olduğunu, mülki amirlerin aynı zamanda kolluğun başı olması nedeniyle kurullardaki varlığının çok etkili olduğunu ve onların katkısı olmaksızın kurulların çalışma yürütmelerinin oldukça zor olduğunu ifade etmişlerdir.

Bir kurul başkanı; yukarıdakilere ek olarak, kurul başkanının kurul üyeleri arasından seçimle belirlenmesinin daha doğru olacağını, ancak bu durumda kurul üyelerini sınırlandırmak gerektiğini söylerken; bir başka kurul başkanı ise; o il ya da ilçedeki sivil toplum kuruluşlarının seçeceği insanların oluşturduğu bir yapılanmaya ihtiyaç bulunduğunu belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; hak ihlaline maruz kalan kişilerin doğrudan valilik ya da kaymakamlıklara müracaat imkanına sahip bulunmaları, hatta küçük yerlerde halkın mülki amirlere ve diğer yetkililere sokakta yürürken bile sorunlarını aktarabilecek kadar yakın olmaları nedeniyle özellikle nüfusu az olan ilçelerde insan hakları kurullarının oluşturulmasına gerek olmadığını söylemiştir. Bir diğer kurul başkanı; il ve ilçe insan hakları kurullarına ihtiyaç bulunmadığını, zira bu kurulların pek bir fayda sağlayamadığını, kurul kararlarının icrai niteliğinin bulunmadığını, kurullara katılımın ve başvurunun çok az olduğunu, kurulların kendi bütçelerinin olmamasının da önemli bir sorun oluşturduğunu ve kurulların söylendiği kadar sivil bir nitelik taşımadığını, dolayısıyla bu kurulların var

olmamasının önemli bir eksiklik yaratmayacağını, vatandaşın kullanabileceği başka bir sürü başvuru kanalının bulunduğunu, mevcut kanalları çalıştırmak ve kişilere insan hakları bilincini aşılacak yerine yeni kurullar oluşturmanın bir anlam taşımadığını ifade etmiştir.

12.3. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına Yapılan Hak İhlali Başvurularının Azlığının Nedenleri

Kurullara yapılan başvuru sayısının azlığının nedenlerine ilişkin olarak sorulan soruya verilen cevaplarda, kurul başkanlarından önemli bir kısmının; yapılan başvuruların azlığının iyiye işaret olduğunu ve bu durumun hak ihlallerinde bir azalışın göstergesi olduğunu dile getirdikleri görülmüş, bazı kurul başkanları; kamu görevlilerinin bilinçlenmeleri ve yöneticilerin iyiniyetli çabaları sonucunda hak ihlallerinin sistematik olmaktan çıktığını ve artık münferit olaylara rastlandığını eklemiştir. Kurul başkanlarının genel sayılabilecek bir kesimi; başvuru sayısındaki azlığın temel nedenlerinden birinin de, insanların bu konudaki bilinç eksikliğinden kaynaklandığını ve haklarının neler olduğunu bilmediklerinden dolayı başvurmakta çekingen davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bir kısım kurul başkanları ise; insanların geleneksel hak arama yollarını tercih etmekteki ısrarları ve haklarını daha çok mahkemeler, karakollar yoluyla ya da kendilerine daha yakın hissettikleri belediyelere müracaatla çözmeye çalışmaları nedeniyle kurullara az sayıda başvuru yapıldığını söylerken, bazı kurul başkanları ise; toplumsal ve kültürel yapıların bu konuda etkin rol oynadığını, geleneksel yapıya sahip olan Türkiye gibi ülkelerde kişilerin sorunlarını “kendi aralarında” çözme yolunu tercih edebildiklerini ifade etmiştir. Bir yazı işleri müdürü; yukarıdakilere ek olarak, ödenek ve personel sıkıntısı ile fiziki koşullardaki yetersizlikler nedeniyle kurulların yeterince verimli çalışmadıklarını ve insanları hak ihlalleriyle karşılaştıklarında kurullara müracaat edebilecekleri konusunda bilinçlendiremediklerini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; kamu erkini kullanan birimlerin zaman zaman inkar edilemeyecek eksiklik ve zaaflıklarla işlem yapabildiklerini, ancak vatandaşların resmi makamlara yapacakları müracaatlarda sıralı bir şekilde hareket etmek yerine doğrudan en üst makama başvuruda bulunmayı tercih ettiklerini ve bu nedenle kurullara yapılan müracaat sayısının az olduğunu, kurullara gelen başvuruların da % 80'ine yakınının kurulların görev alanına girmeyen konularda olduğunu ve gereksiz yere meşgul edildiklerini belirtmiş, ancak vatandaşlık haklarının hepsinin aynı zamanda birer insan hakkı olduğunu da kabul edilmesi gerektiğini ilave etmiştir. Aynı kurul başkanı; halkının sorunlarıyla ilgilenen bir mülki amirin bulunduğu yerde, insanların aklına başka bir kuruluşa müracaat etmenin gelmeyeceğini, bu anlamda mülki amirlerin tutumlarının da önemli olduğunu belirtmiş, ayrıca devletle ilgili konunun, devlete şikayet edilemeyeceğine ilişkin bir anlayışın toplumda yerleşmiş olabileceğini, ancak aynı zamanda kişilerin, işi bilen bir birime gittiklerinde hayır cevabı alacaklarını bilmeleri nedeniyle işi bilmeyen başka mercilere giderek onları daha çok oyalayabileceklerini düşündüklerini ve bu konuda bir “vatandaş kurnazlığı”ndan bahsedilebileceğini, vatandaşın aynı zamanda, kendini yeterince güçlü görmemesi nedeniyle başkaları aracılığıyla hak arama yoluna gittiğini ve farklı kişi ya da kurumlara müracaatlarda bulunduğunu dile getirmiştir. Bir diğer kurul başkanı; insanların genellikle Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ya da TBMM gibi devletin tepesindeki makamlara müracaat etme şansına sahip olmaları ve üst makamlardan daha hızlı ve kesin sonuç alacaklarına inanmaları nedeniyle kurullara başvurmadıklarını belirtmiştir.

Sınırlı sayıdaki bir kısım kurul başkanı ve bir yazı işleri müdürü ise; kişilerin, başvuruların sonuçsuz kalacağı düşüncesiyle kurullara müracaattan kaçındıklarını dile getirirken, bir kurul başkanı; insan hakları konusunda iyi çalışıldığından mı, insanların güvensizliğinden mi yoksa kurulların dikkate alınmamasından mı olduğunu bilmemekle birlikte, kurullarına son üç yıl içinde hiçbir müracaatın olmadığını ifade etmiş ve belki de insanların bu kurulların nereden ve nasıl çıktığına bir anlam veremediklerini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; başvuru sayısının azlığının çok sayıda nedeninin bulunduğunu, insanların bu konudaki bilinç eksikliklerinin yanısıra, mülki amirin kurulda yer alması ve kurulun

başkanlığını yürütmesinin de bu konuda etkili olduğunu ifade ederek, kurul başkanlarının yapılan şikayetleri kendilerine yapılmış ithamlar gibi algılayabildiklerini ve sahiplendiklerini, dolayısıyla yapılan başvurulara karşı, devlet adına savunmaya geçtiklerini ve bu nedenle başvuruların sonuçsuz kalabildiğini, bu durumun vatandaşın kafasında “kimi, kime şikayet ediyorsun” algısını yarattığını ve kurul başkanının mülki amir olması uygulamasından vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye’de başvuru kültüründen ziyade şikayet kültürünün bulunduğunu, insanların dertlerini anlatarak çözüm aramak yerine birilerini şikayet ederek haklarını aramaya çalıştıklarını ve zaman zaman bu şikayetlerden sonuç alınması nedeniyle de insanlarda, devletin vatandaşını dinlediği algısının oluştuğunu ve bunun böyle sürüp gittiğini belirtmiştir.

Bir diğer kurul başkanı ise; kurullarına yapılan çok sayıda başvuru olduğunu ve bu başvuruları komisyonları aracılığıyla değerlendirdiklerini, bu anlamda kurulun işlevselliğinin bulunmadığı ve başvuruların az olduğu yönündeki eleştirilere katılmadığını ifade etmiştir.

12.4. Türkiye’deki İnsan Hakları Örgütlenmesi ve Sivil Toplum

Sivil örgütlenmelere bakış açısının ve mevcut sivil toplum örgütlerine ilişkin görüş ve düşüncelerin sorgulandığı; STK’ların kamuoyu ile paylaştıkları insan hakları raporları ve ihlal tespitlerini dikkate alıp almadıkları, bu örgütlenmeler tarafından hazırlanan rapordaki çok ciddi sayıda ve nitelikte hak ihlali başvurusunun yer almasını neye bağladıkları ve bu rapordaki ortaya çıkan iç karartıcı tabloyu gerçekçi bulup bulmadıklarına ilişkin olarak sorulan soruya verilen yanıtlar ise dikkat çekicidir. Zira kurul üyelerinin önemli bir kesimi; her alanda olduğu gibi insan hakları alanında da sivil örgütlenmenin gerekliliğine ve olmazsa olmazlığına, bu örgütlenmelerin demokrasiyi desteklediğine, bu nedenle toplum ve devlet tarafından desteklenmesi gerektiğine işaret ederken, Türkiye genelinde faaliyet yürütmekte olan

sivil toplum örgütlerinin bu vazifelerini tam anlamıyla yerine getiremediklerini ve siyasallaştıklarını ileri sürmektedir. Bu kurul başkanlarına göre; bu örgütlenmeler, tümüyle güdümünde oldukları siyasi fikirler üzerinden hareket etmekte ve insan haklarını kendi tekellerine almaya çalışmaktadır. İki kurul başkanı; bu örgütlenmelerin gerçek bir temsil kabiliyetine sahip olmadıklarını, sadece belli bir kesimi temsil ettiklerini ve çok fazla siyasallaştıklarını, belli ideolojilerin uzantıları olmaları nedeniyle insan hakları söylemini farklı amaçlar için kullandıklarını ve bu durumun toplumun insan haklarına bakış açısını da etkilediğini ve değiştirdiğini belirtmiştir. Bir kurul başkanı; devletle vatandaş arasında bir güvensizlik bulunduğunu ve bu güvensizliğin ortadan kalkması ve demokrasinin gelişmesi için sivilleşmenin şart olduğunu, mevcut sivil toplum örgütlerinin desteklediğini ve önemseydiğini belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; sivil toplum örgütlerinin devletin yetişemediği alanlarda devlete alternatif olarak ortaya çıkan ve biraz daha uç girişimlerde bulunan örgütler olduklarını, bu örgütlerin insan hakları ile ilgili raporlarının biraz abartılı olmasının garip bir durum olmadığını, zira bu örgütlerin amaçları doğrultusunda hareket ederken, toplumsal duyarlılığı tahrik etmek adına mübalağalar yapabildiklerini, aslında daha gerçekçi olmaları halinde toplumda daha fazla kabul göreceklarını, ancak her şeye rağmen sivil toplum örgütlerinin gerekli olduğunu ve artı değer yarattıklarını kabul etmek gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; bu kuruluşların kendileri ile ilgili insan hakları konularını öne çıkardıklarını, ancak yine de bu örgütlenmelerin birer sivil toplum hareketi olduklarını ve demokrasiyi desteklediklerini, ancak herkese uyacak bir insan hakları anlayışı oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; insan hakları alanında çalışan kuruluşların ortak bir fikre sahip olmadıklarını ve kendi siyasi fikirleri üzerinden değerlendirmeler yapabildiklerini, ancak sivil toplum kuruluşlarının ideolojik yaklaşımlardan kurtulması halinde, devletin dikkatini çekebilecek işler yapabilmelerinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı, sivil toplum örgütlerinin demokrasilerde çok önemli bir yere sahip olduklarını ancak Türkiye’de demokrasi bilincinin yetersizliği nedeniyle, sivil örgütlenmenin de yetersiz olduğunu, mevcut

sivil toplum kuruluşlarının ya siyasi bir partinin ya da belli bir ideolojinin arkasına saklandıklarını ve tarafsız gözlemler yapmadıklarını dile getirirken, bir diğer kurul başkanı; bu tarz yapılanmaların ideolojik niteliklerinin ağır bastığını ve bu kuruluşların insan hakları alanında nasıl çalıştıklarının bilinmediğini, amaçlarının üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek ve devlete zarar vermek olduğunu belirtmiş, başka bir kurul başkanı ise; insan hakları ihlallerinin bu raporlarda belirtilenin aksine sistematik olmaktan çıktığını ve münferit hale geldiğini, dolayısıyla bu kuruluşların raporlarının abartılı ve gerçek dışı olduğunu ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; sivil toplum kuruluşlarının tespitlerinin gerçekçi ve tarafsız olmadığını düşündüğünü ve ancak bu kuruluşların kendi siyasi görüşlerini paylaşmayan bir kişiyle ilgili olarak ihlal tespiti yapmaları ve bunu duyurmaları halinde samimiyetlerine inanacağını belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; bu yapıların genelde siyasi fikirler üzerinden hareket etmekle birlikte, bazı tespitlerinin doğru olduğunu, özellikle işkenceyi önleme ve yaşam hakkının korunması konusunda katkılarının bulunduğunu ve bu örgütlerin konuya müdahil olmasıyla birlikte birtakım gelişmeler yaşandığını kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; bu kuruluşların siyasi sebeplerle oluşturulmuş olmalarına ve raporlarının biraz abartılı olmasına karşın, tespitlerinin tümüyle yanlış olmadığını, ancak insan haklarının yalnızca örgütlere emanet edilmemesi ve bu bilincin yerleştirilmesi gerektiğini, Türkiye’de de yavaş yavaş bu bilincin geliştiğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; sivil toplum örgütlerinin eleştirilerine kulak vermek ve bu eleştirilerden rahatsız olmamak gerektiğini, bu kuruluşların hakların gelişimi açısından önemli olduklarını belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; sivil toplum örgütlerinin, yasaların kendilerine tanıdıkları imkanlar dahilinde oluşturulduklarını, bu nedenle bu örgütlenmeleri gerekli ya da gereksiz diye yargılamamak, ancak Türkiye’deki resmi otoriteye de fazla haksızlık yapmamak gerektiğini ve insan hakları alanında son derece olumlu gelişmelerin yaşandığı bir ülkede iç karartıcı ve tümüyle olumsuz bir tablo yaratılmasını doğru bulmadığını, daha yapılması gereken çok şey olmakla birlikte, her şeyin de yanlış gitmediğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı ise; sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi gerektiğini, zira bu örgütlerin devleti zinde tuttuklarını ve demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduklarını, raporlarının taraflı olmasına rağmen bu kuruluşların çalışmalarından, devletin insan hakları alanındaki rolünü de kapsayıcı sonuçlar çıkarılmasının mümkün olduğunu, yaptıkları tespitlerin yanlı olmakla birlikte toplumun nabzını ölçmek açısından faydalı olduğunu, ortaya koydukları verilerin dikkatle incelenmesi ve takip edilmesi gerektiğini ve bu kuruluşların amaçlarının bir bölümünün devletin de amacı olduğunu görmek gerektiğini dile getirmiştir.

12.5. Türkiye Ulusal İnsan Hakları Kurumu Yapılanması ve Farklı Model Önerileri

Son dönemde üzerinde sıkça konuşulan Ulusal İnsan Hakları Kurumu yapılanmasını nasıl değerlendirdikleri, bu yapılanmanın mevcut sorunların çözümüne çare olup olamayacağı ve bu oluşumun sivil toplum kuruluşlarından ve toplumun diğer kesimlerinden adeta gizlenerek oluşturulmaya çalışıldığına ilişkin olarak kamuoyunda dile getirilen eleştirilere katılıp katılmadıklarına ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarının önemli bir bölümü; kamuoyunda dile getirilen eleştirileri doğrularcasına, bu yapılanma hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ve dolayısıyla bu konuda fikir beyan edemeyeceklerini belirtmişlerdir. Bir kurul başkanı; insan hakları kurullarının Başbakanlığa bağlanmak suretiyle yeterince güçlendirilmiş olduklarını, dolayısıyla yeni bir bürokratik merkeze ihtiyaç bulunmadığını, mevcut yapıyı ilçeler dışında daha küçük ölçekte yaygınlaştırmanın da fayda sağlamayacağını, mevcut yapılanmanın büyük ölçüde iş gördüğünü, ancak il ve ilçe insan hakları kurullarının sivil örgütlenmelerden bir farkının olması gerektiğini ve bu nedenle kurul kararlarının yaptırım gücüne sahip kılınmasının şart olduğunu ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; Ulusal İnsan Hakları Kurumu oluşumu hakkında çok net bir bilgiye sahip olmadığını, özerk bir yapı oluşturulacağını söylediğini duyduğunu, ancak mevcut özerk kurumların durumunun orta olduğunu, dolayısıyla

gerçek anlamda bir özerkliğin sağlanamayacağını, bu anlamda yeni bir yapılanmaya gerek olmadığını, yeni yapılanmanın bir işe yaramayacağını ve mevcut durumdan bir farkının olmayacağını belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; oluşturulması düşünülen kurumun nasıl bir nitelik taşıyacağını belli olmadığını, sadece bu konuya yönelik öneri ve temennilerin bulunduğunu söylerken, bazı kurul başkanları; mevcut yapının gayet iyi çalıştığını ve yeni bir yapılanmaya ihtiyaç bulunmadığını ifade etmişlerdir.

İki kurul başkanı; oluşturulacak yapının isminde ziyade niteliğinin önemli olduğunu, yeni bir yapılanmaya sıcak baktıklarını ancak oluşturulacak yeni kurumun görev alanının iyi belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bir diğer kurul başkanı; oluşturulması düşünülen yeni yapının sivil toplum ağırlıklı olacağını ve bu nedenle işe yarayabileceğini dile getirirken, iki kurul başkanı ise; daha özerk ve bağımsız bir yapıyı desteklediklerini, Ulusal İnsan Hakları Kurumu'nun bu anlamda iyi bir alternatif olabileceğini, ancak mevcut yapının da son derece tarafsız ve etkili olduğunu ve yeni bir yapılanmaya acil bir ihtiyaç bulunmadığını belirtmişlerdir.

Bir kurul başkanı; henüz ortaya çıkmamış olan bir yapıyı bu kadar eleştiri bombardımanına tutmanın doğru olmadığını, neticede bir yola çıkılmışsa desteklemek ve katkı sağlamak gerektiğini, nasıl bir yapı oluşturulacağını şekillenmesinin ardından sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınmasının faydalı olabileceğini belirtirken, başka bir kurul başkanı; insan haklarının daha önce marjinal grupların tekelindeyken, şimdi bu hakların insanlığın ortak kazanımlarının bir sonucu olduğunun kabul edilmeye başlandığını, Türkiye'nin bu konuda ciddi mesafe aldığını, ancak yapılması gereken daha çok şey olduğunu ve Ulusal İnsan Hakları Kurumu'nun kurulması ile birlikte oluşacak olan özerk yapı sayesinde, her şeyin çok daha iyi olacağına inandığını ifade etmiştir.

İki kurul başkanı; Türkiye'de kamu yöneticilerinin ve siyasilerin yanlış yaklaşımları nedeniyle Türkiye'nin hukuk devleti değil, kanun devleti haline getirildiğini, yeterli bütçesi ve personeli olmadıktan sonra oluşturulacak yeni kurulun bir fayda sağlamayacağını ve tepeden inme yöntemlerle iş yapılamayacağını, yeni kanunlar hazırlamak ve yeni kurullar oluşturmakla sorunların çözülemeyeceğini belirtmiş, başkanlardan biri; sürekli olarak yeni kurullar oluşturmak yerine, bir

zihniyet değişikliği yaratılması ve çadır kültürünün yerini devlet kültürüne bırakması gerektiğini eklemiştir.

Bir kurul başkanı ise; Türkiye’de insan haklarına ilişkin her türlü kazanımında, öncelikle devletin girişimde bulunduğunu, bu nedenle insan haklarının Devlet güdümünden çıkarılmadığını ve güdük kaldığını, Devlete karşı hiçbir komplekse girmeksizin hak iddiasında bulunulabilecek örgütlenmelere ihtiyaç bulunduğunu ve mevcut kurulların bu konuda yapabileceklerinin sınırlı olduğunu, oluşturulması düşünülen yapının bu çerçevede olması yani devletle sivil toplumun dengelenmesi ve mevcut yapılarda olduğu gibi ikisinin karşı karşıya getirilmemesi halinde yeni yapılanmanın fayda sağlayabileceğini, aksi durumda devlet mekanizmasının tıkanacağını, bu kapsamda Anayasa değişikliklerine de ihtiyaç bulunduğunu belirtmiştir.

12.6. Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunları

Türkiye’nin en önemli insan hakları sorununun ne olduğunu düşündüklerine ilişkin olarak sorulan soruyu, kurul başkanlarının önemli bir kısmı; insan hakları konusundaki bilinç ve bilgi eksikliği, şeklinde yanıtlamışlardır. Bir kurul başkanı; kamu görevlilerinin olayları şahsileştirmeleri ve kendi meseleleri gibi algılamalarının da önemli bir sorun teşkil ettiğini ve kurumsal milliyetçiliklerin bulunduğunu ifade etmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; keyfi yönetimin, Türkiye’deki en büyük insan hakları sorunu olduğunu, oturmuş kurumların tahrip edildiğini ve aşığılanmaya çalışıldığını, dokunulmazlıklar konusunun da oldukça önemli olduğunu, Parlamento’nun hak dağıtan bir makam olması gerekirken, suçluları barındıran ve koruyan bir yapı haline geldiğini, Siyasi Partiler Yasası’nın değiştirilmesi ve iki aşamalı bir seçim sistemi oluşturularak daha demokratik ve gerçek bir temsilin sağlanmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Aynı kurul başkanı; ayrıca hukukun bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamak bakımından HSYK’nın sekreteryasının

Adalet Bakanlığı'ndan alınması ve denetim mekanizmasının revize edilmesi gerektiğini eklemiş, Türkiye'deki kamu görevlilerinin kapı kulluğu yaptıklarını ve bu sistemin de değişmesi gerektiğini belirtmiştir.

İki kurul başkanı; Türkiye'de sistematik hak ihlallerinin bulunmadığını ve münferit olaylara rastlandığını ifade ederken, bir kurul başkanı; Türkiye'de geçmişte çok sayıda hak ihlalinin yaşandığını, ancak son dönemde bu konuda siyasi bir iradenin ortaya konduğunu ve ihlallerin sistematik olmaktan çıkarıldığını belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; geçmiş dönemlere kıyasla insan hakları konusunda ciddi adımlar atıldığını ve "işkenceye sıfır tolerans" anlayışının her yerde kabul görmeye başladığını, yapılanların yeterli olmamakla birlikte oldukça önemli olduğunu, işkencenin sistematik olmaktan çıktığını, hiçbir toplumda işkenceyi tümüyle ortadan kaldırmamanın mümkün olmadığını ve insanlardan kaynaklı suistimallerin olabileceğini ancak insan haklarına aykırı muamelenin devlet tarafından kınanmasının önemli olduğunu söylemiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'deki en önemli insan hakları sorununun, mevzuat kaynaklı olduğunu, insan hakları algısının yetersiz olduğu bir ülkede, çıkarılacak olan yasaların da eksik olacağını ifade etmiştir. Aynı kurul başkanı; Türkiye'deki insan hakları sorunlarının temel olarak, halkın "tebaa" olarak görülmesinden kaynaklandığını, kamu gücünü elinde bulunduran kişilerce vatandaşın "böcek" gibi algılandığını, bu nedenle hak ihlallerinin ortadan kalkması için daha çok zamana ihtiyaç bulunduğunu, kamu görevlilerinin hak ihlal ettiklerinin farkında olmadıklarını belirtmiş ve bir hakkın suistimal edilmesi halinde hak olmaktan çıkacağını, ancak suistimal edilen yetkinin de yetki olmaktan çıkacağını anlaşıldığını gerektiğini eklemiştir. Aynı kurul başkanı; Türkiye'deki en önemli sorunlardan birinin de çevresel nitelikteki sorunlar olduğunu ve bu sorunların işkencenin önüne geçtiğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; Devletin hantal bir yapıya sahip olmasının önemli bir sorun olduğunu, çok basit bir işlemin yapılmasının yıllar alabildiğini, ayrıca kamu görevlilerinin kendi ideolojik kaygılarıyla hareket ettiklerini, kamuda ahbap-çavuş ilişkilerinin hakim olduğunu ve bunun değişmesi gerektiğini belirtirken, üç kurul başkanı ise; tek bir insan hakları sorunundan bahsedilemeyeceğini, Türkiye'nin pek

çok konuda sıkıntılarının bulunduğunu ve kapsamlı reformlara ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir.

Bir başka kurul başkanı; Türkiye’de düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda ciddi sorunlar bulunduğunu ancak işkence ve kötü muamele olaylarının oldukça azaldığını, bu azalışta AB sürecinde yapılan reformların oldukça etkili olduğunu, insanların artık karakollara giderken tedirgin olmadıklarını, eskiden suçlu ya da suçsuz ayrımı yapılmaksızın herkesin hak ihlallerine maruz kalabildiğini, ancak artık kolluk kuvvetlerinin de bu durumun farkına vardığını ve yaşanan bu değişimi bir “zihniyet devrimi” olarak kabul etmek gerektiğini, halkın kafasındaki cezalandırma mantığının da değiştiğini, kısacası çok yol katettiğimizi belirtmiştir.

Bazı kurul başkanları; Türkiye’deki en büyük insan hakları sorununun; adil olmayan yargı sistemi, yani uzun süren yargılamalar ile adil yargılanma ve adalet hakkının ihlali olduğunu, geç gelen adaletin adalet olmayacağını, ayrıca kamu hizmetlerinin sunumunda her türlü iyiniyetli çabaya rağmen hala gelenekselleşmiş bazı yanlışlardan vazgeçilemediğini ve temel hak ve özgürlüklerin tanınmasında sıkıntılar yaşandığını belirtmişlerdir. Bir kurul başkanı; Türkiye’de artık sistematik işkence iddialarının bulunmadığını ancak adli mekanizma konusunda ciddi bir sorun yaşandığını ve bu ülkenin sıradan insanların yıllardır bu sorunun mağduru olduklarını, haksız yere gözaltı ve tutuklamalara maruz kaldıklarını ve işin en korkunç yanının, bu sorunun kısa sürede çözülebileceğine inanmaması olduğunu ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; sadece insanların değil resmi kurumların da zaman zaman ihlal mağduru olduklarını, yetişmiş ve uzman personelin bulunmaması ve iş yoğunluğu nedeniyle her konuya hak ettiği ilginin gösterilemediğini, herkesin derdini dinlemeye ve çare bulmaya çalışan kamu görevlilerinin kendi sıkıntılarının görmezden gelindiğini belirtmiştir. İki kurul başkanı; hak ihlallerinin sadece otoritenin baskısından ya da devletten kaynaklanmadığını, bazen insanların kendilerinden kaynaklanan ihlallerin de sözkonusu olduğunu; töre cinayetleri, erken yaşta evlilik ya da trafik terörü gibi konularda failin de mağdurun da kamu gücünü elinde bulundurmayan sıradan insanlar olduklarını, dolayısıyla insan haklarını bu

boyutuyla da düşünmek ve bu hakların sadece devlet tarafından ihlal edildiği varsayımından kurtulmak gerektiğini dile getirmiştir.

Bir başka kurul başkanı; en önemli insan hakları sorununun, kişilerin birbirlerine karşı hak tanımazlıkları olduğunu, ancak kültürel gelişmeyle orantılı olarak bu sorunun aşılabileceğini söylemiştir. Bir diğer kurul başkanı; en büyük insan hakları sorununun, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olduğunu, bu sorunun özellikle kentlerde önem kazandığını ve insanların bu nedenle birbirleriyle çatışmaya girebildiklerini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'deki en önemli insan hakları sorununun, zihniyet sorunu olduğunu, kişi ve kurumların işlerine geldiği zaman insan hakları savunuculuğu yaptıklarını, bu konuda bilinçli ya da bilinçsiz bir ikiyüzlülük bulunduğunu, bu zihniyet karışıklığının aşılması halinde diğer sorunların kendiliğinden çözüleceğini, toplumun etkili kesimlerinin ve makamlarının öncülük etmesi halinde belirtilen bu sorunun da aşılabileceğini ifade etmiştir.

12.7. İnsan Hakları ile İlgili Uluslararası Kuruluşlar ve Raporları

İnsan hakları alanındaki uluslararasılaşma ve uluslararası insan hakları kuruluşları hakkındaki düşünceleri ile bu kuruluşların hazırladıkları raporları ya da yaptıkları tespitleri nasıl değerlendirdiklerine ve bu durumu içişlerine müdahale olarak görüp görmediklerine ilişkin olarak sorulan soruya verilen yanıtlar, genel itibariyle benzer niteliktedir. Kurul başkanlarının büyük bir çoğunluğu; küreselleşmeye doğru gidilen süreçte, uluslararasılaşmanın zorunlu ve istenir bir şey olduğunu, insan haklarının devletlerin iç meseleleri olmaktan çıkıp gerçek niteliğiyle uyuşur şekilde evrensel kabul gördüğünü, zaten Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler gereği yapılan düzenlemelere uymakla yükümlü bulunduğunu ve uluslararası kuruluşların raporlarını ve tespitlerini dikkate alması gerektiğini ifade ederken, bir kısım kurul başkanının ise; mevcut uluslararası kuruluşların raporlarının ve tespitlerinin gerçekçi ve tarafsız olmadığını, bu kuruluşların

hazırladıkları raporların, siyasi ya da ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini belirtmeleri söz konusudur. Bazı kurul başkanları; insan hakları alanındaki uluslararası sistemin gayet iyi işlediğini, uluslararası kuruluşların raporlarını doğru bulduklarını, dikkate aldıklarını ve önemsediklerini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; insan haklarının doğru olduğu şekliyle ve her yerde uygulanması gerektiğini düşündüğünü belirtirken, bir diğer kurul başkanı; istesek de istemesek de uluslararası kuruluşların Türkiye'yi denetlediklerini, ancak insan haklarıyla ilgili olarak yapılacak düzenlemelerin, uluslararası kuruluşlarca denetlendiğimiz için değil, insanımız en iyisini hak ettiği için yapılması gerektiğini söylemiştir. Bir başka kurul başkanı; insan hakları sorununun, tüm Dünyanın ortak sorunu olduğunu, bu nedenle uluslararasılaşmanın ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının varlığının gerekli olduğunu ifade ederken, bir diğer kurul başkanı; sınırların kalmadığı bir dünyada, zaten herkes için ve evrensel olması gereken insan haklarının uluslararası düzeyde tartışılmasının son derece normal karşılanması gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; uluslararası bir denetim mekanizmasının varlığının, ulusları bu konuda daha duyarlı olmaya sevk edeceğini ve uluslararası kuruluşların raporları ya da tespitlerinin taraflı olsalar bile etkili ve gerekli olduklarını dile getirmiştir. Başka bir kurul başkanı; insanın her yerde ve her zamanda eşit haklara sahip olması gerektiği söylene de, en gelişmiş ülkelerde dahi hak ihlallerine, ayrımcılık ve eşit olmayan muameleye rastlanabildiğini, bu anlamda hukuka uygun davranmadıkları gerekçesiyle diğer ülkeleri eleştiren bazı ülkelerin de aslında aynı hataları yaptıklarını, dolayısıyla uluslararası kuruluşlarca hazırlanan raporlarda siyasi niteliğin öne çıktığını, ancak Türkiye'nin bazı eksiklerinin bulunduğunu da kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Bir başka kurul başkanı; ulusların iç dinamiklerinin daha önemli olduğunu, bu nedenle uluslararasılaşmanın şart olmadığını, kendi durumumuzu en iyi bizim bileceğimizi belirtmiş ve bazı uluslararası kuruluşların rapor ve tespitlerinin önyargılı ve ülkeyi bölmeye yönelik olduğunu eklemiştir. Aynı kurul başkanı; yine de uluslararası anlaşma kurallarının taraf olan devletleri bağlaması nedeniyle Türkiye'nin de tarafı olduğu sözleşmeler gereği, uluslararası kuruluşlarca alınan

kararlara uyması ve bu durumun içişlerine müdahale olarak görülmemesi gerektiğini, ancak Türkiye'nin yapısının farklı olduğunu da gözönünde bulundurmak gerektiğini dile getirmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; insan haklarının, öncelikle devletlerin iç meselesi olmakla birlikte küreselleşen dünyada uluslararası bir kavram ve sorun haline geldiğini ve her konuda olduğu gibi insan hakları alanında da uluslararasılaşmanın gerekli olduğunu, ancak doğru ve yanlışın toplumlara göre değişebileceğini de hesaba katmak gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir kurul başkanı ise; insan haklarının kesinlikle devletlerin iç meselesi olarak değerlendirilemeyeceğini, şu ya da bu ülkenin özel şartlarına göre insan hakları anlayışının değişemeyeceğini, insanların kendilerinin bile vazgeçme hakkına sahip olmadıkları bu hakların evrensel garanti altına alınması ve dışarıdan dayatmalarla da olsa bazı şeylerin yapılması gerektiğini belirtmekle birlikte, uluslararası arenada Türkiye'yi köşeye sıkıştırmanın yollarından birinin de yanlış raporlar olduğunu, elbette her kuruluşun raporunun bu şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini, üzerinde ittifak edilen kuruluşların raporlarının büyük ölçüde doğru olduğunu fakat belli grupları temsil eden kuruluşlarca hazırlanan raporlarının tarafsız olmadığını eklemiştir.

Bir kurul başkanı; uluslararası kuruluşlar ya da diğer devletlerin insan hakları alanındaki çalışmalarının ve raporlarının taraflı olduğunu düşündüğünü, bu kuruluşların kendi içinde tutarlı bir insan hakları anlayışlarının olmadığını ve Türkiye ile ilgili önyargılarının devam ettiğini, bu önyargıların AIHM'deki yargıların kafasında da bulunduğunu ifade etmiştir. Bir diğer kurul başkanı; insan hakları alanında çalışan uluslararası örgütler hakkında bilgi sahibi olmadığından bu konuda fikir beyan edemeyeceğini belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; insanın olduğu her yerde insan hakları sorununun olacağını, bu nedenle her konuda olduğu gibi insan hakları konusunda da uluslararasılaşmanın gerekli olduğunu, zaman zaman siyasi bir nitelik taşımakla birlikte bu alanda yürütülen çalışmaların insan haklarına katkı sağladığını da kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir. Bir kurul başkanı; uluslararası kuruluşların raporlarının önyargılı olmadığını, bu kuruluşlarca yapılan değerlendirmelerde, hukuk konusunda belirlenmiş olan "Avrupalılık" kriterinin ölçüt olarak alındığını ve bu

durumun Türkiye'ye özel bir durum olmadığını, dolayısıyla bu konuda hazırlanan raporların tarafsız olduğunu dile getirmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; uluslararası kuruluşların insan hakları konusundaki çalışmalarını, iç işlerine müdahale olarak gördüğünü, insan haklarının politize edilmiş niteliği nedeniyle bu kuruluşların objektiflikten uzak olduklarını, bir yerdeki insan hakları ihlali son derece önemli görürken, başka bir yerdekini gözardı edebildiklerini, insan haklarının uluslararası politikada bir enstrüman olarak kullanıldığını, ancak iyiniyetli girişimlerin de bulunduğunu söylemiştir. Aynı kurul başkanı; insan hakları ile ilgili uluslararası gelişmelerin, devletler arasındaki rekabetten kaynaklı olduğunu, herkesi “düşman” olarak görmemek gerekmele birlikte, devletlerin çıkarlarının bu konuya yaklaşımlarını belirlediğini ve insan hakları konusunda bir çifte standardın yaşandığını görmek gerektiğini eklemiştir.

12.8. AİHM ve Türkiye Kararları'na İlişkin Düşünceler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine verdiği kararlara ilişkin fikirlerinin neler olduğu, bu kararların önyargılı mı yoksa hukuka uygun mu olduğunu düşündüklerine ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarından bir kısmının; AİHM'nin zaman zaman önyargılı yaklaşımlarla karar verdiği ve Mahkeme hakimlerinin kendi yaşadıkları ülkelerin şartlarına göre değerlendirmeler yapabildikleri, şeklinde yanıtlar verdikleri görülmüştür. Kurul başkanlarının diğer bir bölümünün ise; AİHM kararlarının zaman zaman taraflı olabilmekle birlikte, genel itibariyle Türkiye'nin demokratikleşmesine katkıda bulunduğu şeklinde görüş bildirmeleri söz konusu olmuştur. Bir diğer kurul başkanı; AİHM'nin Türkiye aleyhine verdiği kararlarından sonra, Türkiye'nin pek çok konuyla ilgili eksiklerini ve yanlışlarını fark ederek mevzuat ve uygulama değişikliğine gittiğini, bu anlamda Türkiye aleyhine verilmiş olsa bile bu kararların Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; AİHM'ye müracaatlarda, maksadın üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek olduğunu dile getirmiş ve özellikle iç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvuruları bu kapsamda değerlendirdiğini ifade etmiştir. Bir kurul başkanı; AİHM kararlarının son derece isabetli ve gerçekçi olduğunu belirtirken, bir diğer kurul başkanı; AİHM kararlarını takip etmediğini, ayrıca bu konunun siyasi bir niteliğinin bulunması nedeniyle bu konuda fikir beyan etmek istemediğini söylemiştir. Bazı kurul başkanları; AİHM'nin sadece Türkiye aleyhine değil, pek çok ülke aleyhine verdiği kararların bulunduğunu ve bu sebeple bu kararların önyargılı olduğunu düşünmediklerini, terörün ortadan kalkması halinde tüm sorunlarla birlikte bu sorunun da çözüleceğini, ayrıca Türkiye'nin savunmalarında da zaman zaman eksiklikler bulunduğunu belirtmişlerdir.

Bir başka kurul başkanı; AİHM'nin, diğer ülkeler ile Türkiye aleyhine verdikleri kararlar arasında farklılıklar bulunduğunu ve bu farklılığın önyargı ya da bilgi eksikliğinden kaynaklanabileceğini ancak bu konuda net bir fikrinin olmadığını ve bir önyargı varsa, bunu ortadan kaldırmanın Türkiye'nin elinde olduğunu söylemiştir. Bir kurul başkanı; AİHM kararlarının tümüyle taraflı ve yanlış olduğunu ifade ederken, bir diğer kurul başkanı; AİHM kararlarının önyargılı olmamakla birlikte, Türkiye'nin yeterince iyi tanınmamasından dolayı zaman zaman isabetsiz ve yanlış olabildiğini ancak genel itibarıyla, bu mekanizmanın oldukça iyi çalıştığını belirtmiştir. Başka bir kurul başkanı; AİHM'nin özellikle "adil yargılanma hakkının ihlali" konusunda verdiği kararların isabetli olduğunu ve yargının güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; AİHM kararlarını hukukçu gözüyle değerlendirmek, diğer ülke kararlarıyla karşılaştırmak ve bu konuda peşin hükümlü olmamak gerektiğini, ancak kamuoyunda bu kararların önyargılı olduğuna dair bir kanaatin bulunduğunu, kişilerin iç hukuk yoluna başvurma imkanları varken, AİHM'ye müracaatta bulunmalarını doğru bulmadığını ve vatandaşın iç hukuk yolunu kullanması halinde zaten gereğinin yerine getirildiğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; AİHM kararları konusunda fikir yürütemeyeceğini ancak insan hakları konusunda Türkiye'nin de hatalarının olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtirken, bir diğer kurul başkanı; AİHM kararlarının bazen tümüyle siyasi

maksatlarla verilmekle birlikte bazen gerçekten hukuka uygun olduğunu, bu konuda çelişkili sonuçlardan bahsedilebileceğini belirtmiş ve “türban” ve “Güneydoğu sorunu”na ilişkin olarak verilen AIHM kararlarının tümüyle siyasi nitelikte olduğunu düşündüğünü eklemiştir.

Bir başka kurul başkanı; her mekanizmanın olduğu gibi AIHM'nin de belli bir hedef gözeterek hareket ettiğini ve bu nedenle bazı kararlarının tartışmalı olduğunu, Mahkeme kararlarının çoğunlukla önyargılı olmamakla birlikte, zaman zaman Türkiye ile ilgili önyargılardan Mahkeme hakimlerinin de etkilenebildiğini ve tarafsız davranmadıklarını belirtirken, bir diğer kurul başkanı; AIHM kararlarının eskiden önyargılı olduğunu, ancak artık biraz daha hukuki bir nitelik taşıdığını ve özellikle iç hukuk yolunun tüketilmesi gerektiğine ilişkin olarak verilen kararların doğru ve hukuka uygun olduğunu ifade etmiştir.

12.9. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Birliği sürecinde insan haklarıyla ilgili olarak mevzuatta yapılan düzenleme ve değişikliklerin gerçekten içselleştirilerek mi yapıldığı, yoksa bir “ev ödevi” anlayışının ürünü olarak mı ortaya çıktıklarına ilişkin olarak sorulan soruya genel olarak verilen cevap; bu değişikliklerin başlangıçta dışarıdan yapılan bir dayatmanın sonucu olarak ortaya çıkmakla birlikte sonradan içselleştirildiği ve bu düzenlemelerin aslında “iyi bir şey” olduğunun anlaşıldığı ve içselleştirilerek devam ettirildiği şeklindedir. Bazı kurul başkanları; bu değişikliklerin, insanımızın en iyisine layık olduğunun düşünülmesi ve toplumun önemli bir kesiminin bu değişikliklerin gerekliliğine inanması nedeniyle yapıldığını, yalnızca AB öyle istediği için değil, herkesin hak ihlallerine maruz kalabileceği ve hukukun herkese lazım olabileceği düşüncesiyle, gerçekten samimi olarak hareket edildiğini ifade etmişlerdir.

Bir kurul başkanı; AB'ye uyum yasaları çerçevesinde, ortak değerlerimizin kabulü amacıyla yapılan bu değişiklikleri olumlu karşılamak gerektiğini, insan

hakları ve hukukun, tıpkı bilim gibi, ortak değerleri ifade ettiğini, Dünyadaki değişime ayak uydurmak ve özü aynı kalmak şartıyla üzerimize uydurmak gerektiğini, bu değişime direnmenin faydasız olduğunu ve sadece zaman kaybettireceğini belirtmiştir. Az sayıdaki kurul başkanı; AB olmasaydı da bu değişiklik ve düzenlemelerin yapılacağını, çünkü sürecin bunu gerektirdiğini, küreselleşmeyle birlikte daha fazla öne çıkan bireysel özgürlük kavramı nedeniyle zaten bu değişimlerin yaşanacağını dile getirirken, bir kurul başkanı; AB sürecinde yapılan düzenlemelerde telkinlerin etkisinin olduğunu kabul etmek gerektiğini söylemiştir. Bir başka kurul başkanı; AB sürecinde yapılan değişikliklerin, taraf olunan sözleşmeler gereği yapıldığını ve bunun bir dayatma olarak algılanmaması gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; AB sürecinde yapılan değişikliklerin büyük ölçüde olumlu olmasına karşın, mevcut siyasi iktidarın bu süreci kötüye kullandığını ve AB sürecinde gerekli olmayan pek çok konuda düzenleme yapılarak sürecin suistimal edildiğini dile getirmiştir. Bir başka kurul başkanı; insan haklarının, sağlıklı yaşam hakkından, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına kadar çok geniş bir çerçevesinin olduğunu ve bu alanda son dönemde çok olumlu gelişmeler yaşandığını ifade etmiştir. Bir diğer kurul başkanı; başka ülkeler için son derece kullanışlı ve faydalı olan yasaların, Türkiye’de etkili olamayabileceğini ya da uygulayıcılar tarafından içselleştirilmesi için zamana ihtiyaç duyulabileceğini belirtmiştir.

Bir kısım kurul başkanları; Türkiye’de öteden beri var olan bir devlet geleneği ve halkın tepkisizliği nedeniyle, insan haklarına ilişkin tüm kazanımların, yukarıdan ve tepeden inme yöntemlerle yapıldığını, Osmanlı’dan bu yana toplumda bir “ferman” anlayışının hakim olduğunu, Türkiye’de Rönesans ya da Reform hareketleri gibi halkın talepleriyle şekillenen bir haklar zincirinin oluşmadığını, halkın henüz bu haklara sahip olması gerektiğinin farkında olmaması ve talepte bulunmaması nedeniyle, bir anlamda Devletin “lütfuyla” bu hakların tanındığını, önce hakların verildiğini ve bilinçlenmenin daha sonra oluştuğunu, ancak toplumsal taleplerin yetersizliği nedeniyle Devletin gerçek anlamda bir değişim yaşayamadığını, AB sürecinde yaşananların da bu doğrultuda olduğunu, ancak yapılan değişikliklerin içselleştirilememesi halinde bir sonuç alınamayacağını,

önemli olanın zihniyet değişimi olduğunu, bunun da bir süreç gerektirdiğini ve bu süreci yaşamak zorunda olduğumuzu belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; devletlerin artık hiçbir konuda tek başlarına karar alma şansına sahip olmadıklarını, bu nedenle uluslararası kuruluşların kararları ve uluslararası anlaşma hükümlerini dikkate almak zorunda olduklarını, bu anlamda AB'nin isteklerini de dikkate almak gerektiğini, AB sürecinde yapılan değişikliklerin yavaş yavaş içselleştirilmeye başlandığını ve yapılanların herkesin hoşuna gittiğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; AB sürecinde istenilen şeylerin yapılması ve sosyal bir dönüşüm yaşanması gerektiğini, ancak Türkiye'de daha çok makyaja yani görüntüye dayalı işler yapıldığını ve toplumun yapılanların çok gerisinde kaldığını ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; AB sürecinde dayatmayla da olsa yapılan değişikliklerin çok faydalı olduğunu ancak AB'nin her söylediğini yapmak gibi bir zorunluluk hissetmemek ve bize uyan ya da doğru gelen telkinlerini dikkate almak gerektiğini, fakat hak ihlalleri konusunda daha hassas olmak ve gerekli görülen değişiklikleri yapmaktan kaçınmamak gerektiğini, bu süreçte yapılan değişikliklerin yavaş yavaş içselleştirilmeye başlandığını zaten başka türlü devam ettirilmeceğini dile getirirken, bir başka kurul başkanı; AB'nin istekleri doğrultusunda hareket edilmesine gerek olmadan, Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile ve kendiliğinden sorunları çözmeye gayret etmesi ve kriterlerini yükseltmeye çalışması gerektiğini, ancak birilerinin bilmediklerimizi bize hatırlatması durumunda da komplekse kapılmamak gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; AB sürecinde yapılan düzenlemelerin dışarıdan dayatma olmaksızın gerçekleştirilmesi gerekmektedir birlikte örneğin, işkencenin bu dayatmalar olmasaydı azaltılamayacağını kabul etmek gerektiğini, bir uygulamanın sürekli hale gelmesi durumunda içselleştirildiğini, Türkiye'de de aynı şeyin yaşandığını, önceleri yapılan yeni düzenlemelere ceza almak korkusuyla uyan kişilerin, zamanla bunu isteyerek yapmaya başladıklarını, dolayısıyla AB'nin etkisiyle yapılmış olsa bile yapılanların kötü olmadığını, elbette iç dinamiklerin etkisiyle olmasının daha doğru olacağını, ancak Türkiye'nin kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkardığı bir hareket olan İttihat ve Terakki'nin bu konuda kötü bir örnek olarak hatırlandığını belirtmiştir.

12.10. Türkiye'nin Antidemokratik ya da Adil Olmayan Ülke İmajı

Türkiye'nin, özellikle dışarıdan bakıldığında, anti-demokratik ya da adil olmayan bir ülke imajı çizdiği düşüncesine katılıp katılmadıkları ve bu düşüncenin gerçekçi olup olmadığına ilişkin olarak sorulan soruya, bir kısım kurul başkanından; Türkiye'nin eskiden antidemokratik bir ülke olmakla birlikte yavaş yavaş bu durumdan kurtulduğu, özgürleşmeye ve demokratikleşmeye başladığı şeklinde yanıtlar alınması sözkonusudur. Bir kısım kurul başkanı; bu konudaki tespitlerin kısmen doğru olmasına karşın, demokrasinin görece bir kavram haline geldiğini ve zaten evrensel olamayacağını, yöreselliklerin ön plana çıktığını, bu anlamda Türkiye'yi antidemokratik kabul eden pek çok ülkenin, aslında Türkiye'den daha fazla antidemokratik bir yapıya sahip olduğunu ve çok sayıda hak ihlaline sebebiyet verdiklerini ifade etmiş olup, bu ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri öne çıkmıştır. Bir kurul başkanının; yukarıdakilere ek olarak, demokrasinin, halkın oy vererek yönetime katılması olarak kabul edilmesi halinde, halk tarafından seçilenlere boyun eğmek gerekeceğini, ancak halktan bu yetkiyi alanların her zaman doğruyu yapmadıklarını da görmek gerektiğini ifade etmesi dikkate değerdir.

“Kime ya da neye demokrasi”nin sorgulanması gerektiği de ortaya çıkan görüşler arasındadır. Bazı kurul başkanları; demokrasiyi herkesin kendine göre yorumladığını ve kendi ülkeleri dışında meydana gelen en ufak bir sorunu, günlerce tartışır ve eleştirirken, kendi ülkelerindeki kaoslardan habersiz olduklarını ifade etmiştir. İki kurul başkanı; Türkiye'nin komşu ülkelerle kıyaslandığında çok fazla antidemokratik olmadığını ve pek çoğundan daha iyi durumda olduğunu belirtmiş ancak Avrupa ülkelerine kıyasla çok geride durduğunu ve daha katedilmesi gereken çok yolu olduğunu eklemiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'nin hızla demokratikleştiğini, ancak hala yanlış giden bir şeylerin olduğunu ve özellikle ordunun düzeltilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Aynı kurul başkanı; Türkiye'de hala birilerinin toplumun efendisi, diğerlerinin ise hizmetkar olduğu anlayışının bulunduğunu, bu anlayışın ve tek tipleşirmeye yönelik 12 Eylül zihniyetinin değişmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir

diğer kurul başkanı; askeri darbelerin demokrasi sürecini kesintiye uğratması ve siyasi partilerin kendi iç işleyişlerinde bazı sorunların bulunması nedeniyle Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu söylemenin doğru olmayacağını ifade etmiş ve demokrasi bilincinin oluşması için bir bedel ödenmesi gerektiğini, ancak Türkiye'de bu konuda bir bedel ödenmediği için bu durumda olduğumuzu eklemiştir. Bir başka kurul başkanı; Türkiye'nin tam demokratik bir ülke olmadığını ancak iyiye doğru gittiğini ve öncelikle 12 Eylül Anayasasının değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; Türkiye'nin “eksikleri olan demokratik bir ülke” olduğunu söylemenin daha doğru olacağını belirtirken, bir kurul başkanı; Türkiye'nin diğer ülkelerden daha demokratik olmadığını ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; Türkiye'nin antidemokratik bir ülke olduğunu söylerken, Türkiye'ye haksızlık yapıldığını, ancak bu durumun Türkiye'nin kendisini anlatmaktaki eksikliğinden de kaynaklandığını, diğer ülkelerin Türkiye'den daha demokratik olmadıklarını örneğin, Türkiye'deki insan hakları kurullarının Avrupa'nın pek çok ülkesindeki kurullardan daha bağımsız bir nitelik taşıdığını, ancak Türkiye'de eski dönemlerde yaşanan olumsuzlukların insanların kafasından silinmediğini dile getirmiştir.

Başka bir kurul başkanı; son dönemde Türkiye'nin antidemokratik bir ülke olduğuna dair bir lobi faaliyetinin yürütüldüğünü ve bu faaliyetin başarılı olduğunu, ancak Türkiye'nin söylendiği kadar antidemokratik olmadığını, pek çok ülkede hak ihlallerinin ve farklı düşüncelere tahammülsüzlüklerin bulunduğunu, Türkiye'nin farklı kültürlerle sahip insanlar konusunda çok daha hoşgörülü olduğunu, Türkiye'nin antidemokratik bir ülke olduğuna ilişkin olarak ortaya atılan imajın, tümüyle farklı sebepler ve çıkar çatışmaları nedeniyle yaratıldığını, ortak bir felsefenin bulunmadığı yerlerde bu tarz sorunların ortaya çıkmasının son derece normal olduğunu, Türkiye'nin stratejik önemi nedeniyle bu oyunlara maruz kaldığını ifade etmiş ve Türkiye'nin geçmişteki mirasını inkar etme politikasının yanlış olduğunu ve bu mirasa sahip çıkmak gerektiğini eklemiştir. Bir diğer kurul başkanı ise; Türkiye'nin antidemokratik bir ülke olduğu yönündeki söylemlerin bir “kampanya”dan ibaret olduğunu, bu söylemleri soğukkanlılıkla karşılamak ve siyasi içerikli olduklarının

farkında olmak gerektiğini, Türkiye'nin gerçekten antidemokratik olup olmadığını anlamak için ise halkın içinden bakmak gerektiğini, Devletin bakış açısı ile halkın bakış açısının birbirinden farklı olabileceğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'nin antidemokratik bir ülke olduğunu kabul etmek, devletin fazlasıyla “derin” olduğunu ve çok karışık şeylerin bulunduğunu görmek gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir kurul başkanı; Türkiye’de antidemokratik uygulamalar olduğunu ve hala çok ciddi sorunlarımızın bulunduğunu inkar etmemek ve peşin hükümlü ya da taraflı olmamak gerektiğini belirtmiştir.

12.11. İnsan Hakları Tartışmaları ve Devletin Güvenliği Sorunu

İnsan hakları tartışmalarının devletin güvenliği açısından bir tehdit oluşturup oluşturmadığı ve bu hakların sağlanmasının adaletin gereği mi yoksa devletin çıkarlarını zedeleyebilecek tehlikeli bir uygulama mı olduğuna ilişkin fikirlerinin sorulduğu soruya, kurul başkanlarının önemli bir kısmının; bu tartışmaların devletin güvenliğini tehdit etmek bir yana devletin güvenliğini sağlayan ve güçlendiren bir unsur olduğu, demokratik bir ülkede bu tartışmaların olması gerektiği, insan haklarının ve bu haklara ilişkin tartışmaların insan olmanın gereği olduğu şeklinde yanıtlar vermeleri söz konusu olmuştur. Bir kurul başkanı; bu tartışmaların devletin güvenliği açısından bir tehdit oluşturmasının mümkün olmadığını, zaten bu hakların Anayasal güvence altına alınmış olduğunu söylemiş, bir başka kurul başkanı; ek olarak, “insanı yaşat ki, devlet yaşasın” diyerek, aslolanın insan olduğunu dile getirmiştir. Bir diğer kurul başkanı; insan haklarının devletin güvenliğini tehdit etmesinin söz konusu olmadığını, var olan ve olması gereken bu hakları inkar etmenin bir anlam ifade etmeyeceğini, ancak insan haklarının siyasete alet edilmesi ve politize olmasının da yanlış olduğunu ifade etmiştir.

Kurul başkanlarının bir kısmının; insan hakları kavramının doğru algılanmadığı, bu hakların mevcudiyetinin insan olmanın bir gereği olduğu, ancak hak ihlallerinin muhalif gruplara karşı gerçekleştirilmesi durumunda hak ihlali olarak

değerlendirildiği, halbuki insan haklarının çok boyutlu düşünülmesi gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bir kurul başkanı; bunlara ek olarak, kamu gücünü kullanan kişilere karşı haksız olarak yürütülen bir “hırpalama kampanyası”nın bulunduğunu, ancak kamu görevlilerinin de daha sakin olmaları gerektiğini ve karşılıklı saygı çerçevesinde olmak kaydıyla insan hakları tartışmalarının devletin güvenliğini tehdit etmenin aksine devleti güçlendireceğini ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; bu tartışmaların devletin güvenliğini tehdit edecek bir niteliğinin bulunmadığını, zaten tehdit ediyorsa orada bir sorun olduğunu, fakat tehdit niteliği taşıyan kuruluş ve faaliyetlerin de bulunduğunu belirtmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; insan hakları tartışmalarına artık gerek kalmadığını, çünkü hak ihlallerinin oldukça azaldığını belirtirken, bir başka kurul başkanı; demokrasi ve insan haklarının insan için ve insanın şahsiyetine bağlı olduklarını ve kimsenin bu hakları kısıtlama hakkının bulunmadığını ifade etmiştir. Bir diğer kurul başkanı ise; insan hakları tartışmalarının bir sınırının olması ve kişi ya da kuruluşların insan haklarının masumiyetinin arkasına sığınarak devletin güvenliğini tehdit edecek boyutlarda faaliyet yürütmelerinin engellenmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı kurul başkanı; insan hakları konusunda çok dikkatli davranmak ve münferit olarak yaşanan olayların genelleştirilebileceğini unutmamak gerektiğini söylemiştir.

Bir başka kurul başkanı; insan haklarının devletin güvenliği açısından bir tehdit oluşturmasının mümkün olmadığını, herkesin hak ettiğini alma ve isteme hakkına sahip olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı da; insan hakları tartışmalarının devletin güvenliğini tehdit etmesinin mümkün olmadığını, Devletin de bu tartışmalar nedeniyle tehlikeye girecek kadar zayıf olmadığını ve bu tartışmaların Devleti yıpratmak yerine onun daha fazla güçlenmesine katkıda bulunacağını, bu nedenle bu tartışmaların uygun platformlarda yapılmasını desteklediğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; hak ihlallerini her zaman devletin yapmadığının ve devlet görevlilerinin de zaman zaman ihlallere maruz kaldığının anlaşılması ve bu konuda bir alınganlık gösterilmemesi gerektiğini, Devletin yumuşak karnını sonuna kadar kullanan insanların var olduğunu, bu nedenle insan hakları sorununa tek taraftan

bakmamak ve Devleti her zaman hak ihlal eden olarak görmemek gerektiğini dile getirmiştir. Aynı kurul başkanı; bazı şeyler düzelse bile belleklerdeki eksikliklerin sürekli olarak vurgulandığını, bu konuda bir önyargı ve bilinç eksikliği olduğunu, ancak bir dönem çok ciddi hak ihlallerinin yaşandığının da inkar edilemeyeceğini belirtmiş ve insanların kendi hakları ihlal edildiğinde, başka insanların haklarını çiğnemeye eğilimli, diğer zamanlarda ise insan hakları savunucusu olduklarını ifade etmiştir.

12.12. İnsan Hakları Eğitimi ve Yöntemi

İnsan hakları eğitimi konusundaki düşüncelerinin neler olduğu, insan haklarına eğitim müfredatında yer verilmesinin gerekli olup olmadığı ya da başka türlü bir eğitim sistemi geliştirilmesine yönelik önerilerinin bulunup bulunmadığı yönünde sorulan soruya, kurul başkanlarının önemli bir kısmının; insan hakları eğitiminin oldukça önemli olduğu ve insanların bu konuda bilinçlendirilmelerinin sağlanması gerektiği şeklinde yanıtlar verdikleri, ancak nasıl bir eğitim yöntemi uygulanması gerektiği konusunda farklı fikirlerin ortaya çıktığı görülmüştür.

Bir kurul başkanı; insan hakları dersinin okullarda mutlaka okutulması ancak öncelikle bu eğitimi verecek olan kişilerin eğitilmesi gerektiğini ve profesyonel kişiler tarafından ve ciddi bir eğitim yöntemi kullanılarak bu dersin verilmesini, ayrıca insan hakları dersi adı altında olmasa bile bu bilincin yaşama dair her alanda oluşturulmasının zorunlu bulunduğunu ifade etmiştir. Başka bir kurul başkanı; insan hakları eğitiminin bir ders olarak okutulmasına gerek olmadığını, her şeyin ders olarak verilmesi halinde, öğrencilere yüzlerce saat ders vermek zorunda kalınacağını, ancak medyanın bu konuda etkili olabileceğini ve bu yolla eğitim vermenin akla daha yakın olduğunu belirtirken, bir diğer kurul başkanı; insan hakları eğitiminin bir ders olarak okutulması gerekmele birlikte bu bilincin zamanla yerleşeceğini ve bir süreç gerektireceğini, toplum ve devlet değiştikçe insan haklarının da değişip gelişeceğini ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; insan

haklarına eğitim müfredatında mutlaka yer verilmesi ve müfredatta yer alan çok sayıda gereksiz bilgi yerine insan hakları bilincinin insanlarda yerleştirilmesi için çalışılması gerektiğini belirtmiştir.

İki kurul başkanı; insan hakları eğitiminde Üniversitelerin ve medyanın üzerine düşeni yapması gerektiğini ve didaktik bir yöntemle değil uygulamaya dönük olacak şekilde, fonksiyonel bir eğitim yöntemi benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir kurul başkanı; ilköğretimden başlayarak öğrencilere insan hakları eğitimi verilmesi gerektiğini ve haklarını savunabilen, hür bireyler yetişmesini arzu ettiğini, aksi durumda insanların ne kendilerine ne de yaşadıkları topluma bir fayda sağlamayacaklarını söylemiştir. Bir başka kurul başkanı; insan hakları eğitimi konusunda AB ülkelerinin nasıl bir yöntem izlediğinin araştırılması ve aynı yöntemin Türkiye’de de uygulanması gerektiğini, faydalı olacağına inanılıyorsa bir ders olarak da okutulabileceğini belirtirken, bir diğer kurul başkanı; insan hakları eğitiminin sınıf geçme mantığıyla değil, insanlarda tavır değişikliği yaratacak şekilde verilmesi ve seçilecek yöntem konusunda uzmanlardan yardım alınması gerektiğini, okul öncesinden başlayarak bu eğitimin verilmesi halinde fayda sağlayacağını ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; eğitim sisteminin başından beri sorunlu olduğunu, insanları ötekileştirdiğini ve kategorize ettiğini, bu durumun kişilerin tüm hayatlarını ve insan haklarına bakış açılarını da etkilediğini, bu nedenle insan hakları dersinin müfredatta yer almasının çok fayda sağlamayacağını, eğitim anlayışının ve tabuların değiştirilmesi ve kültürel bir değişimin yaşanması gerektiğini dile getirmiştir. Başka bir kurul başkanı; insan haklarının bir ders olarak okutulmasından ziyade yaygın eğitim ve kitle iletişim araçlarıyla topluma anlatılmasının daha etkili olacağını belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; insan hakları konusunda verilecek olan eğitimde, özellikle toplumun benimsediği popüler kişiler aracılığıyla yapılacak olan çalışmaların daha etkili olacağını düşündüğünü belirtmiştir. Bir başka kurul başkanı; insan haklarının bir ders olarak okutulmasının yeterli olmayacağını ve tek başına bu eğitimden fayda beklenemeyeceğini örneğin, resim dersi alan herkesin çok iyi resim yapamadığını ifade etmiş ve kuralları ihlal etmenin insanların hoşuna gittiğini, bu

durumun zamanla alışkanlık haline getirildiğini, sistemin, kurullara uymak konusunda icbar edici bir yöntem geliştirmesi ve makam ya da mevkiine bakılmaksızın herkesin aynı uygulamalara tabi tutulması halinde, bu kuralların toplumda yerleşeceğini, aksi durumda tüm derslerde insan hakları dersi anlatılsa bile durumun değişmeyeceğini, şırıngayla enjekte etmekle bazı şeylerin verilemeyeceğini ve gerek ailede, gerekse toplumda, insan hakları konusuna bakış açısının değişmesi gerektiğini dile getirmiştir.

12.13. İnsan Hakları Üzerinden Siyaset Yapmak

İnsan haklarını savunmanın siyasette prim yapıp yapmadığı ve siyasilerin bu konuya yaklaşımlarını bu durumun belirleyip belirlemediğine ilişkin olarak sorulan soruya, bir kurul başkanı; insan haklarını savunmanın, siyasi avantaj sağlamanın yanısıra ideolojik olarak da prim yaptığını ve hak savunuculuğunun özellikle Avrupa nezdinde olumlu bir etki yarattığını söylemiştir. Bir diğer kurul başkanı; insan hakları üzerinden siyaset yapılmasını son derece normal karşılamak gerektiğini, siyasetin zaten eksik olan şeylerin dile getirildiği bir alan olduğunu ve bu sebeple insan haklarının siyasilerin gündeminde olması gereken bir şey olduğunu ifade ederken, bir başka kurul başkanı; insan haklarının artık siyasette prim yapmadığını, çünkü artık ciddi anlamda hak ihlallerinin kalmadığını belirtmiştir.

Bir diğer kurul başkanı; insan haklarının siyasette prim yaptığının söylenebileceğini, ancak insanlara haklarını vermek vaadinde bulunarak oy kazanılamayacağını ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; insan haklarını savunmanın Türkiye’de değil ama diğer ülkelerde siyasette prim yaptığını, Türkiye’de de zaman zaman bu amaçla kullanıldığını belirtmiştir. Başka bir kurul başkanı ise; insan haklarının siyasette prim yaptığını ancak bu durumun uzun sürmeyeceğini, çünkü yakında insan hakları ihlallerinin kalmayacağını dile getirmiştir. Bir kurul başkanı; insan hakları konusunun siyasette prim yaptığını ve siyasetçi olsaydı kendisinin de bu konudan sıklıkla bahsedeceğini belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; insan hakları konusuna ilişkin olumlu ya da olumsuz yaklaşımların zaman zaman siyasette prim yaptığını, örneğin Kenan EVREN'in "şunlardan ikisini üçünü asalım" söyleminin o dönemde halktan büyük destek gördüğünü ve toplumda bir "histeri" kültürünün geliştiğini belirtmiştir. Bir kurul başkanı; insan haklarının bir gereklilik olduğunu ve prim yapıp yapmamasına bakmaksızın siyasiler tarafından desteklenmesi gerektiğini söylerken, bir diğer kurul başkanının; insan haklarının siyasilerin hiç vazgeçemedikleri bir söylem niteliğinde olduğunu ancak içinin çok fazla doldurulamadığını dile getirmesi sözkonusudur.

Bir kurul başkanı; siyasilerin insan hakları konusuna yaklaşımlarının yanlış olduğunu, yapılan güzel çalışmaların hasıraltı edildiğini, olumsuzlukların ise gereğinden fazla büyütüldüğünü, ancak iktidarın insan haklarına yaklaşımının olumlu olduğunu ve hak ihlalleri konusunda gerekli yaptırımların uygulandığını belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı ise; siyasilerin insan haklarına yaklaşımlarının iktidarda ya da muhalefette olmalarına göre değiştiğini, çıkarları yüzünden bazen "yılmaz bir insan hakları savunucusu" bazen de "statükocu" olabildiklerini ifade etmiştir.

12.14. 'Düşünce ve İfade Özgürlüğü' Kavramına Bakış Açısı

'Düşünce ve ifade özgürlüğü' kavramlarına nasıl baktıklarına ilişkin olarak sorulan soruya, kurul başkanlarının neredeyse hepsinin; bu özgürlüğün, demokrasinin olmazsa olmazlarından olduğu, ancak her özgürlük açısından geçerli bulunduğu ve Dünyanın her yerinde yapıldığı gibi, düşünce ve ifade özgürlüğünün de sınırsız olmadığı, bir başkasının hak ve özgürlüğünün bu özgürlüğün sınırı olduğu; bu anlamda hakaret niteliği taşımadığı, özel hayatı ihlal etmediği, suç oluşturmadığı, devletin temel yapısına aykırı ya da devlet sırrı niteliğinde olmadığı, suçu ve suçluyu övme, şiddet içerme ya da huzursuzluklara sebebiyet verme gibi sonuçlar içermediği, yasal çerçeveyi zorlamadığı ve hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olmadığı sürece, belli sınırlar dahilinde bu özgürlüğün tanınması ve kullanılmasının güvence altına alınması gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bir

kurul başkanı; ek olarak, yapılacak sınırlamaların abartılmaması gerektiğinin altını çizmiş ve artık bazı şeylerden korkulmaması gerektiğini belirtmiştir.

İki kurul başkanı; düşünce ve ifade özgürlüğüne getirilecek sınırlamalarda bireylerin haklarının yanısıra devletin hakkının da gözetilmesi gerektiğini ve devletin varlığını tehlikeye düşürecek ya da terör suçu oluşturacak nitelikte olmadığı sürece bu özgürlüğün tanınmasını, zira bu hakkın yokluğu halinde diğer hak ve özgürlüklerin ve insanın varoluşunun da bir anlam ifade etmeyeceğini dile getirmiş, ancak sınırsız hoşgörünün “hoşgörüsüzlüğü de hoşgörmek” anlamına geleceğini, bu nedenle insan haklarının da bir sınırının olması gerektiğini ifade etmiş, başkanlardan biri; demokrasinin bir haklar ve özgürlükler zinciri olduğunu ve bu zincirin toplam kuvvetinin, en zayıf halkasının kuvvetine eşit olduğunu, diğer halkaların ne ölçüde kuvvetli olduğunun bir öneminin bulunmadığını eklemiştir. Bir diğer kurul başkanı; ise, düşünce ve ifade özgürlüğünde, bireysel özgürlüklerin yanısıra herhangi bir sosyal grubun özgürlüğünün de önemli olduğunu ve devletin özgürlükleri sınırlamak suretiyle, kendi yaptığı yanlış başka bir yanlışla düzeltmeye çalışmaması gerektiğini dile getirmiştir.

Bir kurul başkanı; düşünce ve ifade özgürlüğünün anayasal anlamda kabul görmüş bir özgürlük olmasına karşın, uygulamada pek fazla tanınmadığını belirtirken, bir diğer kurul başkanı; “bırakın, herkes istediği gibi konuşabilsin” demiş, bir başka kurul başkanı ise; diğer alanlardaki özgürlüklerle birlikte “anadilde eğitim” meselesinin de çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir kurul başkanı; düşünce ve ifade özgürlüğünün, ifade edilecek düşüncenin birilerini peşinden sürükleyeceği korkusuyla baştan sınırlanmasının yanlış olduğunu, bu özgürlüğün kişilerin ellerinden alınması halinde, konuşulamayan düşüncenin daha cazip hale geleceğini, bu nedenle bu özgürlüklerin sınırlandırılmaması ve herkese tanınması durumunda, ortaya çıkmasından korkulan tablonun gerçekleşmeyeceğini dile getirmiştir.

Bir kurul başkanı; düşünce ve ifade özgürlüğü konusundaki en büyük sorunun, kamu görevlilerinin konuşma yasağı olduğunu ve bu yasağın 12 Eylül yasaları ile getirildiğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı; düşünce ve ifade özgürlüğünün mevcut iktidar döneminde çok fazla ihlal edildiğini ve bu konuda lüzumlu lüzumsuz çok sayıda soruşturma yapıldığını dile getirmiştir. Bir başka kurul

başkanı; hala insanların sokakta yürürken okudukları gazeteyi gizledikleri ve siyasi duruşlarını saklamak zorunda hissettikleri bir ülkede, düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda ciddi sıkıntıların bulunduğunu kabul etmek gerektiğini belirtmiştir.

12.15. Farklı Devlet Tanımlamaları ve “Devlet Baba” İmajı

Devleti, en iyi hangi tanımlamanın anlattığı ve halkın kafasındaki “devlet baba” imajının değişip değişmediğine yönelik olarak sorulan soruya, kurul başkanlarından biri; devletin varlığının her şey değil ama çok şey olduğu şeklinde cevap vermiş ve Filistin’de yaşananları örnek göstermiştir. Aynı kurul başkanı; devlet ile vatandaş arasında “disiplinli bir sevgi” olması gerektiğini, devlet ana ya da devlet baba tanımlamalarının bu durumu tam olarak ifade edemediğini, devletin toplumun üstünde olan ancak değiştirilip dönüştürülen ve değişmek zorunda olan, halkı temsil eden bir organ olduğunu, dolayısıyla devlete bir kutsallık atfetmenin doğru olmadığını belirtmiştir.

Bazı kurul başkanları; her toplumun bir devletinin olması gerektiğini ancak devletin ne ana ne de baba olduğunu, amacının topluma hizmet etmek olduğunu ifade etmiş, başkanlardan biri; “demokratik devlet” kavramının devleti tanımlamak için daha uygun olduğunu eklemiştir. Bir başka kurul başkanı ise; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti tanımının çok önemli olduğunu, hak ve hukukun devleti en iyi tanımlayan araçlar olduklarını belirtmiş, günümüzde hak ve özgürlüklerin daha iyi kavrandığını, küresel bir topluma dönüşürken insani değerlerin ve devlet baba imajının da değiştiğini, bu imajın kapalı feodal toplumlarda daha yaygın olduğunu, bu toplumlarda devletin her söylediğinin kabul gördüğünü ve her şeyin devletten beklendiğini, ancak bu durumun değiştiğini ve devletin küçülmeye başladığını, vatandaşın eskiden olduğu gibi devletten korkmadığını, devlet karşısında daha cüretkar ve rahat olduğunu, yanlışları söyleyebildiğini, hatta devleti denetlediğini, zaten aksi durumda devletin de yönetimin de gelişemeyeceğini, devlete saygı devam etmekle birlikte artık her şeyin devletten beklenmediğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'nin devlet geleneğine devlet baba anlayışının hakim olduğunu, halkın kafasında, devletin vatandaşının hakkını ve inancını gözeteceği, ayırım yapmadan herkese sahip çıkacağı ve destek olacağı anlayışının bulunduğunu ve bu anlayışın “devlet baba” tanımlamasıyla somutlaştığını, bu tanıma daha sonra demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışlarının eklendiğini, ancak son yıllarda halkın kafasındaki devlet baba imajının değişmeye başladığını ve devletin farklı bir nitelik kazandığını dile getirmiştir. Bir başka kurul başkanı; devletin baba olarak görüldüğünü ancak vatandaşına kendisinden beklenen ilgiyi göstermemesi nedeniyle halkın kendisini “üvey evlat” olarak görmeye başladığını, devletin bir kutsallığı olmakla birlikte asli görevlerine çekilmesi ve denetleyici olması gerektiğini, ancak devleti küçültmekle yetersiz hizmet vermesine sebep olduğunu ve devletin şahsiyetsizleştirildiğini, kurumsal bir devlet sistemi geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bir kurul başkanı; Türkiye'nin batısından doğusuna gidildikçe devletin “ana”dan, “baba”ya doğru bir değişim gösterdiğini ve bu değişimin iki şekilde yaşandığını; ilk olarak devletin batıda daha yumuşak, doğu da ise daha sert olduğunu, ekonomik güç ve terörün bu konuda etkili bulunduğunu, “devletin gücü”nün batıda ve doğuda farklılıklar gösterdiğini; ikinci olarak, batıda devlete saygı duyulmakla birlikte insanların haklarını talep etmek konusunda daha bilinçli ve cüretkar olduklarını, bununla paralel olarak her şeyin devletten beklenmediğini; doğuya doğru gidildikçe ise, vatandaşın devletten beklentisiyle birlikte korkusunun da arttığını, bu anlamda ülkenin iki farklı kesiminde iki farklı devlet anlayışının bulunduğunu söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; devletin baba olması gerektiğini ve vatandaşlarına her türlü imkanı sağlamakla yükümlü olduğunu belirtirken, bir başka kurul başkanı; devletin amaç değil araç olarak düşünülmesi ve aslolanın insan olduğunun kabul edilmesi gerektiğini, devletin aynı zamanda bir baba olduğunu ve bu anlayışın kolay kolay değiştirilemeyeceğini, ancak baba anlayışlarının da farklılıklar gösterebileceğini, bir tarafta şefkat gösteren bir baba rolünderken, diğer tarafta “döven” bir babanın sözkonusu olabileceğini ve fırsat eşitliği sağlayan, şefkatli, adil ve iyiniyetli bir babaya ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Bir diğer kurul başkanı;

devletin hizmet üreten bir mekanizma olduğunu belirtmiş ve ideal devletin, herkesin söz hakkının olduğu, her konuda halkın karar verdiği ve vatandaşın hesap sorma hakkının bulunduğu bir devlet olduğunu belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; devletin, bireylerin daha iyi yaşamasını sağlayan teknik bir organizasyon olduğunu ve devlete kutsallık atfetmemek gerektiğini, devletin bir baba gibi vatandaşlarını koruma altına almak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; devletin eskiden baba olmakla birlikte, devlet anaya doğru bir dönüşüm yaşandığını, Batı ülkelerinden farklı olarak Türkiye’de devletin bir kutsallığının ve dokunulmazlığının bulunduğunu dile getirirken, bir başka kurul başkanı; devletin kendisine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkese hizmet etmek zorunda olduğunu ve kabile anlayışından kurtulması gerektiğini söylemiştir. Bir kurul başkanı ise; devlet baba anlayışının özellikle varoşlarda devam ettiğini ve devletin bir sığınak olarak görüldüğünü, geleneksel toplum olmanın bir sonucu olarak bu algının hala kırılmadığını belirtmiştir.

Bir başka kurul başkanı; devletin bir “orkestra şefi” olduğunu ve toplumda çıkan tüm seslerin uyum içinde olması için uğraştığını, kuralları ihlal edeni uyardığını; devletin aynı zamanda bir ana olduğunu ve gerektiğinde insanların sırtını sıvazlamayı ve onları teselli etmeyi bilmesi, ihtiyaç duyulan her anda vatandaşının yanında olması ve güçsüzleri koruyarak sosyal devletin varlığını hissettirmesi gerektiğini söylemiştir.

12.16. İnsan Hakları Bilincinin Yaygınlaştırılması Çabaları

İnsan hakları bilincinin yaygınlaştırılması ve artırılması amacıyla yürüttükleri faaliyetlerinin bulunup bulunmadığı ve son dönemde insan hakları konusundaki duyarlılık ve bilincin geliştiğini düşünüp düşünmediklerine ilişkin olarak kurul başkanları ve yazı işleri müdürlerine sorulan soruya; çoğunlukla, bu bilincin artırılması amacıyla özellikle kamu personeline yönelik seminer, konferans ya da panel tarzı etkinliklerin yapıldığı; afiş, broşür, CD veya kitapçıkların basılarak

dağıtıldığı, çok sayıda kurum binalarına başvuru kutuları konulmak suretiyle insanların dikkatlerinin çekilmeye çalışıldığı; kurul bünyesinde oluşturulan komisyonlar aracılığıyla jandarma ve emniyet nezarethanelerinin, huzurevlerinin, çocuk yuvaları ve öğrenci yurtlarının ziyaret edildiği ve buralarda çalışan personelin bu konuda daha duyarlı olmasına yönelik bilgilendirme toplantılarının yapıldığı; okullarda öğrencilere ve velilerine yönelik çalışmalarda bulunduğu ifade edilmiş; bir yazı işleri müdürü; bunlara ek olarak, kadına yönelik şiddet ve çocuk istismarı ile ilgili çalışmalar yaptıklarını ve insan hakları ile ilgili bir resim sergisi açtıklarını belirtirken, bir kurul başkanı; özellikle özürülülerin haklarıyla ilgili çalışmalar yürüttüklerini dile getirmiştir.

Bir başka kurul başkanı; insan hakları ile ilgili olarak özel bir bilinçlendirme çalışması yapmadıklarını, zaten böyle bir çalışmaya gerek bulunmadığını, insanların haklarını nerede ve nasıl arayacaklarını gayet iyi bildiklerini ifade ederken, bir diğer kurul başkanı; insan hakları konusunda ciddi bir bilinç eksikliği olduğunu ve insanların kendi başlarına gelmeden olayın ciddiyetini algılayamadıklarını belirtmiştir. Bir kurul başkanı; insan hakları bilincini artırmak amacıyla yapılan konferans v.b. etkinliklerin doğrudan halka ulaşamadığını, basın-yayın ve medya kuruluşları aracılığıyla ya da internet yoluyla yapılacak bilgilendirmelerin daha etkili olabileceğini düşündüğünü belirtmiştir.

Kurul başkanlarının oldukça önemli bir kesimi; Türkiye’de insan hakları bilincinin yavaş yavaş geliştiğini ve insanların bu konuda daha duyarlı ve talepkar olmaya başladıklarını ifade etmiştir. Bir kurul başkanı; toplumdaki bu bilinçlenmenin insan hakları kurullarıyla değil, kentleşme, demokratikleşme ve eğitimle oluştuğunu eklemiştir.

12.17. İnsan Hakları Uygulamalarının Yerinde Görülmesi ve Kurum Ziyaretleri

Kurul üyeleri tarafından insan hakları uygulamalarının yerinde görülmesi amacıyla çeşitli kurum ya da kuruluşlara yapılan ziyaretlerin bulunup bulunmadığı ve bu ziyaretlerde tespit edilen ya da giderilen eksiklikler varsa bunların neler olduğuna ilişkin olarak sorulan soruya; çoğunlukla, Yönetmelik hükümleri gereği oluşturulan komisyonlar aracılığıyla çok sayıda haberli ve habersiz ziyaretlerin yapıldığı, bu kapsamda jandarma ve emniyet nezarethanelerinin, cezaevlerinin, sağlık kuruluşları ve huzurevlerinin, yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, ana okulları, kreşler ve öğrenci yurtlarının ziyaret edildiği, bu ziyaretler sırasında zaman zaman bazı eksikliklerle karşılaşılma ile birlikte bu eksikliklerin genellikle fiziksel imkansızlıklardan kaynaklandığı ve hazırlanan komisyon raporları uyarınca bu eksikliklerin büyük ölçüde giderildiği ya da giderilmesi yönünde çalışma başlatıldığı belirtilmiştir.

İki kurul başkanı; yapılan ziyaretlerde hiçbir eksikliğe rastlanmadığını, özellikle nezarethanelere yapılan ziyaretlerde her şeyin yolunda olduğunu gördüklerini, nezarethanelerin oldukça konforlu olduğunu, zaten gözaltı süresi çok kısa olduğundan, bu durumun artık sorun olmaktan çıktığını, devletin vatandaşına her şeyin en iyisini vermek konusunda gayret gösterdiğini belirtmişlerdir. Bir kurul başkanı ise; nezarethanelerde tespit edilen eksikliklerin çok basit ve önemsiz olduklarını ve asıl önemli olan şeyin, kolluk kuvvetlerinin karıştığı iddia edilen hak ihlali iddialarındaki azalış olduğunu eklemiştir.

12.18. Türkiye'nin İnsan Hakları Karnesi

Tüm bu sorulardan ve verilen yanıtlardan yola çıkarak, Türkiye'nin insan hakları karnesine bir not verecek olurlarsa kaç vereceklerine ilişkin olarak sorulan

soruya, kurul başkanlarının önemli bir kısmının; insan hakları konusunda umut vaat edici adımlar atıldığı, önceki yıllarla ve diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin karnesinin hiç de kötü olmadığı; geçer, orta düzeyde ya da ortanın üzerinde notlar alabileceği, yürütülen iyiniyetli çabalar sayesinde oldukça güzel şeyler yapıldığı, Avrupa ile aramızda bir uçurum olmadığı, bu noktada denetim mekanizmasının ve eğitimin çok etkili olduğu, ancak daha yapılması gereken çok şeyin bulunduğu şeklinde yanıtlar vermeleri söz konusudur. Bir kurul başkanı; Türkiye'nin insan hakları karnesine 10 üzerinden 3 verdiğini, bundan birkaç yıl önce bu soru sorulsaydı “sıfır” vereceğini, ancak bir şeylerin değişmeye başladığını ve bu durumun umut verici olduğunu söylemiştir. Bir başka kurul başkanı; Türkiye’de yakında her şeyin çok daha iyi olacağına, güzel günlerin bizleri beklediğine inandığını ve “belki yirmi yıl sonra bu konuları konuşmuyor” olacağımızı ifade etmiştir. Bir diğer kurul başkanı; iyi bir noktada olduğumuzun söylenebileceğini, ancak iyinin sonunun olmadığını ve en iyiyi yakalamak için daha çok çalışılması gerektiğini belirtmiştir.

Bir kurul başkanı; “insan hakları ihlallerine sıfır tolerans” bilincine, kamu görevlileri dahil herkesin ulaştığını, bu anlamda Türkiye'nin insan hakları karnesinin oldukça iyi olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Bir başka kurul başkanı; toplumun yerel düzeyde yönetime katılmasının sağlanması ve yönetim modelinin uygulanması halinde, her şeyin çok daha iyi olacağını ve kargaşa yaratacak söylemlerden ve oportünist yaklaşımlardan uzak durulması halinde, Türkiye’de insan hakları dahil her şeyin yoluna gireceğini belirtmiştir. Bir diğer kurul başkanı ise; Türkiye'nin insan hakları karnesine “dokuz” verdiğini ve bu konuda oldukça iyi durumda olduğumuzu, bazı sorunlar olmakla birlikte bunların çözülemeyecek nitelikte olmadıklarını söylemiştir.

Bir kurul başkanı; insan hakları konusunda kötümser olmadığını ve her geçen gün iyiye gidildiğini, ancak insan hakları karnesine not vermesi gerekenin vatandaş olduğunu, hataların çok fazla ön plana çıkarıldığını ve iyi şeylerin görülmediğini, yapılan hataların kurumsal değil bireysel nitelikte olduğunu ve sorumlular hakkında gereğinin yapıldığının bilinmesi gerektiğini ve takdiri kamuoyuna bıraktığını belirtmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çalışmanın bu son bölümünde, yürütülen araştırma sürecinde incelenen ve elde edilen veriler çerçevesinde ulaşılan bulgular, geliştirilmeye çalışılan öneriler ve araştırmaya ilişkin genel sonuçların yanısıra, çalışmanın tümünü özetleyen nitelikte değerlendirmelere yer verilecektir.

13. BULGULAR, ÖNERİLER ve SONUÇ

İnsan haklarının pek çok boyutuyla incelendiği bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, geliştirilmeye çalışılan öneriler, incelenen konuların tamamına ilişkin genel değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlar üzerinde de durmak gerekmektedir.

13.1. Bulgular ve Öneriler

Türkiye’de insan hakları alanında yürütülen kurumsallaşma çabaları kapsamında oluşturulan ve ulusal insan hakları kurumları yapılanmasının yaygınlaştırılmış yönetim ağları niteliğinde bulunan il ve ilçe insan hakları kurullarının, insan hakları ihlallerine ne ölçüde çözüm olabildiklerinin/olamadıklarının belirlenmesi ve mevcut sorunlara çare olabilecek yöntem ve önerilerin geliştirilmesi amacıyla yürütülen bu çalışmada, il ve ilçelerdeki insan hakları kurullarının başkanlığını yürüten vali yardımcıları ve kaymakamlarla yapılan görüşmeler yoluyla, varlıkları ve işlevsellikleri tartışma konusu olan il ve ilçe

insan hakları kurullarının, insan hakları açısından durdukları yerin ve bu kurulların hak ihlalleri önlemek konusunda ne ölçüde çözüm olabildiklerinin ilk ağızdan tespit edilmesine çalışılmıştır.

Yapılan görüşmelerde, buldukları il ya da ilçede devletin en yüksek temsilcisi ve yöneticisi konumunda olan, ancak aynı zamanda insan hakları kurulu başkanlığını yürüten mülki amirlerin de zaman zaman kurulların işlevselliğini sorguladıkları ve bu konuda bazı sıkıntıların bulunduğunu kabul ettikleri görülmüştür. Kurul başkanlarının üzerinde fikir birliğine vardıkları en büyük sorun, kurul kararlarının yaptırımsız olması ve icrai niteliğinin bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan ve kurulların fonksiyonelliğini sekteye uğratan durumdur. Kurul kararlarının yerine getirilmesinde caydırıcı bir mekanizmanın yokluğu, kurulların yapılmasına ilişkin sorunların çözümünü de zorlaştırmaktadır.

Kurulların mevcut yapılanmasına ilişkin olarak öne çıkan en önemli sorunun, kurulların yeterince sivil olmaması ve toplumun her kesiminin kurulda temsil imkanına sahip bulunmaması, olarak ifade edilmesi sözkonusudur. Ancak bir yandan da, aynı zamanda kolluğun da başkanlığını yürüten mülki amirlerin başında buldukları kurul kararlarının dahi uygulanmasında sorunlar yaşanırken, tümüyle sivil nitelikteki kurulların fonksiyonel olamayacağı endişesi dile getirilmektedir. Mülki amirlerin insan hakları konusuna yaklaşımının, kurulun yaklaşımını da belirlediği ve kurulun çalışma yönteminin kurul başkanının inisiyatifleriyle şekillendiğine ilişkin olarak dile getirilen eleştirilere, bu durumun kurullara yapılacak olan hak ihlalleri başvurularının sonuçsuz kalacağı endişesini yaratarak, başvurusu sayısının azlığının temel nedenlerinden birini oluşturduğu konusundaki fikirler eşlik etmektedir.

Kurulların yapılmasına ilişkin olarak ortaya çıkan diğer bir sorun ise; sivil demokrasi bilincinin eksikliğine paralel olarak, sivil toplum örgütlerinin yetersizliği ve niteliksizliğidir. Kurul başkanları tarafından, insan hakları konusunda çalışan bazı örgütlenmelerin ideolojik kaygılarla hareket ettikleri ve bu nedenle tarafsız olmadıkları dile getirilirken, bir kısım sivil toplum kuruluşlarının ise ideolojik kaygılarının yanısıra, insan hakları konusundaki bilinçsizliklerinin de kurul çalışmalarının yürütülmesinde sıkıntı yarattığı ifade edilmiştir. Sivil iradenin ve sivil

toplumun yetersizliği nedeniyle Devletin pek çok konuda olduğu gibi insan hakları konusuna da el atmak zorunda kaldığı ve bu nedenle insan hakları kurullarında “kamu”nun varlığının kaçınılmaz olduğu, belirtilen görüşler arasındadır. Bu anlamda, Devletin insan hakları alanından tümüyle çıkarılmasının bazı sakıncalar yaratabileceği endişesi bulunmakla birlikte, genel itibariyle, Devletin güdümünde değil ama rehberliğinde yürütülecek olan daha sivil bir yapılanmaya ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür.

Bir taraftan; kurul başkanı olan mülki amirlerin, diğer kurul üyeleri ve kurulun çalışma biçimi üzerindeki etkisinin fazlalığına ilişkin olarak dile getirilen eleştiriler, diğer taraftan; sivil toplum örgütlerinin niteliksizlik ve yetersizliği nedeniyle sivilleşmenin Türkiye koşullarında etkili olamayacağına ilişkin görüşler, bir yandan ise; hak ihlallerine ilişkin şikayet ve başvuruların, hakkı ihlal edene yapılacak olması sebebiyle başvuruların sonuçsuz kalacağına ilişkin güvensizlik ve belki de tedirginlikler karşısında, insan hakları kurullarının beklenenin altında bir etkinliğe sahip oldukları ve bu konuda bir karmaşa ve çözümsüzlüğün yaşandığı görülmektedir.

Kurul kararlarının yaptırıma bağlanması ve o il ya da ilçedeki sivil toplum örgütleri tarafından seçilecek üyeler ile bu üyeler tarafından seçilecek bir başkandan oluşacak -serbest seçim sistemine dayalı- bir yapılanmanın ortaya çıkması halinde, daha etkili sonuçlar alınmasının mümkün olabileceği, belirtilen öneriler arasındadır. Genellikle hak ihlal eden konumunda olan kamu personelinin kurul kararlarına uymasının sağlanması bakımından, personelin bağlı bulunduğu kurum tarafından ya da başka bir mekanizma aracılığıyla kurul kararlarına uymak konusunda ek yaptırımlar getirilmesinin de kurulları güçlendirebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, hakim ya da avukatların başkanlığını yürüteceği bir insan hakları kurulunun, halkın nazarında daha güvenilir ve dolayısıyla daha etkili olma ihtimalinin yüksek olduğuna ilişkin fikirler bulunmaktadır.

Oluşturulması düşünülen Ulusal İnsan Hakları Kurumu ya da başka bir ad altındaki yapılanmanın, mevcut sorunlara çare olabileceği düşüncesine de şüpheyle yaklaşılmaktadır. Yeni yapılanmanın daha sivil ve daha özerk bir nitelik taşıyacağından bahsedilmekle birlikte, sivilleşmenin –ki gerçek bir sivilleşme olup

olmayacağı tartışmalıdır– bu sorunları çözmede tek başına etkili olamayacağı, ileri sürülen görüşler arasındadır. Özerkliğin nasıl sağlanacağı ya da gerçek anlamda bir özerkliğin mümkün olup olmayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Kurul kararlarının yaptırıma bağlanmaması halinde, mevcut yapılanmadan sadece isim olarak farklı olan bir durumla karşı karşıya kalınacağına dair endişeler de dile getirilmektedir.

Türkiye'nin en önemli insan hakları sorununun ne olduğuna ilişkin farklı görüşler bulunmakta olup, bu soruya; insan hakları konusundaki bilinç ve bilgi eksikliği, keyfi yönetim, yargı sistemindeki aksaklıklar, düşünce ve ifade özgürlüğü, mevzuattan kaynaklanan nedenler ya da zihniyet sorunu gibi farklı yanıtlar verilmesi sözkonusudur. Yine; kamu görevlilerinin olayları şahsileştirmeleri ve kendi meseleleri gibi algılamalarının da önemli bir sorun teşkil ettiği ve kurumsal milliyetçiliklerin bulunduğu yönündeki düşüncenin, pek de hafife alınmaması gerekir.

Uluslararası insan hakları kuruluşlarına karşı kısmi bir güvensizlik sözkonusu olsa da, insan hakları alanında uluslararasılaşmanın ve evrensel bir bakış açısının gerekliliğinin, genel itibariyle kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Ancak, bu kuruluşların da zaman zaman ideolojilerin etkisinde kaldıkları ve çeşitli çıkar çatışmaları nedeniyle objektifliklerini yitirebildikleri de ileri sürülmektedir. AB sürecinde yapılan değişikliklerin, -her ne kadar dayatmayla da olsa- işe yaradığı ve faydalı olduğu konusunda da fikir birliğine varılmıştır. Telkinlere gerek kalmaksızın, halkın isteği ve Devletin iradesiyle –ama lütfuyla değil- yapılacak olan değişikliklere, Devletin de toplumun da daha kolay adapte olacağı ve bu değişiklikleri uygulamaktan gocunmayacağı kabul edilmektedir.

Türkiye'nin, anti-demokratik ya da adil olmayan bir ülke imajı çizdiği yönündeki fikrin, genel itibariyle kabul görmediği, ancak bu konuda çok ciddi eksikliklerin bulunduğu düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Türkiye'nin antidemokratikliği konusunda bir lobi faaliyetinin yürütüldüğü ve bu faaliyetin kısmen başarılı olduğu, belirtilmesi gereken fikirler arasındadır. Ayrıca, demokrasinin görece bir kavram haline geldiği, bu nedenle kime ya da neye

demokrasinin sorgulanması gerektiği, zira bu kavramın zaman zaman kötüye kullanılabilirdiği de ifade edilmektedir.

İnsan haklarının devletin güvenliğini tehdit ettiğine ilişkin korku ve endişelerin yersiz olduğu, var olan ve olması gereken bu hakları inkar etmenin bir anlam ifade etmeyeceği, ancak insan haklarının siyasete alet edildiği ve fazlasıyla politize olduğu fikri, Türkiye’de yürürlükteki insan hakları söyleminin bir özeti niteliğinde olması bakımından kayda değerdir.

Yapılan görüşmelerde, düşünce ve ifade özgürlüğünün, demokrasinin olmazsa olmazlarından olduğu ve belli sınırlar dahilinde olmak şartıyla mutlaka tanınması gerektiği konusunda genel bir kanının bulunduğu anlaşılmalı birlikte, belirlenmesi istenilen sınırların genişliği karşısında, geriye bu hakkın ne kadarının kalacağı ya da geriye kalanın bir hak niteliği taşıyıp taşıyamayacağı sorunu, belirsizliğini korumaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılması konusunda öne çıkan diğer sorunlar ise, insanların özellikle siyasi duruşlarına ilişkin düşüncelerini ifade etmek konusunda duydukları tedirginlik ve kamu görevlilerinin konuşma yasağıdır. Bu konuda yapılması gerektiği söylenen şey ise; 12 Eylül’ün statükocu ve tek tipleştirici zihniyetinin bir ürünü olan Anayasanın acilen değiştirilmesidir.

Halkın kafasındaki devlet baba imajıyla birlikte, devletin kafasındaki halk imajının ve halka bakış açısının da değiştiği yönünde ulaşılan görüşler bulunmaktadır. Ancak, insanın en temel değer olduğu ve her şeyin en iyisini hak ettiğine dair söylemlerin, uygulamada da karşılığını bulmasının temenni ettiğimizi söylemek gerekir.

Devleti anlatacak en iyi tanımlamanın ne olduğu konusunda ise farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Toplum için hizmet üretmesi gerektiği belirtilen devletin, eğer bir baba olacaksa; şefkatli, iyiniyetli ve adil bir baba olması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye’nin batısından doğusuna gidildikçe, ‘devlet ana’dan ‘devlet baba’ya doğru bir dönüşüm yaşandığı ve bu dönüşümün hem halkın kafasındaki devlet imajı hem de devletin halka bakışı açısından ortak olduğu, batıdaki devletin doğudaki devlete kıyasla daha yumuşak olmasının yanında, batıdaki halkın da

devlete yönelik talepleri konusunda daha cüretkar davranabildiği yönünde yapılan tespit dikkate değerdir.

Siyasilerin insan haklarına bakışının, iktidarda ya da muhalefette olmalarına göre değiştiği ve buldukları konuma göre, “yılmaz bir insan hakları savunucusu” ya da “statükocu” olabildiklerine ilişkin olarak yapılan tespit, Türkiye koşullarında oldukça gerçekçi ve aynı zamanda üzücü bir durum olduğunu söylemek gerekir.

İnsan hakları eğitiminin son derece önem arzettiği ve insan hakları konusunda ciddi bir bilinç eksikliği yaşandığı, bu çalışmada bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Hem sade vatandaşın hem de kamu gücünü elinde bulunduran kişilerin bu bilince kavuşturulması ve insan hakları kavramını gerçekten özümseyerek yetişen yeni kuşakların ortaya çıkabilmesi bakımından, her türlü çabanın gösterilmesinden kaçınılmaması gerektiği ortadadır. Bu noktada, bilişim çağı da denilen bu çağda, basın-yayın ve kitle iletişim araçları yoluyla yürütülecek çalışmaların, insan hakları eğitiminin ve bilincinin yaygınlaştırılması bakımından şart olduğu dile getirilmiştir.

Türkiye'nin insan hakları karnesinin pek de iyi olmadığı ve bu nedenle, gerek ülke içinde faaliyet yürüten sivil insan hakları kuruluşları ve Türkiye halkı, gerekse uluslararası toplum nezdinde, sıklıkla eleştirilere maruz kaldığı görülmekle birlikte, kurul başkanlarının büyük çoğunluğunun “umut vadeden” gelişmeler yaşandığını ifade etmeleri sözkonusudur. Son dönemde insan hakları sorununun çözülmesi konusunda çok önemli adımlar atıldığı inkar edilemeyecek olmakla birlikte, bu gelişmelerin sorunu çözmek konusunda yetersiz kaldığı açıktır. Türkiye'nin insan hakları alanındaki başarısızlığının altında yatan temel neden; iktidarların, AB ya da diğer uluslararası kuruluşların ve ülkelerin ileri sürdüğü koşulları yerine getirmek konusundaki yükümlülüklerine kısmen de olsa uymayı denemiş olmakla birlikte, geleneksel otoriter devlet zihniyetinde hiçbir değişikliğin yaşanmamış olmasıdır. Zihinlerde yerleşmiş olan “devletin selameti”ne ters düşen her türlü siyasi yaklaşım ve talebe karşı amansız bir mücadele sürdürülmekte ve siyasi görüş alışverişi hukuksal kovuşturma ve cezalarla sınırlandırılmaktadır. Bu durum düşünce özgürlüğünü ve beraberinde diğer hak ve özgürlükleri daraltan bir çember haline dönmüştür (Dietert, 2007:2).

13.2. Genel Değerlendirme ve Sonuç

İnsan hakları kavramı, tarihsel gelişim süreci ve felsefi temelleri bağlamında incelendiğinde, kavramın ideolojilerden soyutlanmasının pek de mümkün olmadığı görülmektedir. İnsan hakları bir ideoloji olarak kabul edilmemekle birlikte, sınıflar ya da ideolojiler üstü bir kavram niteliğinde de değildir. İnsan hakları mücadelesi sürecini, yalnızca tarihin akışıyla kendiliğinden gerçekleşen bir kavram olarak görmek, bizi yanılgıya düşürecek ve kavramı eksiltecektir. Bugün, kapitalizmin ve burjuva demokrasilerinin insan hakları kavramını, kendi egemenliklerini sağlamaya ve pekiştirmeye yönelik olarak kullandıkları yönünde, çok da haksız görünmeyen, görüş ve düşünceler sıklıkla dile getirilmektedir.

Toplumların uygarlık düzeyinin; bilim, teknik ve kültürel alanda kaydettikleri aşamanın yanısıra, insan hak ve hürriyetlerine saygı ilkesine verdikleri önem ve gösterdikleri özenle ölçüldüğü bir çağda yaşamakta olmamıza karşın, Türkiye açısından, insan hakları kavramının anlam ve içeriğine uygun uygulamalardan söz etmek zor görünmektedir. Tüm dünya ülkelerinde farklı boyut ve biçimlerde de olsa yaşanmaya devam eden insan hakları ihlalleri, Türkiye’de de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin insan hakları karnesinin bu derece kötü olmasının çok çeşitli nedenleri olduğu söylenebilirse de en temel nedenler; insan haklarının devlet ve toplum tarafından yeterince içselleştirilmemiş olması ve geleneksel devlet otoritesinde ve zihniyetlerde gerçek bir değişimin yaşanmayışıdır. Türkiye’de iktidara gelen hükümetlerin ‘hak’ kavramı bir tehdit olarak görmeleri ve ‘öteki’nin haklarını tanımanın rejimin tasfiyesi anlamına geleceğine ilişkin inançları, kavramın içinin boşaltılmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan politikalar sonucunda sorun içinden çıkılmaz bir hal almış ve bir sistem sorununa dönüşmüştür. İnsan hakkından söz edilmesinin dahi korkuyla karışık bir çekince yaratması, bu kavramın toplumca benimsenmeyişi de beraberinde getirmiştir.

İnsan haklarının sınıflar ya da ideolojiler üstü bir kavram olmadığı, Türkiye uygulamalarında da açıklıkla görülmektedir. Türkiye ve Dünya açısından insan hakları mücadelesi, sınıfsal çelişkilerin ve ayrılıkçı tutumların etkisi altında sürmeye

devam etmektedir. İnsan hakları konusuna ilişkin memnuniyet verici iyimser tablonun, sadece resmi ulusal insan hakları raporlarında görülebildiği, sivil toplum örgütleri ile uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlarda ve yapılan tespitlerde ise, son derece iç karartıcı bir tablonun bulunduğu söylenebilir. Bu kuruluşlar tarafından hazırlanan raporların taraflı ve abartılı olduğu, ideolojik ya da ekonomik kaygılarla hazırlandığı ileri sürülebilirse de, raporlardaki tespitlerin hepsinin olmasa da bir kısmının doğru olduğu düşünüldüğünde bile, gerçekten “kötü” bir durumda olduğumuz kabul edilmelidir. Kamuoyuna kitle-iletişim araçları yoluyla yansıyan çok sayıda hak ihlali iddiasının varlığı karşısında, belirtilen iyimser tablonun doğruluğuna inanmak ve bunun gerçek olmasını dilemek dışında yapabilecek bir şeyler olduğunu görmek gerekmektedir.

Toplumun bir kesiminin insan hakları kavramından özellikle uzaklaştırılmaya çalışıldığını; diğer bir kesimin ise, sadece ‘kendi’ hakları söz konusu olduğunda bu hakları dile getirdiğini ve sahiplendiğini görmek mümkündür. İnsan hakları, adı üstünde, her ‘insan’ yani herkes içindir ve öyle olmalıdır. Bu anlamda toplumun her kesiminde, ‘herkes’ için insan hakları, bilincinin yerleştirilmesi şarttır. Bu zorlu yolda yürürken karşılaşılabilecek olan olumsuzlukların, hak mücadelesinden vazgeçmeye sebep olmaması ve mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi, yaşanılabilir bir ülke ve dünya yaratmak için zorunludur.

Şüphesiz tarihin tekerleği hep ileriye doğru dönmektedir ve bu tekerleğin yönünü, herkes ve tüm halklar için ‘haklar ve özgürlükler’ alanına çevirmek mümkündür. Bu noktada Fransız Devrimi’nin “Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik” şiarı, her daim yol gösterici olarak alınmalı, ancak tüm halkları ve sınıfları kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Tüm dünya ülkelerinde farklı boyut ve biçimlerde de olsa yaşanmaya devam eden hak ihlallerine ve insan hakları kavramının ideolojik kaygılarla ayaklar altına alınmasına son vermenin zorunlu bulunduğu ve bu karşı duruşun ‘insan’ olmanın bir gereği olduğu ortadadır.

Görüldüğü üzere, insan hakları sorunu ve mücadelesi; yerel, bölgesel ve sınıfsal niteliğini belli ölçülerde koruyarak, aynı zamanda küresel bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla bu mücadelenin her ölçekte ve kararlılıkla sürdürülmesi gerekmektedir. 1793 Yurttaşlık Hakları Bildirgesi’nin 35 inci maddesi, “Hükümet

toplumun bir kısmı ya da tamamı aleyhine karar alırsa, halk haklarını korur” demektedir (““Terör” Kaz Dağları’nda”, 2007). Bu çalışmada ortaya konan sonuçların insan hakları sorununu kökten çözümlenmek adına bir kıvılcım yaratacağına ve hak mücadelesine ivme kazandıracak topyekün bir hareketin yanıtı kalamayacağına olan inançla, gelecek daha güzel günlere ulaşma umudunun tükenmemesi ve ‘insan’lığa sahip çıkma adına, herkesin üzerine düşeni yapmaktan kaçınma lüksünün olmadığını hatırlamak ve hatırlatmak zamanı gelmiştir.

KAYNAKÇA

- “ABD’de, İnsan Hakları Raporu Açıklandı”, (2009), İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://www.tumgazeteler.com/>
- Adalet Bakanlığı, (2008), “1982 Anayasası”, İndirilme Tarihi: 25 Aralık 2008, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1113.html> - 265k -
- AKGÜL, Hüseyin, (2001), “Önsöz”, Ercan DURDULAR, İrfan NEZİROĞLU (Yayına Hz.), **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri**, Ankara: TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Yayınları, No: 18, 1. Baskı.
- AKHAN, Okan, (2001), “İşkence ve İnsan Hakları”, Hasan YAZICI (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Gelişimi**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Bilimsel Toplantı Serileri, No: 9, 1. Basım, s. 43-51.
- AKILLIOĞLU, Tekin, (2000), “İnsan Hakları Uygulamasında İki Farklı Dil: Biz ve Onlar”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.7-17.
- AKTAN, Coşkun Can, Home Page, 24 Eylül 2008-09-24, <http://canaktan.org/>
- AKTAY, Yasin, (2004), “Bir Aydınlanma Projesi Olarak İnsan”, **İnsan Hakları Araştırmaları – Human Rights Review**, İstanbul: MAZLUMDER Yayınları, Yıl: 2, Sayı: 2, s.11-20.
- ALTIPARMAK, Kerem, (Mayıs 2009), “Hükümetin “İnsan Hakları” Kurumu Neye Yarayacak?”, **İnsan Hakları**, <http://bianet.org/>, (7 Haziran 2009).
- ANAR, Erol, (1999), **İnsan Hakları - Küreselleşme Postmodernizm Yeni Perspektifler**, Özgür Üniversite Kitaplığı: 27, Ankara: Maki Basın-Yayın, 1.Basım.
- ANAR, Erol, (2000), **İnsan Hakları Tarihi**, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları, No: 5, İnsan Hakları: 1, 2. Baskı.
- “AP’nin Türkiye Raporunda Yok Yok!”, (2009, Mart 10), İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://magazin.guncelhaber.com/dunya/apnin->

- Araştırma ve Etütler Merkezi, (Nisan 2007), “ABD Uluslararası İnsan Hakları Raporu 2006”, Araştırma ve Etütler Merkezi Değerlendirme Raporları, İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://www.arem.gov.tr/>
- ARSLAN, Deniz, (Mayıs 2004), “ABD’nin İnsan Hakları Raporunda Türkiye: -“Türkiye Genel Olarak Vatandaşlarının İnsan Haklarına Saygılı”- <http://www.abgs.gov.tr/>, (2 Haziran 2009).
- ARSLAN, Zühtü, (2000), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında “Demokratik Toplum” Kavramı”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.191-200.
- AYBAY, Rona, (2001), “Yuvarlak Masa Çalışmaları”, Hasan YAZICI (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Gelişimi**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Bilimsel Toplantı Serileri, No: 9, 1. Basım, s. 121-124.
- AYDIN, Fatih, (Temmuz 2007), “Türkiye’de İnsan Hakları Kurumları”, <http://www.turkhukusitesi.com/>, (15 Aralık 2009).
- AYDIN, Fatih, (Ocak 2008), “Türkiye’de İnsan Hakları Kurumları”, <http://www.stratejikboyut.com/>, (24 Eylül 2008).
- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, (2009), **2008 Türkiye İnsan Hakları Raporu (Değerlendirme)**, Ankara: T.C. Başbakanlık Basımevi.
- BELGE, Murat, (2000), “İnsan Haklarında Yeni Paradigmalar”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.19-22.
- BOZKURT, Enver, (2003), **İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- ÇALIŞLAR, Oral, (2001), “Bireyin Bilmek Hakkı”, Hasan YAZICI (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Gelişimi**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Bilimsel Toplantı Serileri, No: 9, 1. Basım, s. 37-42.

- ÇEÇEN, Anıl, (2000), “Günümüz Koşullarında İnsan Haklarının Genel Görünümü”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.3-6.
- ÇETİN, Selvet, (Kasım 2008), “Türkiye İnsan Hakları Hareketi - İnsan Hakları Örgütlerine Genel Bir Bakış”, **İnsan Hakları Gündemi Derneği**, <http://www.rightsagenda.org/>, (4 Haziran 2009).
- ÇOBAN, Füsün, (2000), “ABD’nin Dış Politikasında “İnsan Hakları” Konusunun Bir Araç Olarak Kullanılması”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.223-232.
- DAVRAN, Zeynep, (2001), “İnsan Haklarının Düşünsel Temelleri”, Hasan YAZICI (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Gelişimi**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Bilimsel Toplantı Serileri, No: 9, 1. Basım, s. 19-25.
- DIETERT, Amke, (2009), “Tartışmalı Giriş: İnsan ve Azınlık Hakları: Türkiye ve Avrupa Standartları”, <http://www.independentcommissiononturkey.org/>, (4 Haziran 2009),
- DIEMER, Alwin, (1996), “İnsan Hakları Araştırmalarının Amacı”, İoanna KUÇURADI (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2. Baskı s. 43-47.
- DIETERT, Amke, (2007), “Düşünce Özgürlüğünü Daraltan Çember - Türkiye’de İnsan Hakları”, (Çev. Nilgün Kahraman), <http://tr.qantara.de/>, (4 Haziran 2009).
- DOĞAN, İsmail, (2001), **Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları – İnsan Haklarının Kültürel Temelleri**, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2. Baskı.
- DOĞAN, Naci, (2005), **İnsan Hakları Hukuku - Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim, Türkiye Uygulaması**, İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- DOLMACI, Emine, (Mayıs 2009), “Ekonomik Kriz, İnsan Haklarını da Vurdu”, <http://www.guncel-haber.com/>, (4 Haziran 2009).

- DONNELLY, Jack, (1995) **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- “Dosya: İnsan Haklarını Anlamak”, (2008, Kasım 14), Enver Erdem Selçuklu (Onaylayan), İndirilme Tarihi: 21 Kasım 2008, <http://www.dusuncegundem.com/index2.php?option=>
- DURUL, Ferzan, (2008), **Küreselleşme ve İnsan Hakları**, İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 1. Basım.
- EKİNCİ, Tarık Ziya, (2004), **Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1. Basım.
- FENDOĞLU, Hasan T., (Ekim 2008), “İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler”, T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı İnsan Hakları Bülteni, Sayı:1, <http://www.insanhaklari.gov.tr>, (27 Aralık 2008).
- “Freedom House Basın Özgürlüğü Raporu”, (2009), İndirilme Tarihi: 15 Aralık 2009, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=25768>
- GALTUNG, Johan, (1999), **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, (Çev. Müge Sözen), İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım.
- GURBANLİ, Mubariz, (Nisan 2005), “KEİ Üye Ülkelerinde Ombudsmanlık Müessesesi”, Keipa Genel Kurulu Yirmi Beşinci Oturumu Hukuki ve Siyasi İşler Komisyonu, <http://www.tbmm.gov.tr/> (15 Aralık 2009).
- GÜLMEZ, Mesut, (2000), “İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasında Sözleşme-Dışı Sistemler ve Türkiye”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.159-190.
- GÜLMEZ, Mesut, (2001), **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi – Egemenlik İnsanıdır**, Ankara: TODAİE Yayınları, No: 303, 2. Basım.
- GÜNDOĞAN, Gülsun, Mustafa Günay, (2004), **İnsan Hakları ve Eğitimi**, İzmir: İlya Yayınevi, 1. Baskı.
- GÜZEL, M. Şehmus, (1997), **Türk Usulü Demokrasi**, Ankara: Doruk Yayınları, Politik-Kültürel Kitaplar, No: 12.

- HEKİMOĞLU, M. Merdan, (2008), “1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, <http://sbe.balikesir.edu.tr/>, (21 Kasım 2008).
- Hukuki Araştırmalar Derneği, (2008), “Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri İle İlgili Rapor”, Diyarbakır, İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008, <http://www.site.mynet.com/diyarhuder/rapor/>
- İLAL, Ersan, (2000), “İnsan Hakları ve Küreselleşme: Temel Hak ve Özgürlüklerin Güvence Bunalımı”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.581-586.
- “İngiltere’den Türkiye’ye İnsan Hakları Eleştirisi”, (2009, Mart 27), İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://www.porttakal.com/haber->
- İnsan Hakları Başkanlığı, (2009), “İnsan Hakları İstatistikleri”, <http://www.ihb.gov.tr/>
- “İnsan Hakları - Bilinmesi Gerekenler”, (2008), İndirilme Tarihi: 21 Kasım 2008, <http://www.forumgen.com/>
- İnsan Hakları Derneği, (2008, Şubat 23), “2007 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu Değerlendirmesi”, İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://www.ihd.org.tr/>
- İnsan Hakları Derneği, (2009, Mayıs 29), “Türkiye: İnsan Hakları Savunucularına Karşı Uygulanan Baskılar Son Bulmalıdır”, Ankara, İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://www.ihd.org.tr/>
- İnsan Hakları Derneği, (2009, Aralık 30), “2009 Yılı İnsan Hakları Değerlendirmesi”, Ankara, İndirilme Tarihi: 12 Ocak 2010, <http://www.ihd.org.tr/>
- “İnsan Haklarında Gerileyen 11 Ülke”, (2009), İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://www.tumgazeteler.com/>
- “İnsan Haklarının Korunması ve Tarihsel Gelişimi”, (2008), İndirilme Tarihi: 29 Kasım 2008, <http://www.webmastersitesi.com/insan-haklari/21529/>
- İnsan Hakları Merkezi, (2008), “Türkiye’de İnsan Hakları Kuruluşları”, İndirilme Tarihi: 26 Aralık 2008, <http://www.insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/>

- İnsan Hakları Merkezi, (2009), “İnsan Hakları İzleme Örgütü 2006 Dünya Raporu Türkiye”, İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/>
- İnsan Hakları Ortak Platformu, (2009, Mayıs 21), ““Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı” Derhal Geri Çekilmelidir!”, İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://www.ihop.org.tr/>
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, (2009), “AB Komisyonu Raporörleri – Demokrasi ve İnsan Hakları”, İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://www.mazlumder.org/>
- KABOĞLU, İbrahim Ö., (1989), **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır: DÜHF Yayınları, No:8.
- KABOĞLU, İbrahim, Ö., (2002), **Özgürlükler Hukuku - İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık, 6. Baskı.
- KABOĞLU, İbrahim, Ö., Kemal Akkurt, (2006), **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık, 1. Baskı.
- KABOĞLU, İbrahim, (Eylül 2008), “Deniz Feneri, İnsan Hakları Kurulu’nda”, <http://www.birgun.net/>, (24 Eylül 2008).
- KALEAĞASI, Bahadır, (Ekim 2004), “12 Eylül’den Kopenhag’a”, <http://www.radikal.com.tr/>, (4 Haziran 2009).
- KALELİ, Serruh, (Eylül 2006), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye ile İlgili Olarak Verdiği Kararların Genel Değerlendirmesi”, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) Türkiye ile İlgili Olarak Verdiği Kararlarının Etkileri, <http://www.anayasa.gov.tr/>, (24 Eylül 2008).
- KARAKAŞ, A. Işıl, (2000), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşam Hakkı : Mc Cann’dan Kaya Kararına”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.201-210.
- KAZANCI, Metin, (2000), “Türk Kamu Yönetimi ve İnsan Hakları”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.283-286.

- KOCAOĞLU, A. Mehmet, (2000), “Türkiye’deki Ekonomik ve Sosyal Haklardaki Dengesizlik: En Büyük İnsan Hakları İhlalidir”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.357-368.
- MERCIER, Andre, (1996), “İnsan Haklarının Temelleri”, İoanna KUÇURADİ (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2. Baskı s. 15-23.
- MÜFTÜGİL, Şevket, (1996), ““İnsan Haklarını Korumak” Ne Demektir?”, İoanna KUÇURADİ (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2. Baskı s. 85-90.
- OZANKAYA, Özer, (2000), “İnsan Hakları İçin Demokratik Ulusal Üst Kimliğin Zorunluluğu”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.59-69.
- ÖZDEK, Yasemin, (2000), “Gelişme Hakkı: “Ekonomik Kalkınma”dan “İnsan Hakları Temelinde Gelişme”ye”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.463-497.
- ÖZKARAGÖZ, Elif, (2009), ““İnsan Hakları”nı Kaybettik: Hükümsüzdür!”, ODTÜ Sosyal Demokrasi Topluluğu, <http://sodem.metu.edu.tr/>, (19 Mart 2009).
- ÖZYURT, Cevat, (2004), “İnsan Haklarının Küreselleşmesi”, **İnsan Hakları Araştırmaları - Human Rights Review**, İstanbul: MAZLUMDER Yayınları, Yıl: 2, Sayı: 2, s.65-83.
- SANCAKTAR, Caner, (2009), “İnsan Hakları ve Demokrasi Bağlamında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, <http://www.tasam.org/>, (4 Haziran 2009).
- SHUE, Henry, (1996), “Temel Hakların Evrenselliği”, İoanna KUÇURADİ (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2. Baskı s. 25-42.

- Sosyal Dersleri, (2009), “Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri”, İndirilme Tarihi: 4 Haziran 2009, <http://www.sosyaldersleri.com/vatandaslik/ders.php?no=>
- SOYSAL, Mümtaz, (1996), “İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması”, İoanna KUÇURADİ (Yayına Hz.), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2. Baskı s. 113-115.
- ŞAHİN, Y. Edis, (2000), “Küreselleşme Yoksullaşma ve İnsan Hakları”, Oya ÇİTÇİ (Yayına Hz.), **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, No: 18, 1. Baskı, s.587-596.
- ŞIK, Ahmet, (Mayıs 2008), “Türkiye’nin, İnsan Hakları Karnesi Yine Kırık”, <http://www.medyakronik.com/>, (4 Haziran 2009).
- TAŞKESEN, Mustafa, (2006), **İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları**, Ankara: Matus Basımevi.
- ““Terör” Kaz Dağları’nda”, (2007, Ekim 23), İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008, <http://peyzajmimoda.org.tr/>
- TEZCAN, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar, (2004), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı.
- TÜRKDOĞAN, Öztürk, (Mart 2009), “2008 Yılı İnsan Hakları İhlal Raporu Kaygılarımızın Ciddiliğini Göstermektedir”, <http://www.ihd.org.tr/>, (31 Aralık 2009).
- Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, (2008, Eylül 24), “İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi”, İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008, <http://www.barobirlik.org.tr>
- “Türkiye’de İnsan Hakları Alanındaki Son Gelişmeler”, (Aralık 2003), İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008, <http://www.cu.edu.tr/>
- “Türkiye’de İnsan Haklarının Durumu Hiç İç Açıcı Değil”, (2007, Aralık 10), İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008, <http://www.bianet.org/>
- “Türkiye’ye İnsan Hakları Eleştirisi”, (2009), İndirilme Tarihi: 2 Haziran 2009, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=23478>

- “Türkiye’de İnsan Hakları Geriliyor”, (2008), İndirilme Tarihi: 24 Eylül 2008,
<http://www.multeci.net/modules.php?name=>
- “Türkiye’de İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri”, (2008), İndirilme Tarihi: 24
Eylül 2008, <http://www.angelfire.com/mt/savas1/insanhak - 40k ->
- “Türkiye Raporları - Uluslararası Af Örgütü”, (2009), İndirilme Tarihi: 2 Haziran
2009, http://www.netkitap.com/kitap/18651/turkiye_raporlari.htm
- YILMAZ, Önder, (2008), “Türkiye İnsan Hakları Raporu Yayımlayacak”,
<http://www.milliyet.com.tr/>, (2 Haziran 2009).